

Eon

Revistă academică trimestrială editată de
Eon – Asociație pentru Promovarea Culturii, Artei, Educației și Cercetării Științifice
Partener: Editura *Agnos* din Sibiu

Vol. 6, nr. 4

31 decembrie 2025

**ISSN 2734 - 8296
(Print)**

Revista *Eon* este indexată în bazele internaționale de date DOAJ, ERIHPLUS, CEEOL, EBSCO, INDEX COPERNICUS și altele.

ISSN-L 2734 – 8296

ADRESA REDACȚIEI

Aleea Frații Buzești, nr. 12, sc. B. ap. M2, loc. Sibiu,
jud. Sibiu, România

**ISSN 2734 - 830X
(Online)**

**Tehnoredactor și
responsabil website:**
Gabriel Hasmațuchi

Coperta:
Petru Adrian Danciu

<https://www.revista-eon.eu>
E-mail: revista.eon2020@gmail.com

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC ȘI ECHIPA EDITORIALĂ**Director de onoare:**

Romeo PETRAȘCIUC, Editura Agnos din Sibiu

Colegiul științific:

Mihaela ALBU, Uniunea Scriitorilor din România

Adrian ALUI GHEORGHE, Uniunea Scriitorilor din România

Dan ANGHELESCU, Uniunea Scriitorilor din România

Lia Alexandra BALTADOR, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România

Daniela Maria BĂDILĂ, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Ioan BIRIȘ, Universitatea de Vest din Timișoara

Vasile Cătălin BOBB, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

Kathrin BOUVOT, University of Vienna

Diana CÂMPAN, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

Viorel CERNICA, Universitatea din București

Dan CHIȚOIU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Ion CORDONEANU, Universitatea Dunărea de Jos din Galați

Ioana-Narcisa CREȚU, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Marius CUCU, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Theodor DAMIAN, Metropolitan College of New York

Liliana DANCIU, Centrul de Cercetare a Imaginarului "Speculum", Universitatea "1 Decembrie 1918" Alba Iulia

Dragoș DRAGOMAN, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Virgil DRĂGHICI, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

Daniela DUNCA, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

Petru DUNCA, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

Ion DUR, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca (România)

Fiorea IONCIOAIA, Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași

Viorella MANOLACHE, Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române, București

Antonia MATEI, Universitatea București

Ovidiu MATIU, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Maria MICLE, Universitatea de Vest din Timișoara

Viviana MILIVOIEVICI, Cercetător științific, Academia Română - Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice "Titu Maiorescu"

Marius-Juliu MORARIU (Ieromonah Maxim), Universitatea Pontificală „Angelicum”

Delia MUNTEAN, Uniunea Scriitorilor din România

Ionel NARIȚA, Universitatea de Vest din Timișoara

Constantin NECULA, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Marian NENCESCU, Institutul de Filosofie „C. Rădulescu-Motru” - Academia Română

Amalia PAVELESCU, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Ovidiu PECICAN, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

Bogdan POPOVENIUC, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Rodrigo Inácio Ribeiro SÁ MENEZES,

PhD, Cercetător independent, Brazilia

Constantin SCHIFIRNEȚ, Școala Națională de Studii Politice și Administrative din București

Gianluigi SEGALERBA, aka - Arbeitskreis Kulturanalyse Universität Wien

Marco SONZOGNI, Victoria University of Wellington

Delia SUIOGAN, Centrul Universitar Nord din Baia Mare - Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

Lucian-Vasile SZABO, Universitatea de Vest din Timișoara

Alina ȚENESCU, Universitatea din Craiova

Ioan Radu VĂCĂRESCU, Uniunea Scriitorilor din România

Redactor-șef:

Gabriel HASMAȚUCHI, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu (România)

Coeditori:

Alexandra BALM DUMITRESCU,

New Zealand Society of Authors (Noua Zeelandă)

Anca-Elena DAVID, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu (România)

Costin-Răzvan ENACHE, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu (România)

Adriana MARTINS, Universidade Catolica Portuguesa (Portugal)

Jarmila MILDORF, Paderborn University (Germany)

Raluca SOARE, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu (România)

Editori:

Anabella-Maria BEJU, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu (România)

Aniela-Ioana CORLĂȚEANU, Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu” din Sibiu (România)

Maria-Otilia OPREA, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Maria SINACI, Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad (România)

Emilia URSACHI, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia (România)

Cuprins / Table of Contents

Daniela DUNCA: Înapoi la Hermes sau despre retorică, interpretare și lumea sensurilor.....	419
Dragoș DRAGOMAN: Declinul liberalismului: Schumpeter despre noul socialism paternalist.....	427
Marius CUCU, Oana LENȚA: Eschatological Madness in Michel Foucault's analysis	439
Ovidiu MATIU: Radical Plainness: Thomas Paine's Political Pamphlet and the Rhetoric of Revolution.....	447
Andrei GHEORGHIȚĂ: Cătălin Augustin Stoica. <i>Turul doi care n-a fost: autopsia sumară a unui moment electoral (sperăm) unic</i> . București: Editura Humanitas, 2025, 245 p. Recenzie de carte.....	457
Diana AVRAM ȘANDRU: <i>Rodica Braga – între confesiune și autoficțiune</i> de Sorina-Maria Victoria. Recenzie de carte.....	463
Salima DOUA & Hamid LAHOUES: The Role of Artificial Intelligence in Transforming the Reality of Modern and Contemporary Man.....	466
Carmen Maria CHIȘIU: Dezvoltarea creativității prin scrierea textului liber, într-o abordare interactivă.....	474
Manel MIZAB & Houda BOUMEDIENE: Accompanying Subject-Matter Teachers in their English-Medium Instruction Journey: A Report of Medical English Training.....	480
Alina-Maria MOLDOVAN: Serbarea în învățământul preșcolar.....	491
Valentina-Andrada MINEA & Luke Alexander WEST: Through the Mirror: A Serious Game for Interspecies Amiable Cohabitation and Urban Reimagining.....	496
Carla HENGELMAN: Identitatea culturală și de gen: instanțe ale minorităților opresate în romanul contemporan <i>Fată, femeie, alta</i>	503
Ahmed ZAZAA: The Arabic Medieval Travel Narrative and the Discourse of Alterity.....	511
Petru DUNCA: Problema fundamentelor în filosofia chineză antică. Cadre conceptuale, paradigme și tradiții de gândire.....	518
Alexandru LAZĂR: The Theory of Apocatastasis: New Theological Opinions on an Old Dogmatic Controversy....	526
Dan Alexandru STREZA: Repere istorice și lingvistice privitoare la cuvântul „Crăciun”.....	534
Dan SISERMAN: P. Eugenius Lersch OCist on Joachim of Fiore and Geoffrrey of Auxerre – A Medieval Controversy within the Cistercian Order. Book Review.....	541
Claudia HOREANU: Catedrala din cuvinte: <i>101 concepte pentru a înțelege religiile lumii</i> și reîntoarcerea sacralului în cultură. Recenzie de carte.....	545
Cristian PAȘCALĂU: Semnul ca entitate fractală în concepția lui C.S. Peirce.....	549
Fee-Alexandra HAASE: Tension as a Semiotic Concept of Communication Effects. Studies in Media Contents in the Theory and Application of Communication.....	557
Andrada FISCUTEAN & Radu-Ioan MIHAİ: Scientific uncertainty and sentiment in COVID-19 reporting: An analysis of headlines and article bodies.....	569
Anabella BEJU-ALEMAN, Gabriel HASMAȚUCHI: Comunicarea pozitivă, recunoștința și starea de bine.....	582
Anca-Elena DAVID: Geneza jurnalismului românesc în Transilvania.....	589

© Revista *Eon*, doar pentru prezentul volum

© *Autorul/Autorii/Author/s*

Autorii își asumă răspunderea privind originalitatea lucrării publicate, iar responsabilitatea pentru opiniile exprimate le revine integral.

Author(s) is/are exclusively responsible for the originality of the published articles. The views and opinions expressed by author(s) in the articles published in this journal are their sole responsibility.

Înapoi la Hermes sau despre retorică, interpretare și lumea sensurilor

Article history:

Received: 15.10.2025

Accepted: 19.12.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.1>

CC BY-NC 4.0

Daniela DUNCA

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,

Centrul Universitar Nord din Baia Mare

duncadaniela01@yahoo.com

TITLE: "Back to Hermes or on Rhetoric, Interpretation, and the World of Meanings"

ABSTRACT: If, in mythology, Hermes guides souls between worlds, in linguistics he "transports" meanings between gods and humans. Through Cratylus, Plato explicitly establishes Hermes' role as interpreter, and through Phaidros, the rhetorician—inspired by Hermes' function—is the leader of souls through words. Therefore, Hermes is the perfect figure to symbolize hermeneutics and rhetoric, both of which are arts of constructing, transmitting, and transforming meaning. Two millennia later, Gadamer would emphasize the unity between rhetoric and hermeneutics, considering both to be arts of mediating understanding. The history of rhetoric encompasses a vast tradition of theoretical prescriptions, offering guidance on how to cultivate our rhetorical competence, or more practically speaking, our ability to cope with this world of contingencies. The parallel between what Vico identifies as the fundamental activity of rhetoric, *inventio* (persuasion techniques), and what Gadamer calls "the fundamental problem of hermeneutics," *applicatio* (the always provisional fulfillment of distant meaning in the interpretive act), reveals a structural convergence between rhetoric and hermeneutics, in the sense that both *inventio* and *applicatio* are not merely technical stages, but constitutive acts of meaning production, through which truth is realized historically and contingently. From this perspective, returning to Hermes means reconnecting with the profound dynamics of human communication, with the fact that meaning is never "pure," complete, or unique, and that its transmission is inseparable from interpretation.

KEYWORDS: psychopompós, *inventio*, *applicatio*, *sensus communis*, rhetorical skill.

REZUMAT: Dacă în plan mitologic Hermes conduce sufletele între lumi, în plan lingvistic „transportă” sensurile între zei și oameni. Prin Cratylus, Platon fixează explicit rolul de interpret al lui Hermes, iar prin Phaidros, retorul – inspirat de funcția hermesiană – este conducătorul sufletelor prin cuvânt. De aceea, Hermes este figura perfectă pentru a simboliza hermeneutica și retorică, ambele fiind arte ale construcției, transmiterii și transformării sensului. Peste două milenii, Gadamer va sublinia unitatea dintre retorică și hermeneutică, considerându-le pe ambele, arte ale mijlocirii înțelegerii. Istoria retoricii cuprinde o tradiție vastă alcătuită din prescripții teoretice, oferind îndrumări pentru a ne cultiva competența retorică, sau mai aplicat spus, capacitatea noastră de a face față acestei lumi a contingențelor. Paralela între ceea ce Vico identifică a fi activitatea fundamentală a retoricii, *inventio*, (tehnicile persuasiunii) și ceea ce Gadamer numește „problema fundamentală a hermeneuticii”, *applicatio* (împlinirea întotdeauna provizorie a sensului distanțat în actul interpretativ), scoate la iveală o convergență structurală între retorică și hermeneutică, în sensul că atât *inventio*, cât și *applicatio* nu reprezintă doar etape tehnice, ci acte constitutive ale producerii sensului, prin care adevărul se realizează istoric și contingent. Din această perspectivă, întoarcerea la Hermes înseamnă reconectarea cu dinamica profundă a comunicării umane, cu faptul că sensul nu este niciodată „pur”, încheiat, unic, iar transmiterea lui este inseparabilă de interpretare.

CUVINTE-CHEIE: psychopompós, *inventio*, *applicatio*, *sensus communis*, competență retorică.

Hermes – de la legendă la semnificație

Hermes era considerat în mitologia greacă zeu al comerțului, al călătoriilor, mesager al zeilor sau interpret al voinței divine. Trăind printre muritori, a fost considerat, după spusele lui Aristofan, cel mai bun prieten al oamenilor, precum reiese din exclamația lui Trygaios: „O, Hermes, cel mai drag dintre zei / cât de prietenos cu oamenii ești întotdeauna!”¹

„Prezent la porțile caselor, el își are locul și la intrarea orașelor, la granițele statelor, la răspântii, de-a lungul căraților arătând drumul”². Grecii erau interesați atât de cetate dar și de

¹ Aristofan, *Teatru*, Traducere, note și comentarii de D. M. Pippidi (Humanitas, 1997), 392.

² Jean-Pierre Vernant, *Mit și gândire în Grecia antică* (Meridiane, 1995), 194.

tot ce era *dincolo* de zidurile cetății. Fiind navigatori vestiți, grecii priveau cu mirare spre orizontul altor lumi. Ca urmare, aveau pentru Hermes un cult deosebit, cinstindu-l cu busturi așezate la toate răscrucele de drumuri, pentru a marca o frontieră sau de a delimita un teritoriu. Pe unele vase păstrate se văd oameni trecând prin fața unui *hermēs*¹ și luând o poziție de adorare². Hermes este mesagerul „venit de departe și care se pregătește deja de plecare... este în același timp insesizabil și ubicuu. Întotdeauna acolo unde el apare, o face pentru a dispărea imediat”³. De aceea, legat de el, „nimic nu este fixat, stabil, permanent, circumscris sau închis. Hermes reprezintă și tot ceea ce nu poate fi prevăzut, nici reținut, întâmplarea, norocul sau ghinionul, întâlnirea neașteptată”⁴, fiind în egală măsură „martor la înțelegeri, la armistiții, servește ca herald, ca mesager”⁵. Această multitudine de atribute, conduce la ideea că la origine au existat doi Hermesi, Hermes Arcadianul și Hermes Trimegistos⁶, a căror fuziune a condus la conturarea acestui personaj deosebit de complex.

Zeu rătăcitor, Hermes îi călăuzește pe oameni în această viață, dar el însoțește și sufletele celor morți în lumea cealaltă, către Hades. De aceea, în tradiția greacă, Hermes este numit adesea *psychopompós* (*psyché* – suflet; *pompós* – conducător, ghid, cel care însoțește), un epitet semnificativ pentru înțelegerea rolului său simbolic. Semnificația termenului este *ghidul sufletelor*, adică *însoțitorul sufletelor în drumul lor spre lumea de dincolo*. „El este mediatorul între oameni și zei, între cei de jos și cei de sus”⁷ și, în egală măsură, facilitează trecerea de la viață la moarte, de la o lume la alta, asigurând un pasaj sigur între lumea celor vii și lumea umbrelor. „O marmură găsită la Atena îl înfățișează ducând de mână pe un tânăr mort, Myrrin, care îl urmează cu ochii plecați, în timp ce un grup de trei persoane privesc scena cu o teamă religioasă, căci Hermes, intrând în relații cu infernul, devine un mesager al acestor lumi. El mijlocește, între Olimp și Hades, împlinirea destinului uman”⁸. Această funcție subliniază rolul său de mediator nu numai între zei și oameni, ci și între diferitele niveluri ale existenței. În *Descrierea Greciei*, Pausanias îl numește clar *psychopompós* și descrie cultul său local: „Hermes Psychopompos este cinstit aici ca cel care conduce suflete”⁹.

În dialogurile sale, Platon nu îl numește pe Hermes niciodată direct *psychopompós* dar în *Cratylus* și *Phaidros*, îi construiește o imagine extrem de coerentă cu această funcție: Hermes apare ca zeu al transmiterii mesajelor, al trecerii dintre lumi; este arhetipul interpretului care conduce sensul dintr-o lume în alta, dintr-un orizont în altul, simbolistică ce corespunde exact funcției în plan mitologic. În *Cratylus* (408a) Socrate propune o etimologie celebră a numelui lui Hermes, afirmând că „*Hermes* pare să se refere într-un fel la rostire, căci a fi *interpret* (*hermeneús*) și vestitor și hoțoman și amăgitor în vorbe și încă iscusit în

¹ La toate răscrucele de drumuri grecii înfigeau câte un stâlp al cărui capăt liber era sculptat înfățișând bustul zeului. Stâlpii aceștia de lemn sau de piatră erau numiți *hermes* și serveau ca jaloane indicatoare ale direcțiilor. Vezi Tomiță Ciulei, „Hermeneutica sofistă. De la comunicare la persuasiune,” *Limba română*. 9-10 (2008): 158.

² Maxime Collignon, *Mythologie figurée de la Grèce* (Paris, Maisson Quantin, 1885) 116, *apud* Tomiță Ciulei, „Hermeneutica sofistă”, 158.

³ Jean-Pierre Vernant, *Mit și gândire*, 193.

⁴ *Ibidem*, 194.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Adrian Boldișor, *Istoria religiilor. Religiiile antice* (Mitropolia Olteniei, 2015), 24-29; Adrian Boldișor, „Este hermeneutica o metodă actuală în studiul Istoriei religiilor?,” *Mitropolia Olteniei* 9-12 (2018): 119-138.

⁷ Jean-Pierre Vernant, *Mit și gândire*, 194.

⁸ Tomiță Ciulei, „Hermeneutica sofistă”, 159.

⁹ Pausanias, *Descrierea Greciei*, Traducere, studiu introductiv și note de Maria Marinescu-Himu (Editura Științifică și Enciclopedică, 1983–1985, II), 10, 2.

negustorie, ei bine, toate aceste îndeletniciri țin de virtutea cuvântului. Or, așa cum am spus-o mai sus, *a vorbi* (*eirein*) înseamnă a te folosi de cuvânt, iar acel *emésato* înseamnă a iscodi în tot felul. Din aceste două elemente, deci *a vorbi* și *a face iscodit cuvântul*, ni-l înfățișează legiuitorul pe acest zeu: «Voi, oamenii, celui care *a făcut vorbirea iscoditoare*, pe drept i-ați spune *Eirémes*. Noi însă, închipuindu-ne că-i înfrumusețăm numele îi spunem *Hermes*»...¹. Hermes ar fi numit astfel pentru că este interpretul (*hermeneús*) mesajelor zeilor către oameni și al oamenilor către zei. Această etimologie oarecum ironică, fixează în cultura europeană imaginea lui Hermes ca zeu al interpretării. Nu este vorba aici doar de o ironie, ci despre faptul că Platon accentuează rolul de intermediar, în sensul că Hermes „traduce” lumea zeilor în limbaj accesibil oamenilor. Aceasta deoarece Hermes înțelege ambele lumi și poate comunica în limbajul ambelor. Astfel, el nu doar „însoțește sufletele”, ci face posibilă pentru ele înțelegerea limbajului zeilor de către oameni. În *Cratylus*, Hermes devine zeul „traversării” sensului, exact cum în mit este zeul trecerii dintre lumi.

Phaidros vine să completeze construcția platoniciană destinată retoricii. Retorica rea (sofistica) ilustrată de *Gorgias* este completată de retorica bună (filosofică) din *Phaidros*². Dialogul prezintă condițiile de posibilitate ale unei adevărate arte a discursului. Platon realizează în aceste rânduri un plan de reconstrucție a retoricii ca știință a adevăratei persuasiunii, în care trebuie să primeze criteriul adevărului: „cel care însoțește discursuri trebuie atât să recunoască adevărul (...) dar și să-l transmită în totalitate și pe înțelesul interlocutorilor”³. Numai respectând adevărul, un suflet poate fi condus și în cele din urmă convins.

În *Phaidros*, Hermes nu apare la fel de explicit ca figură etimologică, însă funcția lui este cultural indispensabilă pentru discursul lui Platon despre tehnica retoricii. Platon descrie retorica adevărată ca pe o *psychagogia*, adică arta „conducerii sufletelor prin cuvânt”: „Așadar, nu este oare adevărat că arta oratoriei în întregul ei e o „psychagogie”, o artă a călăuzirii sufletelor cu ajutorul cuvântărilor? Și aceasta nu numai în tribunale și în toate celelalte adunări obștești, ci și în întrunirile private, ea rămânând aceeași, fie că e vorba de lucruri mari sau mici”⁴(*Phaidros* 261a-c). Subliniind puterea cuvântului de a mișca sufletele, Platon se referă aici la ambivalența cuvântului care acționează atât asupra intelectului, cât și asupra emoțiilor. „Caracterul riguros al acțiunii vorbirii persuasive se bazează pe împrejurarea că retorica și-a proporționat efectele în funcție de structura sufletului, la fel cum dozajul medicamentelor ține seama de structura fiziologică a trupului omenesc”⁵. Platon rupe astfel retorica de tehnica persuasiunii (sofistica) și o redefinește ca artă a orientării sufletului spre adevăr.

Aceasta este exact transpunerea funcției *psychopompós*, în ordinea discursului. Dacă Hermes *Psychopompós* conduce sufletele în Hades, retorul filosof conduce sufletele prin logos, în viață. În plan simbolic deci, *Phaidros* transformă funcția lui Hermes într-o artă a conducerii spirituale. De aceea, tradiția antică și medievală a văzut în Hermes prototipul retorului: cel care „transportă” sensul și „ghidează” sufletele către o nouă stare.

Dacă în plan mitologic Hermes conduce sufletele între lumi, în plan lingvistic „transportă” sensurile între zei și oameni. Prin *Cratylus*, Platon fixează explicit rolul de interpret al lui Hermes, iar prin *Phaidros*, retorul – inspirat de funcția hermesiană – este

¹ Platon, *Opere* III (Editura Științifică și Enciclopedică, 1978) 285.

² Barbara Cassin, *L'Effet Sophistique* (Gallimard, 1995) 236.

³ Daniela Dunca, *Miza retoricii sau Platon versus gânditorii sofiști*, în Daniela Dunca, Petru Dunca (coord.), *Etică și comunicare. Componente teoretice și implicații pragmatice* (Pro Universitaria, 2015), 27.

⁴ Platon, *Phaidros*, Traducere, lămuriri preliminare și note de Gabriel Liiceanu (Humanitas, 2011), 99-100.

⁵ Ion Banu (coord.), *Filosofia greacă până la Platon*, vol. II, partea a 2-a (Editura Științifică și Enciclopedică, 1984), 512.

conducătorul sufletelor prin cuvânt. De aceea, Hermes este figura perfectă pentru a simboliza hermeneutica și retorica, ambele fiind arte ale construcției, transmiterii și transformării sensului. Peste două milenii, Gadamer va sublinia unitatea profundă dintre retorică și hermeneutică, considerându-le pe ambele, arte ale mijlocirii înțelegerii.

Retorica, hermeneutica și *sensus communis*

Walter Jost și Michael J. Hyde în *Rhetoric and Hermeneutics in Our Time: A Reader*¹, își propun câteva explicații asupra modalităților în care retorica și hermeneutica s-ar putea susține reciproc, explicații care ar contribui atât la reflectarea caracterului lor filosofic, dar și la identificarea anumitor strategii practice implicate atât în interpretare cât și în persuasiune. În *Prolog*, autorii debutează cu o meditație speculativă asupra conceptului de conștiință ca „principiu prim” pentru ambele discipline, pe care nu-l consideră a fi „nici un adevăr evident, nici un conținut determinat (de exemplu religios), nici chiar un «subiect universal» de tipul celui căutat de Vico ², ci mai degrabă ceea ce s-ar putea numi un «subiect temporal», (...) conștiința este condiția sine qua non care stă la baza tuturor gândurilor și activităților retorice și hermeneutice.”³. În explicațiile lor, autorii nu caută deci o umanitate trans-istorică, ci au în vedere subiectul temporal, contingent, situat istoric.

Datorită caracterului contingent al existenței umane, practica retoricii este cu adevărat necesară. Hans Blumenberg susține acest lucru, subliniind că „lipsa dovezilor definitive și necesitatea de a acționa sunt condițiile prealabile ale situației retorice”⁴. Ca ființe retorice, supunem deliberărilor și judecăților atente, situații al căror sens și semnificație sunt fie incerte, fie contestabile. Istoria retoricii cuprinde o tradiție vastă alcătuită din prescripții teoretice care promovează retorica la rang de artă, oferind îndrumări pentru a ne cultiva *competența retorică* ⁵, sau mai aplicat spus, capacitatea noastră de a face față acestei lumi a contingentelor.

Într-un frumos pasaj, cunoscut drept „elogiul logosului”, Isocrate afirmă importanța *competenței retorice* pentru stabilirea și menținerea bunăstării noastre sociale: „Datorită faptului că ne-am născut cu înșușirea de a ne convinge unii pe alții și de a ne face înțeleși unii altora asupra celor pe care le dorim, nu numai că am scăpat de viața animalelor sălbatice, dar ne-am adunat laolaltă, am întemeiat cetăți și am făcut legi și am inventat meșteșuguri. Într-un cuvânt, nu există nimic din cele cugetate de oameni pe care puterea cuvântului să nu fi contribuit a le duce la îndeplinire. Căci cuvântul a statornicit ce este drept și ce este nedrept, ce este frumos și ce este rușinos, iar dacă nu ar fi fost aceste orânduiuri, n-am fi fost în stare să trăim unii cu alții. Așadar, puterea cuvântului este cea care ne-a scos din viața de fiare și ne-a adus la viața omenească.”⁶

¹Walter Jost și Michael J. Hyde, *Rhetoric and Hermeneutics in Our Time: A Reader* (Yale University Press, 1997).

² La Giambattista Vico, ideea de „subiect universal” este legată de modul în care el înțelege cunoașterea istorică, umanitatea și conștiința comună. Pentru Vico, subiectul universal nu este subiectul transcendent al lui Kant, nici un ego individual, sau un subiect metafizic, ci este mai degrabă umanitatea în desfășurarea sa istorică, ce produce lumea socială (limbaj, mituri instituții, drept, religie) comună tuturor oamenilor, dincolo de diferențele individuale. Vezi Giambattista Vico, *Știința nouă*, traducere, studiu introductiv și note de Alexandru Boboc (Editura Științifică, București, 1976).

³ Jost și Hyde, *Rhetoric and Hermeneutics*, 9.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Isocrate, *Antidosis*, §254–257, în *Pagini alese din oratorii greci*, I, trad. Andrei Marin (Editura pentru Literatură, 1969), 202–203.

Ca urmare, asocierea „competenței retorice” cu crearea și conservarea vieții morale a unei comunități este un loc comun al tradiției retorice. În cartea a 2-a *Retoricii*, în scopul susținerii caracterului civic al retoricii, Aristotel, făcând apel la *ethos*, argumentează că „întreaga artă a retoricii trebuie practică de cetățeni pentru cetățeni. Aristotel a intenționat astfel, să integreze virtuțile ce privesc acceptarea și cooperarea în retorica sa civică”¹.

În căutarea punților de legătură dintre retorică și hermeneutică, Walter Jost și Michael J. Hyde caută să identifice mijloacele intelectuale, emoționale și imaginative specifice, prin care oamenii devin activi în situații retorice și hermeneutice, fie *cititori competenți*, fie *vorbitori strategici*. În epoca noastră există diverse abordări ale acestei probleme, dar un *locus classicus*, îl ocupă cartea lui Gadamer, *Adevăr și metodă*. Este semnificativ faptul că Gadamer se referă la Vico la începutul cărții sale și din nou în postfață, concentrându-se asupra tratatului major al lui Vico despre retorică și educația retorică, *De nostri temporis studiorum ratione* (1709)². Considerând că Vico „constituie un bun punct de plecare”, în analiza problematicii hermeneuticii, Gadamer sugerează că modul în care s-a realizat apărarea retoricii împotriva filosofiei „critice” (Descartes) ar putea fi extins și la înțelegerea și apărarea hermeneuticii împotriva versiunilor moderne ale filosofiei raționaliste.

În *Adevăr și metodă*, Gadamer vede în retorică o raționalitate ivită din dialectica lui Platon, în sensul că trebuie să-i depășim sensul „îngust” de tehnică. Chiar Aristotel, scrie Gadamer „preferă să vorbească nu de o *techne*, ci despre o *dynamis* (putere), în așa măsură încât ea aparține determinării generale pentru ca omul să poată fi considerat a fi dotat cu rațiune”³. De aceea filosoful propune un sens mai „larg”, deoarece implicată în toate formele de comunicare discursivă, retorica „ține oamenii împreună într-o societate”⁴.

Retorica, afirmă Gadamer, înseamnă „înțelegerea și controlul moral al situației concrete”, la fel ca și hermeneutica și nu este doar o cunoaștere abstractă, universală („știință” și expertiza aferentă). „Cunoașterea practică... este orientată către situația concretă. Prin urmare, ea trebuie să înțeleagă „circumstanțele” în varietatea lor infinită. Acesta este aspectul pe care Vico îl subliniază în mod expres”⁵; se poate identifica aici, ceea ce retorici antici numeau *peristasis*⁶ sau circumstanțele unui caz – ocazia, convingerile și valorile auditorului, ansamblul unic de fapte – către care oratorii își îndreptau toate eforturile.

Ca urmare, „întrebarea nu este «Ce este adevărat sau corect?», ci «Ce este adevărat, corect sau bun în acest caz unic?» Chiar și această formulare sugerează o diviziune între cele două întrebări, ca și cum întrebarea generală ar fi despre adevărul (filosofic, non-retoric), iar întrebarea specifică ar fi despre probabilități trecătoare (simplă retorică)”⁷. Poziția lui Gadamer vizează stabilizarea generalului în particular, în circumstanțele specifice unei situații, legate de timp și loc, de împrejurări, evenimente, fapte.

Paralela între ceea ce Vico identifică ca fiind activitatea fundamentală a retoricii, și anume *inventio*, vizând mijloacele disponibile de persuasiune și ceea ce Gadamer numește „problema fundamentală a hermeneuticii”, și anume *applicatio*, împlinirea întotdeauna provizorie a sensului distanțat în actul interpretativ, scoate la iveală o convergență structurală

¹ Daniela Dunca, „Aristotle's Ethos and Rhetoric as Civic Art,” *Journal of Romanian Literary Studies*, 19 (2019):195-201.

² Jost și Hyde, *Rhetoric and Hermeneutics*, 10.

³ Hans Georg Gadamer, *Adevăr și metodă* (Teora, 2001), 433.

⁴ *Ibidem*, 466.

⁵ Jost și Hyde, *Rhetoric and Hermeneutics*, 10.

⁶ *Peristasis* este figura retorică prin care oratorul amplifică efectul discursului prin apel la circumstanțe, iar circumstanțele sunt fie ale unei persoane, fie ale unui lucru; de exemplu, o persoană are următoarele circumstanțe: origine, națiune, țară, gen, vârstă, educație, disciplină, obiceiuri corporale, avere, condiție, natură a minții, studii, antecedente, nume etc.

⁷ Jost și Hyde, *Rhetoric and Hermeneutics*, 11.

între retorică și hermeneutică, în sensul în care atât *inventio*, cât și *applicatio* nu reprezintă doar etape tehnice, ci acte constitutive ale producerii sensului, în care adevărul se realizează istoric și contingent; sau, altfel spus, producerea sensului nu este niciodată un act pur teoretic, ci unul eminamente practic, dependent de context, în care descoperirea argumentelor și actualizarea semnificației coincid într-o formă de raționalitate aplicativă.

Gadamer afirmă în Postfața la *Adevăr și metodă*: „Aș dori să văd o mai mare recunoaștere a faptului că acesta este domeniul pe care hermeneutica îl împărtășește cu retorica: domeniul argumentelor convingătoare (ceea ce nu este același lucru cu convingător din punct de vedere logic). Este domeniul practicii și al umanității în general... Artele retoricii și argumentării (și analogul lor tăcut, deliberarea gândită cu sine însuși) se simt aici ca acasă. Dacă retorica apelează la sentimente, așa cum este clar de mult timp, asta nu înseamnă în niciun caz că ea se situează în afara domeniului raționalului.”¹ Vico atribuie retoricii, pe bună dreptate, o valoare specială în constituirea lui *sensus communis*², deoarece acesta rezultă prin recunoașterea și utilizarea a ceea ce este deja cunoscut și convingător într-o comunitate istoric determinată. Prin intermediul procedeelor retorice adevărul capătă relevanță practică fiind asumat (fără apel la demonstrație) în orice experiență comună.

Analiza relației dintre retorică și hermeneutică, este reluată de Gadamer în studiul *Rhétorique, herméneutique et critique de l'idéologie* (1971), publicat în *Archives de Philosophie* 34, pornind de la ideea că „sarcina unei hermeneutici filosofice este aceea de a revela întreaga amplitudine a dimensiunii hermeneutice și de a evidenția importanța sa fundamentală pentru înțelegerea noastră globală a lumii, sub toate formele sale: de la comunicarea interumană până la manipularea socială, de la experiența individului în cadrul societății sau cea pe care o are asupra societății, de la tradiția în care intră religia și dreptul, arta și filosofia până la energia neîngrădită a reflecției exercitate de conștiința revoluționară”³.

În paginile centrale ale studiului, el arată că retorica oferă un cadru privilegiat pentru înțelegerea procesului interpretativ, deoarece ambele discipline se sprijină pe praxisul comunicării. Aici, Gadamer afirmă explicit că hermeneutica și retorica au un teren comun: limbajul ca spațiu de negociere al sensului, iar structura lingvistică a existenței este aceea care le face pe ambele posibile. Ele nu sunt tehnici, ci moduri de a fi în limbaj. „Caracterul cu adevărat universal al limbajului, care precedă în esență elementul hermeneutic în cealaltă accepțiune a termenului și reprezintă, ca să spunem așa, aspectul pozitiv în raport cu cel negativ pe care l-ar avea arta interpretării prin limbaj, este atestat, de altfel, și de retorică”⁴. Căci este evident că retorica nu este doar o simplă teorie a formelor de discurs și a mijloacelor de persuasiune, cât mai ales, pornind de la o aptitudine naturală, poate ajunge la o „stăpânire” practică a comunicării, fără a fi nevoie de o reflecție teoretică asupra mijloacelor de care dispune.

Într-un pasaj esențial, Gadamer afirmă: „Arta interpretării împrumută în mare parte mijloacele sale din retorică.”⁵ Această declarație este importantă, deoarece interpretarea, pentru a fi posibilă, are nevoie de aceleași procedee ca și discursul persuasiv – clarificare,

¹ *Ibidem*, 12.

² *Sensus communis* desemnează, la Vico, totalitatea valorilor, judecăților, condițiilor de inteligibilitate specifice unei comunități istorice, care aparține tradiției și se constituie prin limbaj și practici simbolice; în acest orizont comun se realizează atât înțelegerea cât și persuasiunea.

³ Hans Georg Gadamer, „*Rhétorique, Herméneutique et Critique de l'idéologie Commentaires métacritiques de «Wahrheit und Methode»*”, *Archives de Philosophie* 34 (1971) : 207.

⁴ *Ibidem*, 210.

⁵ *Ibidem*, 213.

orientare, structurare, argumentare. Întreaga noastră existență în lume este o practică a medierii sensului. Retorica implică caracterul social al limbajului, în sensul că persuasiunea, adaptarea discursului la audiență și orientarea sensului în funcție de situație reprezintă elemente esențiale ale comunicării umane. De aceea, arta interpretării împrumută mijloacele sale din retorică, întrucât interpretarea este întotdeauna orientată către un interlocutor și presupune un proces de clarificare, orientare și justificare. Dacă retorica acționează în prezentul situației discursive – afirmă Gadamer, hermeneutica operează în distanța creată de text și tradiție, însă diferența dintre ele este una de grad, nu de natură. Ambele urmăresc producerea unei înțelegeri comune în contexte în care cunoașterea nu este deductivă, ci orientată către ceea ce pare plauzibil și adecvat situației. „Ce altceva ar putea prelua reflecția teoretică asupra înțelegerii dacă nu retorica, singura apărătoare, conform celei mai vechi tradiții, a pretenției la adevăr, care se erijează în campioană a verosimilului, a clarității proprii rațiunii comune, împotriva pretenției științei la dovadă și certitudine?”¹ Ori, acest imperiu al convingerilor iluminatoare și al opiniilor dominante nu este micșorat treptat de progresul științei, indiferent de amploarea acestuia; dimpotrivă, se extinde cu fiecare descoperire a cercetării pentru a-și revendica drepturile asupra acesteia și a se adapta la ea. „Omniprezența retoricii este nelimitată. Ea singură face din știință un element al vieții în societate. Ce am ști, doar din știința fizică, despre fizica modernă care ne transformă atât de evident existența? Toate prezentările de fizică destinate unui public mai larg decât cel profesional (poate că ar trebui să nu intereseze doar un grup restrâns de inițiați) își datorează influența elementului retoric care le susține.”²

Studiul lui Gadamer implică o altă perspectivă asupra raportului dintre cele două arte: hermeneutica și retorica sunt discipline complementare, iar universalitatea hermeneuticii derivă din universalitatea limbajului, retorica fiind aliatul său natural în refacerea acordului intersubiectiv rupt. „Hermeneutica se străduiește să restabilească în reflecția reciprocă a comunicării un acord intersubiectiv întrerupt și, în special, să repună pe fundamentele sale hermeneutice o cunoaștere care s-a îndepărtat cedând unui fals obiectivism.”³ Hermeneutica apare astfel ca o restaurare a comunicării, însă aceasta este și funcția originară a retoricii: trecerea de la dezacord la acord, de la confuzie la înțelegere. Rolul retoricii în tradiția clasică presupune refacerea spațiului înțelegerii comune. Așa cum arată M. Meyer „Retorica reprezintă întâlnirea oamenilor cu limbajul, în prezentarea diferențelor și identității lor. Ei își afirmă identitatea prin intermediul limbajului pentru a se regăsi sau respinge, pentru a găsi o cale de a comunica sau, din contră, pentru a constata că între ei se află un zid ce îi separă.”⁴ Retorica nu mai este doar o *ars ornandi*, ci ea se apropie tot mai mult de idealul aristotelic ca teorie a comunicării persuasive. Prin intermediul său se negociază distanța dintre indivizi în funcție de înțelegerea comună asupra unei probleme aflată în discuție.

Gadamer oferă astfel cel mai puternic argument pentru apropierea dintre retorică și hermeneutică: ambele sunt arte ale sensului negociat între oameni. „Astfel, aspectele retorice și hermeneutice se completează perfect. Nu ar exista oratori și nici arta discursului dacă înțelegerea și acordul nu ar sta la baza relațiilor umane – nu ar exista sarcini hermeneutice dacă acordul celor care „sunt un dialog” nu ar fi tulburat și dacă nu ar fi necesar să încercăm să ne facem înțeleși. Împletirea hermeneuticii cu retorica este astfel de natură să risipească o iluzie: aceea care ar lega hermeneutica numai de tradiția estetică și umanistă și care ar vrea

¹ *Ibidem*, 213.

² *Ibidem*, 214.

³ *Ibidem*, 219.

⁴ Michel Meyer, *Principia Rhetorica. Une théorie générale de l'argumentation* (Fayard, 2008), 28.

ca filosofia hermeneutică să se ocupe de o lume a „sensului” care s-ar desfășura în „tradiția culturală” și care ar fi opusă lumii ființei reale.”¹

Concluzie

De fapt, *întoarcerea* la Hermes înseamnă reconectarea cu dinamica profundă a înțelegerii, cu faptul că sensul nu este niciodată „pur”, încheiat, unic, iar transmiterea lui este inseparabilă de interpretare. În acest context, retorica și hermeneutica apar ca moduri fundamentale ale raportării noastre la sens. Ele configurează condiția înțelegerii ca proces dialogal și istoric, în care adevărul nu se impune, ci se „negociază”, cu asumarea responsabilității persuasive și interpretative, însă. Se creează astfel un spațiu al întâlnirii, medierii și producerii de sens, mereu deschis, niciodată pe deplin încheiat.

References:

- Aristofan. *Teatru*. Traducere, note și comentarii de D. M. Pippidi. Editura Humanitas, 1997.
- Banu, Ion (coord.). *Filosofia greacă până la Platon*. Vol. II, partea a 2-a. Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.
- Boldișor, Adrian. *Istoria religiilor. Religiiile antice*. Editura Mitropolia Olteniei, 2015.
- Boldișor, Adrian. „Este hermeneutica o metodă actuală în studiul Istoriei religiilor?”, *Mitropolia Olteniei*, Anul LXX, 9-12 (2018): 119-41.
- Cassin, Barbara. *L'Effet Sophistique*, Gallimard, 1995.
- Ciulei, Tomiță. „Hermeneutica sofistă. De la comunicare la persuasiune,” *Limba română*. Anul XVIII, 9-10 (2008): 157-68.
- Dunca, Daniela. „Aristotle's Ethos and Rhetoric as Civic Art,” *Journal of Romanian Literary Studies*. No.19 (2019): 194-199.
- Dunca, Daniela. *Miza retoricii sau Platon versus gânditorii sofiști*. În Daniela Dunca, Petru Dunca (coord.), *Etică și comunicare. Componente teoretice și implicații pragmatice*. Pro Universitaria, 2015.
- Gadamer, Hans Georg. *Adevăr și metodă*. Teora, 2001.
- Gadamer, Hans Georg. „Rhétorique, Herméneutique et Critique de l'Idéologie Commentaires métacritiques de «Wahrheit und Methode»”. *Archives de Philosophie* 34 (1971) : 207-30.
- Isocrate. *Antidosis. Pagini alese din oratorii greci*. Vol. I, trad. Andrei Marin. Editura pentru Literatură, 1969.
- Jost, Walter și Hyde, J. Michael. *Rhetoric and Hermeneutics in Our Time: A Reader*. Yale University Press, 1997.
- Meyer, Michel. *Principia Rhetorica. Une théorie générale de l'argumentation*. Fayard, 2008.
- Pausanias. *Descrierea Greciei*. Traducere, studiu introductiv și note de Maria Marinescu-Himu. Editura Științifică și Enciclopedică, 1983–1985.
- Platon. *Phaidros*. Traducere, lămuriri preliminare și note de Gabriel Liiceanu. Humanitas, 2011.
- Platon. *Opere*. Vol. III. Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- Vernant, Jean-Pierr., *Mit și gândire în Grecia antică*. Meridiane, 1995.

BIONOTE:

Daniela Dunca is professor at the Faculty of Letters, Technical University of Cluj-Napoca, North University Center in Baia Mare. Her main concerns are the history of ancient philosophy, rhetoric, argumentation and the philosophy of human rights. She has published books in the field of philosophy and over forty articles in journals recognized in international databases. She participated in projects with national and international funding as activity coordinator, tutor and member of research teams. She participated in international conferences and congresses both national and international. She is member of the Romanian Philosophical Society and member of L'Association Roumaine de Philosophie de Langue Française.

¹ Hans Georg Gadamer *Rhétorique, Herméneutique*, 215.

Declinul liberalismului: Schumpeter despre noul socialism paternalist

Article history:

Received: 20.09.2025

Accepted: 30.10.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.2>

CC BY-NC 4.0

Dragoș DRAGOMAN

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

dragos.dragoman@ulbsibiu.ro

<https://orcid.org/0000-0001-5939-3484>

TITLE: “Liberalism in decline: Schumpeter predicting the new paternalistic socialism”

ABSTRACT: The current transformation of modern capitalism is not an unattended event. Reading some illustrious economists from the first half of the 20th century is useful for understanding the ongoing merger between big capital and state bureaucracy, on the ruins of the capitalistic order. Although Schumpeter was not able to predict exactly what type of social, cultural and political order will accompany the new socialist economic arrangement, he was right about internal and external mechanisms of capitalist decay. The complete rationalization of every aspect of western society could not avoid shattering the very basis of capitalism itself. What capitalism has done to the feudal type of social arrangement would done to the environment he created. Property, enterprise, family and capitalist ethos would disappear under the siege of complete rationalization. Therefore, it was fully understandable why industry and commerce would turn into a mere current management, while personnel would acquire the traits of a bureaucracy.

KEYWORDS: capitalism, socialism, democracy, bureaucracy, Joseph Schumpeter.

REZUMAT: Transformările capitalismului din zilele noastre nu sunt fortuite. Lectura unor economiști din prima parte a secolului XX, precum Schumpeter, ne ajută să înțelegem cum este posibilă fuziunea actuală dintre marele capital și birocrăția de stat tot mai prezentă pe terenul lăsat liber de destrămarea ordinii capitaliste. Deși Schumpeter nu putea să spună cu certitudine care va fi ordinea socială, culturală și politică ce se va naște ca să însoțească noua economie socialistă, el avea dreptate cu privire la mecanismele interne și externe ale decăderii capitalismului. Raționalizarea completă a fiecărui aspect al vieții nu putea, în final, ocoli distrugerea bazei economice, sociale și culturale a capitalismului însuși. Ceea ce el făcuse ordinii sociale a feudalismului avea să facă chiar lumii pe care singur o crease. Proprietatea, întreprinderea, familia, etosul capitalist dispar sub asediul raționalizării lumii. De aceea, managementul industriei și comerțului poate în final deveni o simplă problemă de administrare curentă, iar personalul poate dobândi inevitabil caracteristicile unei birocrății.

CUVINTE-CHEIE: capitalism, socialism, democrație, birocrăție, Joseph Schumpeter.

Tranziția de la liberalismul clasic la neoliberalism, cel ce domină acum gândirea și discursul din Occident, are în centrul său, deși nu se reduce la aceasta, rolul pe care autoritatea de stat îl joacă în mecanismul economic și social. În timp ce capitalismul primelor secole ale modernității se baza strict pe importanța motivației pentru câștig și pe maximizarea producției, capitalismul ultimului secol se folosește de autoritatea statului pentru a-și proteja marja de profit. Această diviziune a efortului spre succes ar putea părea ciudată liberilor întreprinzători ai primelor veacuri. Ea nu mai este așa în zilele capitalismului de supraveghere.¹ De exemplu, alianța, înainte nevăzută, între instituțiile de stat și gigantii tehnologiei (telecomunicații, internet, rețele sociale): ultimii supraveghează conținutul și utilizatorii mediilor de comunicații, primele gestionează controlul.²

De aceea, înțelegerea tranziției de la principiile economice clasice ale capitalismului bazat pe o ordine socială liberală la neoliberalismul bazat pe control, constrângere și supraveghere de stat este

¹ Shoshana Zuboff, *Era capitalismului de supraveghere*, trad. rom. Smaranda Nistor (București: Publica, 2023).

² Thierry Wolton, *Noile drumuri ale servitiului noastre. Alienare, uniformizare, supunere*, trad. rom. Adina Cobuz (București: Humanitas, 2021), 95.

importantă. Această paralelă între fundamentele capitalismului clasic și dezvoltarea sa contemporană este edificatoare și pentru transformarea ideologică a lumii occidentale, ce a renunțat la valorile liberale tradiționale în vederea maximizării profiturilor marelui capital. În cele din urmă, această transformare scoate în evidență relația ambiguă dintre acumularea capitalistă și democrația liberală, cea din urmă dovedindu-se mai curând un aliat temporar decât o condiție esențială a capitalismului. Loviturile de stat din secolul XX, regimurile de exploatare bazată pe rasă sau războaiele civile din Spania, Grecia, Africa de Sud, Argentina sau Chile, ce au consolidat o ordine economică capitalistă, dar au impus dictaturi sângeroase, puteau fi privite ca un avertisment serios pentru actuala alianță de oțel dintre marele capital bancar și tehnologic și statul birocratic omniprezent, constrângător, autoritar.

Elogiul capitalismului

Joseph Schumpeter este cel care reia, în anii tulburi ai celui de-al Doilea Război Mondial, argumentația despre beneficiile materiale și culturale ale capitalismului.¹ În concurență cu performanțele economice ale socialismului de stat sovietic, ce se pregătea să susțină economic un efort de război de neimaginat, Schumpeter încearcă să demonstreze că relația dintre ordinea capitalistă și rata de creștere a producției americane (luată ca exemplu) din perioada 1870-1930 nu este întâmplătoare, că ea nu se datorează altei situații favorabile, care să nu aibă de-a face cu capitalismul.²

Spre deosebire de seniorii feudali,³ reamintește Schumpeter, burghezia comercială și industrială s-a ridicat datorită succesului în afaceri.⁴ Altfel spus, societatea burgheză a fost modelată într-un tipar pur economic; elementele sale de bază, principiile călăuzitoare, totul este de factură economică. De aceea, a urca și a coborî, socialmente vorbind, înseamnă a câștiga și a pierde bani.⁵ Iar acest aranjament social este, prin propria logică, extrem de eficace: promisiunea de bunăstare și amenințarea cu sărăcia sunt simple și pline de forță.⁶ De aceea, scrie Schumpeter, modul de viață burghez întuneacă strălucirea altor lumi sociale; de aceea, promisiunile sale atrag marea majoritate a minților supradotate; de aceea, succesul este identic cu reușita în afaceri.⁷

Promisiunile sale de bunăstare nu sunt însă oferite la întâmplare. Aici, Schumpeter se desparte de Max Weber, cel care credea că motivația ce stătea în inima spiritului capitalismului era o etică religioasă, anume etica protestanților nord-europeni.⁸ Nici la Weber promisiunile, apoi dovezile de bunăstare, nu erau întâmplătoare. Ele se adresau celor credincioși, celor capabili să treacă peste îndoiala teribilă a alegerii sau damnării și să vadă în succesul în afaceri un semn timpuriu al predestinării, o dovadă mundană a paradisului de după moarte. La Schumpeter, însă, promisiunile de bunăstare sunt adresate abilității, energiei și capacității supra-normale de a munci.⁹ Și nu este de comparat sistemul promisiunilor și recompenselor capitaliste cu ruleta, ci cu jocul de poker. Anume, premii spectaculoase, cu mult mai mari decât ar fi fost necesar pentru a stimula acest efort deosebit, supra-normal, sunt oferite unei minorități limitate de câștigători. Astfel, acordarea acestor premii stimulează mult mai eficient decât ar fi făcut-o o distribuție mai echitabilă și mai „justă”, deși sistemul economic capitalist oferă unei largi majorități de oameni de afaceri compensații foarte modeste sau nimic pentru efortul lor.¹⁰ Cu toate

¹ Joseph Schumpeter, *Capitalisme, socialisme et démocratie*, trad. fr. Gaël Fain (Paris: Payot, 1965).

² Joseph Schumpeter, *Poate supraviețui capitalismul? Distrugerea creatoare și viitorul economiei globale*, trad. rom. Monica Sibinescu (București: Publica, 2011), 24.

³ Pentru o imagine asupra tipului de economie agrară, ce asigura subzistența unei societăți senioriale feudale, a se vedea Georges Duby, *Guerriers et paysans, VII-XII-ème siècle. Premier essor de l'économie européenne* (Paris: Gallimard, 1973). Pentru Evul Mediu târziu, vezi Georges Duby, *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident médiéval (France, Angleterre, Empire, IXe-XVe siècles)* (Paris: Flammarion, 1977).

⁴ Joseph Schumpeter, *Poate supraviețui capitalismul?*, 25.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*

⁸ Max Weber, *L'éthique protestante et l'esprit du capitalisme, précédé de Remarque préliminaire au recueil d'études de sociologie des religions I et suivi de Les sectes protestantes et l'esprit du capitalisme*, trad. fr. Isabelle Kalinowski (Paris: Flammarion, 2017).

⁹ Joseph Schumpeter, *Poate supraviețui capitalismul?*, 25.

¹⁰ *Ibid.*, 26.

acestea, oamenii de afaceri își dau silința pentru că au în fața ochilor premiile cele mari și, în același timp, își supraestimează șansele de a avea performanțe mai bune (decât au, de fapt); la fel, amenințările cu falimentul sunt adresate incompetenței.¹

Ordinea economică a capitalismului triumfător devine, astfel, și ordinea socială a burghezei. De la Balzac, în *Comedia Umană*, până la Thomas Mann, în *Casa Buddenbrook*, marii romancieri au zugrăvit această relație strânsă. Ordinea capitalistă, scrie Schumpeter, cu întreprinderile sale interdependente, înlănțuite strâns și eficient pătura burgheză de sarcinile sale. Astfel, același aparat de sancțiuni și recompense selectează totodată indivizii și familiile care urmează să facă parte din această clasă socială sau să decadă din ea.² Dar această combinație dintre funcția de condiționare și funcția de selecție socială nu este una evidentă și simplă. Metodele de selecție socială nu garantează, în general, realizările individului selectat (spre deosebire de selecția naturală, biologică). Sistemul capitalist soluționează foarte bine această problemă; în majoritatea cazurilor, omul de afaceri care avansează primul în clasa oamenilor de afaceri și apoi în cadrul ei este, totodată, un om de afaceri capabil, ce va avansa până la limita abilităților sale.³ Asta pentru că avansarea spre o poziție și reușita în cadrul ei sunt sau erau unul și același lucru. Acest aspect face ca efortul auto-terapeutic de negare a celor care nu reușesc să fie secundar pentru evaluarea societății capitaliste.⁴

Însă, se întreabă Schumpeter,⁵ definiția aceasta a capitalismului ca „performanța maximă a unui grup selectat în mod optim” nu este ea contrazisă de aspectul suplimentar că performanța nu este ajustată utilității sociale? Adică, altfel spus, producția pentru realizarea de câștiguri nu intră în contradicție cu producția pentru consum? Aceasta este, fără îndoială, o întrebare esențială în evaluarea sistemului capitalist. Filozofii clasici, precum Smith, Ricardo, Malthus sau John Stuart Mill, criticau multe aspecte ale instituțiilor sociale din epoca lor și felul în care aceste instituții funcționau, iar reformele pe care acești filozofi le susțineau (inclusiv aspecte legate de drepturile muncitorilor din fabrici), nu erau toate în linia *laissez-faire*-ului, amintește Schumpeter.⁶ Totuși, aceștia erau convinși că numai în arhitectura instituțională a capitalismului interesele private ale fabricantului și ale comerciantului dădeau randamentul maxim pentru interesul comun.⁷ Probabil, aceștia ar fi menționat și „legislația binefăcătoare” la spiritul întreprinzător neîncătușat și la imboldul dat de profit, dar prin „legislație benefică” ar fi presupus îndepărtarea obstacolelor, adică a taxelor vamale protecționiste.⁸

Clasicii au avut, în acest mod, meritul de a fi risipit ideea naivă că, doar pentru că are la bază interesul profitului, activitatea economică în societatea capitalistă trebuie să fie împotriva consumatorilor.⁹ Sau, altfel spus, câștigul de bani abate în mod necesar producția de la obiectivul său social, sau că profiturile private (ele în sine și cele ce provin din distorsiunea pe care o induc procesului economic) reprezintă o pierdere netă pentru toată lumea (cu excepția celor ce le primesc).¹⁰ Din contră, autorii clasici au înțeles rolul economisirii și al acumulării de capital și au legat economisirea de „rata progresului”, pe care au observat-o într-o manieră fundamentală corectă.¹¹ Ei au înțeles că urmărirea unui profit maxim și lupta pentru o performanță maximă în producție nu sunt în mod necesar incompatibile; ceea ce le lipsește acestora este doar dovada certă că primul factor îl implică în mod necesar (sau în majoritatea cazurilor) pe cel de-al doilea. Deși teoria lor era falsă, viziunea lor era corectă.¹²

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, 27.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, 28.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, 29.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*, 30.

Un exemplu elocvent în acest sens este Adam Smith.¹ Întreaga sa pledoarie despre forțele economice puse în joc pentru obținerea unor avantaje economice respinge ideea restricțiilor asupra importurilor de aproape orice tip, chiar ținând cont de principiile sistemului mercantilist ce funcționa în timpul său.² De altfel, restricțiile externe sunt la fel de dăunătoare ca cele interne, alterând astfel raționalitatea sistemului de producție capitalist, ce obține o armonie generală din chiar interesele limitate individuale aflate în competiție.

Prejudecățile anti-capitaliste

Revenind la Schumpeter, argumentele sale în favoarea organizării capitaliste ca „performanța maximă a unui grup selectat în mod optim” nu se opresc la rata progresului înregistrată în secolul al XIX-lea. El aduce și alte argumente convingătoare împotriva prejudecăților anti-capitaliste. Argumentul distrugerii concurenței perfecte de către structurile de monopol nu pare să fie deloc susținut de datele statistice înregistrate. Dacă ar fi adevărat, acesta ar fi un argument conform căruia producția s-a dezvoltat în ciuda sabotajului vechi de secole, sabotaj produs de burghezia conducătoare.³ De fapt, datele sunt contrare. Rata de creștere a producției nu a scăzut față de 1890, când se presupune că s-ar fi instaurat dominația marilor concerne.⁴ Mai mult, standardul de viață al maselor a evoluat pe parcursul perioadei lipsite de obstacole a „marilor afaceri” (*big business*). O listă de articole ce intră în bugetul muncitorului modern, cu prețuri calculate în sistem de oră-muncă (orele de muncă necesare pentru procurarea acelor produse), demonstrează o rată a progresului considerabilă, luând în calcul îmbunătățirea spectaculoasă din punct de vedere calitativ.⁵ Observația capitală este că progresul cel mai evident s-a înregistrat nu în rândul firmelor care activează în condițiile unei concurențe relativ libere, ci în cazul marilor concerne. Altfel spus, marile concerne, marile afaceri (*big business*) au un cuvânt mai greu de spus în crearea unui astfel de standard de viață în creștere decât în menținerea sa la un nivel mai redus.⁶

Această viziune a progresului standardului de viață sub influența puterii marilor afaceri vine din analiza sistemului economic dintr-o perspectivă evolutivă, indicată chiar de Karl Marx, iar nu din analize înguste ale unor fragmente de viață, de realitate, chiar interpretate corect. Capitalismul este, prin natura sa, subliniază Schumpeter, o formă sau o metodă de schimbare economică. El are un caracter evolutiv nu doar pentru că se petrece într-un mediu social și natural în continuă schimbare (marcat fiind de războaie, revoluții, războaie etc.), ce condiționează schimbări industriale și modifică datele activității economice, în general.⁷ Deși importante, schimbările sociale nu sunt principalii inițiatori ai transformărilor economice, așa cum nu sunt nici creșterea cvasi-automată a populației și a capitalului. Ceea ce produce caracterul revoluționar, impulsul fundamental ce pune în acțiune și menține mecanismul capitalismului vine de la noile bunuri de consum, de la noile metode de producție sau transport, noile piețe, noile forme de organizare industrială pe care le creează întreprinderea capitalistă.⁸

Procesul este vizibil în agricultură, de la rotația culturilor până la mecanizarea pe scară largă; în producția de energie, de la roata de apă până la cele mai noi uzine electrice moderne; în transporturi, de la diligență la avion și în multe alte domenii. Acesta este un proces de mutație industrială ce revoluționează structura economiei din interior, în mod permanent, distrugând fără oprire vechea structură și generând permanent o nouă structură. Aceasta este ceea ce Schumpeter numește distrugerea creatoare.⁹ În acest sistem economic nu contează doar concurența prețurilor, ci și concurența în domeniul calității și al tehnicilor și eforturilor de vânzare. Ca atare, ceea ce contează este

¹ Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (London: Wordsworth, 2012).

² Adam Smith, *Avuția națiunilor* (ediție prescurtată), trad. rom. Monica Mitarcă (București: Publica, 2011).

³ Joseph Schumpeter, *Poate supraviețui capitalismul?*, 37.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, 38.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*, 39.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, 40.

concurența în fața noilor produse, tehnologii, surse de aprovizionare, modalități de organizare.¹ Această concurență nu lovește în marja profiturilor și a rezultatelor financiare ale firmelor, în general, ci în chiar baza existenței lor.² O astfel de concurență acționează nu doar când există, ci și când este o amenințare (mereu prezentă). Altfel spus, subliniază Schumpeter, omul de afaceri simte că este într-o situație concurențială chiar și când se află singur în domeniul său de activitate.³ Această situație psihologică va întări un comportament foarte asemănător cu modelul concurenței perfecte, ducând la creșterea producției și la scăderea prețurilor.⁴ Ca atare, prețurile vor avea tendința de a se adapta progresului tehnologic; ele scad în mod spectaculos, cel mai frecvent, ca reacție la acest progres, făcând ca rigiditatea prețurilor pe termen lung să nu existe cu adevărat (în ciuda opiniei comune), ci doar accidental, menținute fiind prin evenimente și politici monetare.⁵

Dar nu doar rigiditatea prețurilor, văzută ca metodă de menținere a profitului, este suspectată că afectează concurența perfectă, iar prin aceasta că încetinește mărirea producției, scăderea prețurilor și că descurajează inovația. O altă acuză adusă capitalismului este că, în perioada marilor afaceri (*big business*), țelul principal al întreprinzătorilor ar fi conservarea capitalului, nu reducerea costurilor. Iar o astfel de orientare către conservarea capitalului, practică de marile concerne, punând piedici monopoliste pentru a se împotrivi atacului pe care o concurență perfectă l-ar da structurii lor de capital, ar însemna lupta împotriva progresului însuși.⁶

De fapt, scrie Schumpeter, nu prea există situații în care întreprinzătorii cumpără și înregistrează patente și brevete pe care nu le folosesc deloc sau le pun în funcțiune cu întârziere; și dacă ar exista, motivațiile lor ar putea fi cu totul diferite de bănuiala comună legată de conservarea capitalului prin blocarea inovării. Uneori, procesul brevetat nu este unul bun sau cel puțin să nu fie corespunzător pentru aplicarea lui pe o bază comercială.⁷ Un manager privat, capitalist, încearcă întotdeauna să maximizeze valoarea netă prezentă a activelor totale care este egală cu valoarea actualizată a veniturilor nete scontate. Ca atare, el va adopta întotdeauna o nouă metodă de producție pe care o consideră capabilă de a produce un flux mai mare de venituri viitoare pe unitate de flux corespunzător de investiții viitoare, ambele aduse la valoarea prezentă, comparativ cu ceea ce reușește metoda utilizată în prezent.⁸ Remarca aceasta este întărită și de o observație practică. Primul lucru pe care un concern îl face imediat ce simte că are capacitatea să-l facă, imediat ce simte că și-l poate permite, este să înființeze un departament de cercetare, trezind în fiecare angajat din departament sentimentul că mijloacele sale zilnice de trai depind de succesul propriu în domeniul îmbunătățirii și al inovării.⁹

De fapt, problema rigidității prețurilor, precum cea a conservării capitalului, nu sunt decât aspecte ale problemei mai largi a monopolului. Deși o temă recurentă în discuțiile politice, precum și o acuză des întâlnită pentru nemulțumiri din cele mai diverse, situațiile de monopol de lungă durată trebuie

¹ *Ibid.*, 42.

² Exemplele oferite de Schumpeter cu privire la distrugerea creatoare, anume diligența înlocuită de automobile personale și energia mecanică de către energia electrică, pot continua cu falimentul generalizat al producătorilor de mașini de scris, de gramofone, de casetofoane, de aparate de fotografiat cu film, precum și a producătorilor din industriile chimice furnizoare. Exemplele pot continua la discreție pentru a exemplifica distrugerea creatoare ce stă la baza mecanismului capitalist. Ea înlocuiește vechile produse, tehnologii, surse de energie și aprovizionare într-un ritm accelerat de creșterea economică, folosind profitul încasat pentru a stimula crearea condițiilor unor noi avantaje concurențiale ce vin prin inovare.

³ Joseph Schumpeter, *Poate supraviețui capitalismul?*, 43.

⁴ Rivalitatea pe piață se poate manifesta chiar și atunci când concurența nu este vizibilă la orizont, când ea basculează subit din domenii economice conexe sau perfect străine propriului domeniu. Nu mică trebuie să le fi fost mirarea (și mari pierderile economice) celor care-și împărțeau piața aparatelor de ras din metal, cu lame consumabile de oțel, ușor de înlocuit, la vederea unor foarte utile aparate de ras de plastic, de unică folosință (sau aproape), produse la prețuri incomparabil mai mici. Cele din urmă nu erau altceva decât adaptarea unor banale instrumente de scris (de tip pix de plastic), la funcția de aparat de ras. Ele veneau dintr-un domeniu relativ îndepărtat, din industria maselor plastice și a instrumentelor de scris, deci șansele de fi fost anticipate de vechii jucători de pe piața aparatelor de ras din metal erau cvasi-nule.

⁵ Joseph Schumpeter, *Poate supraviețui capitalismul?*, 53.

⁶ *Ibid.*, 57.

⁷ *Ibid.*, 58.

⁸ *Ibid.*, 59.

⁹ *Ibid.*, 58.

să fie apariții dintre cele mai rare. Dacă monopolști sunt doar acei vânzători unici care fac față unui program de cerere dat care este riguros independent atât față de propria lor activitate, cât și față de orice reacții ale altor concurenți față de activitatea lor,¹ atunci frecvența unor astfel de cazuri (chiar și aproximări rezonabile ale conceptului descris) trebuie să fie și mai rare decât cazurile de concurență perfectă.² Altfel spus, puterea de a exploata după dorință un model dat de cerere se poate menține cu greu pe o perioadă suficient de lungă pentru a deveni semnificativ per ansamblu, cu excepția cazului când este susținut de către autoritatea publică.³ Până și companiile de căi ferate și energie au trebuit întâi să-și creeze cererea pentru propriile servicii, înainte de a-și apăra piața împotriva concurenței.⁴

Această perspectivă a monopolului ne arată că nu există cu adevărat monopol decât pe perioadă scurtă, cu excepția intervenției discreționare a statului. Monopolul apare, pe termen scurt, ca efect al inovării, dar este repede detronat de către concurență. Invers, progresul ar fi cvasi-imposibil. Dacă ne-am imagina, scrie Schumpeter, că lumea noastră economică ar fi compusă dintr-o serie de industrii cunoscute, consacrate, producătoare de mărfuri familiare prin metode bine stabilite și cât se poate de uniforme (adică standard) și că nimic nu s-ar întâmpla, cu excepția faptului că s-ar adăuga persoane și câștiguri suplimentare pentru a mări numărul de firme similare celor existente, atunci, desigur, împiedicarea intrării acestora pe piață ar fi o pierdere pentru comunitate.⁵ Dar o intrare complet liberă într-un domeniu total nou ar face intrarea imposibilă. Pentru că nu pot fi introduse noi metode de producție și noi produse într-un sistem de concurență perfectă și mai ales promptă, ce există de la bun început.⁶ Nimeni nu ar accepta un astfel de risc. Nimeni nu ar investi în cercetare și dezvoltare fără speranța unui avantaj competitiv. Cum subliniază Schumpeter, asta înseamnă că cea mai mare parte din ceea ce numim progres economic este incompatibil cu o concurență perfectă și promptă, de la bun început. De fapt, concurența perfectă este și a fost mereu suspendată temporar de fiecare dată când s-a introdus ceva nou.⁷ Iar inovația este indisolubil legată de goana către câștig a întreprinzătorului capitalist, ca săgeata și arcul, ambele fiind indispensabile vânătorii. În dezvoltarea observată a producției totale, inițiativa capitalistă nu a fost prim factor, iar progresul tehnologic al doilea factor, distinct. Esențialmente, notează Schumpeter, aceștia erau unul și același lucru, anume primul reprezenta forța de propulsie a celui de-al doilea.⁸

Succesele capitalismului

Toate aceste critici pălesc în fața succeselor capitalismului. Acesta, prin puterea sa internă, este capabil să depășească multe vicisitudini și nu există multe motive pentru care creșterea economică din perioada 1870-1914 să nu poată continua, structural vorbind, dincolo de această dată. În ciuda crizei economice de la începutul anilor 30 ai secolului trecut, care nu este definitorie pentru esența capitalismului, organizarea economică de tip capitalist deține toată capacitatea de a depăși obstacolele. Iar ceea ce s-a crezut și s-a încercat a fi demonstrat a fi doar o conjunctură economică favorabilă în perioada de expansiune capitalistă se dovedește a fi un detaliu ne-esențial mecanismului intim al capitalismului. Ca atare, acțiunea guvernamentală de îndepărtare a opreliștilor pentru activități antreprenoriale, din industrie și din comerț, nu este o condiție decisivă.⁹ La fel este și în cazul aurului, desemnat uneori ca factor supra-abundent după 1890, deși rata de creștere în producția totală a fost constantă, în comparație cu disponibilitatea variabilă a aurului.¹⁰ Nici creșterea populației nu este o condiție esențială, deși creșterea populației rămâne un aspect important (cauză sau efect) al progresului economic. Până la urmă, nici chiar disponibilitatea de noi teritorii, cu toate resursele lor, nu pot fi văzute

¹ *Ibid.*, 62.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, 63.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, 70.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*, 80.

⁹ *Ibid.*, 76.

¹⁰ *Ibid.*, 77.

drept oportunități unice, irepetabile.¹ Ca „oportunități obiective”, ele sunt întotdeauna premise ale progresului și fiecare dintre ele este unică din punct de vedere istoric, așa cum ar fi prezența cărbunelui și a minereului de fier în Anglia sau a petrolului în alte țări.² În definitiv, întregul proces capitalist, subliniază Schumpeter, nu constă în nimic altceva decât în exploatarea unor astfel de oportunități din chiar momentul în care intră în orizontul omului de afaceri.³

Dar meritul cel mai mare al capitalismului este că le-a schimbat oamenilor concepția asupra lumii, în ansamblu, prin accentul deosebit pus asupra raționalității. Acest fapt trebuie pus în contrast cu dezvoltarea mai târzie, post-capitalistă, în care raționalitatea individuală începe să fie pusă în umbră de motivațiile legate de manipularea emoțiilor și de „ghidarea” comportamentului, de „înghiontire” în vederea atingerii unor scopuri asupra cărora actorii individuali nu mai au control deplin.⁴ Vom reveni în rândurile de mai jos asupra transformării condițiilor depline ale raționalității din perioada post-capitalistă clasică, odată cu nașterea socialismului birocratic ce se naște pe ruinele capitalismului cu care eram familiarizați până ieri. Să remarcăm până atunci, citându-l pe Schumpeter, că atitudinea rațională s-a impus asupra minții omenesci în principal ca urmare a necesităților economice. Anume, întreaga logică derivă din tipul modelului de decizie economică, sau, cum subliniază cu insistență Schumpeter, modelul economic este matricea logicii.⁵

În practică, capitalismul dezvoltă raționalitatea și îi adaugă o nouă componentă, anume ridică unitatea monetară la rang de unitate standard, transformând-o într-o unealtă pentru calcule raționale de tip cost-profit.⁶ Iar acest tip de logică sau de atitudine (sau de metodă) se extinde la nivel individual și social, colectiv, raționalizând uneltele și filozofiile omului, practica sa medicală, imaginea sa despre cosmos, viziune sa asupra vieții, inclusiv concepțiile sale despre frumusețe și dreptate și viața sa spirituală.⁷ Deloc întâmplător, știința modernă matematico-experimentală s-a dezvoltat în secolele al XV-lea – al XVII-lea împreună cu procesul numit Ascensiunea Capitalismului, în afara și în opoziție cu dominația gândirii scolastice.⁸ Mai mult, ascensiunea capitalismului a dat naștere nu doar atitudini mentale a științei moderne, ci și oamenilor și mijloacelor de care capitalismul avea nevoie.⁹ Dezagregând ambianța societății feudale, organizată pe stări,¹⁰ el a creat un spațiu social pentru o nouă clasă care se fundamenta pe realizările individuale din domeniul economic, atrăgând către acest domeniu voințe și spirite viguroase.¹¹

Abia atunci când întreprinderea capitalistă și-a dezvoltat posibilitățile reale, atunci capacitatea umană extraordinară și ambiția au început să considere afacerile drept ce-a de-a treia cale de progres și câștig. Înainte, cariera în rândul Bisericii și ierarhia nobililor războinici, precum și activitatea în cancelariile marilor stăpâni feudali, erau cele două căi de câștig și înaintare socială.¹² Astfel, subliniază Schumpeter, succesul antreprenorial a fost suficient de fascinant pentru a atrage unele dintre mințile cele mai strălucite și pentru a genera reușita mecanismului raționalist, sau, altfel formulat, capitalismul a fost forța ce a stimulat raționalizarea comportamentului uman.¹³ De aici rezultă că toate trăsăturile și realizările civilizației moderne (occidentale) sunt, direct sau indirect, produse ale procesului capitalist.

¹ *Ibid.*, 79.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, 80.

⁴ Richard H. Thaler, Cass R. Sunstein, *Nudge. Cartea ghionturilor pentru decizii mai bune legate de sănătate, bogăție și fericire*, trad. rom. Smaranda Nistor (București: Publica, 2016).

⁵ Joseph Schumpeter, *Poate supraviețui capitalismul?*, 101.

⁶ *Ibid.*, 102.

⁷ *Ibid.*, 103.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, 104.

¹⁰ Pentru o imagine a relațiilor economice în Evul Mediu, vezi Georges Duby, *Seigneurs et paysans. Hommes et structures du Moyen Age (II)* (Paris: Flammarion, 1988).

¹¹ Joseph Schumpeter, *Poate supraviețui capitalismul?*, 104.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*, 105.

Industria, știința, arta, moda vestimentară, toate derivă din capitalismul triumfător, dar mai ales liberalismul ce poate fi văzut ca democrație individualistă.¹

În acest spațiu de organizare economică individuală și colectivă, proprietatea și libertatea pot înflori. Niciodată, insistă Schumpeter, niciodată nu a existat atât de multă libertate personală, a minții și a trupului, libertate *pentru toți*, cum niciodată nu a exista mai multă disponibilitate de a suporta și de a finanța dușmanii de moarte ai clasei conducătoare,² niciodată atât de multă compasiune față de suferințele reale (sau imaginare). Niciodată războiul nu a fost descurajat mai mult decât acum, în ciuda dorințelor particulare izolate de a face profit din înzestrarea armatei. Civilizația capitalistă fiind raționalistă și „anti-eroică” (în comparație cu etosul cavaleresc medieval), activitatea industrială și comercială este străină de ideologia războinică, cea care cultivă ideea de luptă de dragul luptei și a victoriei de dragul victoriei.³ Burghesia industrială și comercială este în mod fundamental pacifistă, ea vrea să aplice preceptele morale din viața privată, anume contractele, în relațiile internaționale.⁴

Criza structurală inerentă și sfârșitul capitalismului

Dar tocmai succesul nemaiîntâlnit al capitalismului poate să fie chiar cauza sfârșitului. Situații nebanuite de primii economiști liberali sunt pe cale să distrugă din interior această organizare economică și socială. Această situație poate fi legată de satisfacerea atât de completă a nevoilor economice generale, încât să nu mai existe motive deosebite care impulsioneze progresul efortului productiv. Deși sceptic că se poate ajunge prea repede într-o astfel de stare de sațietate (pentru că pe măsură ce sunt atinse standarde de viață tot mai ridicate, nevoile se extind și ele și sunt create necesități noi), mai ales dacă includem și timpul liber în rândul bunurilor de consum, Schumpeter explorează și situația în care metodele de producție au ajuns la un stadiu de perfecționare care nu admite îmbunătățiri ulterioare.⁵

Aceasta este o stare mai mult sau mai puțin staționară, în care profiturile și (împreună cu profiturile) rata dobânzii ar tinde spre zero. Cei care trăiesc pe seama profitului și dobânzii ar avea tendința să dispară.⁶ Dar cel mai important aspect este cel social și politic, pentru că managementul industriei și comerțului ar deveni o simplă problemă de administrare curentă, iar personalul, notează Schumpeter cu luciditate, ar dobândi inevitabil caracteristicile unei birocratii. Concluzia lui este foarte aproape de dezvoltarea curentă ce poate fi observată, anume că un socialism foarte sobru ar lua ființă automat, iar energia omenească s-ar depărta de afaceri pe măsură ce alte preocupări și țeluri (non-economice) ar atrage mințile oamenilor în căutare de aventură.⁷ Remarca lui Schumpeter despre transformarea capitalismului într-un socialism auster, bazat pe simpla gestiune curentă, merită reținută și dezvoltată.

Această transformare a structurii societății și a organizării procesului de producție poate veni nu doar din sațietate a nevoilor, dar și dintr-o perfecționare tehnologică absolută. Cum remarcă Schumpeter, progresul în sine poate fi mecanizat la fel ca și managementul unei economii staționare, iar mecanizarea progresului poate afecta spiritul antreprenorial la fel de mult ca și fenomenul celălalt, anume stagnarea progresului economic.⁸ Robotizarea, automatizarea cvasi-completă a economiei (denumită azi „digitalizare”) a parcurs o cale lungă, dar există jaloane pe care Schumpeter le remarcă deja în prima parte a secolului XX. Unul dintre ele este distrugerea funcției antreprenoriale datorită progresului economic ce tinde să devină depersonalizat și automatizat, în care munca de birou și în

¹ *Ibid.*, 107.

² Este suficient să ne gândim la felul în care nobilimea feudală și armatele regale au zdrobit revoltele urbane și răscoalele țăranilor francezi, având grijă ca mica burghezie să nu se alieze eficient cu țăranii răsculați. Așa au procedat în 1358 la ținerea la distanță a breslei comercianților parizieni conduși de Etienne Marcel și a țăranilor (numiți „Jacques”) revoltați din Beauvaisis, din zona rurală pariziană. Vezi Philippe Contamine, *Azincourt* (Paris: Gallimard, 2013), 210.

³ Joseph Schumpeter, *Poate supraviețui capitalismul?*, 109.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, 113.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*, 114.

⁸ *Ibid.*

comisie tinde să înlocuiască acțiunea individuală.¹ Antreprenorul ce făcea parte din clasa burgheză conducătoare devine, treptat, un simplu lucrător de birou, și încă unul care nu este întotdeauna dificil de înlocuit.² La fel cu trecerea în derizoriu și uitare a cavalerilor medievali ce conduceau odinioară războaiele, deși războiul în sine nu a încetat, ci a devenit tot mai mecanizat, la fel se întâmplă cu subminarea rolului și, pe lângă acesta, a poziției sociale a întreprinzătorului capitalist. Poziția acestuia, precum era cea a claselor războinice, este amenințată de îndată ce această funcție își pierde importanța în procesul social.³

Dacă evoluția capitalistă („progresul”, cum spune Schumpeter) fie încetează, fie devine complet automată, baza economică a burgheziei industriale se va reduce atât de mult, încât va fi pur și simplu legată de administrarea curentă. Pe măsură ce întreprinderea capitalistă tinde să automatizeze progresul, ea tinde să se facă pe sine superfluă. Unitatea industrială gigant perfect birocratizată (la care putem să adăugăm astăzi furnizorii de servicii din sectorul bancar, din cel de telecomunicații și internet, din transporturi) nu doar elimină firmele mici și mijlocii, lăsându-le proprietarii fără proprietate, dar îl elimină și pe antreprenor și expropriează burghezia ca o clasă pe cale să-și piardă nu doar venitul, ci și funcția sa.⁴ Altfel spus, procesul capitalist își subminează propriul sistem instituțional în același fel în care l-a distrus și pe cel al societății feudale.⁵ El tinde, în mod paradoxal, să afecteze prestigiul sau influența socială a clasei care-i este asociată în primul rând, expulzând burghezia din funcția căreia îi datorează cea influență socială.⁶

Dar pericolul vine și din altă parte. Procesul capitalist, constată Schumpeter, atacă în mod inevitabil bazele economice ale micilor producători și comercianți, lucru remarcant cu justețe și de Marx.⁷ Ceea ce a reușit anterior să le facă păturilor precapitaliste, el le face și păturilor inferioare ale industriei capitaliste.⁸ Iar consecințele pot fi dintre cele mai nefaste. Structura politică a unei națiuni este afectată profund de dispariția unui număr mare de întreprinderi mici și mijlocii, ai căror proprietari-manageri, împreună cu familiile lor, cu subordonații și asociații, contează ca număr în alegeri și domină cea „clasă fruntașă”.⁹ Erodarea puterii lor politice, prăbușirea prestigiului lor social afectează însuși fundamentul proprietății private și al contractului liber, atunci când cea mai concretă, cea mai importantă și cea mai semnificativă tipologie dispăre din orizontul moral al cetățenilor.¹⁰ Nu doar că administratorii, managerii și sub-managerii se comportă tot mai mult ca simpli angajați, iar acționarii încep să aibă o atitudine ostilă față de întreprindere (și față de ordinea capitalistă când situația este dificilă), dar contractarea devine lipsită de alegerea individuală dintr-un număr indefinit de opțiuni pentru a se limita la atitudinea de tip „acceptă sau refuză” ce se instalează în relațiile dintre concerne, masele anonime de lucrători și de consumatori.¹¹

Astfel, tot ceea ce sistemul capitalist și burghezia liberală, ca formă de organizare politică și socială au creat, este astăzi amenințat. Iar relația cea mai problematică este cea legată de libertatea individuală și de proprietate. Pe măsura consolidării ordinii sociale a capitalismului, cărțile mai ieftine, ziarele, pamfletele și ceea ce numim „tabloide”, alături de lărgirea publicului, au fost parte a unui proces mai amplu datorat accesului la bunăstare și influența de care se bucura burghezia industrială,¹² precum și datorită creșterii inerente a importanței politice a unei opinii publice anonime.¹³ Toate aceste elemente

¹ *Ibid.*, 116.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, 117.

⁴ *Ibid.*, 119.

⁵ *Ibid.*, 127.

⁶ *Ibid.*

⁷ Karl Marx, *Le Capital, Livre I*, trad. fr. J. Roy (în special „Quatrième section – La production de la plus-value relative”) (Paris: Flammarion, 1985).

⁸ Joseph Schumpeter, *Poate supraviețui capitalismul?*, 127.

⁹ *Ibid.*, 129.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*, 130.

¹² *Ibid.*, 142.

¹³ Renunțarea forțată a anonimatului pe internet, așa cum propune partidul socialist spaniol la guvernare în 2025, prin asocierea fiecărui cont de pe rețelele sociale unei identități digitale unice ale clientului/cetățeanului/supusului birocrăției de stat, înseamnă,

erau în strânsă legătură cu o libertate sporită, toate fiind produse ale mecanismului capitalist.¹ Ca atare, burghezia nu va fi de acord niciodată, în ansamblu, cu cenzura criticilor la adresa sistemului politic, social și a organizării economice de tip capitalist.

Oricât de mult burghezii ar condamna o parte din faptele criticilor lor celor mai acerbi, în cele din urmă se vor ralia în spatele lor, notează Schumpeter, întrucât libertatea pe care acești burghezi o condamnă nu poate fi zdrobită fără a zdrobi în același timp libertatea pe care aceștia o apără.² Ca atare, doar o guvernare de natură și concepție ne-burgheze (adică doar un guvern fascist sau socialist) este suficient de puternic pentru a inhiba această critică. Iar aici Schumpeter face dovadă de o înțelegere completă a riscurilor guvernării autoritare. Pentru a reduce criticile la tăcere, guvernarea respectivă trebuie să transforme instituțiile tipic burgheze și să reducă drastic libertatea individuală a tuturor păturilor, claselor, grupurilor sociale din cadrul națiunii politice.³ Iar o astfel de guvernare nu se va opri – și nici nu se poate opri – la aspectele inițiativei private.⁴ Această remarcă explică de ce sistemele totalitare merg pe drumul concentrării resurselor politice pentru a reuși concentrarea resurselor economice. Altfel spus, posibilitatea obișnuită de conversie a resurselor economice în resurse politice face ca sistemul totalitar să le monopolizeze pe ambele, de unde riscurile politice ce decurg din acceptarea concentrării resurselor economice. Deși guvernul este interesat de sporirea puterii sale economice, să spunem pentru a face față provocărilor legate de înzestrarea armatei în vederea unui război, el nu se va opri niciodată. Restrângerea libertăților cetățenilor, reducerea libertăților lor politice îi sunt necesare atingerii obiectivelor, deci nu se va limita niciodată singur. Aceasta este teza cunoscută a lui Friedrich Hayek.⁵ Guvernul nu poate fi decât limitat de acțiunea opoziției și a cetățenilor. Privarea de resurse economice duce, în final, și la privarea de resurse politice.

Concluzii

Transformarea capitalismului pare astăzi un fenomen mai evident decât era în urmă cu o sută de ani. Doar cei foarte perspicace, precum Schumpeter, au intuit că în chiar funcționarea de zi cu zi a capitalismului se ascund semintele dispariției lui. Aceste seminte încolțesc pe solul ne-burghez al capitalismului, dar buruienile ce încolțesc fac repede rădăcini și în solul propriu, specific stilului de viață burghez. O cauză ar fi dispariția substanței proprietății, ce derivă din orientarea psihologică mai curând executivă a omului de afaceri modern, fie el întreprinzător sau simplu administrator. Acesta preia repede ceva din psihologia salariatului care lucrează într-o organizație birocratică.⁶ Astfel, el își schimbă atitudinea față de semnificația și responsabilitatea proprietății, precum își modifică și sistemul de valori și concepția asupra datoriei.⁷ Corporația modernă, deși produs al capitalismului, socializează modul de gândire burghez, îngustând orizontul motivației capitaliste și distrugând, în final, chiar fundamentul organizării capitaliste.⁸ Fuziunea dintre birocrăția de stat și marele capital financiar-bancar, industrial și din servicii face ca întreprinderea capitalistă să fie de nerecunoscut.

Transformarea presei private în organe de propagandă ale guvernelor occidentale, subordonarea sistemului de educație (și nu doar cea superioară) ideologiei promovate de guvern, subordonarea sectorului bancar privat unor mecanisme publice orientate ideologic ar fi fost de neconceput cu decenii în urmă. La fel, pe bază de reciprocitate, ceea ce reprezenta anterior o sarcină publică, colectivă, o

de fapt, renunțarea la beneficiile unei creații burgheze clasice, precum presa critică, pamfletul, critica celor de la putere fără spaima repercusiunii celei mai drastice. Ruptura dintre birocrăția autoritară de stat și cetățenii (încă) angrenați în formarea opiniei publice este astăzi tot mai evidentă.

¹ Pentru apariția opiniei publice ca efect al consolidării burgheziei în cadrul sistemului capitalist, vezi Jürgen Habermas, *Sfera publică și transformarea ei structurală. Studiu asupra unei categorii a societății burgheze*, trad. rom. Janina Ianoși (București: Comunicare.ro, 2005).

² Joseph Schumpeter, *Poate supraviețui capitalismul?*, 145.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

⁵ Friedrich A. Hayek, *Drumul către servitute*, trad. rom. Eugen B. Marian (București: Humanitas, 2006).

⁶ Joseph Schumpeter, *Poate supraviețui capitalismul?*, 154.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*

obligație a statului ce deriva din drepturi cetățenești, s-a transformat treptat într-un serviciu prestat de companii private. Drepturile, îndreptățirea la servicii publice precum educația, sănătatea, protecția socială, cultura, devin tot mai mult simple puncte de acces la sisteme de servicii furnizate de terți. Această evoluție este în acord cu spiritul lumii moderne occidentale, anume raționalizarea fiecărui aspect al vieții, ca efect al evoluției capitaliste. Iar raționalizarea completă nu schimbă doar stilul de consum al celor înstăriți, anume renunțarea la produse manufacturate, unicate, mai scumpe, în favoarea celor fabricate în producția de masă, dar și transformarea familiilor și a averilor. Având mai puțini copii, sau deloc, ca efect al interesului rațional individual, înlocuind cheltuielile din câștiguri anterioare (pentru casă, tablouri, mobilă de familie) cu sejururi în hoteluri, nave, trenuri și avioane de cele mai bune condiții, cei cu posibilități mai mari decât media vor deține, ca regulă generală, tot ce își doresc, oricât de mult, pentru ei înșiși.¹ Acum, ei nu mai au viziuni și motivații influențate de cămin, adică nu mai muncesc pentru a acumula și economisi pentru soție și copii. Acest nou *homo oeconomicus*, bazat pe un utilitarism complet individual, pierde ultimele sentimente eroice și romantice rămase în civilizația capitalistă, adică pierde etica de natură capitalistă care impune munca pentru viitor.² Acumularea era perspectiva pe termen lung pe care burghezia a încercat multă vreme să o apere în fața guvernelor, cele care au întotdeauna o viziune pe termen scurt.³ Acum, orizontul de timp al omului de afaceri se reduce la așteptările proprii de viață, care este o mentalitate anti-economisire.

Acesta este finalul unui proces de raționalizare ce a distrus, la limită, chiar poziția burgheziei prin diminuarea importanței funcției pe care întreprinzătorii o îndeplinesc, prin distrugerea instituțiilor cu rol protector, prin crearea unei atmosfere de ostilitate, care duc toate la secarea forțelor motrice ale capitalismului.⁴ De aceea, dispariția proprietății prin fuziunea cu birocrăția de stat ce reglementează orice aspect al vieții face posibilă atât transformarea cetățenilor în simpli clienți, cât și conversia drepturilor în acces la servicii. Abia acum, la sfârșitul erei capitalismului clasic, odată cu nașterea noii birocrății plutocratice bazată pe ultra-reglementare, pe supraveghere și control cvasi-total, sloganul „nu vei avea nimic și vei fi fericit” capătă adevăratul sens al transformării lucrurilor și sufletelor din minunata lume nouă.⁵

References:

- Contamine, Philippe. *Azincourt*. Paris: Gallimard, 2013.
- Duby, Georges. *Guerriers et paysans, VII-XII-ème siècle. Premier essor de l'économie européenne*. Paris: Gallimard, 1973.
- Duby, Georges. *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident médiéval (France, Angleterre, Empire, IXe-XVe siècles)*. Paris: Flammarion, 1977.
- Duby, Georges. *Seigneurs et paysans. Hommes et structures du Moyen Age (II)*. Paris: Flammarion, 1988.
- Habermas, Jürgen. *Sfera publică și transformarea ei structurală. Studiu asupra unei categorii a societății burgheze*. Traducere de Janina Ianoși. București: Comunicare.ro, 2005.
- Hayek, Friedrich A. *Drumul către servitute*. Traducere de Eugen B. Marian. București: Humanitas, 2006.
- Marx, Karl. *Le Capital, Livre I*. Traducere de J. Roy. Paris: Flammarion, 1985.
- Schumpeter, Joseph. *Capitalisme, socialisme et démocratie*. Traducere de Gaël Fain. Paris: Payot, 1965.
- Schumpeter, Joseph. *Poate supraviețui capitalismul? Distrugerea creatoare și viitorul economiei globale*. Traducere de Monica Sibinescu. București: Publica, 2011.
- Schwab, Klaus, Thierry Malleret. *Covid-19: The Great Reset*. Geneva: Forum Publishing, 2020.
- Smith, Adam. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: Wordsworth, 2012.
- Smith, Adam. *Avuția națiunilor*. Traducere de Monica Mitarcă. București: Publica, 2011.
- Thaler, Richard H., Cass R. Sunstein, *Nudge. Cartea ghionturilor pentru decizii mai bune legate de sănătate, bogăție și fericire*. Traducere de Smaranda Nistor. București: Publica, 2016.

¹ *Ibid.*, 159.

² *Ibid.*, 160.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibidem*, 162.

⁵ Klaus Schwab, Thierry Malleret, *Covid-19: The Great Reset* (Geneva: Forum Publishing, 2020).

Weber, Max. *L'éthique protestante et l'esprit du capitalisme*, précédé de *Remarque préliminaire au recueil d'études de sociologie des religions I* et suivi de *Les sectes protestantes et l'esprit du capitalisme*. Traducere de Isabelle Kalinowski. Paris: Flammarion, 2017.

Wolton, Thierry. *Noile drumuri ale servituții noastre. Alienare, uniformizare, supunere*. Traducere de Adina Cobuz. București: Humanitas, 2021.

Zuboff, Shoshana. *Era capitalismului de supraveghere*. Traducere de Smaranda Nistor. București: Publica, 2023.

BIONOTE:

Dragoș Dragoman, born in 1977, is PhD in Sociology, with a thesis on social capital and democratization. He is Associate Professor with the Department of Political Science, Lucian Blaga University of Sibiu, where he teaches Political Anthropology and Political Sociology. His main research interests focus on the sociology of religion, Orientalism, Eastern philosophy, and the anthropological analysis of political power.

Eschatological Madness in Michel Foucault's analysis

Article history:

Received: 04.09.2025

Accepted: 25.10.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.3>

CC BY-NC 4.0

Marius CUCU

Ștefan cel Mare University of Suceava

mariusucucu35@yahoo.com

Oana LENȚA

Ștefan cel Mare University of Suceava

oanalența@yahoo.com

ABSTRACT: Michel Foucault does not propose a system of typologies for the phenomenon of madness. On the contrary, he acknowledges that this is not the intention of his analytical approach. What this complex research journey seeks to achieve is a comprehensive exposition of the different views on madness that have developed throughout universal history. It is a survey that involves approaches to artistic symbolism, individual and collective theological and psychological expressions, as well as socio-political visions and decisions. In this context, Foucault's research identifies several essential relationships: between the phenomenon of madness and eschatological worldviews; between the presence of the "madman" and the archetypes of the Traveler, the Stranger, or the Messenger; and between the social integration of madness and its symbolisms that open towards the universe of individual and collective unconsciousness. Thus, the Renaissance artistic representations of madness are reviewed, exemplified by Bosch's „Ship of Fools”, as well as the transition towards the modern psychiatric expertise on the conditions, disorders, or diseases encompassed within the field of mental health. All these evocations in Foucault's work do not serve to provide definitions of madness, but rather to offer diverse perspectives – interpretations that have remained open to philosophy, psychology, art.

KEYWORDS: Madness, eschatology, consciousness, symbol, phenomenon, alienation.

TITLU: „Nebunia eshatologică în analiza lui Michel Foucault”

REZUMAT: Michel Foucault nu propune un sistem de tipologii sau definiții propriu-zise pentru fenomenul nebuniei. Dimpotrivă, ceea ce încearcă acest periplu de cercetare complexă este expunerea amplă a diferitelor viziuni asupra nebuniei care s-au dezvoltat pe parcursul istoriei universale. Este o trecere în revistă care implică abordări ale simbolismului artistic, ale expresiilor teologice și psihologice individuale și colective, dar și ale viziunilor și deciziilor social-politice. În acest context, se desprind, pentru cercetarea foucaultiană, câteva raporturi esențiale între fenomenul nebuniei și viziunile eshatologice asupra lumii, între prezența „nebulului” și arhetipurile Călătorului, ale Străinului sau Mesagerului, între integrarea socială a nebuniei și a simbolismelor ei ce se deschid spre universul inconștientului individual și colectiv. Se trece, astfel, în revistă, actul de reprezentare artistică renașcentistă a nebuniei, exemplificat prin opera lui Bosch, „Corabia nebunilor” dar și tranziția spre expertiza psihiatrică modernă a afecțiunilor, tulburărilor sau bolilor circumscrise în aria sănătății mintale. Toate aceste evocări nu au rolul, în opera lui Foucault, de a oferi definiții ale nebuniei, ci perspective diverse, interpretări care au rămas deschise filosofiei, psihologiei, artei și nu numai.

CUVINTE-CHEIE: nebunie, eshatologie, conștiință, simbol, fenomen, alienare.

Introduction

First and foremost, it must be emphasized that we discourage forms of labeling; however, expressions such as *madmen* and „fools”(„fools are to find the boundaries of sanity and insanity”¹) are cited in the present work as they appear in Foucault's writings and in the works to which he refers. As will be shown below, many people who have faced emotional, behavioral, or mental health issues have often suffered discriminatory harm in the form of stigmatization, marginalization, or social exclusion. This has occurred either due to insufficient understanding of these issues by those who considered themselves “normal” or typical according to prevailing norms, or because the field of brain and human psyche analysis was still insufficiently developed. Therefore, we will present the nuances of the term

¹ Zita Turi, “Border Liners”. *The Ship of Fools Tradition in Sixteenth-Century England*, Presses Sorbonne Nouvelle, TRANS-Revue de littérature générale et comparée 10 (2010), “Border Liners”. *The Ship of Fools Tradition in Sixteenth-Century England* <https://doi.org/10.4000/trans.421>.

madness within the historical context analyzed by Foucault, noting that today, behaviors considered atypical or even deviant in certain socio-cultural or medical contexts are analyzed, diagnosed, and treated differently by specialists in neuroscience, neurology, neurosurgery, psychology, and psychiatry. In addition to the clearly pejorative connotations attributed to the term over time in relation to reason, we will also see that it has sometimes been used and associated in other senses, particularly with an affective charge, depending on the response evoked by encountering someone considered “different” or by forms of artistic expression deemed unconventional. This highlights the relative nature of its perception and interpretation.

Conceptual and Historical Views on the Phenomenon of Madness at the Dawn of Modernity

Foucault brings to the forefront the fact that the period following the era of leprosy was one of forms that could not remain empty of content, and that void was quickly filled by the emergence of new figures represented by the mentally insane, the “sick in spirit.”¹ Thus, the phenomenon of madness becomes one of great magnitude, and *mad* individuals are ascribed symbolic meanings that form the basis not only for certain theological reevaluations but also for later analyses in psychology and hermeneutics. What was the impact of this new emergence on the stage of universal history and culture? To what realities of the individual and collective unconscious do all these symbols and figures of madness point?

Why was madness, at that time, correlated with the vision of the end of the world, with a final judgment, and with projections towards an afterlife?² Could the madman be seen as the Stranger, the Other, the Excluded One, the Traveler, and the Herald of shores distant in time and space or situated beyond them?³ And could madness be understood as an intermediate zone, as a moment of *equinox*, in Foucault’s formulation, which brings together *the vanity of the night’s hallucinations and the non-being of the light’s judgments*?⁴ In his writings, particularly in his well-known work *Madness and Civilization (History of Madness in the Classical Age)*, Michel Foucault offers an incursion into the open paradigm of these themes of the past, as well as those of the future of universal thought.

When Europe, at the end of the Crusades, witnessed the retreat of what had constituted the malevolent specter of leprosy, the vast and terrifying territory of its effects remained, like a devastated space with its dark vestiges, awaiting another challenge, another meaning, another mission. Thus, leprosy – the image of the terrifying form of isolation of those whose faces were disfigured by the disease, along with the tendency towards social exile, doubled by the *privilege* of salvation – remained embedded in medieval social structures but especially in the mobilities of the medieval unconscious. The leper, withdrawn from the world and rejected by the community of the visible Church, represented both the catalyst of divine wrath and divine kindness, the sign of damnation but also of transcendent forgiveness⁵. Leprosy, in terms of its cataclysmic effects, was perceived as the sign of the *waves* of collective punishment⁶, the terrifying symbol of divine justice exercised upon the entire body of decadent humanity. Looking at Brueghel the Elder’s work *Calvary*, we observe that the group of lepers accompanies Christ’s drama, but from afar. Social abandonment for them signified another form of spiritual integration; exclusion did not equate to projection into hell, but rather to a *propaedeutic* path to salvation⁷. In this sense, Foucault emphasized that this type of exile of lepers signified not only a kind of social, juridical, and political disqualification, but also a ritual funerary process – a way of declaring lepers as dead, already departed from this world⁸. Later, the poor, the vagabonds, the condemned, and especially the insane would assume the form and role left behind by the retreat of leprosy and the leper

¹ Michel Foucault, *Istoria nebuniei în epoca clasică* (Editura Humanitas, 2005), 55.

² *Ibidem*, 25.

³ *Ibidem*, 132.

⁴ Michel Foucault, *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, English edition, translated by Richard Howard (Vintage Books, 1988), 111.

⁵ Michel Foucault, *Istoria nebuniei în epoca clasică* (Editura Humanitas, 2005), 9.

⁶ Michel Foucault, *The Birth of the Clinic* (Routledge, 2003), 187.

⁷ Michel Foucault, *Istoria nebuniei în epoca clasică* (Editura Humanitas, 2005), 10.

⁸ Michel Foucault, *Abnormal* (Verso, 2003), 43.

from the stage of history. These new figures would again endure social exclusion, but also new forms of “spiritual redemption.”

Ship of Fools (Narrenschiff) Awaiting the End of the World

In this context, within the symbolic landscape of the *Renaissance*, the *Ship of Fools* (*Narrenschiff*) makes its appearance. Borrowed from the great legend of the initiatory voyage of the ancient *Argonauts*, this image tells the odyssey of imaginary heroes setting out in search of truth and their own destiny. The famous work of *Hieronymus Bosch* belongs to this zone of interference between symbol and historical evidence. The reality of that time shows that fools were given a wandering life; they were abandoned on vast fields, in overwhelming forests, or often out at sea on tumultuous waters. Sometimes, they were entrusted to groups of merchants or pilgrims. The concern for their exclusion was accompanied by care for this special category of the sick. Thus, although the Church forbade them access to sacred spaces, they could still receive liturgical services. Beyond the historical aspects lies the great symbolic enigma of the wandering medieval fool. He is the great *Passer*—from the city, as an image of our inner order, as a zone of temporal stability and balance—to the limitless marine expanse, to the turmoil of the waters, undefinable and indeterminable, where time and space seem assimilated into a disorienting infinity¹. The fool's journey toward incalculable distances reflected at that moment the great conceptual transition from the theme of *death* to that of *eternity*. If the era of leprosy represented the time of death and human helplessness before a disease that ended in decay, the times of the fool navigators reflect a leap beyond the specter of death. The idea of death became insufficient; a gaze beyond the marine horizon was required—that is, beyond the devastating impact of death. Similarly, the exhausted idea of divine punishment and disease as an expression of inevitable chastisement needed to be replaced by a more advanced conceptual stage: overcoming disease, liberation from the stigma of sin through the great journey of self-discovery and its limitless potentials. Divinity reveals its *Grace* not through damnation but through the *illumination of consciousness* invited into the distances of an unexplored cosmos. The fool, despite his trauma, could be seen as a forerunner of this new era, a pioneer of the need to expand human consciousness. The void is no longer seen through the fearful eyes of one awaiting their end—the great finale of the *Last Judgement*—but is integrated into the Adamic destiny, assimilated to his will for self-discovery. Interestingly, within this initiatory journey, the Last Judgment is not denied but, on the contrary, confirmed. The great pictorial creations of Bosch and Bruegel the Elder bear witness to this: the divine judgment floats like an inevitable given over the efforts and expeditions of human knowledge. The fool comes to tell the citizen that they must detach from the temporal paradigm and the fear of death, that they must venture toward the transcendence beyond the horizon, where the Divine stages the final act—the *Apocalypse of good and evil*. The world becomes filled not with lepers' deaths but with fools as heralds of the end glimpsed on the margins of universal existence. Yet this end should not paralyze human consciousness; rather, it should urge it toward the performance of evolving knowledge—of the world, the self, and the revelation of Divinity. The great number of fools of the city embarked on the ships of Adamic destiny indicates not only that the end is near, as the trauma of leprosy also suggested, but also that people must prepare for this end, to watch and be vigilant, according to New Testament teaching.²

One of the new components of madness discovered in this era of the imaginary ships of dementia is its role as an opening toward *temptation*—or more precisely, from temptation itself. Thus, the demonic figures that greet *Saint Anthony* are mad faces, portraits reminiscent of the fools placed on ships ready for endless journeys. Michel Foucault's association between the monsters painted by *Goya* and the frightening entities depicted in Bosch's paintings provides both theoretical and aesthetic confirmation of this kinship³. Moreover, in this context, Foucault also refers to the shadows and lights described by Victor Hugo, the hallucination mechanism mentioned by Hippolyte Taine, and especially

¹ Foucault, Michel, *Istoria nebuniei*, 15.

² *Ibidem*, 30.

³ *Ibidem*, 484.

the *phantasms of madness* recalled by Gustave Flaubert.¹

The phantasms of madness, the unconscious impulse that dominates the madman's being, become more dangerous than the mere image of disease and death presented by the macabre spectacle of leprosy. Even through this trait, the madman becomes an exponent of the need for knowledge—a knowledge focused on the very earthly frameworks of our unconscious, from which destabilizing temptations may arise. The violence of desire is replaced by the attraction of curiosity, the pulsating animality withdraws to make way for the temptation of esoteric science, with the madman himself serving as an example of the unconscious overtaking the conscious. It is no coincidence that the mast of the *Ship of Fools* is the *tree of knowledge of good and evil*, the paradisiacal tree placed by Bosch in the center of the vessel ready to embark into the vastness of unlimited knowledge. Traces of madness being imposed as a symbolic explanatory concept can also be seen by looking at the faces of *the Horsemen of the Apocalypse* in *Albert Dürer's* famous work, where these figures no longer have angelic faces with Edenic features; rather, the storm of convulsive rage seems to dominate and transfigure their traits—an anger reminiscent of the abrupt instabilities and movements of madness². The Apocalypse becomes a *sabbath of nature*³, a pagan celebration of primordial elements that seem to take revenge on humanity's excesses in decline, a festival reminiscent of the great ecstatic delirium of Dionysian cults, the orgiastic madness of *Dionysus Zagreus*. *The Horsemen of the Apocalypse* present themselves like unkempt Teutons seized by the fever of mad rage—the same rage that ignited Achilles Peleian, as Homer says⁴. *The beast* that closely pursues *the Virgin* of the Apocalypse is itself a symbol that integrates a *mad* hatred toward everything that signifies Edenic purity and the piety of accepting the Creator's justice⁵. The new face of madness fascinates the man now freed from the terrifying specter of leprosy as “divine punishment.” He sees in the image of the Apocalypse an end in which neither demon nor evil in history triumphs, but madness—the nonsense that surpasses scholastic reason, the rationalizing effort to explain the world and transcendence. Madness as a whirlpool that discovers, reveals, but also leads to possible losing vertigos is now staged as a new element that opens dangerous knowledge locked in the original Paradise. And yet, this Apocalypse and Last Judgment is postponed, kept on the edge but delayed, as if the *Ship of Fools* still has a long journey to travel before reaching its destination.

The Phenomenon of Madness: From Medieval Damnation to Psychiatric Expertise

Foucault succeeded, in analyzing this complex phenomenon, in adopting multiple approaches that slide from the realm of religious, symbolic, and philosophical aspects toward areas related to the legal and medical frameworks of those times. This analytical plurality creates a complex and broad image of madness and the mentally alienated person. For example, we can recall one of Foucault's analyses, which mentions how the French penal code of 1810 specified that the commission of a crime could not be imputed to a person who is mentally alienated. Practically, in such a situation, there was a distinct analysis regarding the degree of severity of the offense, a degree which could establish a certain level of punishment, a certain intensity of judgment and condemnation intended to bring balance between the severity of the act and the extent of concrete atonement. Gradually, courts began to relate to several new concepts including guilt, mental illness, dangerousness, and the process of amelioration or treatment of such problems. Thus, the idea was reconsidered that a criminal act may or may not be judged as a true criminal act if the author is mentally ill. Attempts were made to relate the severity of the act to the stage of the perpetrator's mental illness and the level of impairment of discernment. Therefore, a person considered mad could be guilty for their actions and must be regarded as a real social danger, but the need for separation and rehabilitation, inclusion in a therapeutic program that

¹ Michel Foucault, *Aesthetics, method and epistemology* (The new press New York, Editions Gallimard 1994 Compilation, 1998 by The New press New York), 104.

² Michel Foucault, *Istoria nebuniei în epoca clasică* (Editura Humanitas, 2005), 25.

³ *Ibidem*.

⁴ Homer, *Iliada* (Editura Humanitas, 2024), 1.

⁵ Michel Foucault, *Istoria nebuniei*, 25.

might reduce or even stop the progression of the respective mental illness, was taken into account. Over the next 150 years, the justice system made significant progress in addressing this phenomenon of madness manifested against individual and social safety. The idea emerged of issuing *sentences* according to the intensity of the mental illness; there was talk of forms of *semi-madness or temporary madness*, as well as *mitigating circumstances* dictated by the particularities of each criminal case, with the degree of mental impairment and guilt varying from case to case. The effect of these reforms in the justice system was the emergence of *psychiatric expertise* as a way to confirm the presence or absence of mental illness in various cases. Thus, it was no longer a matter of judging and then acquitting or convicting the accused with a psychological analysis appended; rather, psychological investigation became an integral part of the justice process. The phenomenon of madness was therefore reconsidered, moving from a stage of non-rationality to one of rational investigations, then arriving at quarantine and control approaches¹, and finally subjected to medical approaches. Through this transformation, the entire universe of madness was viewed and approached from the perspective of scientific objectivity, which did not seek to condemn madness but to place it on the path of understanding and possible improvement or even healing, through prescribing care for the mentally ill or a return to normality². At the same time, as Foucault observes, these reevaluations form the basis of modern bipolar axiomatic visions that distinguish normal states from abnormal ones, with the concept of *normative value* adapted to the new conditions of 19th and 20th-century humans. Thus, there is indeed a desire for objectivity in all approaches to borderline psychological phenomena, but very easily, one again slips into a form of subjectivism that is meant to be covered or justified by a supposedly moralizing discourse. Consequently, Foucault warns, starting from the positive intention not to condemn madness and other different behaviors, one again arrives at other forms of accusation and discrimination, relating the entire range of these psychological manifestations to the duality scheme of normal and abnormal, reason and madness. Against this background, the same old accusatory obsessions appear in a new form, such as the damnation of certain categories of people who have different religious, cultural, or sexual orientations, along with those who manifest certain psychological deviations..³

Madness Hidden in the Norm and the Cataclysm of Individual and Collective Consciousness

These worrying developments do not indicate a regression or stagnation in the understanding of madness during the 20th century, but rather show that certain prejudices, superstitions, and blocks in perceiving and comprehending the complexity of the human psyche remain deeply embedded in the modern mind—and can erupt with destabilizing force, threatening the entire cultural and scientific evolution of the contemporary world. On the other hand, Foucault also draws attention to the positive, constructive aspects madness can manifest in relation to the dynamics of the human soul; not everything it expresses or conceals is destructive or malevolent. Beyond the mask of madness, sometimes there can be hidden the light of an incomparable brilliance and spiritual nobility—beyond the apparent face of certain manifestations, which have often been too loosely and subjectively labeled as “mad states.” Beneath this can lie incredible sensitivity, a great void of light, a noble rupture from the profane reality, and a true autonomy of language freed from the strictures and imperatives of everyday discourse⁴. In this way, the energies of poetry and the arts in general can quietly persist and develop—indeed, many great artists have been seen in a strange connection with the phenomenal and expressive dimensions of madness. Another aspect of madness that Foucault highlights is its role as a rupture or fracture of the individual personality, of the totality and completeness of individual consciousness. Starting from a disturbed mental state or a split personality, Foucault believes it is possible to construct a much broader image of madness and its forms of manifestation throughout humanity's historical

¹ David Macey, *The Lives of Michel Foucault* (Vintage Books, 1993), 110.

² Michel Foucault, *Discipline & Punish. The Birth of the Prison* (Vintage Books, 1991), 19-20.

³ Michel Foucault, *Religion and Culture* (Editura Routledge, 1999), 88-89.

⁴ Michel Foucault, *Death and the Labyrinth. The World of Raymond Roussel* (Editions Gallimard, 1963, Continuum, New York, London, 2007), 159.

evolution¹. The parallel with the image of *the Apocalypse* seems evident to him in this context—the end of the world's architecture as we know it can be proportionally related to *the end of human consciousness*; the individual apocalypse is the climax of a gradual process of alienation of consciousness, with individual madness resembling the final collective paroxysm typical of *the end of the world*. Foucault further notes that this situation can be rethought and reversed so that individual madness leads to collective apocalyptic madness and destruction, with crises of individual consciousness anticipating or preparing a final crisis for all humanity. In this regard, Foucault considers the most dangerous form of madness—the one that could be the foundation for a future *Apocalypse* of humanity—is integrated, socialized alienation hidden within the formalities of a rationality and objectivity that appear beneficial to the collective. Thus, madness *hidden in the norm*, as Foucault calls it, can be the trigger for global cataclysmic crises². Foucault warns that sometimes even art may participate in the concealment of madness, which can prove dangerous for society as a whole, which could thus be affected by a collective psychic illness. While the paintings of *Bruegel the Elder* or *Hieronymus Bosch*, and the plays of Shakespeare, vividly reflect the phenomenon of individual and collective madness—often indicating it as a sign of *eschatological eruption*—Foucault believes there are theatrical manifestations that try to hide the dangerous force of madness in favor of the beauty of expression, that *turn their back on madness*, as he puts it. In other words, they seem to shift the artistic effort's center of gravity toward dissimulation, concealment, and camouflage of the destructive and anarchic impulses present in the deep consciousness, which can erupt in the phenomenon of madness.³

The advances made in understanding and integrating the phenomenon of mental alienation have not eliminated the symbolic component of madness offered by philosophical and theological visions; on the contrary, they have exposed its *archetypal dimensions* in relation to the dynamics of the individual and collective human psyche. The powerful significance of maladies that can threaten not only the individual through their harmful acts but also the entire human society has been fully demonstrated by the following centuries, which have shown the danger of collective psychological afflictions such as mass ideologies or extremist social doctrines of a racial or nationalist revenge nature. From the perspective of these tragic events, it is confirmed that madness cannot be approached as a limited phenomenon confined to a specific historical period or an isolated community in time and space. On the contrary, it is a global phenomenon that has accompanied humanity throughout its entire temporal existence, like a threat of loss and self-destruction of consciousness.

Another aspect of Foucault's research on the phenomenon of madness is his emphasis on the relative nature of its perception and interpretation. Foucault insists that the process of madness is not only complex—constantly changing and developing new dimensions and unprecedented spheres of alienated behavior—but also that interpretations of this process vary from one era to another and depend on the spiritual and cultural specifics of the regions where it appears. In Foucault's view, we cannot discuss madness as a fixed phenomenon, fully stabilized and confined within a single definition. On the contrary, madness is seen and approached from the perspectives of various discourses and studies, each with its own substance and profile. There are medical, psychiatric, legal, theological, and literary approaches to madness⁴. Foucault argues that his entire research primarily targets the dynamics of these psychopathological discourses and how they have evolved over time, across different historical periods. Thus, he avoids directly defining madness or giving definitive statements about what this manifestation of the human psyche was or is⁵. At the same time, he tries to understand the correlation between the reality of madness in a particular historical era and other representative processes reflecting the dynamics of collective mentality in those periods—one of the grandest and most significant being *the belief in the Apocalypse*, the imminent end of the world. Foucault also notes the early conceptual connections between states and phenomena such as sexual deviation, hypnosis, behavioral disorders,

¹ Michel Foucault, *Mental Illness and Psychology* (University of California Press, 1987), 16.

² *Ibidem*, 70.

³ Michel Foucault, *Language, Madness, and Desire* (University of Minnesota Press, 2015), 6-7.

⁴ Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge* (Routledge Classics, 2002), 36.

⁵ *Ibidem*, 52-53.

and what was believed to be madness in different historical eras. These phenomena gradually became subjects of psychiatric discourse and research. Such correlations had a major impact not only on the evolution of psychology but also on later developments in art, theology, literature, and poetry.¹

A brief conclusion on Foucault's analytics of the phenomenality of madness

In conclusion, it can be said that Michel Foucault's entire analysis of the phenomenon of madness revolves around the idea that madness cannot be thought of merely as a special mental state that separates itself from the normalcy of the human psyche. It represents a catalyst-phenomenon that brings together both constructive and destructive dynamics from the spheres of theology, the arts, society, history, as well as the realm of power discourses². Thus, madness reveals itself to be a complex and multidisciplinary phenomenon not only through its causes but also through the effects it generates across the entire history of humanity – a phenomenon that can only be defined in relation to the social and cultural evolution of humanity, itself dependent on their changing architecture³. Therefore, the reality of madness cannot be unconditionally and irrevocably defined, a point on which Foucault also warns, specifying – as mentioned above – that his analysis merely proposes a perspective on the conceptions of madness that have been put forward throughout history.

Returning to the perspective offered by Hieronymus Bosch's famous painting, we tend to understand that madness, as represented in this Renaissance masterpiece, does not want to be understood – it wants to be *listened to*. And what does madness whisper to the one who knows how to listen to it? Probably that it dwells in the age of celebrating unconscious unleashing, of the turbulent mixture between hidden truths and uncontrollable impulses, between life lived at extreme intensities and the uncomfortable specter of death. This symbiosis can be seen in the faces and gazes of those aboard the ship depicted on Bosch's canvas. And indeed, madness does not seem to have a face, yet it *can be read* on faces; it does not seem to possess a clear gaze, yet it *can be seen in the eyes* of those touched by it. As messengers of our world, the madmen on the ship are concerned that their celebration will not end, that their atemporal feast will continue to revolve around the Edenic tree of the knowledge of good and evil. Wisdom seems present here precisely through its *absence*, through the *shadow* of afflicted souls revealing unconscious truths. Thus, ready to leap into the transcendent unknown beyond the horizon, madness remains clothed in mystery, and only its archetypal signs reach us, through Bosch's pictorial symbolism, as signs of a *blind* prophecy and of an unknown destiny.⁴

References:

- Cucu, Marius. *Eclipsa Orizontului*. Editura Junimea, 2003.
- Foucault, Michel. *Abnormal*. Verso, 2003.
- Foucault, Michel. *Aesthetics, Method and Epistemology*. The New Press, New York, Editions Gallimard 1994 Compilation, 1998 by The New Press, New York.
- Foucault, Michel. *Death and the Labyrinth. The World of Raymond Roussel*. Editions Gallimard 1963, Continuum, New York, London, 2007.
- Foucault, Michel. *Discipline & Punish. The Birth of the Prison*. Vintage Books, 1991.
- Foucault, Michel. *Istoria nebuniei în epoca clasică*. Editura Humanitas, 2005.
- Foucault, Michel. *Language, Madness, and Desire*. University of Minnesota Press, 2015.
- Foucault, Michel. *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*. English edition, translated by Richard Howard. Vintage Books, 1988.
- Foucault, Michel. *Mental Illness and Psychology*. University of California Press, 1987.
- Foucault, Michel. *Religion and Culture*. Routledge, 1999.
- Foucault, Michel. *The Archaeology of Knowledge*. Routledge Classics, 2002.
- Foucault, Michel. *The Birth of the Clinic*. Routledge, 2003.
- Hacking, Ian. *Mad Travelers: Reflections on the Reality of Transient Mental Illnesses*. University of Virginia Press, 1998.
- Homer. *Iliada*. Editura Humanitas, 2024.

¹ *Ibidem*, 45-46.

² Jean Khalfa, *Michel Foucault and the Madness of Reason* (Stanford University Press, 2006), 45.

³ Ian Hacking, *Mad Travelers: Reflections on the Reality of Transient Mental Illnesses* (University of Virginia Press, 1998), 24.

⁴ Marius Cucu, *Eclipsa Orizontului* (Editura Junimea, 2003), 46-51.

Khalfa, Jean. *Michel Foucault and the Madness of Reason*. Stanford University Press, 2006.

Macey, David. *The Lives of Michel Foucault*. Vintage Books, 1993.

Tuñ, Zita. "«Border Liners». The Ship of Fools Tradition in Sixteenth-Century England," *TRANS-Revue de littérature générale et comparée* 10 (2010) : 1-10. <https://doi.org/10.4000/trans.421>.

BIONOTES:

Marius C. CUCU graduate of the Faculty of Philosophy, with a master's degree in Interpretative theories and practices and PhD in philosophy with the thesis "Atemporality in Emil Cioran's thinking", all these degrees being granted by the Al.I. Cuza University of Iași. Since 2007 he has been working as an assistant professor, respectively a lecturer at the Ștefan cel Mare University of Suceava. He published in the last 20 years 70 papers (10 of them are books). Some published works: *The eclipse of the horizon*, (Junimea, Iași, 2003), *Cioran and the exodus towards eternity*, (Junimea, Iași, 2007), *Oscillations in abstract*, (Institutul European, Iași, 2008), *The active transcendence*, (Institutul European, Iași, 2010), *Introductory references to phenomenology*, (Junimea, Iași, 2010). He is a member of editorial boards of specialty publications, the co-editor of internationally indexed specialty publications.

Oana E. LENȚA holds a Bachelor degree in Psychology, a Master's in Social Auditing and a PhD in Moral Philosophy. She works as associate lecturer at Ștefan cel Mare University of Suceava. Her publications include in the last 10 years about 50 scholarly articles as author or co-author published in academic journals or collective volumes in Romania or abroad, and a book entitled „*The Moral Behavior: Jungian Interrogations*”. (Cluj University Press, 2020) From the approached subject matters and topics of interest we name but a few, such as the ethics, psychoanalysis, human development, behavioral sciences, artificial intelligence and mind.

Radical Plainness: Thomas Paine's Political Pamphlet and the Rhetoric of Revolution

Article history:

Received: 17.10.2025

Accepted: 06.11.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.4>

CC BY-NC 4.0

Ovidiu MATIU

Lucian Blaga University of Sibiu

ovidiu.matiu@ulbsibiu.ro

<https://orcid.org/0000-0001-5788-6410>

TITLE: "Radical Plainness: Thomas Paine's Political Pamphlet and the Rhetoric of Revolution"

ABSTRACT: This article examines Thomas Paine's revolutionary writing and his rejection of monarchy and hereditary aristocracy, while promoting republican self-government, especially in his contributions to the genre of the American political pamphlet. Through close analysis of his political pamphlet *Common Sense*, this study reveals how Paine transformed political discourse by employing accessible language and rational argumentation to dismantle the philosophical, politic and religious foundations of monarchical rule in general, and of British monarchy in particular. Thomas Paine's political pamphlet thus emerges as his personal political manifesto, but also a comprehensive, well-established expression of a political vision which has inspired many political and revolutionary movements and has sparked ever since its publication lively debates about democracy, the role of politics in the lives of the citizens, religious freedom, economic and social inequality.

KEYWORDS: political pamphlet, the American Revolution, independence, American literature, republicanism, civil rights.

TITLU: „Simplitate radicală: pamfletul politic al lui Thomas Paine și retorica revoluției”

REZUMAT: Articolul de față este o trecere în revistă a principalelor scrierilor politice ale lui Thomas Paine și o analiză a atitudinii sale față de monarhie și aristocrația ereditară. Autorul promovează în pamfletele sale politice ideea că singura șansă pentru America, în special, dar și pentru întreaga lume, în general, este ieșirea de sub dominația imperiului și autogovernarea în cadrul unei republici independente. Printr-o analiză atentă a pamfletului său politic intitulat „*Common Sense*”, acest studiu urmărește să arate modul în care Paine a transformat discursul politic tradițional prin utilizarea unui limbaj accesibil și a argumentației raționale cu scopul demolării fundamentelor filosofice, politice și religioase ale monarhiei, în general, și ale monarhiei britanice, în special. Pamfletul politic al lui Thomas Paine se conturează astfel ca un manifest politic personal, dar și ca expresie bine fundamentată a unei viziuni politice care a inspirat multe mișcări politice și revoluționare ulterioare și care, încă de la publicarea sa, a stârnit dezbateri aprinse despre democrație, despre rolul politicii în viața cetățenilor, despre libertatea religioasă, despre inegalitatea socială și economică.

CUVINTE-CHEIE: pamfletul politic, Revoluția americană, independență, literatură americană, republicanism, drepturi civile.

Introduction

Counted among the greatest minds of the American intellectual revolution whose goal was a brutal, definitive, permanent liberation from the chains of the British empire, the prerequisite for a clean, promising new start, Thomas Paine is also one of those who laid the theoretical foundation for the great changes in eighteenth-century America. According to John Ryder, the writings of philosophers Thomas Jefferson, Thomas Paine, James Madison “provided the theoretical background to and the substance of the social and political events of the revolutionary years and the period of the development of the Federal Constitutions in the 1770s and 1780s” (Ryder 2004, 4). Thus, these most prominent representatives of early American thought, as many other intellectual, political or religious figures of the time, contributed to the building of a new nation by fueling the hope for a great future but also other “beliefs” which would later give rise to damaging ideas that would haunt the American cultural, social, political and religious landscape for centuries, and would take various shapes such as the Puritan City on a Hill, i.e. the New Canaan in the New World, American exceptionalism, the Manifest Destiny, and eventually, closer to our times, American imperialism, leadership and dominance of the world.

Nevertheless, even though the new and refurbished Land of Promise has never been built in America, the American “revolutionary leaders from 1776 through 1789 succeeded in constructing a new republic,” a republic which “was not then, nor is it now, the model of pure virtue that many of its most vocal supporters assert, it is nonetheless a positive historical development of extreme importance. Jefferson, Paine, Madison and others legitimated, in a way no one else had been able to do, the concepts of rights, of sovereignty of popular government, of republicanism, of religious freedom, and of democracy” (Ryder 2004, 7).

Thomas Paine, sometimes labeled an (early) socialist, a republican, a liberal, a Jacobin democrat, a deist, an anarchist etc., was rather a combination of (almost) all of these who strongly believed in the freedom of the citizens and their right to a good life under the protection of the state, of the political structures that must serve the citizen and contribute to the development of the entire society. He was a revolutionary writer, a pamphleteer, a controversialist, “a progressive journalist and statesman” (Fruchtman 1994, 1), an influential intellectual figure in both Europe and America whose ideas provided the foundation for liberal-democratic thought. A secular thinker by definition, he was by no means an atheist, but along with other eighteenth-century American intellectuals, such as Thomas Jefferson and Ethan Allen, for example, believed in God the creator of the world, but he rejected the Divine Providence, i.e. Πρόνοια/Providentia, Christian theism altogether.

These great spirits of the American Enlightenment were all deists, adhering to the idea that God is a “mechanical principle,” not a personal, caring Supreme Being who interacts with his creation, maintains a dialog with it, and guides it in order to ensure the fulfilment of the divine plan. On the contrary, they were deists, whose “God was not a loving father or vengeful lord, as more traditional theologians postulated, but was more of a mechanical principle necessitated by the prevailing scientific and philosophical ideas. The deist’s God was also not the source of salvation, so deism had no need of churches, ceremonies, and clergy” (Ryder 2004, 19). Though this attitude might look like the foundation of a new, protestant religion, it was more like a shift of focus from traditional religious belief to a more secular, materialist, scientific, and philosophical perspective upon human society, life, and the world, in general: “It was not in any traditional sense a religion. It was, rather, an intellectual nod in the direction of religion while endorsing a largely secular, naturalist, and humanist understanding of the world and society” (Ryder 2004, 19). To them, the break with English imperialism also implied separation from other traditional forms of constraint, and the building of a new society, of a new world designed for those who inhabit it and not for any external authority that is destined to control it.

This article examines Thomas Paine’s revolutionary writing and his rejection of monarchy, along with hereditary aristocracy, while promoting republican self-government, especially in his contributions to the genre of the American political pamphlet. Moreover, this paper argues that Thomas Paine’s political pamphlet represents his personal political manifesto, but also a comprehensive, well-established political vision which has inspired many political, revolutionary movements, and has sparked ever since lively debates about democracy, the role of political power in the lives of the citizens, and economic inequality.

Thomas Paine as an “Inventor” of a New Political Audience and a New Political Language

According to most estimations, the political pamphlet was one of the best represented genres of revolutionary literature during the American Revolution with more than two thousand pieces written and published at the time, in numerous copies devoured by readers interested in both politics and American writing. For example, Thomas Paine’s *Common Sense* sold more than one hundred thousand copies in the first few weeks after its publication (Robyn 2016, 232), being universally accepted as the most successful and influential political pamphlets ever published in America (Keane 1995, 108).

Born in England, on January 29, 1737, to a Quaker father and an Anglican mother, Paine lived mostly in London, but also in Sandwich and Margate, while still on the old continent. After a few months at sea, in November 1774, he arrived in Philadelphia, where he was soon to be employed as editor of *Pennsylvania Magazine*. His first pamphlet, the one he wrote in 1775, was published anonymously after consultation with Benjamin Rush, David Rittenhouse, Benjamin Franklin, and Samuel Adams, under the

title *Common Sense*. The great role of Paine's pamphlet was to show that the break from Britain was both necessary and inevitable (Philp 2025).

Baptized an Anglican, a believer, Paine rejected the church as an institution which he probably saw as the promoter of British imperial values, but he accepted his role on earth and his divine mission, namely to become an "apostle" of freedom: "Beneath his criticisms of organized religion lay an abounding faith and belief in the wonders of God's universal creation. He truly thought he was undertaking God's work on earth: to better the condition of human beings everywhere. Paine held that a person could believe in God, could believe that the spirit of the divine permeated every aspect of the universe, and at the same time deny that the teachings of organized religion possessed more than a particle of truth" (Fruchtman 1994, 2). Therefore, according to his commentators and as he explained in his writing, he clearly saw his role since the beginning of his career as bearer of "the political and social message that human beings could improve their living conditions when they acknowledged the godliness of life itself and their own creative abilities to transform political and social evils into liberty, equality, and justice" (Fruchtman 1994, 2).

He did not support merely formally the common people's desiderata, but he took part in the political life both on the old continent and in the new world, contributing to the major political changes of the time. He used in his writing the language spoken by those whose interests he represented, in an attempt to show that the superiority of the aristocracy (and the Christian clergy) is not a birth right (Clark 2023), but rather an undeserved privilege. This is what he targeted in his most famous works, such as *Common Sense* (1776), *Rights of Man* (1792), and *The Age of Reason* (three parts published in 1794, 1795, and 1807).

More precisely, in *Common Sense*, he advocates for the independence of America and for its total breakaway from the domination of the British crown, referring to "monarchy and aristocracy as vestiges of feudal conquest, tyrannies which stifle economic and social progress, frustrating the talents of their citizens and reducing them to hereditary 'flocks and herds'" (Clark 2023); in *Rights of Man*, "he deepens and extends this critique, describing monarchy as an age-old confidence trick whose purpose is to extract money from the common people and keep them in superstitious ignorance. Since a great man may have a stupid child, having an unelected heritable monarchy inevitably leads to having stupid leaders. Further, Paine argues, since a heritable monarchy is inherently a despotism, despotic power becomes systemic" (Clark 2023). In *Age of Reason*, a piece he wrote during the French Revolution while he was in Paris, Paine declared his rejection of institutionalized religion, and, hence, his support for a secular state, and his belief in the Christian God.

A commoner himself, Thomas Paine fought for the weak, for the oppressed, climbing the social and intellectual ladder slowly but majestically, managing to elevate himself from being a corsetmaker, an unskilled worker, a preacher, an exciseman, an English teacher, a writer, while he was in England, or a soldier, a political thinker, adviser and writer, a war correspondent, while he was in America, to the status of "a citizen extraordinary," "the greatest political figure of his generation," and "the most prominent writer during the Revolutionary struggle against the British" (Keane 1995, ix). His complex, tumultuous life, dominated by admirable success, but also great suffering from sickness, imprisonment, rejection, provided him with the opportunity to become an influential figure on an international scale, both in Europe and America, where he became known as "as the world's chief public defender of republican democracy — a living symbol of the modern fight for the rights of citizens against warring states and arbitrary governments, social injustice and bigotry" (Keane 1995, x).

He was a man of his time, but as some of his commentators argue, due to his revolutionary concept about the state, about democracy, about society, and, obviously, due to his great mastery of the "crisp" nineteenth-century English language, Paine seems to write and act as one of our contemporaries, emerging as a familiar figure of today's political and literary landscape (Keane 1995, x), of course, if we ignore his physical appearance and some aspects of his style which keep him deeply rooted in his own time.

These aspects are easily visible in the three pieces which contributed to his international fame, both during his lifetime and after his death, namely *Common Sense*, *Rights of Man*, and *The Age of*

Reason. Thomas Paine supported the literary revolution and the separation from the language and literature of the empire, as much as he supported the political separation from the British crown and the British political tradition. According to Keane, the “grand master of modern prose” started and conducted his own “revolution in political language” and, we could add, contributed to the emergence of a new, revolutionary literary tradition, indebted to the English language and literature spoken and written in Europe indeed, but also so much different from it and eager to become independent and build its own destiny. His writing addressed those who had not been targeted by the old political and literary traditions, who had had a distinct role in the old society, a role they had been assigned to fill indefinitely, without any possibility of aspiring to a better, higher status. His wrote for those that were not able to understand complex language, literary forms or ideas, for those who could barely read, but who nevertheless had the right to be represented, to be addressed and considered. Hence, his style was simple, direct, and his language was “crisp,” albeit full of well-crafted humor and metaphors: “His books, pamphlets, letters, essays, and poetry tried to communicate complications simply. They invented a plain style crafted to capture the attention, and secure the trust, of audiences previously accustomed to being pushed about or ignored, not being written for, talked about, and taken seriously as active citizens” (Keane 1995, x).

Besides inventing a style addressing a public that used to being ignored or lied to, Thomas Paine also took on the difficult task of inventing a public that had to possess at least two main characteristics: awareness of their new role in society and of the existence of a new, still-in-the-making, nation. Looking into this process, Edward Larkin analyzes an article published under the pseudonym “Curioso” in the *Pennsylvania Magazine* in 1775, in which the author compares the British and the Americans represented as two colonies of red and brown ants, respectively. He ends the article arguing that the American colonies (the brown ants) must fight the “redcoats” (the British, i.e. the red ants), in order to protect their “freedom and property” (Larkin 1998, 250). By representing the British as ants, as bugs, Paine was actually using allegory to hint to his ideal of democratizing society, of showing that human society is an open space, one that must be available to each and every citizen, including those who work and/or fight for its freedom and well-being not just to the members of the privileged class who enjoy full citizenship and are entitled to express their opinions freely.

Larkin thus argues that Paine was set to both win the attention of the public that was already inhabiting the public sphere, and to create, to “invent” a public willing and able to provide, in return for his respectful attitude, legitimacy for both him as a public figure and for his ideas. In Larkin’s own words, “Thomas Paine was fundamentally involved in constructing a particular version of the public, which would then provide him with a legitimating constituency. The public whose opinion Paine wished to represent and enfranchise, however, was radically different from the public that was typically included in eighteenth-century political debates” (Larkin 1998, 252). This was by no means an easy task, since, beyond the mere attempt at creating such a public, Paine also had to create a language that he could use to communicate with the newly emerged audience without excluding the extant inhabitants of the public sphere: “In order to expand the public sphere to make it more accessible to common people, then, Paine had to invent a language that would represent them as legitimate participants in the public sphere. Paine’s acute understanding of the nature of the public sphere, as an invention, and his ability to manipulate public opinion was by no means accidental; on the contrary, it was intimately linked to his training as a magazine editor, his conception of writing, and his self-identification as a professional political writer” (Larkin 1998, 252).

Another article published in the same issue of the *Pennsylvania Magazine*, entitled “Thoughts on Defensive War” and signed (by Paine, probably, but not necessarily since there are significant differences between the author’s approach and Paine’s perspective upon spiritual freedom) “A Lover of Peace” uses another metaphor, the metaphor of the parent red with the blood of his children, which obviously refers to the same British redcoats. Moreover, in the lead article, “The Utility of This Work Evinc’d” (also known as “The Magazine in America”), Paine wrote for the first issue of the same magazine, another metaphor is used to describe the magazine as a “beehive,” symbolizing diversity and his democratic vision. Chapin and Nowakowski interpret Paine’s metaphor as “the image of a bouquet

of flowers that accompanied it, meant to represent the magazine's diverse and (from the perspective of a modern reader) eclectic mixture of subjects and genres," also admitting that the "beehive [...] is also a traditional image, popular in the eighteenth century but long predating it, of a natural social and political order and was part of the colonists' and the early republic's self-representation" (Chapin and Nowakowski 2016, 51, 52).

Therefore, Thomas Paine greatly contributed to the "invention" of a new audience, a new political language and a new attitude that paved the way for the fight for independence and for the transition of the people from the status of colonists to that "inhabitants of America," or Americans. He promoted diversity, acceptance for the common people in their own plain English language, and a universalist perspective upon the Americans' desire for freedom, which represents and contributes to the whole world's fight for freedom (Kelleter 2009, 99).

Thomas Paine's Common Sense

His best-known work both in America and worldwide has a great merit, namely that it "turned the dispute between imperial center and colonial provinces into a revolution in the modern sense of the word," and "replaced a rhetoric of grievance and petition with fierce invective against 'the Royal Brute of Britain' by "[a]rguing that England's taxation policy violated the natural rights of the American colonists, rather than their inherited privileges" (Kelleter 2009, 98). *Common Sense; Addressed to the Inhabitants of America* was published anonymously on January 10, 1776, soon after his arrival in America (in 1774). The publication of *Common Sense* soon sparked great debate among the American patriots who shared in the same ideals of independence from Britain and social welfare. John Adams, a leader of the Revolution and the one who was to become the second president of the United States of America (1797-1801) praised the literary value of *Common Sense* and the craft of its author, but, from a political point of view, he rejected him as a populist whose voice might damage republican ideals. In a letter to his wife (dated March 19, 1776), Adams argued that the author of *Common Sense* is nothing but a fraud and an incompetent republican: "Indeed, this writer has a better hand in pulling down than building;" "I should have made a more respectable figure as an architect if I had undertaken such a work" (Kelleter 2009, 99).

Adams actively engaged in this dispute by writing a response to Paine's pamphlet titled *Thought on Government*, which, paradoxically, supported the values promoted in *Common Sense* by the "Star of Disaster," the "Disastrous Meteor" of American politics: independence from Britain, freedom and equality for all, the need for a constitution. Their misunderstanding heralds the future divergent opinions regarding the significance of the American Revolution: "The inability of these two founding figures to find common ground anticipated the militant clash of opposing interpretations of the American Revolution that would shake the new United States in the 1790s and that would become a defining mark of American culture throughout the nineteenth and twentieth centuries" (Kelleter 2009, 99). On the positive side, their controversy initiated the free debate that would continue to improve the American democracy, the republic, and to give a powerful voice to a variety of opinions that have contributed to constructing the image of the United States of America as the land of the free. Moreover, as Kelleter argues, "The most heated controversies in American history, starting with Adams and Paine's 1776 dispute over *Common Sense*, have not been between local interests and universal principles, but almost always centered on the question of how to coordinate universal principles and local realities" (Kelleter 2009, 101). This apparently broad generalization is nothing but a restatement of Paine's universalist view of the American cause as the cause of the world, a perspective that sounded too appealing, too optimistic to be rejected by his fellow Americans.

Common Sense, along with the other political writings by Thomas Paine and by other prominent figures of the time, gave rise to both a new ideal of independence, but also to a new, all-American literature, one that famously started with "political tracts and philosophical treatises," a "true American literature – true to its nation's wish for local circumscription as well as to its yearning for boundless universality – can be found after the Declaration of Independence, indeed provoke by it: fictions obsessed with their own provenance, mongrel genres, faux classicism, expatriate fantasies and

regionalist tales, stories of migration and adventure, visions of deception and passing, raptures and conspiracies" (Kelleter 2009, 102–3).

Nevertheless, Thomas Paine's political pamphlet, which participated in this "provocation" of American literature, may also be read as a literary piece, one that contributes to the emergence of the new literature and to the reshaping of a language brought to America that seemed incapable of fitting into the new context without the necessary adjustment to its new function and the new people, the new culture it was meant to serve. Praised by prominent figures such as George Washington, Benjamin Franklin, or Benjamin Rush (Ferguson 2000, 466), *Common Sense* is, according to Pütz and Adams, the work that coined the term the "United States of America," but which also introduced "rhetorical patterns" which "have become intrinsic to American political speech, and" which "are now permanently embedded in the expressions of identity on which the culture depends" (see Ferguson 2000, 466–67).

Even though it addresses the "inhabitants of America," *Common Sense* is an appeal to the whole world in support of freedom and equality for all: "[a]lthough *Common Sense* is a clarion call to Americans to defend their patrimony, it is one which proclaims universal values of freedom and equality and which rests its appeal on reason, nature, and sentiment. In keeping with these commitments, Paine characterizes himself not as British, American, or French, but as a citizen of the world" (Philp 1998, x), who is thus entitled to represent the cause of all freedom fighters in Europe, America and elsewhere. Paine states the role of his work he labels "a pamphlet" in the fourth paragraph of his Introduction to *Common Sense*: "The cause of America is in a great measure the cause of all mankind. Many circumstances hath, and will arise, which are not local, but universal, and through which the principles of all Lovers of Mankind are affected, and in the Event of which, their Affections are interested" (Paine 1998b, 3).

The pamphlet contains four main sections announced by the anonymous author on the title page, after the subtitle: I. Of the Origin and Design of Government in general, with concise Remarks on the English Constitution; II. Of Monarchy and Hereditary Succession; III. Thoughts on the present State of American Affairs; and IV. Of the present ability of America, with some miscellaneous Reflections, in which Paine declares his support for a form of government which is freely decided by the people but must be different from the (British) monarchy and calls for action against the occupant as prerequisite for the birth of a new nation. According to Paine, government is "a necessary evil," and must exist in any state with its sole purpose to provide "security" for its people: "Society in every state is a blessing, but government even in its best state is but a necessary evil; in its worst state an intolerable one; for when we suffer, or are exposed to the same miseries by a government, which we might expect in a country without government, our calamities is heightened by reflecting that we furnish the means by which we suffer" (Paine 1998a, 5). The government is formed when the people decide that they need representation, and establish an electoral system for moral virtue cannot rule the world and, thus, cannot support help people achieve "happiness": "[a]nd as this frequent interchange will establish a common interest with every part of the community, they will mutually and naturally support each other, and on this (not on the unmeaning name of king) depends the strength of government, and the happiness of the governed" (Paine 1998a, 7).

Monarchy is by no means an acceptable form of government in America. Paine argues that it is too old and, even though, it is combined with republican ideas (the parliament), it cannot work in those times and place, mainly because it is based "on two ancient tyrannies": the hereditary monarchical and aristocratical tyrannies, both features of the outdated governance system of the oppressor (Paine 1998a, 8). Paine's conclusion is that the only reasonable form of government for America and for the world is the republic, since the existence of the English monarchy is nothing but the effect of their national pride: "The prejudice of Englishmen, in favour of their own government by king, lords, and commons, arises as much or more from national pride than reason" (Paine 1998a, 10), and cannot be exported to other independent countries.

From a religious point of view, monarchy is not acceptable as a form of government according to deist Paine because it is an invention of "the Heathens," it was adopted by the Jews three millennia after the creation "under a national delusion," which made them replace their previous form of

government, i.e. "a kind of republic administered by a judge and the elders of the tribes," and then was adopted by Christians even though it "is ranked in scripture as one of the sins of the Jews, for which a curse in reserve is denounced against them" (Paine 1998a, 11, 12). If monarchy is "one of the sins of the Jews," hereditary succession is similar to "the original sin" and adds to its "evils;" since Saul became king "by lot" and all kings in the world have always been appointed "by election" then it becomes clear to Saul that all future generations must enjoy the same right: to elect their ruler. Paine's universalist conclusion is that hereditary succession is both absurd and evil, both anti-Christian and anti-human and that salvation implies a return to the human condition before the original sin and to the form of government before monarchy: "For as in Adam all sinned, and as in the first electors all men obeyed; as in the one all mankind were subjected to Satan, and in the other to Sovereignty; as our innocence was lost in the first, and our authority in the last; and as both disable us from re-assuming some former state and privilege, it unanswerably follows that original sin and hereditary succession are parallels. Dishonourable rank! Inglorious connexion!" (Paine 1998a, 17).

Paine's argument, not at all unexpectedly, leads to an analysis of the "evils" of the English monarchy which are even greater: hereditary succession, minors taking the throne "at any age," bloody wars for the throne, the parliament's bias on the matter. He uses all this evidence to declare, and this applies to the whole world, that "[i]n short, monarchy and succession have laid (not this or that kingdom only) but the world in blood and ashes. 'Tis a form of government which the word of God bears testimony against, and blood will attend it" (Paine 1998a, 18). His humorous presentation of the English monarch's job description turns both the person of the king and the form of government to the least desirable option for any nation: "the pretty business" of all "crowned ruffians" is to start wars and to appoint people to vacant position, and thus "to impoverish the nation and set it together by the ears" (Paine 1998a, 19).

Next, Paine turns to America, and in the first paragraph of the section "Thoughts on the present State of American Affairs," he argues that he just intends to provide the reader with factual information about America and open his eyes, allowing him to draw any conclusions he will see fit: "I offer nothing more than simple facts, plain arguments, and common sense; and have no other preliminaries to settle with the reader, than that he will divest himself of prejudice and prepossession, and suffer his reason and his feelings to determine for themselves; that he will put on, or rather that he will not put off, the true character of a man, and generously enlarge his views beyond the present day" (Paine 1998a, 19).

Of course, all evidence he provides supports his idea that America's separation from Britain will end all evils of the empire and will allow the inhabitants of America to decide for themselves what wars they must fight, what business they must conduct and where, for the alleged protection offered to the colonies by "Great-Britain" is nothing but an expression of the Europeans' immediate interest and their wish to keep the colonies disconnected from one another, but still in a relationship through the "parent country," "as sister colonies by the way of England"; this, according to Paine, "is certainly a very round-about way of proving relationship, but it is the nearest and only true way of proving enemyship" (Paine 1998a, 22). Here, Paine adds another argument against the relationship with England which is meant to plant fear in the hearts and minds of those who still supported the dangerous dependency of the colonies from the crown of England. This would, in his opinion, make the colonies fight England's wars but also start wars among themselves, which is unacceptable.

The terminology Paine uses in his argument is also meant to destroy any reference to England as "mother country," and thus to cancel any feeling of inferiority the Americans might experience when analyzing the facts he is presenting. The pamphleteer uses all his literary genius to divert the reader's attention from England as the mother country, and turn it towards a much bigger entity, a more reasonable choice, both from a historical and a logical point of view: "But Britain is the parent country, say some. Then the more shame upon her conduct. Even brutes do not devour their young, nor savages make war upon their families; wherefore the assertion, if true, turns to her reproach; but it happens not to be true, or only partly so, and the phrase parent or mother country hath been jesuitically adopted by the King and his parasites, with a low papistical design of gaining an unfair bias on the credulous weakness of our minds. Europe, and not England, is the parent country of America. [...] we claim

brotherhood with every European Christian, and triumph in the generosity of the sentiment” (Paine 1998a, 22).

Because he is sure that his “evidence” is so strong that it would resist any analysis, Paine decides to give up his previously announced scientific objectivity, assume his role as a political pamphleteer and declare his option openly as an English-born American: “I am not induced by motives of pride, party, or resentment to espouse the doctrine of separation and independence; I am clearly, positively, and conscientiously persuaded that it is the true interest of this continent to be so; that every thing short of that is mere patchwork, that it can afford no lasting felicity,—that it is leaving the sword to our children, and shrinking back at a time, when, a little more, a little farther, would have rendered this continent the glory of the earth” (Paine 1998a, 28). Ultimately, independence is the only option that would guarantee peace and prosperity for the colonies, and, following the great example of the states in Europe, the only acceptable form of government is the republic.

After presenting all this evidence, Paine moves on and proposes a government system which he identifies with the only available option for the united sister colonies in America: a President, a Continental Congress of 390 people convening annually, focused on domestic issues exclusively; this requires equal representation, depending on the size of each colony organized in districts. Paine also proposes an electoral system for electing the president which ensures rotation so that each colony might give a president. The majority that he considers “just” for passing an act of law is “no less than three fifths of the Congress.” The guiding principles for his proposed system of government are equality and representativeness, which he recommends as sanctioned by God himself, by humorously asserting that “He that will promote discord, under a government so equally formed as this, would join Lucifer in his revolt” (Paine 1998a, 32). In other words, if monarchy is similar to the fall of man, breaking the law in a republic is similar to the fall of the dark angels from Heaven.

In the section titled “Of the present ABILITY of AMERICA, with some miscellaneous REFLEXION,” Paine argues for the independence of the colonies as a natural way of the world and compares the American and the English fleets to prove that the colonies are able to raise a great army for both defense and attack. Moreover, he expresses his support for religious pluralism guaranteed by the state: “As to religion, I hold it to be the indispensable duty of all government, to protect all conscientious professors thereof, and I know of no other business which government hath to do therewith [...]. I fully and conscientiously believe that it is the will of the Almighty, that there should be diversity of religious opinions among us: It affords a larger field for our Christian kindness. Were we all of one way of thinking, our religious dispositions would want matter for probation; and on this liberal principle, I look on the various denominations among us, to be like children of the same family, differing only, in what is called their Christian names” (Paine 1998a, 43).

Thomas Paine’s conclusion in *Common Sense* is that the only resolution of the conflict between the sister colonies and England would be a declaration of independence as a matter of extreme urgency, which would enable America to be recognized internationally, especially by other European powers as a country in its own right, inhabited by a nation different from the English nation. In the Appendix to the second edition of *Common Sense*, he advocates for an independent America, the sole entity responsible for its own welfare: “It is now the interest of America to provide for herself. [...] it is the interest of America to be separated from Britain. [...] Because the longer it is delayed the harder it will be to accomplish” (Paine 1998a, 48, 49). The final paragraph in the Appendix expresses Paine’s wish for an independent America in which religion and politics are separated and in which every citizen enjoys civil and religious freedom: “And here without anger or resentment I bid you farewell. Sincerely wishing, that as men and Christians, ye may always fully and uninterruptedly enjoy every civil and religious right; and be, in your turn, the means of securing it to others; but that the example which ye have unwisely set, of mingling religion with politics, may be disavowed and reprobated by every inhabitant of AMERICA” (Paine 1998a, 59).

Conclusions

Thomas Paine's political pamphlet thus emerges as his personal political manifesto, focused on the wish for an independent American republic, that may become the home of all its inhabitants, born in America or elsewhere, but it is also the expression of a seminal political vision which has served as a great source of inspiration for many other nations, political movements, political lines of thought, continuously fueling debates about the state of democracy in general, and about political doctrines, citizenship, civil rights, religious right, or equality of chances.

Throughout *Common Sense*, in particular, his message is that renewal is mandatory, that the breakaway from tradition, from old, harmful ties is the basic requirement for the advancement of all nations in general and for America in particular, because "the past could not be allowed to determine the present" (Ferguson 2000, 481) anymore. "Rhetorically, every theme [he addresses in *Common Sense*] held in common the erasure of a previous history. A government without kings, the timeless sanction of nature, the cruelty of forebears, the separate nuclear family, the innocent child – none of the images in question welcomed a return to the past" (Ferguson 2000, 482). Breaking away with his own past, Thomas Paine wrote a political pamphlet that requires permanent revisiting by all those interested in a total, and brutal, distancing for the past as the prerequisite of renewal and progress. His *Common Sense* is not thus not just an old text rooted in a distance, now irrelevant, but a living manifesto past, an effective timeless political instrument (Rosenfeld 2008, 634, 667) written for the revolutionary minds inhabiting any age, inhabiting any place, and fighting for the general good, for the welfare of the public, for equality and freedom.

Moreover, *Common Sense* is not only a provocative political pamphlet meant to stir emotions related to the possibility and opportunity of creating a new nation, a new state in America, but also the acknowledgement of a preexistent crisis able to, if not produce, at least facilitate the revolutionary change: "in the cultural and economic fruition of the American colonies, an intensifying identification with and consumption of Englishness—a veritable Anglophilia—led to an eventual crisis: the colonies came to see themselves as central, rather than peripheral, actors in the empire, deserving of the same political rights, certainly, but also warring in defense of true Englishness so as to supplant the declining and corrupted British Empire" (Kilgore 2013, 368). The "Anglophobic" fervor of the American Revolution was just a step away from this "Anglophilic", peripheral, diasporic crisis, and voices such as that of Thomas Paine found ways to address the public in the most personal and convincing tones, stirring those feelings generally known to fuel revolutions and fundamental political changes.

References:

- Chapin, Peter, and Kara Nowakowski. 2016. "A Kind of Bee-Hive": Thomas Paine and the 'Pennsylvania Magazine.'" In *New Directions in Thomas Paine Studies*, edited by Scott Cleary and Ivy Linton Stabell. Palgrave Macmillan.
- Clark, Robert. 2023. "Thomas Paine." In *The Literary Encyclopedia*. May 6. <https://www.litencyc.com/php/spepeople.php?rec=true&UID=3456>.
- Ferguson, Robert A. 2000. "The Commonalities of *Common Sense*." *The William and Mary Quarterly*, 3d, vol. 57 (3): 465–504. <https://doi.org/10.2307/2674263>.
- Fruchtman, Jack. 1994. *Thomas Paine: Apostle of Freedom. Four Walls Eight Windows*.
- Keane, John. 1995. *Tom Paine: A Political Life*. Little, Brown and Company.
- Kelleter, Frank. 2009. "A Dialectics of Radical Enlightenment." In *A New Literary History of America*, edited by Greil Marcus and Werner Sollors. Harvard University Press Reference Library. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Kilgore, John Mac. 2013. "Rites of Dissent: Literatures of Enthusiasm and the American Revolution." *Early American Literature* 48 (2): 367–98. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/24476355>.
- Larkin, Edward. 1998. "Inventing an American Public: Thomas Paine, the 'Pennsylvania Magazine,' and American Revolutionary Political Discourse." *Early American Literature* 33 (3): 250–76. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/25057128>.
- Paine, Thomas. 1998a. "Common Sense." In "Rights of Man," "Common Sense" and Other Political Writings, edited by Mark Philp. Oxford World's Classics. Oxford University Press.
- Paine, Thomas. 1998b. "Introduction to 'Common Sense.'" In "Rights of Man," "Common Sense" and Other Political Writings, edited by Mark Philp. Oxford World's Classics. Oxford University Press.
- Philp, Mark. 1998. "Introduction." In "Rights of Man," "Common Sense" and Other Political Writings, edited by Mark Philp. Oxford World's Classics. Oxford University Press.

- Philp, Mark. 2025. "Thomas Paine." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Fall 2025, edited by Edward N. Zalta and Uri Nodelman. Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2025/entries/paine/>.
- Robyn, Richard. 2016. "Erasure of Public Memory: The Strange Case of Tom Paine in Washington, DC." In *New Directions in Thomas Paine Studies*, edited by Scott Cleary and Ivy Linton Stabell. Palgrave Macmillan.
- Rosenfeld, Sophia. 2008. "Tom Paine's Common Sense and Ours." *The William and Mary Quarterly* 65 (4): 633–68. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/40212021>.
- Ryder, John. 2004. "Early American Philosophy." In *The Blackwell Guide to American Philosophy*, edited by Armen T. Marssobian and John Ryder. Blackwell Publishing.

BIONOTE:

Ovidiu MATIU is Assistant Professor and head of the Anglo-American and German Studies Department, at Lucian Blaga University of Sibiu, Romania. His research focuses on contemporary American literature, translation studies, and religion. He holds an M.A. in Translation Studies and a Ph.D. in American Literature from Lucian Blaga University of Sibiu. His publications include a book (*Religion and Non-religion in Cormac McCarthy's Work: A Derridean Perspective* – 2013) and various articles on contemporary American literature, the theory and practice of translation, and religion. He teaches courses in literature and the theory and practice of translation at both undergraduate and postgraduate levels.

Cătălin Augustin Stoica. *Turul doi care n-a fost: autopsia sumară a unui moment electoral (sperăm) unic*. București: Editura Humanitas, 2025, 245 p. Recenzie de carte

Article history:

Received: 01.12.2025

Accepted: 06.12.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.5>

CC BY-NC 4.0

Andrei GHEORGHÎȚĂ

Lucian Blaga University of Sibiu

andrei.gheorghita@ulbsibiu.ro

<https://orcid.org/0009-0006-4129-7658>

TITLE: "Cătălin Augustin Stoica. *The Runoff that Never Was: A Brief Autopsy of a (Hopefully) Unique Electoral Moment*. Bucharest: Humanitas, 2025, 245 p. Book review"

ABSTRACT: The book of Cătălin Augustin Stoica seeks to shed light on the events and societal developments that led to the unexpected victory of candidate Călin Georgescu in the first round of the Romanian presidential elections on November 24, 2024, and the subsequent annulment of the entire electoral process by the Constitutional Court. Combining diverse empirical data sources, elegant analyses, and mature insights, the author provides readers with a "brief autopsy" of an electoral moment that triggered a wave of anguish throughout Romanian society. The result is a remarkable work of public sociology, elegantly packaged in a predominantly essayistic style that is both captivating and accessible.

KEYWORDS: presidential elections, Călin Georgescu, public opinion polls, conspiracy theories, social media platforms, TikTok, social cleavages.

REZUMAT: Cartea lui Cătălin Augustin Stoica încearcă să arunce o rază de lumină asupra evenimentelor și evoluțiilor societale care au condus la victoria neașteptată a candidatului Călin Georgescu în primul tur al alegerilor prezidențiale din 24 noiembrie 2024 și, ulterior, la anularea de către Curtea Constituțională a întregului proces electoral. Autorul combină surse de date empirice diverse, analize elegante și intuiții mature pentru a furniza cititorilor „o autopsie sumară” a unui moment electoral care a generat un val de angoasă în întreaga societate românească, iar rezultatul este un remarcabil demers de sociologie publică, ambalat elegant într-un stil predominant eseistic, cuceritor și accesibil.

CUVINTE-CHEIE: alegeri prezidențiale, Călin Georgescu, sondaje de opinie publică, teorii ale conspirației, rețele de socializare, TikTok, clișee sociale.

Zilele de 24 noiembrie și 6 decembrie 2024 au produs o puternică undă de șoc în spațiul electoral românesc: prima a adus victoria în primul tur al alegerilor prezidențiale a unui candidat, Călin Georgescu, despre care majoritatea alegătorilor știau prea puține sau nu știau nimic, surprinzând și punând în dificultate pe toți analiștii fenomenului electoral; cea de-a doua a venit cu o decizie a Curții Constituționale pe care mulți o credeau imposibilă, de anulare a primului tur și reluare ulterioară a întregului proces electoral. Succesiunea de evenimente a generat un val de angoasă în întreaga societate românească, hrănit din plin de lipsa de informații și polarizare extremă. Demersul profesorului Cătălin Augustin Stoica încearcă să arunce o rază de lumină asupra evenimentelor din acele zile și asupra evoluțiilor care le-au precedat, combinând surse de date empirice dintre cele mai diverse, analize elegante, intuiții mature și un stil de scriere cuceritor. Titlul cărții pe care o propune, „Turul doi care n-a fost”, face trimitere la titlul filmului din 2024 al regizorului Bogdan Mureșanu, „Anul Nou care n-a fost”, fiind completat cu un subtitlu la fel de inspirat: „Autopsia sumară a unui moment electoral (sperăm) unic”. Lansat în primele zile de primăvară ale anului 2025, deci la scurt timp după alegerile anulate și înainte de reluarea lor (4 și 18 mai 2025), volumul lui Cătălin Augustin Stoica reprezintă o asumare curajoasă și extrem de timpurie de a oferi răspunsuri fundamentate științific unui public larg de cititori, specialiști sau nu, marcați și intrigați de ceea ce se întâmplase cu câteva luni mai devreme. De aici și alegerea autorului pentru un stil dominant eseistic, puternic înrădăcinat într-un demers de sociologie publică, colorat cu tonurile calde ale unui umor inteligent și savuros sau cu tonurile întunecate ale unui realism asumat pesimist.

Orice încercare de a oferi o imagine consistentă asupra acestui volum trebuie, în mod necesar, să pornească de la o scurtă prezentare a carierei profesorului Cătălin Stoica. Absolvent al uneia dintre primele promoții de sociologi la Universitatea din București (1996), mai târziu doctor în Sociologie la Universitatea Stanford (2005), Cătălin Stoica este unul dintre cei mai experimentați „practicieni” ai sondajelor de opinie publică din România, fiind cunoscut de către cei interesați de domeniu ca director al Centrului de Sociologie Urbană și Regională (CURS, 2007-2015), unde a coordonat un număr remarcabil de cercetări sociologice. În paralel, a dezvoltat o carieră academică în cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative (SNSPA), unde predă, printre altele, cursuri de Metode și tehnici de cercetare în sociologie și Metodologia anchetei sociologice. Expertiza sa impresionantă în planul cercetării empirice s-a reflectat în numeroase publicații de referință pentru sociologia românească a ultimelor decenii, între care *România continuă: Schimbare și adaptare în comunism și postcomunism* (Humanitas, 2018), „From good communists to even better capitalists? Entrepreneurial pathways in post-socialist Romania” (*East European Politics and Societies*) sau „Communism as a project for modernization: The Romanian case” (*Polish Sociological Review*).

Odată definit acest orizont solid de așteptări la adresa noului volum al lui Cătălin Stoica în perspectiva celor care nu l-au parcurs încă, voi continua această recenzie cu o prezentare critică extinsă a structurii cărții și a principalelor argumente dezvoltate pe parcursul acesteia în legătură cu alegerile prezidențiale anulate de la sfârșitul anului 2024 și cu locul personajului Călin Georgescu în acest traseu electoral atipic. Finalul va fi dedicat unei perspective generale asupra întregii cărți.

Turul doi care n-a fost este construit în jurul a nouă capitole cu titluri scurte și percutante, care se întrepătrund ca piesele unui puzzle în încercarea de a contura o explicație multidimensională a succesului electoral meteoric al candidatului Călin Georgescu. Primul dintre acestea („Care Georgescu?”) definește într-un fel parametrii contextuali ai unei zile electorale atipice (24 noiembrie 2024), furnizând o perspectivă aproape cinematografică asupra acesteia. Este scris într-un mod foarte personal, în care aproape că putem să localizăm autorul în propria imersiune comunitară, luând act de perspective diverse prin contactul cu diverși actori sociali aflați în proximitate: un lucrător la o firmă de pompe funebre, un bun prieten bine conectat cu diaspora din Italia, un taximetrist din cartier cu darul clarviziunii, studenți și studente, un amic de pe Facebook neîntâlnit niciodată în viața reală sau surse anonime de informații „otrăvite” în legătură cu ierarhia candidaților în sondajele la ieșirea de la urne. Imaginea este completată de o perspectivă plină de ironie nedisimulată asupra competitorilor electorali în contextul declarațiilor publice făcute la închiderea urnelor și de povestea inaugurării unui cont de TikTok sub impactul dinamicii unui moment electoral extrem de atipic.

Capitolul al doilea („Sondajele”) vine cu un remarcabil efort de sociologie publică, într-o încercare ghidușă de a explica funcționarea sondajelor de opinie unui public larg, neînstruit în tainele științelor sociale și marcat de o fascinație ambivalentă față de acestea: „respect pentru unele cifre și neîncredere în altele” (p. 23). Prima provocare pe care o lansează cititorilor, asemenea vechilor prieteni din barul de cartier al tinereților, ține de logica cercetării selective și de felul în care studierea unui eșantion de puțin peste 1.000 de respondenți poate să ne spună cum vor vota 18 milioane de cetățeni. Aspecte spinoase precum reprezentativitatea eșantioanelor la nivel de populație și subpopulații, selecția probabilistă a respondenților, relația dintre dimensiunea eșantionului și procedura de selecție sunt tratate fluid, cu exemple accesibile pentru orice fel de public informat. Cea de-a doua provocare vizează ideea de eroare în cunoașterea științifică a socialului, respectiv modul în care cunoașterea opiniei publice prin intermediul sondajelor este limitată de marje de eroare și niveluri de încredere. Decredibilizarea sondajelor de opinie este pusă de autor pe seama problemelor de etică în modul în care clienții politici se raportează la institutele de sondare și produsele acestora: zgârcenia partidelor când vine vorba de finanțarea unor cercetări serioase, tendința acestora de a „scăpa pe surse” înspre presă cifre falsificate în relație cu sondaje reale, sondajele complet false circulate în mediul online cu simplul scop de a manipula intenția de vot. A treia provocare lansată cititorilor este probabil cea mai spectaculoasă, și anume încercarea de a explica tendința sondajelor de opinie de a subestima intenția de vot pentru candidați plasați „sub radar”, cum a fost cazul lui Călin Georgescu în 2024. Construind pe experiența unor cazuri cunoscute de subestimare a intenției de vot prin sondaje de opinie (Donald Trump, George Deukmejian și, mult mai

apropiat nouă, Dan Diaconescu), autorul identifică trei surse probabile care au condus la măsurarea eronată a susținerii pentru acesta: ratele diferite de participare/răspuns la sondaje ale votanților diferiților candidați, efectul de dezirabilitate socială și efectul spiralei tăcerii. Date din sondajul la ieșirea de la urne CURS sunt folosite apoi de autor pentru a ilustra un extrem de probabil tipar de spirală a tăcerii în cazul susținătorilor lui Călin Georgescu.

Cel de-al treilea capitol („Teoriile conspirației”) aduce în discuție o perspectivă savuroasă asupra mecanismelor de adaptare (*coping mechanisms*) ale publicului românesc la știrea victoriei lui Călin Georgescu în primul tur al alegerilor prezidențiale din 24 noiembrie 2024. În viziunea lui Cătălin Stoica, șocul veștii succesului lui Georgescu, combinat cu informația extrem de săracă despre ceea ce s-a întâmplat, a oferit cadrul perfect pentru ca mulți cetățeni să caute explicații în tot soiul de comploturi ale unor forțe obscure și probabil malefice. Așa că autorul construiește un inventar parțial al teoriilor conspiraționiste încercând să explice victoria lui Călin Georgescu sau eșecul lui Marcel Ciolacu, toate având în centrul lor umbra atotputernică a „Sistemului” (p. 54-57). Dincolo de savoarea sa subtilă, lista de explicații conspiraționiste colectate de Cătălin Stoica din mediul online poate furniza un cadru solid de pornire pentru analize viitoare dedicate fenomenului teoriilor conspirației în contextul postcomunismului est-european. Actorii tipici din spatele cortinei sunt eternele servicii de informații (interne, rusești sau americane, scăpate de sub control sau parte a unui plan statal) sau partide și politicieni (încercând să eludeze voința democratică a poporului inocent sau pur și simplu să se saboteze reciproc). Ultima parte a capitolului încheie cercul teoriilor conspirației legate de alegerile prezidențiale din 24 noiembrie în cel mai provocator mod cu putință, autorul căutând suportul empiric pentru două dintre acestea, construite în jurul unor actori partinici (cea potrivit căreia eșecul lui Marcel Ciolacu se datorează sprijinirii lui George Simion de către PSD, respectiv cea potrivit căreia Călin Georgescu a făcut parte dintr-un plan PNL scăpat de sub control de subminare a lui George Simion). Combinând informații provenind din diferite materiale de presă și date statistice, Cătălin Stoica găsește sămânța de autentic din spatele celor două teorii într-o serie de erori strategice ale echipelor de campanie PSD și PNL, conchizând sec și savuros: „lucrurile se întâmplă cu un motiv anume – iar uneori motivul este acela că ești prost” (p. 64).

Al patrulea capitol („Serviciile”) este dedicat eșecului sistemic și sistematic al serviciilor de informații românești în particular (și al statului român în general) de a monitoriza și preveni activitățile candidatului Călin Georgescu în mediu online și offline, despre ilegalitatea cărora vor aduce argumente prea puțin convingătoare în ședința Consiliului Suprem de Apărare a Țării (CSAT) din 28 noiembrie 2024. Este un capitol în care Cătălin Stoica părăsește poziția sociologului public, asumându-și mai explicit decât oriunde talentul de editorialist mucalit și critic acid. Subiectele lansate cititorilor sunt extrem de provocatoare: posibilitatea ca actuali sau foști angajați ai serviciilor de informații românești să se fi raliat taberei Călin Georgescu, mânăți de „naționalism gregar și protocronisme ceaușiste, (...) altoite cu legionarism și misticism ortodox” (p. 65); inacțiunea serviciilor de informații din motive de incompetență; lipsa unui control civil real al Parlamentului față de activitatea serviciilor de informații; implicarea serviciilor de informații în economic, politic, administrația publică centrală, presă și chiar universități; relația serviciilor de informații românești cu servicii similare din afara țării. Concluzia amară a capitolului, plasată în contextul investigațiilor de presă ce au urmat anulării alegerilor prezidențiale din 2024, merită reluată în integralitate: „(...) deși Rusia și-a băgat coada în treburile noastre interne, influența acesteia a fost mai redusă decât s-a crezut inițial și nu a fost oricum decisivă. Dimpotrivă, dacă am fi în Sistem, am putea raporta cu mândrie că mare parte a răului ne-am făcut-o singuri, cu mâinile noastre (...)” (p. 80).

Cel de-al cincilea capitol („TikTok-ul și alte rețele”) analizează date contextuale vizând campania de manipulare a alegătorilor în favoarea candidatului Călin Georgescu desfășurată prin intermediul rețelelor de socializare. Amploarea campaniei de pe TikTok ca principal canal de promovare a mesajelor lui Călin Georgescu este ilustrată de autor pornind de la date ale unor rapoarte Expert Forum, potrivit căruia doar *hashtag*-urile ce făceau referire explicită la acesta (#calingeorgescu, #cg11) însumau peste 428 de milioane la 23 noiembrie 2024, majoritatea exploatând rețele coordonate din afara României, iar numărul de vizualizări pentru #calingeorgescu în intervalul septembrie-noiembrie a depășit 120 de

milioane (p. 83). Doar în cele patru zile dintre 18 și 22 noiembrie 2024, candidatul Călin Georgescu a beneficiat de 52 de milioane de vizualizări, mai mult decât vizibilitatea TikTok acumulată de Mircea Geoană în decursul a 11 luni, într-o explozie de vizibilitate ce pare creată artificial (p. 85). Respingând un efect de tip „glonț magic” al acestei campanii prin rețele de socializare, Cătălin Stoica adoptă o poziție analitică inspirată de teoria fluxului comunicării în două trepte: între mesajele *social media* lansate și rostogolite prin diverse artificii tehnologice și receptorii lor finali, un rol esențial de intermediere îl au liderii de opinie informali (uneori *influencers*) care folosesc propriile rețele pentru a redirecționa cu deosebit succes respectivele mesaje înspre anumite categorii sociale. Autorul indică cititorilor câteva astfel de rețele, online sau offline: rețele de rezerviști (sau chiar activi) din armată, poliție sau servicii de informații; rețele de interlopi; rețele neolegionare; rețele religioase constituite sub auspiciile Bisericii Ortodoxe Române, dar și ale cultelor neoprotestante (penticostali, bapțiști și adventiști); rețele de români din diaspora; rețele ale suporterilor unor cluburi de fotbal; rețele ale unor organizații sindicale și patronale. Influența fiecărui tip de rețea este greu de estimat, dar poate constitui o direcție viitoare de cercetare în viziunea lui Cătălin Stoica.

Pentru a valorifica rostogolirea mesajelor prin rețele atât de diverse, profilul candidatului Călin Georgescu trebuia adaptat publicului fiecăreia dintre acestea. Cel de-al șaselea capitol al cărții lui Cătălin Stoica („Mesaje, credibilitate și microistorie”) analizează tocmai acele elemente ale mesajelor lui Călin Georgescu cu care au rezonat diferite categorii sociale. Pe un prim palier, autorul se concentrează asupra programului politic propus de Călin Georgescu, privit în comparație cu ale competitorilor. La nivelul măsurilor sociale, viziunea lui Călin Georgescu este caracterizată ca fiind „orientată spre comunitățile locale și suveranitate economică” (p. 98), în timp ce la nivelul politicilor economice promovează „un model de distributism (...) al unei țesături de economii locale în care agricultura deține un rol important” (p. 98). Agricultura ecologică și independența energetică reprezintă soluții de sustenabilitate pentru Călin Georgescu. În ceea ce privește relațiile internaționale, programul acestuia este descris ca unul suveranist, criticând „implicarea excesivă a UE și NATO în treburile interne ale României” (p. 99), în timp ce la nivelul valorilor culturale și spirituale promovează „revenirea la tradițiile românești, valorile creștin-ortodoxe și identitatea națională” (p. 99). Al doilea palier de analiză a mesajelor candidatului Călin Georgescu este cel al aparițiilor televizate sau al videoclipurilor de promovare, sensibil mai savuros decât cel al programului politic. Aici lista temelor este deschisă de la motivele profesionalismului și verticalității, apoi continuă cu: teorii ale conspirației, creștinismul poporului român și tradițiile acestuia, nemernicia actualei clase politice, capacitatea agricolă a țării de a hrăni întregul continent și conflictul din Ucraina și apartenența la NATO. Cătălin Stoica remarcă faptul că temele-cheie sunt reformulate, nuanțate și amplificate astfel încât să răspundă unor sub-segmente electorale (*micro-targeting*), observație pe care o ilustrează cu demarcația între mesajele adresate publicului intern (teamă de război, sărăcie, corupție, nepăsarea și incompetența clasei politice, amestecul prea mare al UE în politica și economia națională) și cele pentru diaspora (dor de țară, nostalgie, partidele politice *mainstream* ca motiv al nevoii de a pleca din țară). Succesul candidatului Georgescu în a-și impune temele este dat, în viziunea autorului, de credibilitatea acestuia ca emițător al mesajelor: notorietatea scăzută ce a permis perpetuarea a tot felul de goluri și neclarități biografice și simularea unei „virginități politice” (p. 104), autenticitatea actului său interpretativ, care îl face greu de plasat în categoria actorului sincer sau a actorului cinic în logica dramaturgiei sociale a lui Erving Goffman, și limbajul său ce părea „simultan accesibil și sofisticat, laic și spiritual” (p. 113).

Al șaptelea capitol („Alegătorii și alegătoarele”) furnizează autorului contextul perfect pentru a reveni la exercițiul de sociologie publică care debutase cinci capitole mai devreme. Prima parte este dedicată problemelor de măsurare a populației României și, pe cale de consecință, a numărului total al celor cu drept de vot. În viziunea lui Cătălin Stoica, vorbim despre o supraestimare a ambelor numere, avându-și originea în lipsa de logistică și capacitate administrativă a statului român pentru a realiza recensăminte care să ofere o evidență minuțioasă asupra populației, dar și într-o complicitate de natură pur politică (fonduri mai mari alocate pentru nivel local, fonduri UE, mandate mai multe de reprezentanți în parlamentul național sau european sau funcționari în instituții europene). Odată stabilit numărul real al alegătorilor prezenți la vot în 24 noiembrie 2024 (9.474.257 alegători, un procent sigur ar fi fost

imposibil), autorul folosește date provenind din sondajul CURS la ieșirea de la urne pentru a ilustra opțiunile de vot ale diferitelor categorii socio-demografice (p. 123-128). Astfel, Călin Georgescu reprezintă prima opțiune de vot în rândul bărbaților (23,5% dintre aceștia îi acordă votul), al celor din grupele de vârstă 18-30 ani (36,7%) și 31-60 ani (24,4%), al absolvenților de liceu sau școală postliceală (26,2%), al locuitorilor din rural (23,4%), al locuitorilor din Moldova (23,9%), Muntenia (25,9%) și Transilvania (22%), al persoanelor casnice sau în șomaj (25,1%), muncitorilor și agricultorilor (25,6%), angajaților cu studii medii (33,8%) și, surprinzător, al patronilor (28,4%). Analiza lui Cătălin Stoica aduce cititorilor o perspectivă extrem de utilă pentru înțelegerea bazei de suport a candidatului suveranist, pe care o completează cu o perspectivă complementară a profilurilor socio-demografice ale votanților acestuia și ale celorlalți candidați (p. 128-132). O secțiune separată este dedicată votului din diaspora, tradițional anti-PSD, dominat într-un procent incredibil de susținerea acordată lui Călin Georgescu (43,16% conform AEP). Într-un efort explicativ bazat mai puțin pe date empirice și mai mult pe o intuiție sociologică matură, Cătălin Stoica pune această reazăzare a votului din diaspora pe seama unui număr consistent de migranți români plasați într-un context imposibil: „marginalizați și excluși social în propria țară, mulți dintre aceștia au ajuns cu ultimele trenuri în Vest, unde sunt și mai marginalizați și chiar ai nimănui” (p. 135). Capitolul se încheie cu o întrebare imposibilă: ce ne-ar fi așteptat în turul al doilea? Analiza sumbră a autorului, pornind de la datele culese de CURS pe un eșantion imens cu ocazia sondajului la ieșirea de la urne cu ocazia alegerilor parlamentare (1 decembrie 2024), sugerează un avantaj solid pentru Călin Georgescu (39,6% intenție de vot la nivelul întregului eșantion, 57,8% din cei hotărâți), acesta având o susținere consistentă și la nivelul electoratelor PSD (29%, în condițiile în care 42,5% se declarau nehotărâți) și PNL (25,1% cu 26,3% declarându-se nehotărâți).

Cel de-al optulea capitol („Clivaje”) vine să completeze explicația votului pro-Georgescu, plasând analiza la nivelul structurii de clivaje politico-sociale care segmentează societatea românească contemporană. Analiza lui Cătălin Stoica este extensivă și furnizează cititorilor un tablou comprehensiv pentru înțelegerea societății românești contemporane, dar în cele ce urmează mă voi rezuma doar acele falii sociale considerate în spațiul public ca relevante pentru explicarea rezultatului alegerilor prezidențiale din 24 noiembrie 2024. Ipoteza unui clivaj între euroatlantici și pro-ruși este respinsă de profesorul SNSPA în baza a numeroase date din sondaje de opinie recente: „clivajul insurmontabil dintre două mari tabere de concetățeni ori dintre două Românii, una pro și alta anti-occidentală, este mai degrabă un mit, un subiect tocmai bun de exploatat în goana după *like*-uri, telespectatori și cititori” (p. 161). Nu același este cazul unei falii între clasa privilegiaților (din punct de vedere politic) și un segment relativ extins și eterogen al populației (o parte din clasa mijlocie, angajați din învățământ, funcționari publici de nivel mediu, personal cu studii medii din sistemul public de sănătate, muncitorimea industrială, lucrători în servicii, pensionari, jurnaliști, precariatul din diaspora). La nivelul acestui segment având drept numitor comun frustrarea față de starea de fapt și neîncrederea în clasa politică, Cătălin Stoica identifică un singur subsegment motivat (și mobilizat) electoral, și anume cel al votanților pro-Georgescu. Motivațiile acestui subsegment sunt la rândul lor diverse: furie, vot tactic, în ciudă sau „pentru că așa li s-a spus (de primar, vecini, de copiii plecați în străinătate etc.)”, curiozitate sau chiar fascinație față de discursul candidatului „în care se îmbinau referințele la poporul român, Dumnezeu, „apa vie” și tehnologia 5G” (p. 165).

Capitolul de concluzii este inspirat denumit „Încotro?” și adoptă un ton mult mai întunecat decât restul cărții. Perspectiva de viitor pe care o asumă cu regret Cătălin Stoica este una pe care o numește „realistă”, însă acest realism poate fi privit într-o relație de sinonimie cu pesimismul. Pesimismul autorului își are originile în primele luni după anularea alegerilor, când actorii politici *mainstream* par să nu fi învățat nimic din ceea ce s-a întâmplat în noiembrie-decembrie 2024: aceleași teme și discursuri, aceeași opacitate în relație cu cetățenii, aceleași atitudini de „superioritate, nepăsare și dispreț” față de aceștia, în condițiile în care „mânia populară nu s-a potolit, ci, dimpotrivă, există semne că s-a amplificat” (p. 185). Cătălin Stoica alege să încheie capitolul memorabil, oferind cititorilor săi un ghid de alegere a candidaților în perspectiva viitoarelor alegeri, în care întrebarea-cheie nu este „e candidatul X decent?”, ci „câte hiene roiesc în jurul său?” și „cât sunt acestea de feroce?”.

Am citit cartea profesorului Cătălin Augustin Stoica cu un real sentiment de încântare și, pentru a fi sincer până la capăt, și cu puțină invidie. Ea vine să răspundă unor întrebări arzătoare ale cititorilor la scurt timp după petrecerea unui eveniment atât de traumatic social cum a fost anularea alegerilor prezidențiale de la sfârșitul anului 2024. Însă, dincolo de viteza de reacție a autorului în a furniza această „autopsie sumară a unui moment electoral”, cartea este pur și simplu frumos scrisă, reușind să combine cu maximă expresivitate explicația sociologică solidă, intuiția matură, combativitatea unei argumentații cuceritoare și foarte mult umor.

References:

Stoica, Cătălin Augustin. 2025. *Turul doi care n-a fost: autopsia sumară a unui moment electoral (sperăm) unic*. Editura Humanitas.

BIONOTE:

Andrei Gheorghită is Professor of Sociology at the Lucian Blaga University of Sibiu, Romania, where he teaches courses on political sociology, public opinion and electoral sociology, and quantitative data analysis. His main research interests are related to the national and local elections in post-Communism (personalization of electoral politics, mechanisms of candidate evaluation) and to the effects of various dimensions of solidarity (on support for European integration or fiscal preferences). He is a member of the Romanian Election Studies (RES) research group and collaborator for Romania of the Comparative Study of Electoral Systems (CSES) international program.

Rodica Braga – între confesiune și autoficțiune de Sorina-Maria Victoria. Recenzie de carte

Article history:

Received: 24.10.2025

Accepted: 30.11.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.6>

CC BY-NC 4.0

Diana AVRAM ȘANDRU

Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

diana-alexandra.avram@uab.ro

<https://orcid.org/0000-0003-1688-2557>

TITLE: “Rodica Braga – Between Confession and Autofiction by Sorina-Maria Victoria”

ABSTRACT: The volume *Rodica Braga – Between Confession and Autofiction* by Sorina-Maria Victoria offers an interdisciplinary analysis of Rodica Braga’s work, grounded in the premise of an indissoluble relationship between biographical context and creative expression. The study explores the diversity of the writer’s oeuvre, ranging from poetry and prose, articulated around the confessional self, to children’s literature, through a critical approach that combines terminological exploration, contextualisation, and textual interpretation. At the same time, the author proposes her own conceptualisation of self-writing by introducing the concept of *ego-graphy* and contributes to the development of studies on autofiction and self-writing within Romanian literary criticism.

KEYWORDS: Rodica Braga, confession, autofiction, ego-graphy, ego-positions, self-referentiality.

REZUMAT: Volumul *Rodica Braga – între confesiune și autoficțiune* de Sorina-Maria Victoria propune o analiză interdisciplinară a operei Rodicăi Braga, întemeiată pe premisa unei relații indisolubile dintre contextul biografic și cel creator. Studiul valorifică diversitatea operei scriitoarei, de la poezie și proză, articulate în jurul eului confesiv, până la literatura pentru copii, printr-un demers critic care îmbină explorarea terminologică, contextualizarea și interpretarea de text. Totodată, autoarea propune o conceptualizare proprie a scrisului de sine, prin introducerea conceptului de ego-grafie, și contribuie la dezvoltarea studiilor asupra autoficțiunii și scrisului de sine în critica literară românească.

CUVINTE-CHEIE: Rodica Braga, confesiune, autoficțiune, egografie, ego-ipostaze, autoreferențialitate.

Volumul *Rodica Braga – între confesiune și autoficțiune* al Sorinei-Maria Victoria reprezintă una dintre cele mai articulate, complexe și necesare contribuții din peisajul criticii literare românești actuale. Este, fără îndoială, o lucrare de pionierat în ceea ce privește abordarea globală, interdisciplinară și profund personalizată a operei uneia dintre cele mai rafinate, dar insuficient comentate voci ale literaturii române, scriitoarea sibiană Rodica Braga.

Sorina-Maria Victoria își propune să (re)aducă în atenția criticii literare o personalitate literară discretă, dar cu o operă impresionantă prin coerență, rafinament și diversitate: poezia, proza, literatura pentru copii și textele cu tentă confesivă se regăsesc într-un univers creator unitar, în care eul scriitoricesc este simultan sursă, instrument și obiect al creației.

Sorina-Maria Victoria declară de la început o dublă motivație, una obiectivă (absența unei lucrări analitice de anvergură despre Rodica Braga) și una subiectivă (afinitatea empatică față de universul scriitoarei). Această transparență afectivă, departe de a slăbi demersul științific, îl potențează, oferindu-i autenticitate.

Cele trei capitole ale lucrării, dedicate fundalului teoretic și conceptual, poeziei și prozei Rodicăi Braga, sunt construite pe o arhitectură solidă, care îmbină cu eleganță contextualizarea, explorarea terminologică, analizele de text și interpretarea critică.

În primul capitol, autoarea realizează o cartografiere minuțioasă a conceptelor-cheie: „scrierea cu sine - scrierea de sine, ego-ipostaze, egografii, reprezentare de sine, ficțiune a eului, procedul ficționalizării de sine, strategii de ficționalizare a sinelui, semnificanți identitari, biografeme, autoficțiune, imaginar personal, autoreferențialitate” (Victoria 2025, 16). Cercetarea se sprijină pe o bibliografie amplă și interdisciplinară, în care converg filosofia sinelui (Ricoeur, Taylor, Dennett, MacIntyre), teoria narativității (Lejeune, Gusdorf, Starobinski, Lecarme), psihanaliza și critica imaginarului, Sorina-Maria Victoria construind o rețea coerentă de intersecții teoretice, în care conceptele se leagă organic de opera

analizată.

Unul dintre meritele centrale ale lucrării constă în extinderea conceptului de autoficțiune dinspre proză spre poezie. În critica românească, autoficțiunea a fost adesea aplicată exclusiv narațiunilor, însă Sorina-Maria Victoria demonstrează că și poezia poate funcționa ca spațiu de (re)scriere identitară. Introducerea termenului de „ego-grafie”, propus ca variantă lirică a autoficțiunii, reprezintă o inovație terminologică remarcabilă. Conceptul captează ambivalența fundamentală a scrisului Rodicăi Braga: între auto-dezvăluire și auto-camufare, între eul biografic și eul textual.

În plan metodologic, cercetarea se definește printr-o articulare între hermeneutica fenomenologică și analiza discursivă, autoarea practicând un *close reading* atent și ancorat în cadre teoretice ferme, astfel încât analiza textuală să nu degenereze în impresii subiective.

În capitolul dedicat poeziei, demonstrează că poezia Rodicăi Braga nu poate fi citită prin lentila unei confesiuni directe, ci mai curând ca o reconfigurare poetică a sinelui, o topografie a identității în mișcare. Autoarea observă în poezia Rodicăi Braga un raport constant între viață și text, între corporalitate și limbaj. Imaginea „ființei de hârtie” devine, astfel, un simbol al consubstanțialității dintre poet și poem. Printr-un joc subtil între sinceritate și disimulare, vocea lirică se proiectează într-un spațiu de frontieră, nici biografic, nici complet ficțional, ceea ce justifică lectura autoficțională a poeziei. Prin aceste analize, Sorina-Maria Victoria confirmă premisa de la care pornește: poezia Rodicăi Braga este o formă de „autografie”, o rescriere continuă a sinelui prin limbaj. Conceptul de „metafore ale sinelui” (în spiritul lui James Olney) devine aici un instrument critic de mare finețe, permițând interpretarea poemelor ca spații de negociere între prezență și absență, între eu și alteritate. Metafora recurentă a ființei de hârtie, a „poetei care pompează cerneală prin artere”, devine simbolul unui efort identitar continuu, în care scrisul nu mai este doar un act estetic, ci unul existențial, premisa cercetării fiind: „poeta și prozatoarea Rodica Braga se (de-/re-)scrie pe sine. De la un capăt la celălalt al creației sale, pendulând între auto-dezvăluire și auto-camufare, între confesiune și autoficțiune, scriitoarea Rodica Braga se identifică cu actul scriptural” (Victoria 2025, 22).

Dacă primele capitole erau consacrate fundamentării teoretice și explorării dimensiunii poetice a sinelui, capitolul *Proza Rodicăi Braga – autoreferențialitatea ca ficțiune de sine* deschide o perspectivă diacronică și interdisciplinară asupra prozei, văzută ca spațiu al reconfigurării identitare. Sorina-Maria Victoria propune aici o analiză profundă a prozei din unghiul autoreferențialității, un concept care depășește simpla introspecție și devine mecanism de (auto)creare textuală. Autoarea demonstrează că scrisul Rodicăi Braga este o formă de existență în text, o „ficțiune de sine” în sensul pe care îl atribuie teoreticienii Jacques Lecarme, Vincent Colonna, Philippe Gasparini. Identitatea auctorială nu este un dat, ci un proces continuu de construcție prin discurs. Prin acest capitol, cercetarea confirmă premisele anunțate anterior: literatura Rodicăi Braga nu poate fi redusă la o confesiune biografică, ci trebuie citită ca un sistem autoreferențial de transformare a trăirii în limbaj, a faptului în ficțiune, a sinelui empiric în alter ego textual.

În analiza Sorinei-Maria Victoria, universul ficțional al Rodicăi Braga funcționează ca un laborator al interiorității. Fiecare text este o încercare de a surprinde dinamica eului, un eu fragmentar, oscilant, aflat într-o permanentă tensiune între luciditate și vulnerabilitate. Un aspect esențial relevat de cercetare este transgresarea granițelor dintre autobiografie și ficțiune. Inserțiile autobiografice sunt prezente, dar ele nu servesc unei autenticități factuale, ci unei verosimilități psihologice. Scriitoarea transformă propria biografie într-o materie primă a ficțiunii identitare, iar pactul autobiografic se intersectează cu pactul romanesc. Rezultatul este un text hibrid, situat între mărturisire și invenție, între „adevărul trăit” și „adevărul imaginat”.

Demersul exegetic construiește o punte între confesiune și autoficțiune, demonstrând că, la Rodica Braga, aceste două registre nu se exclud, ci se completează. Confesiunea oferă materialul emoțional, autoficțiunea, forma discursivă. „Interioritatea mea scriindă”, expresia-cheie preluată din textele scriitoarei Rodica Braga, devine metafora centrală a acestei duble mișcări: eul care se scrie pe sine și, simultan, se inventează. Această dublă postură, a scriitoarei și a personajului, definește ceea ce Sorina-Maria Victoria numește ficționalizarea sinelui. În proza Rodicăi Braga, actul scrierii nu mai este un simplu mijloc de exprimare, ci o modalitate de existență. Personajele, adesea dubluri ale autoarei,

sunt „oglinzi ficționale” care reflectă o identitate fracturată, mereu în căutare de coerență.

Într-un excurs interdisciplinar, autoarea introduce o analiză lingvistică a volumului *Anul 2000. Simple exerciții de sinceritate*. Subcapitolul *Ontologie lingvistică. Provocările unei viziuni interdisciplinare* și explorează modurile prin care limbajul devine spațiu ontologic, adică mediu de existență a sinelui. Sorina-Maria Victoria observă că eul autoficțional se exprimă prin mecanisme deictice („eu”, „aici”, „acum”), care ancorează textul într-un prezent fluid, dar autoreferențial. Analiza lingvistică este susținută de referințe din filosofia limbajului (Nagel, Kaplan, McDowell) și demonstrează capacitatea autoarei de a trece dincolo de granițele tradiționale ale criticii literare, cercetarea având o pronunțată componentă interdisciplinară, reunind concepte din teoria narativității, psihanaliză și fenomenologie a sinelui.

Autoarea susține că „supratema căutării sinelui poate fi asociată tuturor scrierilor Rodicăi Braga, proza sau poezia sa constituindu-se din frânturi ale sinelui, întreaga creație reprezentând un palimpsest identitar, recompus într-un tot unitar de către lectorul avizat” (Victoria 2025, 273).

Apariția acestei cărți are o semnificație amplă, întrucât indică o maturizare a discursului critic românesc în raport cu fenomenul autoficțiunii, dar și o re poziționare față de literatura feminină. Cartea Sorinei-Maria Victoria restabilește noi paradigme de interpretare, într-o formulă critică actuală, matură și profundă, fiind un studiu de referință despre Rodica Braga, dar și pentru definirea unei direcții contemporane în cercetarea autoficțiunii și a scrisului de sine.

References:

Victoria, Sorina-Maria. 2025. *Rodica Braga – între confesiune și autoficțiune*. Presa Universitară Clujeană.

BIONOTE:

Diana Alexandra Avram Șandru is a PhD candidate at the Doctoral School of Philology, “1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia. She holds a Bachelor’s degree in Romanian Language and Literature – English Language and Literature, as well as two Master’s degrees: *Romanian Literature and Culture in the European Context* and *English Language, Literature and Culture in the European Context*, obtained from the same institution. At present, she teaches seminars in English and in Romanian as a Foreign Language at the Faculty of History, Letters and Educational Sciences. Her research interests lie at the intersection of linguistics, literature, and language didactics, with a particular focus on how language constructs, distorts, or reveals power relations, both in fictional universes and in real-world contexts. She is interested in the transposition of linguistic structures into literary discourse, discourse analysis, paremiology, and translation studies. She is also passionate about teaching Romanian and English in intercultural and multilingual contexts, viewing the educational process as a space for cultural and identity negotiation.

The Role of Artificial Intelligence in Transforming the Reality of Modern and Contemporary Man

Article history:

Received:07.09.2025

Accepted:10.12.2025

Available online:31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.7>

CC BY-NC 4.0

Salima DOUA

Mouloud Mammeri University of Tizi-Ouzou

salima.doua@ummto.dz

ORCID:0009-0004-9552-5666

Hamid LAHOUES

Kasdi Merbah University of Ouargla

lahoueshamid75@gmail.com

ORCID:0009-0008-3976-3343

ABSTRACT: This study looks to artificial intelligence (AI) as the most significant scientific revolution of our era. We trace the trajectory of AI from inception to implementation, and examine social, economic, and cognitive ramifications of AI's effects. The study focuses on how AI transforms human reality through examining if and how AI can be a new rationality, as both a momentum for good or as a possible momentum as a force of harm. Through a descriptive-analytical method, we review key literature, and some practical applications of AI from finance, education, health, and sustainable development. It has been established AI has the potential to outpace human intelligence through faster precision and data processing, creating new types of banking services, learning, diagnosis, and resource efficiency. But with this growth comes real concerns: displacement of work, privacy concerns, social inequity, and perhaps, and loss of creativity due to reliance on AI production systems. This study suggests necessary ethical and legal interventions are required to support AI in purpose of humanity's best interest.

KEYWORDS: Natural intelligence, Artificial intelligence, Social reality, Scientific research, Ethical and social violations.

TITLU: „Rolul inteligenței artificiale în transformarea realității omului modern și contemporan”

REZUMAT: Acest studiu abordează inteligența artificială (IA) ca fiind cea mai semnificativă revoluție științifică a erei noastre. Trasăm traiectoria IA de la concepție la implementare și examinăm ramificațiile sociale, economice și cognitive ale efectelor inteligenței artificiale. Studiul se concentrează pe modul în care AI transformă realitatea umană, analizând dacă și cum poate IA să reprezente o nouă raționalitate, fie ca impuls spre bine, fie ca potențial impuls al unor efecte negative. Printr-o metodă descriptiv-analitică, trecem în revistă literatura de specialitate esențială și unele aplicații practice ale IA din domenii precum finanțe, educație, sănătate și dezvoltare durabilă. S-a constatat că IA are potențialul de a depăși inteligența umană prin viteză, precizia și procesarea datelor, creând noi tipuri de servicii bancare, metode de învățare, diagnosticare și eficiență în utilizarea resurselor. Dar odată cu această creștere apar și îngrijorări reale: înlocuirea forței de muncă, probleme de confidențialitate, inechități sociale și pierderea creativității din cauza dependenței de sistemele de producție bazate pe IA. Acest studiu sugerează că sunt necesare intervenții etice și legale pentru a ghida IA în interesul umanității.

CUVINTE-CHEIE: inteligență naturală, inteligență artificială, realitate socială, cercetare științifică, încălcări etice și sociale.

Introduction

In modern and contemporary times, scientific technology has witnessed remarkable progress, with machines and technical tools leaving a profound impact on various aspects of human and natural life. Among the most notable of these technological advancements is the use of artificial intelligence (AI), which has come to shape human life in its many details (Brynjolfsson and McAfee 2014). The equation of work based on physical effort has shifted to one centered on intelligence, giving rise to the popular saying: “*Work smart, not hard.*” This shift marks a turning point in the diverse forms of social reality—one that artificial intelligence has sought to achieve in recent years (Bell 2018).

The problem is understanding how artificial intelligence has changed the configuration of contemporary human reality, and what the theoretical and practical problems are on how we can utilize its at-tempts to resolve our inquiries in regard to its technological and scientific benefits vs the social and ethical risks and outcomes that it poses.

The study tries to make clear what artificial intelligence is and what conditions it has emerged under and evolved within, as well as point to some areas where it has produced very disruptive changes. We will also consider its positive and negative implications, and we will ultimately recommend that using

artificial intelligence requires regulation in regard to saying it has to be aligned with ethical and legal parameters that builds on its service to humanity and mitigates its potential risks.

The Concept of Artificial Intelligence

The term *artificial intelligence* is composed of two words: *intelligence* and *artificiality*. *Intelligence* refers to acumen and the ability to employ skills and capacities to devise innovative and urgent solutions within a short period of time, thereby reducing effort and optimizing the execution of a given task through the use of mental mechanisms such as understanding, reasoning, perception, learning, attention, concentration, and others. As for *artificiality*, it is conceptually associated with the act of making or fabricating. It is applied to all things that come into existence as a result of human activity or action, through which objects are fabricated and shaped, in contrast to those that exist naturally and are generated without human intervention (Russell and Norvig 2021).

In discussing the notion of the technology, we came across many different definitions put forward by various thinkers. For instance, there was a definition that O'Brien shared which is: "Artificial intelligence is a science and technology that is built on several fields of knowledge, for example, computer science, mathematics, biology, philosophy and engineering, that aim to construct computer systems that simulate human intelligence." (Grewal 2014)

We also find another definition by Dan W. Patterson, who states:

"Intelligence is a branch of computer science that focuses on the study and construction of computational systems that exhibit forms of intelligence. These systems are capable of providing highly useful inferences regarding the objective problem, and they can also understand natural languages, perceive sensory input, and perform other tasks that require intelligence when carried out by humans." (Russell and Norvig 2021)

From this, we can see that artificial intelligence is considered one of the most important scientific and technological discoveries in modern and contemporary science. It has emerged from computer science and mathematical algorithms, which work to design precise and complex systems of intelligent computing. These systems can reach—and often surpass—human intelligence in terms of speed in producing solutions and results, while matching the tools and functions employed by natural human intelligence in a refined logical and computational manner.

The Rise and Growth of Artificial Intelligence

Artificial Intelligence, as a recognized field of study and teaching, was one of the new "sciences" to appear in the 20th century, with most people agreeing that it began in the mid-1950s, but the concept of Artificial Intelligence can be traced back thousands of years. Starting in about 400 B.C., philosophers posited that Artificial Intelligence was possible, because they believed that the mind could be viewed as like a machine and that the mind operated according to knowledge that was stored in an internal and ultimately unknowable internal machine-like language which could be used to ultimately deduce correct decisions (Charniak 1985, 6-7).

In 1956 at the Dartmouth Summer School, John McCarthy spoke the term Artificial Intelligence for the first time, that same year Herbert Gelernter produced the model widget he called the Geometry Theorem Solver which contained the ability to, on the rare occasion, prove some very difficult theorems, following after that, discovery in robotics and neural networks started to multiply (McCarthy, Rochester, and Shannon 1955).

By following pre-defined algorithms, artificial intelligence achieved a qualitative leap in the 1960s in the development of multipurpose programs, especially in the linguistic field. During this period, McCarthy worked on developing linguistic programs through the use of symbolic language as an alternative to digital language. This period also witnessed other achievements that touched on various aspects of robotics.

In the 1970s, artificial intelligence technology was introduced into the field of knowledge engineering at Stanford University. Among the most prominent AI scientists of this period was Edward Feigenbaum. Research in the field of artificial intelligence advanced significantly, but what truly

distinguished this era was the emergence of specialized subfields. Due to the growing number of theories, the discipline split into specialized areas, each focusing on a particular type of solution to the problem of artificial intelligence (Feigenbaum 1977).

In the 1980s, scientists worked on programming knowledge and embedding it into machines by enabling them to acquire the ability to see or move. The revival of artificial intelligence during this period was partly due to the success of expert systems, which were designed to replicate the expertise of highly knowledgeable individuals and then encode that expertise into a form usable by AI programs. This was achieved through various methods, including decision trees (Buchanan and Shortliffe 1984).

Thus, artificial intelligence algorithms have brought about a qualitative leap and an epistemic revolution across numerous social domains. They have even become a human necessity in contemporary social reality, by transforming most ordinary machines into intelligent, pre-programmed machines that rival human intelligence—and often surpass it many times over. For this reason, this era has rightfully been regarded as the age of intelligence par excellence.

Artificial intelligence has contributed to preserving the accumulation of human achievements, and it has played a major role in diagnosing diseases, determining treatments, advancing education, and ensuring the security of public and private institutions and administrations. Digital computational processing has also helped in eliminating bias and discrimination. Moreover, intelligent machines reduce risks and relieve humans from pressures by undertaking dangerous and arduous tasks, as well as participating in rescue operations in difficult locations. AI has also facilitated the use of human language in computers instead of programmed computer languages, thereby making technology accessible to the majority of society—whereas it was once limited to experts and specialists.

Fields and Domains of Artificial Intelligence Applications

Artificial intelligence technology has brought about an intellectual revolution in the life of modern and contemporary humans. It has even become a defining feature of the tools and means upon which humans rely to adapt to their natural and social world. There is hardly any field that has not been penetrated by intelligent computational techniques. Indeed, the old manual practices once used by humans have now become almost culturally obsolete in contemporary life, which is increasingly described as digital intelligent societies, in contrast to the older industrial and agricultural societies. Among the many fields and domains in which artificial intelligence techniques have emerged, we may cite, by way of example but not limitation, the following:

A. The Banking and Commercial Sector

Artificial intelligence (AI) tools have already revolutionized banking and the financial services sector - yielding fundamental advances in human interactions, and strict governance, which contributes to demonstrating integrity, visibility, as well as fulfillment in managing the finance and service obligations in complex and meticulous support operations. It has also aided in facilitating investment and insurance ventures, while also reducing costs and burden in the management of banking regulations (Arner, Barberis, and Buckley 2016).

In recent years artificial intelligence has become essential in banking operations in designing the services and systems that add value to financial and administrative practices that supply productivity, operate at lower operational costs, help improve and speed up business processes, while achieving the highest level of quality.

Artificial intelligence also evaluates creditworthiness with precision in individual financing operations, ensuring the highest levels of operational efficiency, analyzing customer and client data, completing administrative documentation electronically, processing payments for royalties, bills, telephones, and taxation systems, as well as ensuring personal financial management (Jagtiani and Lemieux 2019).

AI systems further assist in making optimal decisions regarding investments and personal financial management. Artificial intelligence technologies also help users identify opportunities for saving, advertising, promotion, and selling their products, while suggesting appropriate methods for

saving money. In addition, they provide users with guidance and advice, employ smart electronic chats and conversations similar to those conducted between humans to discuss personal financial matters, and alert users to excessive spending in order to prevent overindulgence. (Goyal and Kumar 2021)

Artificial intelligence technology also employs data and mathematical algorithms to simplify the investment process and to build investment portfolios aimed at wealth creation and risk management. It plays a crucial role in combating all forms of fraud that threaten financial service institutions, effectively reducing and detecting financial fraud risks, and identifying abnormal behaviors in financial transactions. Moreover, AI makes use of analytics and behavioral data by tracking and monitoring personal profiles and examining the details of monetary transactions.

B. The Field of Education and Training

Education and training at all levels have greatly benefited from artificial intelligence technology, which has enriched university and educational libraries with digital tools, resources, and writings that help meet the needs of students and learners, enabling them to access scientific knowledge. AI has provided an immense wealth of information, thereby eliminating the problem of scarcity in scientific research sources and references. It has also fostered interactive relationships between students and their research subjects, bridging the gap between researchers and traditional paper-based libraries.

Furthermore, AI has contributed to the development of scientific competencies, facilitated research methods, and enhanced experimental approaches by providing technological tools and mechanisms pioneered by major tech companies, such as Google. Among these are instant translation across different world languages and access to a vast reservoir of knowledge across various scientific disciplines, which has created an almost open-access culture for researchers.

In addition, artificial intelligence plays an active role in the humanities and social sciences, particularly in shaping the social model, given the flexibility of concepts in the contemporary world depending on their context of use—where the same notion can carry a variety of meanings. In this respect, Levinson emphasizes that social ontology has yet to integrate the diverse contributions of fields such as anthropology, linguistics, and psychology into a comprehensive definition of human society.

In the field of social sciences, therefore, we find close collaboration between artificial intelligence and sociology, particularly in monitoring social phenomena, predicting and anticipating various social changes, and supporting social development worldwide.

Artificial intelligence algorithms have also contributed to the development of educational tools that help design curricula tailored to the interests and levels of students. This is achieved by adopting the most efficient methods to deliver course materials and by providing computers and robotic systems in the form of human-like agents through scientific electronic conversations and chats. In addition, AI offers certain mathematical applications for self-learning, supports students' cognitive processing, and generates diverse sets of questions adapted to the abilities and levels of each learner.

AI researchers have also developed electronic games that help stimulate intelligence, attention, learning, and learners themselves. (Anderson and Dill 2000)

C. The Field of Healthcare

Similar to its optimal use in education and training, the global healthcare system has also benefited from artificial intelligence technology in recent decades, particularly in combating diseases and epidemics and reducing health risks. Intelligent computing has assisted in performing accurate diagnoses that human effort alone often fails to achieve due to their complexity, by extracting patient data and suggesting virtual solutions.

The use of human-like technological robots has also played a role in electronic conversations and interactions aimed at precautionary care, supporting patients through awareness, helping them avoid health risks, and mitigating memory loss as well as heart attacks (Broadbent, Stafford, and MacDonald 2009).

From all this, we find that artificial intelligence technology surpasses traditional healthcare practices through its ability to collect data and provide clear results within the health system. Computing algorithms help gather useful predictions and forecast accurate outcomes. AI applications also analyze preventive methods and their relation to patient outcomes, assist in disease diagnosis, improve treatment methods, anticipate health risks, develop medications, and monitor and care for patients (Esteva et al. 2017).

For these reasons, international systems are investing millions of dollars in developing artificial intelligence in healthcare, aiming to improve business management, create supportive conditions for patient comfort, reduce hospital stays, facilitate remote treatment between public and private hospitals, determine the optimal number of staff, retrain them technologically, and enable them to make optimal use of computing and AI technologies (Esteva et al. 2017).

D. Sustainable Condition:

AI has a privileged role in the sustainability development context to optimize those material and natural resources, namely to progress the personal and collective socio-economies and socio-cultures relative to the benefits to humankind. If, in a sustainability development context, sustainable development means optimally and sustainably balancing the variety of consumption, total exhaustion, and wasteful consumption or exploitation of contemporary human societies' full economic assumption of the immaterial natural wealth and holdings, we must think about the wealth and potential future generations for sustaining their equivalent rights, their humanity, and their right to the health and viability of the natural world. AI embeds future continuity and resilience of unacceptable resource productivity, with an appreciation the responsibilities human rights for all and nature, environmental protections for people in terms of their biological and historic contexts, and the exposure to imminent hazards for both humanity and nature, in all spheres from everyday life to the deepest abstractions.

Sustainable development seeks to achieve optimal goals and a fulfilling life that ensures human well-being on a global scale. This endeavor has long been championed by the United Nations General Assembly, which established a comprehensive plan to realize these objectives and aspirations, particularly within the short period between 2015 and 2030.

Artificial intelligence has had a profound impact in advancing these noble goals and aspirations. It is indeed one of the most complex, fascinating, and remarkable human discoveries, contributing to the eradication of poverty, the reduction of social stratification, and the provision of a dignified life for individuals and communities across different races, languages, and religions.

Among the sustainable development goals set by the United Nations—and toward which artificial intelligence has contributed—we may cite the following:

Ending poverty, which affects more than 850 million people worldwide at varying levels, particularly in remote areas far from urban societies, and especially in the Global South, including regions of Africa, East Asia, and Latin America. Credit for identifying the locations of these populations and impoverished areas goes to artificial intelligence and satellite imagery. In addition, AI contributes to the discovery of agricultural lands and groundwater resources, thereby boosting global production, eradicating poverty, and ending hunger worldwide (Jean et al. 2016).

Ensuring economic growth by providing decent jobs that safeguard the dignity of young people seeking employment. Artificial intelligence also facilitates communication among individuals and communities through the exchange of information and the sharing of scientific expertise. Moreover, new hybrid industries that integrate AI, Internet of Things (IoT) sensors, and four-dimensional printing are reshaping industries and generating immense innovation. (Lee, Bagheri, and Kao 2015)

Contributing to the creation of smart cities, addressing the problem of parking, improving urban services, and meeting the economic, social, and environmental needs of both present and future

generations. This is achieved through a set of indicators such as smart mobility, smart economy, smart living, and smart governance. (Albino, Berardi, and Dangelico 2015)

Enhancing international monitoring and protection against cyber intrusions. This requires partnerships between states and governments to manage artificial intelligence and technological tools wisely, in order to ensure the rational and optimal exploitation of natural resources, thereby guaranteeing the continuity and sustainability of present societies and future generations without racial, religious, linguistic, or gender-based discrimination.

The Outcomes of Artificial Intelligence: Advantages and Disadvantages

A. The Advantages of Artificial Intelligence

One of the most significant advantages of artificial intelligence for both nature in general and humanity in particular is that it represents a natural extension of individual human capacities. This has created a positive form of interaction with machines, which rely on precise mathematical algorithms.

This artificial technology is also credited with driving progress toward achieving the United Nations' sustainable development goals, especially in areas such as healthcare, democracy, education, child protection, and safeguarding the rights of populations in remote communities to ensure a better social reality in which class disparities among humans are eliminated.

AI contributes to this by ensuring the optimal and widespread use of its capabilities across human societies, thereby combating poverty, eradicating hunger, diseases, and epidemics, while harnessing smart technological capacities to detect minerals and natural resources, protect plant and animal wealth, and enhance cybersecurity to safeguard national and international assets from fraud, hacking, and criminal sabotage networks.

Artificial intelligence is also credited with performing certain complex functions similar to those of the human brain, such as acquiring complex information, analyzing it, and linking it together in order to reach conclusions through the technical skills employed by computers and smart machines.

The field of employment has also witnessed remarkable progress thanks to artificial intelligence, notably through the screening of résumés and the identification of suitable candidates for public or private sector jobs. AI has also contributed to providing excellent services in customer relations by responding to client needs across hotels, restaurants, telecommunications, transportation, as well as various banking, financial, commercial, and administrative services.

In addition, this technology has achieved outstanding results in determining the optimal times for planting and crop production, as well as assessing soil conditions to identify suitable types for cultivation, thereby increasing both the yield and quality of crops.

B. The Drawbacks and Disadvantages of Artificial Intelligence

Despite the many benefits and advantages that artificial intelligence has brought in transforming the reality of modern human life, it has also produced severe consequences that cannot be ignored. Among them, we may cite:

- The domination of machines over many human jobs, which has deprived people of numerous professions and occupations that sustain their livelihood and meet their social needs. Some experts predict the loss of more than 300 million jobs worldwide in the coming years across economic enterprises.
- Other drawbacks are related to the loss of personal privacy due to the massive growth of personal data accessible to artificial intelligence concerning individuals and property. This has resulted in a form of social surveillance in which individual privacy is eroded.
- The widening of income disparities among individuals, leading to an increase in the wealth of employers while many employees lose their social professions.

- The widespread use of artificial intelligence in research programs has also diminished the scientific value of research by fostering a spirit of dependency on smart machines and on ready-made solutions to urgent and emerging problems in a short time. Even artistic and literary creativity has been overtaken by artificial intelligence, resulting in the erosion of genuine artistic and literary taste, while generating millions of artificial thoughts, drawings, and fabricated novels.

- Artificial intelligence has also turned human existence into a domain threatened by economic activities that deviate from pre-established objectives, posing risks to both individuals and societies.

- There is also the difficulty of unifying intelligent systems among major global companies; even in the simplest matters, such as the disruption of lighting systems in smart cities due to differences in energy use (Marr 2017).

Conclusion

In conclusion, we find that human thought has gone through many stages of remarkable discoveries throughout its temporal and spatial history. Artificial intelligence represents one of the most important and advanced stages in which human scientific progress has manifested itself, as it constitutes an automated process that rivals and simulates the natural capacities of the human mind in terms of creativity, innovation, analyzing results, and providing solutions to emergent and unprecedented situations, all while harnessing the refined precision of computer technologies and mathematical algorithms.

Artificial intelligence technologies have embodied the accelerating scientific revolution across diverse fields of knowledge and science, to the extent that the relationship between humans and machines has become an inevitable alternative, surpassing even human-to-human relations. The machine itself has come to represent a metaphysical dimension, shaping a form of human existence imposed by contemporary technological reality. Furthermore, this technology contributes to resolving numerous challenges and obstacles that natural human intelligence had struggled with for decades. It has also enhanced production by ensuring abundance, precision, speed, and high quality, while enabling strict oversight to safeguard the assets and data of individuals and institutions, and significantly reducing error rates compared to natural human performance.

This technology has also contributed to laying the groundwork for foresight and strategic planning in the exploitation of natural and underground resources, with the aim of enhancing the well-being of present societies and ensuring a secure future for the sustainable development of generations to come. In this way, it has helped create a better reality for modern humanity, despite the shortcomings and risks that inevitably accompany any major scientific breakthrough. Such realities call for strict adherence to ethical, cultural, and social norms, as well as the establishment of a robust legal framework that safeguards children and adolescents from misuse of the technology. Furthermore, it requires legal protections to secure institutional and societal data against fraud and breaches, while preserving individual privacy from exploitation and blackmail.

References:

- Albino, Vito, Umberto Berardi, and Rosa Maria Dangelico. 2015. "Smart cities: Definitions, dimensions, performance, and initiatives." *Journal of urban technology* 22 (1):3-21. <https://doi.org/10.1080/10630732.2014.942092>
- Anderson, Craig A, and Karen E Dill. 2000. "Video games and aggressive thoughts, feelings, and behavior in the laboratory and in life." *Journal of personality and social psychology* 78 (4):772. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.78.4.772>
- Amer, Douglas W, Janos Barberis, and Ross P Buckley. 2016. "FinTech, RegTech, and the reconceptualization of financial regulation." *Nw. J. Int'l L. & Bus.* 37:371. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2847806
- Bell, Daniel. 2018. "The coming of post-industrial society." In *Social stratification*, 1066-1077. Routledge
- Broadbent, Elizabeth, Rebecca Stafford, and Bruce MacDonald. 2009. "Acceptance of healthcare robots for the older population: Review and future directions." *International journal of social robotics* 1 (4):319-330. <https://doi.org/10.1007/s12369-009-0030-6>
- Brynjolfsson, Erik, and Andrew McAfee. 2014. *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*: WW Norton & company
- Buchanan, Bruce G, and Edward H Shortliffe. 1984. *Rule based expert systems: the mycin experiments of the stanford heuristic programming project (the Addison-Wesley series in artificial intelligence)*: Addison-Wesley Longman Publishing Co., Inc.

- Charniak, Eugene. 1985. *Introduction to artificial intelligence*: Pearson Education India
- Esteva, Andre, Brett Kuperl, Roberto A Novoa, Justin Ko, Susan M Swetter, Helen M Blau, and Sebastian Thrun. 2017. "Dermatologist-level classification of skin cancer with deep neural networks." *nature* 542 (7639):115-118
- Feigenbaum, Edward A. 1977. "The art of artificial intelligence: Themes and case studies of knowledge engineering."
- Goyal, Kirti, and Satish Kumar. 2021. "Financial literacy: A systematic review and bibliometric analysis." *International Journal of Consumer Studies* 45 (1):80-105
- Grewal, Dalvinder Singh. 2014. "A critical conceptual analysis of definitions of artificial intelligence as applicable to computer engineering." *IOSR Journal of Computer Engineering* 16 (2):9-13
- Jagtiani, Julapa, and Catharine Lemieux. 2019. "The roles of alternative data and machine learning in fintech lending: Evidence from the LendingClub consumer platform." *Financial Management* 48 (4):1009-1029
- Jean, Neal, Marshall Burke, Michael Xie, W Matthew Alampay Davis, David B Lobell, and Stefano Ermon. 2016. "Combining satellite imagery and machine learning to predict poverty." *Science* 353 (6301):790-794
- Lee, Jay, Behrad Bagheri, and Hung-An Kao. 2015. "A cyber-physical systems architecture for industry 4.0-based manufacturing systems." *Manufacturing letters* 3:18-23
- Marr, Bernard. 2017. "The biggest challenges facing artificial intelligence (AI) in business and society." 13th July, available at: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2017/07/13/the-biggest-challenges-facing-artificial-intelligence-ai-in-business-and-society/3>
- McCarthy, John, Nathaniel Rochester, and Claude Shannon. 1955. "Dartmouth workshop." *Summer Research Project on Artificial Intelligence*. <http://jmc.stanford.edu/articles/dartmouth/dartmouth.pdf>
- Russell, Stuart J, and Peter Norvig. 2021. "Artificial Intelligence: A Modern Approach, Global Edition 4e."

BIONOTE:

Doua Salima earned her Doctorate in Applied Philosophy from Mouloud Mammeri University of Tizi-Ouzou. She also obtained a Bachelor's degree in Philosophy and a Master's degree in Bioethics and Ecology from Abdelhamid Mehri University of Constantine 2. She is currently a temporary lecturer at Mouloud Mammeri University of Tizi-Ouzou, specializing in Philosophy of Science, Applied Philosophy, and Contemporary Philosophy.

Lahouas Hamid holds a PhD in General Philosophy from Kasdi Merbah University, Ouargla. He also holds a Bachelor's degree in Islamic Philosophy and a Master 2 degree in Epistemology and Methods of Science from Abou El Kacem Saâdallah University of Algiers 2. He is a temporary lecturer at the University of Algiers and the University of Bouira in the fields of Philosophy of Science and Modern and Contemporary Western Philosophy, as well as a secondary school philosophy teacher.

Dezvoltarea creativității prin scrierea textului liber, într-o abordare interactivă

Article history:

Received: 26.10.2025

Accepted: 05.12.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.8>

CC BY-NC 4.0

Carmen Maria CHIȘIU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

carmenmaria.chisiu@ulbsibiu.ro

<https://orcid.org/0009-0008-6385-3496>

TITLE: “Developing creativity through free text writing, in an interactive approach”

ABSTRACT: This essay examines creativity in educational contexts through the lens of free-text writing, integrating both theoretical perspectives and practical applications. The concept of creativity is analyzed based on psychological and cognitive theories, from J. P. Guilford's distinction between divergent and convergent thinking to the studies of Margaret A. Boden, Todd Lubart, and Mihaly Csikszentmihalyi, which highlight the roles of imagination, reasoning, and flow in generating original ideas. In education, Anna Craft and Ken Robinson emphasize the need to create environments that encourage free expression, risk-taking in idea generation, and the cultivation of individual talent. Socio-cultural approaches, including the works of Vygotsky, Bruner, Sawyer, and John-Steiner, demonstrate that interactivity and collaboration are essential factors in fostering creativity. Freinet's pedagogy of free text, further developed by Donald Graves and other scholars, provides a methodological framework that combines spontaneous writing with collaborative feedback, enhancing students' autonomy, responsibility, and communicative competencies. The interactive free-text writing method is presented step by step, highlighting thematic freedom, active engagement, and peer cooperation. This educational strategy facilitates authentic expression, promotes divergent thinking, and offers a motivating and formative learning experience, supporting the development of both cognitive and social-emotional skills among students. ethics.

KEYWORDS: creativity, interactivity, free text writing, divergent thinking, responsibility, curiosity.

REZUMAT: Eseul de față explorează creativitatea în contextul educațional prin prisma scrierii textului liber, integrând perspective teoretice și aplicații practice. Conceptul de creativitate este analizat pe baza teoriilor psihologice și cognitive, de la distincția dintre gândirea divergentă și convergentă formulată de J. P. Guilford, până la studiile lui Margaret A. Boden, Todd Lubart și Mihaly Csikszentmihalyi, care evidențiază rolul imaginației, raționamentului și stării de flux în generarea ideilor originale. În educație, Anna Craft și Ken Robinson subliniază necesitatea creării unui mediu care încurajează expresia liberă, asumarea riscului ideilor originale și valorizarea talentului individual. Abordările socio-culturale ale lui Vygotsky, Bruner, Sawyer și John-Steiner demonstrează că interactivitatea și colaborarea constituie factori esențiali în stimularea creativității. Pedagogia textului liber, promovată de Célestin Freinet și continuată de Donald Graves și alți autori, oferă un cadru metodologic care combină scrierea spontană cu feedback-ul colaborativ, dezvoltând autonomia, responsabilitatea și competențele comunicative ale elevilor. Metoda scrierii interactive a textului liber este prezentată pas cu pas, subliniind libertatea tematică, implicarea activă și cooperarea în grup. Această strategie educațională facilitează exprimarea autentică, dezvoltarea gândirii divergente și crearea unei experiențe formative motivante pentru elevi.

CUVINTE-CHEIE: creativitate, interactivitate, scrierea textului liber, gândire divergentă, responsabilitate, curiozitate.

Introducere

Creativitatea reprezintă una dintre cele mai fascinante și complexe capacități ale minții umane, definindu-se prin abilitatea de a genera idei noi, originale și valoroase. Studiul acesteia în psihologie a început încă din anii '50, când J. P. Guilford a evidențiat diferența dintre gândirea divergentă și cea convergentă, oferind astfel un cadru teoretic esențial pentru înțelegerea proceselor cognitive implicate în inovare. Ulterior, Margaret A. Boden a aprofundat analiza mecanismelor cognitive ale creativității, subliniind complementaritatea dintre imaginație și raționament, și arătând că actul creativ apare atunci când individul depășește tiparele obișnuite de gândire, combinând elemente familiare în moduri neașteptate și semnificative. Todd Lubart propune o abordare multidisciplinară, considerând creativitatea rezultatul interacțiunii dintre factori cognitivi, motivaționali, sociali și culturali, explicând astfel diversitatea modului în care aceasta se manifestă în contexte educaționale și sociale diferite. Mihaly Csikszentmihalyi, prin teoria „fluxului”, descrie starea optimă de implicare în activități creative, în care individul experimentează satisfacție intrinsecă și performanță maximă — condiții esențiale pentru scrierea liberă,

unde spontaneitatea și motivația interioară devin determinante.

În educație, creativitatea este un element fundamental al procesului de învățare. Anna Craft evidențiază tensiunile dintre cerințele curriculare standardizate și nevoia de exprimare individuală, subliniind că școala trebuie să fie un spațiu al „gândirii posibilului”, în care elevii sunt încurajați să exploreze alternative și să își asume riscul ideilor originale. Ken Robinson critică rigiditatea sistemelor educaționale tradiționale și propune o reformă bazată pe cultivarea talentului și imaginației fiecărui elev, demonstrând că creativitatea nu este un privilegiu al artiștilor, ci o competență universală. Vygotsky, în studiile sale despre imaginația copilului, arată că creativitatea este o formă de activitate combinatorie, prin care experiențele anterioare sunt reorganizate în configurații noi, dezvoltând atât gândirea, cât și limbajul expresiv și personalitatea elevului.

Interactivitatea joacă un rol esențial în stimularea creativității. Cercetări recente subliniază că dialogul, colaborarea și schimbul de idei constituie catalizatori ai procesului creativ.¹ Jerome Bruner arată că învățarea și creația depind de interacțiunea simbolică dintre individ și cultură, transformând creația într-un dialog continuu între mintea personală și contextul social. În mediul educațional, interactivitatea nu este doar o strategie didactică, ci un principiu fundamental al dezvoltării gândirii creative. Anna Craft susține că „învățarea creativă” se realizează prin activități colaborative, întrebări deschise și libertatea de exprimare.

Pedagogia textului liber, promovată de Célestin Freinet și continuată de Donald Graves, oferă un cadru metodologic în care elevii își exprimă ideile, emoțiile și observațiile personale fără constrângeri formale, dezvoltând autonomia, responsabilitatea și competențele comunicative. Teorii cognitive și socio-culturale moderne, precum cele ale lui Sawyer și John-Steiner, arată că inovațiile remarcabile apar din colaborări bazate pe încredere și schimb de idei, subliniind importanța cadrului social în stimularea originalității.

Metodele interactive de scriere liberă, precum „scrierea interactivă a textului liber”, combină exprimarea spontană cu feedback-ul colaborativ, oferind elevilor posibilitatea de a explora idei noi, de a-și clarifica gândurile și de a dezvolta curiozitatea, responsabilitatea și competențele sociale. Această abordare transformă procesul de redactare într-o experiență formativă și motivantă, valorificând spontaneitatea, emoția și gândirea divergentă, și contribuind la construirea unei identități lingvistice și cognitive solide. Astfel, scrierea textului liber devine nu doar o activitate estetică, ci un instrument educațional puternic, în care interactivitatea, colaborarea și libertatea de exprimare se împletesc pentru a sprijini dezvoltarea creativității în rândul elevilor.

Conceptul de creativitate – fundamente teoretice și psihologice

Creativitatea reprezintă una dintre cele mai complexe și fascinante capacități ale minții umane, fiind adesea definită ca procesul de generare a ideilor noi și valoroase. Încă din anii '50, J. P. Guilford a formulat o distincție esențială între gândirea divergentă și convergentă, punând astfel bazele psihologiei moderne a creativității.

Margaret A. Boden a aprofundat analiza mecanismelor cognitive ale creativității, subliniind faptul că imaginația și raționamentul nu sunt procese opuse, ci complementare. În concepția sa, creativitatea apare atunci când individul depășește tiparele gândirii obișnuite, combinând informații familiare în moduri noi și semnificative.

Todd Lubart propune o perspectivă multidisciplinară, definind creativitatea ca rezultat al interacțiunii dintre factorii cognitivi, motivaționali, sociali și culturali. Această abordare integratoare explică de ce manifestarea creativității diferă de la un context educațional la altul, fiind influențată atât de climatul școlar, cât și de valorile societății.

Mihaly Csikszentmihalyi a adus o contribuție majoră prin teoria „fluxului” (flow), descriind starea psihologică optimă în care individul este complet absorbit de o activitate creativă. Această implicare

¹ Teresa M. Amabile, *Creativity in Context*. Boulder, CO: Westview Press, 1996. R. Keith Sawyer, *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2012.

totală produce satisfacție intrinsecă și favorizează performanța creatoare, aspect esențial pentru procesul de scriere liberă, unde spontaneitatea și motivația interioară devin factori determinanți.

Creativitatea în educație și importanța exprimării libere

În domeniul educațional, problematica dezvoltării creativității a fost analizată amplu de Anna Craft, care a evidențiat tensiunile dintre cerințele curriculare standardizate și nevoia de exprimare individuală. Potrivit autoarei, școala trebuie să devină un spațiu al „gândirii posibilului”, în care elevii sunt încurajați să-și asume riscul ideilor originale și să exploreze alternative.

Ken Robinson merge mai departe, criticând rigiditatea sistemelor educaționale moderne și pledând pentru o reformă bazată pe cultivarea talentului și imaginației. În opinia sa, creativitatea nu este un privilegiu al artiștilor, ci o competență fundamentală a fiecărui individ, care e necesar să fie stimulată prin pedagogii active și reflexive.

Lev Vygotsky, într-un studiu clasic despre imaginația în copilărie, consideră creativitatea drept o formă de activitate combinatorie, care transformă experiențele anterioare în configurații noi. Astfel, imaginația copilului devine un instrument al dezvoltării cognitive și emoționale, contribuind la formarea personalității și a limbajului expresiv.

Interactivitatea și creativitatea

În ultimele decenii, numeroși cercetători au subliniat faptul că mediul colaborativ, dialogul și schimbul de idei reprezintă catalizatori esențiali ai inovației și ai exprimării creative.¹

În același sens, Jerome Bruner² susține că procesul de învățare și creație este profund dependent de interacțiunea simbolică dintre individ și cultură. Creația este, astfel, un dialog între mintea personală și contextul social care o modelează.

În mediul educațional, interactivitatea reprezintă nu doar o metodă didactică, ci un principiu fundamental al dezvoltării gândirii creative. Anna Craft³ arată că „învățarea creativă” se realizează prin activități colaborative, prin întrebări deschise și prin libertatea de exprimare în sala de clasă.

Célestin Freinet și continuatorii săi au propus „textul liber” ca formă de expresie creativă bazată pe interacțiune și cooperare — o metodă care îmbină comunicarea liberă cu explorarea personală. Acest principiu este întărit de Ken Robinson⁴, care pledează pentru transformarea școlii într-un spațiu al dialogului creativ, nu al conformismului.

În domeniul psihologiei și al sociologiei creației, R. Keith Sawyer⁵ a introdus conceptul de group flow – o stare de inspirație colectivă ce apare în echipele care comunică eficient. În același registru, Vera John-Steiner⁶ demonstrează că marile descoperiri științifice și operele artistice nu se nasc în izolare, ci din colaborări intense, bazate pe încredere și schimb de idei.

Mark Runco și Garrett Jaeger⁷ definesc creativitatea ca rezultat al unei interacțiuni complexe între individ, mediu și produs, accentuând importanța cadrului social în stimularea originalității.

Pedagogia textului liber și expresia creativă a elevilor

Una dintre cele mai influente aplicații pedagogice ale creativității în educație o reprezintă conceptul de „text liber”, formulat de Célestin Freinet. În lucrarea sa Tehnicile lui Freinet, autorul propune scrierea liberă ca metodă prin care elevul își exprimă ideile, emoțiile și observațiile personale fără constrângeri formale. Freinet considera că acest tip de activitate dezvoltă autonomia, responsabilitatea și gustul pentru comunicarea autentică.

¹ Ibidem.

² Bruner, Jerome S. *Cultura educației*. Tradus din engleză de Mihai Miroiu (Editura Didactică și Pedagogică, 2000).

³ Anna Craft. *Creativity in Schools: Tensions and Dilemmas* (Londra: Routledge, 2005).

⁴ Ken Robinson. *Out of our minds. Learning to be creative*. 3a ed. Chichester, Marea Britanie: John Wiley & Sons, 2017.

⁵ R. Keith Sawyer, *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2012.

⁶ Vera John-Steiner, *Creative Collaboration* (Oxford University Press, 2000).

⁷ Mark A. Runco și Garrett J. Jaeger. "The Standard Definition of Creativity." *Creativity Research Journal* 24, nr. 1 (2012): 92–96. <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092>.

Donald Graves, continuând linia deschisă de Freinet, subliniază rolul profesorului ca facilitator al exprimării libere, mai degrabă decât ca evaluator al produsului final. El arată că procesul de scriere trebuie să fie văzut ca un act de descoperire și reflecție, nu doar ca un exercițiu lingvistic.

Ronald Kellogg, în Psihologia scrisului, aduce o perspectivă cognitivă asupra actului de redactare, evidențiind interacțiunea dintre memorie, atenție și creativitate în generarea textului. Conform acestuia, scrierea liberă permite accesul la forme spontane de gândire, reducând autocenzura și încurajând inovația lexicală.

Frank Smith accentuează, la rândul său, că scrisul este o formă naturală de învățare, iar exprimarea liberă oferă elevului oportunitatea de a-și construi identitatea lingvistică. În acest sens, textul liber nu este doar o activitate de redactare, ci o experiență de formare personală și socială.

H. G. Widdowson completează acest cadru, arătând că scrisul ca act de comunicare implică o dimensiune creativă fundamentală, întrucât autorul construiește sensul în relație cu un interlocutor imaginar. Această perspectivă pragmatică justifică includerea textului liber în strategiile didactice orientate spre competența comunicativă.

Descrierea metodei Scrierea interactivă a textului liber

Metoda scrierii interactive a textului liber oferă posibilitatea educabililor să-și dezvolte exprimarea creativă și încurajează persoana să scrie fără constrângeri sau reguli stricte, pe teme pentru care are preocupare și se simte pregătită. Este o modalitate excelentă de a elibera imaginația și de a explora idei noi fără a fi limitat de structuri formale sau de reguli gramaticale. Folosind această metodă pe lângă faptul că dezvoltă creativitatea oferă posibilitatea de clarificare a gândurilor sau de descărcare emoțională. Nu există teme impuse și reguli rigide ci contextul în care imaginația are voie să zboare și educabilul se bucură de procesul de scriere. Prin abordarea interactivă se cultivă interesul, ascultarea activă, responsabilitatea ca abilități sociale absolut necesare. Copartenerii de grup, prin faptul că aleg textul pe care doresc să-l audieze, contribuie la dezvoltarea curiozității, la luarea deciziilor, și implicit vor fi mai interesați în a audia textul creat.

Pentru utilizarea acestei metode lucrarea propune respectarea următorilor pași:

1. Fiecare elev realizează o listă cu titlurile a trei texte, care i-ar plăcea să le scrie, timp de 20 minute.
2. Fiecare citește colegilor din grup titlurile, prin expunerea la vedere a listei de titluri.
3. Colegii discută și aleg textul care le-ar plăcea să îl asculte.
4. Fiecare elev realizează o primă formă, în care scrie gândurile, ideile, sentimentele, așa cum ele vin, fără o ordine logică, cronologică. Pot fi ignorate problemele de scriere corectă.
5. Fiecare elev realizează apoi o cionă cu restructurări, individual, în care scrie la un rând, pentru a putea fi făcute corecturi, adăugiri.
6. Se recitește și se corectează textul de către fiecare, împreună cu un coleg, autorului revenindu-i rolul decisiv în selecția ideilor. Colegul are doar rol de consultant.
7. Se pregătește textul pentru prezentare (în clasă sau acasă), cu rescrierea caligrafică, completarea cu desene, scrierea la calculator, punerea în pagină fiind tot un element de creativitate pe care elevul ar trebui să-l conștientizeze.
8. Se citește fiecare text în cadrul grupului mic, format din aceiași colegi, care au ales titlul, pentru a răspunde interesului lor.
9. Se citesc câteva texte pentru întreaga clasă.
10. Se recomandă ca după să lucreze în același timp. Astfel se formează starea motivațională: ÎNVĂȚĂM împreună!¹

¹, Carmen Maria Popa. *O școală orientată spre elev. Elevul partener în propria învățare* (Aramis, 2009).

Recomandări pentru utilizarea metodei

Metoda scrierii interactive a textului liber poate fi folosită cu succes, din clasa a doua, când elevii deja pot scrie, până în activitățile de formare pentru adulți. Faptul că nu se impune o temă, care e posibil sau nu să se așeze pe nevoile și dispoziția celui care scrie, sporește gradul de implicare și dorința de a scrie. Apoi, pentru o astfel de activitate, timpul necesar diferă de la o categorie de vârstă la alta. Este necesară acordarea timpului suficient, după o profundă analiză a potențialului clasei/grupului de lucru.

O altă responsabilitate a profesorului este să-și învețe elevii cum trebuie să-și prezinte creația: tonul vocii, limbajul nonverbal, contactul vizual.

Pentru a finaliza prin mai mult decât printr-un text scris într-un caiet, se recomandă ca forma finală a textului fiecărui elev să fie redactată pe foi de aceeași dimensiune, încât toate scrierile să poată fi cuprinse într-o cărticică, ce va fi expusă în clasă, pentru a fi la îndemână, pentru lecturare de către colegii de clasă și apoi la bibliotecă, pentru a fi lecturată de colegi din alte clase.¹

Concluzii

Scrierea textului liber, într-o abordare interactivă, reprezintă un cadru privilegiat pentru dezvoltarea creativității. Valorifică spontaneitatea, emoția și gândirea divergentă, oferind elevului posibilitatea de a se exprima autentic și de a-și construi vocea proprie, prin limbaj. Pedagogia Freinet, completată de teoriile cognitive și socio-culturale moderne, demonstrează că scrisul liber nu este doar o activitate estetică, ci și una formativă, prin care elevii învață să gândească critic, să se autoevalueze și să-și asume sensurile propriei experiențe.

Interactivitatea este mai mult decât o orientare în pedagogie — este o sursă a gândirii creative. De la Vygotsky², care a văzut în interacțiunea socială izvor a dezvoltării imaginației, până la cercetările moderne ale lui Sawyer³ și John-Steiner⁴, devine clar că înfloresc creativitatea acolo unde comunicarea, colaborarea și curiozitatea sunt cultivate constant (Vygotsky⁵; Sawyer⁶; John-Steiner⁷).

În forma propusă în această lucrare, scrierea textului liber, este mai mult decât scriere creativă; este interactivitate, intercunoaștere, asumare a responsabilității, interdisciplinaritate, ca experiențe de învățare, pentru viață.

References:

- Amabile, Teresa M. *Creativity in Context*. Boulder, CO: Westview Press, 1996.
- Boden, Margaret A. *Creative Mind: Myths and Mechanisms*. Routledge, 2016.
- Bruner, Jerome S. *Cultura educației*. Tradus din engleză de Mihai Miroiu. Editura Didactică și Pedagogică, 2000.
- Craft, Anna. *Creativity in Schools: Tensions and Dilemmas*. Routledge, 2005.
- Csikszentmihalyi, Mihaly. *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*. Harper/Colins, 1996.
- Graves, Donald H. *Writing : teachers and children at work*. Heinemann, 1983.
- Guilford, J. P. "Creativity." *American Psychologist* 5, nr. 9 (1950): 444–454. <https://doi.org/10.1037/h0063487>.
- John-Steiner, Vera. *Creative Collaboration*. Oxford University Press, 2000.
- Kellogg, Ronald T. *The Psychology of Writing*. Oxford University Press, 1994.
- Popa, Carmen Maria. *O școală orientată spre elev. Elevul partener în propria învățare*. Aramis, 2009.
- Robinson, Ken. *Out of our minds. Learnig to be creative*. 3a ed. John Wiley & Sons, 2017.
- Runco, Mark A., și Garrett J. Jaeger. "The Standard Definition of Creativity." *Creativity Research Journal* 24, nr. 1 (2012): 92–96. <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092>.
- Sawyer, R. Keith. *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation*. 2nd ed. Oxford University Press, 2012.

¹ *Ibidem*.

² Vygotsky, Lev S. *Imagination and Creativity in Childhood* (Routledge, 2004).

³ R. Keith Sawyer, *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation*. 2nd ed. (Oxford University Press, 2012).

⁴ Vera John-Steiner, *Creative Collaboration* (Oxford University Press, 2000).

⁵ Vygotsky, Lev S. *Imagination and Creativity in Childhood*. New York: Routledge, 2004.

⁶ R. Keith Sawyer, *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation*. 2nd ed. (Oxford University Press, 2012).

⁷ John-Steiner, *Creative Collaboration*.

Smith, Frank. *Writing and the writing*. Teachers College Press, 1982.

Vygotsky, Lev S. "Imagination and Creativity in Childhood." *Journal of Russian & East European Psychology* 42 (2004): 7 - 97.

Widdowson, H. G. *Teaching Language as Communication*. Oxford: Oxford University Press, 1978.

BIONOTE:

Carmen Maria CHIȘIU is an associate professor in the Department for the Training of Teaching Staff, within the "Lucian Blaga" University of Sibiu, course holder for the discipline: Educational Psychology, Pedagogy, Educational Alternatives, Psychopedagogy of Primary and Preschool Education, Didactic Strategies in Interactive Education. She has a rich pedagogical experience in education: teacher with training in educational alternatives, school inspector, trainer, mentor teacher, concerned in her teaching and research activity with the development of creativity, emotional intelligence, remedial learning, and ways of involvement in school learning of each student in the classroom. She has several pedagogical concepts approved by ORDA: Source and chance assessment of learning, Reciprocal reading, Six-step learning, Interactive strategies for reducing functional illiteracy.

Accompanying Subject-Matter Teachers in their English-Medium Instruction Journey: A Report of Medical English Training

Article history:

Received: 16.09.2025

Accepted: 10.12.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.9>

CC BY-NC 4.0

Manel MIZAB
Echahid Cheikh Larbi Tebessi, Tebessa University
manel.mizab@univ-tebessa.dz
<https://orcid.org/0000-0001-5906-0284>
Houda BOUMEDIENE
AILE Laboratory, Amar Telidji University of Laghouat
h.boumediene@lagh-univ.dz
<https://orcid.org/0000-0002-3264-7867>

ABSTRACT: This report documents a multi-phase initiative in support of Subject-Matter Teachers (SMTs) who are transitioning to English-Medium Instruction (EMI). Following national policy shifts, medicine lecturers are expected to implement EMI. Therefore, a collaborative training programme was designed to address their needs uncovered during focus group discussions. The programme accentuates psychological, linguistic, and pedagogical needs. While the broader initiative consists of multiple dimensions, this report focuses on the linguistic and pedagogical training delivered to medical lecturers at the Faculty of Medicine at Medea University. It is grounded in a needs assessment through which key challenges are identified: instructional confidence, language proficiency, and classroom communication. For three weeks, the sample doctors engaged in structured sessions where they developed fluency, designed EMI lessons, planned inclusive assessments, and practiced teaching. Post-training survey responses revealed high levels of satisfaction and perceived relevance. The linguistic and pedagogical trainings were preceded by psychological preparation, which forms an EMI support model. This report underscores the complementary role of ESP practitioners – as psychological, linguistic, and pedagogical allies – in accompanying SMTs through their EMI journey.

KEYWORDS: EMI; ESP; medical educators; needs analysis; training.

TITLU: „Urmărirea parcursului profesorilor de specialitate în predarea limbii engleze (EMI): Un raport privind formarea în limba engleză a cadrelor didactice de la medicină”

REZUMAT: Acest raport ilustrează, în mai multe etape, o inițiativă venită în sprijinul profesorilor de specialitate (SMTs) care trec la predarea în limba engleză (EMI). În urma schimbărilor de politică națională, cadrele didactice de la medicină sunt așteptate să implementeze EMI. Prin urmare, a fost conceput un program de formare colaborativă pentru a răspunde nevoilor lor identificate în cadrul discuțiilor din focus grupuri. Programul se focalizează pe nevoile psihologice, lingvistice și pedagogice. Deși inițiativa mai largă constă în mai multe dimensiuni, acest raport se concentrează pe formarea lingvistică și pedagogică oferită profesorilor de la Facultatea de Medicină a Universității Medea. Acesta se bazează pe o analiză a nevoilor prin care sunt identificate provocări-cheie: încrederea în predare, competența lingvistică și comunicarea în sala de curs. Timp de trei săptămâni, medicii din eșantion au participat la sesiuni structurate în care și-au dezvoltat fluenta, au conceput lecții EMI, au planificat evaluări incluzive și au exersat predarea. Răspunsurile la sondajul post-formare au arătat un nivel ridicat de satisfacție și percepție a relevanței. Formările lingvistice și pedagogice au fost precedate de pregătire psihologică, care formează un model de sprijin EMI. Acest raport subliniază rolul complementar al profesorilor de Engleză pentru Scopuri Speciale (ESP) – ca aliați psihologici, lingvistici și pedagogici – în a-i însoți pe profesorii de specialitate în parcursul lor EMI.

CUVINTE-CHEIE: Predare în limba engleză (EMI); Engleză pentru Scopuri Speciale (ESP); cadre didactice medicale; analiza nevoilor; formare.

Introduction

In 2021, the Algerian Ministry of Higher Education and Scientific Research (MHESR), Columbia University, and other partners launched a joint collaboration programme aiming at enhancing English Medium Instruction (EMI) across Algerian Higher Education Institutions (HEIs) (Amara 2025; Khenioui & Boulkroun 2023). Surveys were administered to Algerian English Language Instructors (ELI), Subject-Matter Instructors (SMI), and Language Teacher Trainers (LTT) to probe into the status of English, the

competences needed in Algeria with regard to English language teaching/learning, and instructional and assessment practices (Benabdallah 2023; Saidani & Afkir 2023). This initiative marked a strategic shift in Algeria's higher education policy, reflecting a growing commitment to internationalisation and the integration of English into academic and professional domains (Hamane 2023; Sahki 2025).

This initiative is part of a broader program called Integrated Content and Language in Higher Education (ICLHE), which selected a group of ELI, SMI, and LTT from various Algerian universities, university centres, institutes, higher schools, and teacher education colleges. This programme aims to improve teaching, learning, and assessment in Algerian higher education by integrating content and language instruction (Hamid et al. 2013). It includes professional development modules for Algerian faculty, focusing on both linguistic and disciplinary competencies. Importantly, it emphasises collaboration between language and content teachers to address academic literacy needs and prepare students for global professional environments. Within this framework, the role of ESP practitioners has become increasingly vital—not only in language instruction but also in supporting EMI instructors through a multidimensional transition (Ouarniki & Boumediene 2025).

1. Theoretical Framework

1.1. EMI in Algeria

English Medium Instruction (EMI) in Algeria is a growing trend aimed at enhancing the quality of higher education and preparing students for global opportunities (Benhamlaoui & Benzadri 2024; Touahmia & Bakar 2024). Indeed, in 2022, the MHESR launched two turning-point decrees –n° 1433 (28/09/2022) and n° 1651 (05/11/2022)– that operationalised previous research on English in Algerian higher education (Mizab et al. 2025). These decrees advocate the necessity –if not obligation of training all SMI in English, in preparation for teaching their subjects of specialisation in English in the 2023-2024 academic year. This rapid policy shift created an urgent need for structured support systems to help SMI navigate the psychological, linguistic, and pedagogical demands of EMI.

To support the shift to EMI, the MHESR appointed the national commission to follow up the implementation of this trendy policy, and Algerian institutions installed miniature, local committees to enhance English language teaching for SMI. These bodies adopted different strategies to ensure appropriate and effective training. The Intensive Language Teaching Centres (ILTC) at all Algerian HEIs were tasked with hosting the training.

Local committees conducted placement tests and needs analyses of SMI's language and learning needs. In coordination with ILTCs, they tried to accommodate the training accordingly. Some committees succeeded in designing specialised courses for SMI, implementing them from the B1 level onward. However, others faced administrative struggles that hindered the application of their expertise. In some institutions, ILTC monopolised the training, delivering general English courses using standard manuals (eg. New Headway, Interchange...) that may not dovetail with the linguistic demands of EMI contexts. This mismatch between training content and EMI-specific needs has highlighted the importance of tailored linguistic support and interdisciplinary collaboration (Medfouni 2020).

Algeria's efforts to internationalise its higher education system and to establish global collaborations have incentivised the implementation of EMI. Such initiatives are believed to foster Algeria's academic reputation, improve faculty and student English proficiency, and raise competitiveness in the global job market (Hamzaoui 2021; Sahki 2025). Instructors and students from different disciplines are, therefore, encouraged to use English, recognised as the world's lingua franca, the dominant language in domains like medicine, science, and technology, and the gateway to international academic resources and research.

However, the sudden, once-and-for-all implementation of EMI in Algeria has led to resistance. Many ELI were reluctant to participate in training SMI, with only a few accepted to teach at ILTC and support the EMI implementation. SMI, especially older ones, were resistant to such training, citing the

dominance of Arabic and French in the Algerian higher education and their lack of readiness for such a shift (Benhamlaoui & Benzadri 2024). Moreover, limited English proficiency among the majority of faculty and students created challenges: Instructors feared judgment, and students were compelled to pursue studies in English – a language they had not mastered. Although ILTCs assumed responsibility of the training, many lacked adequate resources, including infrastructure, textbooks, and training programmes tailored for EMI. These challenges underscore the need for a more holistic and supportive approach – one that addresses not only language acquisition but also emotional readiness and pedagogical adaptation.

1.2. ESP in Algeria

ESP in Algeria has gained attention, particularly in academic and professional contexts (Outemzabet 2020; Hadj Djelloul 2019). ESP is commonly perceived as a module taught to subject-matter students, often devised haphazardly. Across disciplines, ESP curricula tend to share the same objectives, instruction, and evaluation, regardless of field-specific needs.

Having taught at the Departments of mechanical and electrical engineering, I observed that the English subject aims at preparing students to produce effective speeches and writings. Such aims are envisioned by means of translation of texts, grammar instruction, and teaching technical/high technical vocabulary particular to the field.

Despite growing research interests in ESP and its pedagogical foundations in Algeria, and although conferences, seminars, and workshops are regularly organised, ESP remains largely unchanged. There is lack of thorough needs analyses to identify learners' actual needs and academic and professional demands, no customised courses tailored to specific disciplines, and no textbooks or materials that dovetail with field-specific content (Mizab et al. 2025; Ouarniki & Boumediene 2025). Furthermore, few ESP practitioners have received specialised training in ESP. Therefore, most ESP classes resemble general English courses, failing to meet learners' linguistic and communicative needs as required by their disciplines. This disconnect between ESP instruction and disciplinary demands limits its effectiveness and calls for a redefinition of ESP's role within EMI frameworks (Idri 2025).

1.3. Strategies for Collaboration between EMI Instructors and ESP Practitioners

Language experts and SMI should strategically collaborate for effective EMI implementation. Their joint efforts can generate contextually-relevant courses that meet learners' linguistic demands. In the Algerian context, EMI should be gradually implemented, focusing on basic-level courses at the beginning of the training and accompanied by sustained language support (Khenioui & Boulkroun 2023). Meanwhile, comprehensive needs assessment should inform the design of customised courses dovetailing with learners' future career goals (Ouarniki 2023). More importantly, both EMI instructors and ESP practitioners should focus on their professional development. EMI instructors should develop their English skills and teaching methods, and ESP practitioners should pursue specialised training (Hamane 2023).

In their attempt to prepare SMTs to teach their disciplines in English, EMI and ESP teachers can implement some strategies that promote their meaningful collaboration:

- Joint needs assessments indulge both EMI instructors and ESP practitioners to identify SMTs' linguistic challenges and communication needs particular to their specialisations. Understanding such struggles paves the way to tailoring support accordingly.
- Collaboration in creating EMI-oriented syllabi is a framework wherein both content and language are integrated. Language specialists aid SMTs in designing lessons that maintain subject integrity with language development goals in mind. Embedding language scaffolding in content-specific disciplines smoothens the shift to English instruction and raises SMTs' confidence.

- Collaborative material design stands for language specialists' assistance to SMTs in adapting subject-specific resources into English. Such joint work consists in transforming lecture slides, assessments, and readings into accessible English and integrating English activities reconciling content and language.
- Co-teaching refers to both language lecturers and SMTs joint session delivery. The former model effective English use, and the latter focus on disciplinary depth. This allows SMTs to excel at their fields and practice integrated teaching techniques in real time.

Leveraging these strategies helps EMI and ESP teachers create a more cohesive, supportive, and inclusive learning environment, especially if they frequently schedule meetings to align teaching goals, share feedback, discuss challenges in subject-specific and language instruction, and find solutions. Collaboration between SMTs and language specialists enhances the quality of instruction and fosters a shared sense of purpose in the EMI realm.

2. Methodology

This report underscores the importance of accompanying SMTs by English language lecturers during their transition to delivering specialised content in English. In this research, we believe reality is co-constructed and is better formed through delving into its actors' experiences. Action research is undertaken, indulging SMTs as the core participants and as researchers as well. Their perspectives and views towards EMI help design instructional training that sustains them throughout their EMI journey.

Based on a focus group discussion (Appendix A) conducted with a group of doctors (n=43) at the faculty of medicine at Medea University to assess their needs, we identified key challenges related to their readiness, motivation, and attitudes towards EMI. To address these difficulties, we designed and delivered targeted online training sessions that offered necessary linguistic support –psychological and pedagogical training was led by other trainers. This report focuses on empowering doctors for a better integration of content and language. By positioning ESP practitioners as essential collaborators in this process, the report highlights their role not only in language instruction but also in fostering confidence and pedagogical adaptability among EMI instructors.

At the end of the training, medical educators are asked to answer a survey (Appendix B) to check their satisfaction towards the training and to uncover the impact and relevance of the training from their perspectives. The survey questionnaire is shared via Google Forms. It consists of four sections: overall satisfaction, content and delivery, confidence and application, support and suggestions. The questions are closed and open-ended, collecting quantitative data (ratings) and qualitative answers revealing the samples' opinions and perspectives.

3. Findings from Focus Group Discussions

After conducting thematic analysis on doctors' responses during focus group discussions, we identified key ideas and recurring concerns.

3.1. Doctors' Attitudes towards EMI

EMI is considered a new and challenging policy, but its necessity is largely acknowledged. The sample doctors are optimistic about EMI global benefits, yet they are concerned about the pressure they feel during EMI implementation. Some doctors even expressed frustration towards expressing themselves in English because they may lose face when delivering medical lessons in real classroom situations.

3.2. Linguistic and Cognitive Challenges

The sample doctors find difficulty to think in English, especially that they are non-natives. They are worried about confidence, fluency, vocabulary, and finding the right words when they engage in spontaneous speech and conversations with their students. Their worries stem from students' mastery

of English as they come from a digital generation (Gen Z) that was born during the boom of technology, knowledge explosion, and spread of English as the world's lingua franca. The doctors reported that they excel at writing, but they express tension about effective use of English in speaking.

3.3. Pedagogical Issues

Teaching in English in EMI classrooms is found complicated and challenging. SMTs showed frustration and unpreparedness to design lessons in English. Their worries revolve around not only terminology and scientific content, but also language required for classroom discourse. Therefore, pedagogical training in teaching medicine in English has become highly necessary.

3.4. Support Needs

SMTs expect to be accompanied throughout their EMI journey. They expressed their need for continuous support and follow-up to feel confident in designing lessons, delivering them, assessing students, and managing EMI classrooms. Support is also required for research purposes as SMTs asked for language training and skills to be able to access international research and resources, write scholarly publications, and speak publicly at academic events. In classroom settings, SMTs suggested translating their existing lessons to meet EMI, to which support is highly required.

3.5. Time and Effort Demands

SMTs acknowledge the sudden policy implementation in higher education without prior piloting and preparation. They advocate that such a policy needs time and the coordination of the macro and micro levels for better results. Indeed, EMI is a long-term process that requires gradual adaptation, from language preparation, to terminology acquisition, to building full lessons.

3.6. Student-related Concerns

SMTs raised another concern related to students' motivation and readiness to study medicine in English. Students, who are mostly Gen Z, are considered young, flexible, and digital natives who are keen on using language as the world's international language. Thus, SMTs expect students to be motivated to study in English. However, they worry that students may not be fully ready to embark upon this experience because medical English transcends general, everyday English. EMI rather requires fluency, knowledge of specialised terminology, pedagogical support to succeed in EMI settings and to grow as future doctors.

Thematic analysis of data collected from doctors' answers reveal a complex but hopeful outlook on EMI. EMI is considered as an important tenet, especially when paired with a candid acknowledgement of its psychological, linguistic, and pedagogical hurdles.

4. The Training

4.1. Initial Psychological Preparation

The psychological component of the training was delivered by another colleague. Informal discussion with her revealed that the training was successful, foundational, and encouraging. The sample doctors demonstrated zeal and enthusiasm to learn and engage with language teachers' support, which fostered a positive, collaborative learning atmosphere.

The primary focus of the first training week was on SMTs' psychological preparation to start their academic year teaching in English – a shift that many perceived as daunting due to unfamiliarity with the language and the pressure of performing in front of students. According to the trainer, the week she shared with the doctors was mainly devoted to creating a safe, non-judgmental space where participants could openly express their concerns, anxieties, and perceived limitations. Ice-breaking activities were helpful in engaging the doctors in speaking in English and uncovering their emotional and cognitive barriers to EMI adoption at the same time. The trainer also used question-and-answer tasks to prompt doctors' self-awareness, peer empathy, and shared problem-solving. Therefore, the

first week provided safe contexts to freely speak in English and cultivated a sense of psychological resilience and mutual support.

In addition to psychological preparation, the first phase of the training paved the way to handling and managing EMI classrooms by sharing practical strategies for first encounters with students, which is a moment often charged with uncertainty and self-consciousness, and techniques for establishing rapport, setting expectations, and navigating initial communication challenges.

4.2. Report of Linguistic Preparation

Medical lecturers at Medea University received linguistic preparation as a foundational component in shifting to EMI. Notwithstanding the pivotal role of their subject-matter expertise, doctors should be also equipped with communicative competence, classroom confidence, and instructional clarity. Over five consecutive days, the training was conceived to embed an interactive approach to scaffold medical educators. The primary focus lies in building their awareness of the principles of EMI, strengthening their fluency and confidence, and guiding them through designing content in English and delivering it in the most effective ways possible.

The first session is the entry point into the EMI linguistic training. The concept of EMI and its implementation in Algerian higher education were first introduced. The sample medical educators were invited to reflect on their evolving roles as medical educators operating in English –after spending their whole lives studying and teaching medicine in French. The session mingled structured dialogues, reflection, and collaborative goal-setting to promote a sense of shared purpose and to address participants' apprehensions towards using English, classroom authority and management, and professional identity. The first session aimed primarily at creating a psychologically safe and linguistically supportive learning space by encouraging the participants to share both their motivations and reservations (via Padlet, Figure 1).

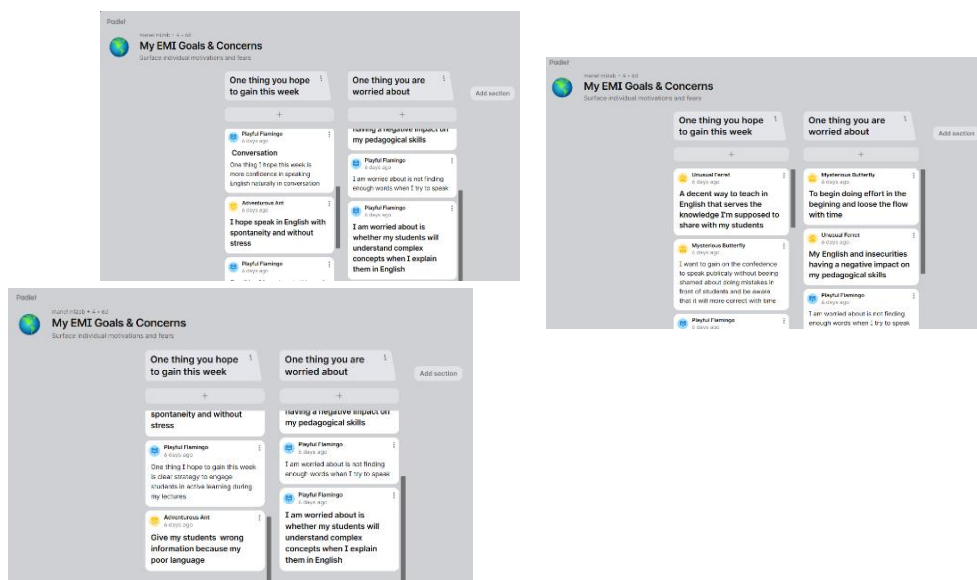

Fig. 1. Medical educators' motivations and fears (on Padlet)

The foundation from the first session built the groundwork for the development of linguistic strategies for classroom communication in the second session. Speaking activities were tailored to the participants' needs to improve their fluency, confidence, clarity, and interactional competence. Linguistic chunks (sentence starters, transitions phrases, and discourse markers) relevant to medical education are emphasised as the core of instructional language. Through guided practice and peer feedback, participants learned to paraphrase complex ideas, manage classroom discourse, and respond to student questions with precision and confidence. A collaborative phrase bank (Appendix C) was

developed by the trainer and medical educators during this session, serving as a practical resource for future EMI teaching.

The third session marked a pedagogical shift toward lesson planning and classroom delivery, yet the focus was on linguistic strategies for each phase. The session covered the structure of a first EMI session, with special emphasis on sequencing, pacing, and linguistic scaffolding. Techniques for introducing content, establishing rapport, and managing student engagement in English are modeled and practiced. After grasping the techniques, medical educators were tasked with drafting their own introductory lesson plans, which they then presented. At the end, their linguistic and instructional competences are reinforced owing to opportunities of microteaching where medical educators received real-time feedback and iterative refinement.

The fourth session accentuated linguistically diverse EMI classrooms. Medical educators were acquainted with the realities of teaching diverse classes, and their awareness was raised towards inclusivity. They explored how to accommodate various English proficiency levels among students using strategies for scaffolding content, such as rephrasing, visual support, multimodal instruction, and translanguaging. This session encouraged the medical educators to adapt their teaching materials to all levels, ensuring accessibility for all, while maintaining disciplinary rigor.

The fifth and last session focused on assessment within EMI contexts, which is an overlooked dimension in EMI settings despite its critical importance. After examining the challenges of evaluating student learning through English, the session introduced inclusive assessment strategies, including multimodal tasks, simplified rubrics, and formative feedback techniques. Medical lecturers tried to design their own assessment tools, balancing content and language. Their reflective dialogue informed their assessment practices and underscored how they can reinforce both disciplinary understanding and communicative competence.

Taken together, this training sequence provided a comprehensive linguistic foundation for subject-matter instructors preparing to teach in English. It emphasised reflective practice, collaborative learning, and contextual adaptation – principles essential to successful EMI implementation. By situating language not as a barrier but as a pedagogical resource, the training empowered participants to navigate EMI with greater confidence and intentionality. The sample doctors are quite aware that English is just a means of instruction, and medical science is the essence of teaching medicine. After all, they recognise they are aiming at training future doctors and not language specialists.

To reinforce these concepts and skills, the doctors were tasked with designing their own lesson plans in English, tailored to their medical discipline. This assignment served both as a confidence-building exercise and a bridge between psychological readiness and pedagogical application. It is anticipated that these sessions will be presented and reviewed in a follow-up meeting scheduled for October, offering an opportunity to observe progress and provide further support.

4.3. Pedagogical Support through Simulation-Based Training

The pedagogic stage was the final level of our teacher-training program, and its focus was to interconnect linguistic competency and effective pedagogic delivery. Though trainees did acquire vocabulary for medical English and skills for communicating, they were required to use such information within practical teaching environments. The pedagogic stage provided doctors with the opportunity to practice, reflect, and refine their practices within a sheltered yet genuine setting and hence develop a greater readiness to teach within English-Medium Instruction (EMI) settings.

There were three pedagogic exercises designed: (1) simulated mini-lectures, (2) simulation of clinical case discussions as a form of role-play, and (3) formal reflective feedback exercises. Each was tailored to replicate actual classroom settings and allow participants to test pedagogic strategies under simulated conditions while enjoying specific assistance.

4.3.1. Simulation on Classroom Interaction

Doctors constructed 10–15-minute short lectures on disease-related areas like Hypertension Pathophysiology or First Aid for Trauma Cases. The sessions were conducted in English to students

who were playing the roles of their counterparts with mixed levels of proficiencies. The simulations also emulated classroom realities by interweaving PowerPoint slides, anatomical charts, and actual case scenarios.

- **Strengths observed:** Students demonstrated growing ability to paraphrase technical information in simple language, making use of visuals and body cues, and verifying understanding by asking questions.
- **Issues observed:** Some were unable to balance technical terms with explicit expositions. However, correction on the spot allowed for clear progress.
- **Illustrative example:** One student who was delivering a presentation on Myocardial Infarction was overly reliant on jargon. After directive feedforward, she rephrased her explanation in step-by-step, student-friendly English and was consequently better understood by peer students.

4.3.2. Role-Play for Clinical Encounters

At the same time, exercises in role-playing were conducted that recreated diagnostic case presentations. There was a student lecturer and other students who questioned or proposed diagnostic hypotheses.

- **Illustrative scenario:** The teacher took members step-by-step through thinking in an acute appendicitis case, moving between technical medical jargon and plain English explanation.
- **Outcome:** Role-plays consolidated participants' immediate response ability, re-affirmed confidence, and demonstrated how teacher knowledge could be didactically re-designed in EMI contexts.

4.3.3. Peer Feedback and Reflective Pedagogy

All exercises ended with formal debriefs. Participants determined winning strategies, addressed obstacles, and traded peer counsel.

- **Observed benefits:** The reflection normalised the challenges, promoted self-awareness, and built a collaborative learning community.
- **Illustrative example:** One respondent confessed that they did find they were at a loss for dealing with untimely questioning, and students provided strategies for taking control again, such as paraphrasing or the use of leading prompts.

The pedagogy phase emphasised that SMT preparation for EMI needs something beyond linguistic preparation. Simulation practice, role play, and reflective pedagogy were central in aiding doctors:

- condense linguistic input into class strategies;
- develop the ability to handle unexpected interactions with students; and
- build proficiency in providing clear, student-focused instruction in English.

These results highlight the value of practical initiatives and colleague support in teacher preparation for EMI. The latter complements not just linguistic competence, yet also pedagogic flexibility that is needed for effective and enduring EMI integration in the field of medicine.

5. Findings from the Post-Training Satisfaction Survey

In an attempt to assess the effectiveness and relevance of the linguistic training, a post-training satisfaction survey was administered to medical educators at Medea University. Their perceptions of the training content and delivery and their role in shaping their readiness to teach in English are captured. Responses of fifteen instructors revealed the programme strengths, providing valuable insights into the model validity in such a kind of training.

5.1. Perceived Value and Overall Satisfaction

All the sample doctors are very satisfied with the training, which indicates that the programme is highly approved. Notably, the training exceeded the expectations of the majority of medical educators (80%), and the remaining 20% reported that it met their expectations. This evinces the effectiveness of the training and the alignment of its objectives with the participants' needs. The participants also pinpointed that they would recommend the training to other SMTs as they found it valuable and relevant.

5.2. Confidence in Teaching in English

The sample educators were asked about their confidence to teach in English after taking the training sessions. The great majority (93.4%) feels somewhat confident, and only one doctor reported a neutral position. The training seems to have impacted participants' self-efficacy, yet more support may be required to further reinforce and sustain this level of confidence.

5.3. Engagement and Session Ratings

The sample medical educators found the training session useful. On a scale of 1 to 5, the sessions received consistently high ratings. The two first sessions (Introduction to EMI and Classroom Language Workshop) averaged 4.4, and the fifth session on inclusive assessment averaged 4.2. The third and fourth sessions averaged 3.6, but the score is low because of some participants' absence in these two sessions. Omitting missing data, the average rating of both sessions is 4.5. These results indicate that medical instructors found the training engaging and useful.

5.4. Balanced Approach to Theory and Practice

The linguistic training is believed to strike both theoretical input and practical application. The sample educators even underscored the benefits of hands-on practice, like microteaching, collaboration, and group discussions. They were allowed to put into practice the linguistic strategies they studied in realistic teaching scenarios.

5.5. Key Takeaways

The sample doctors retained some EMI classroom strategies that they intend to implement in their classes:

- Supporting student comprehension by using multimodality in lesson design and instruction.
- Simplifying language and minimising cognitive load by employing translanguaging.
- Prioritising content clarity over linguistic perfection.
- Facilitating instruction by incorporating grammatical chunks, like sentence starters.

These takeaways suggest the success of the linguistic training that provided actionable tools assisting medical educators in EMI classrooms and fostering a flexible, student-centred approach to language use.

5.6. Trainer Support and Suggestions

All the trainees found the trainer very helpful owing to her attentiveness, responsiveness, and encouragement over the five days of the training. All medical educators suggested offering future training onsite, as they believe face-to-face encounters maximise engagement and interaction. The online training was held via Google Meet, whose features are limited and do not allow grouping participants in breakout rooms for pair/group work (like Zoom). Some participants also recommended integrating more structured practice opportunities to optimise and reinforce their learning experiences.

Conclusion

The integration of EMI in Algerian higher education represents a radical transformation in teaching specialised subjects. SMTs do not require linguistic competence only; they also should be psychologically ready and pedagogically equipped. This report has documented EMI needs assessment

and a multi-phase support training to accompany SMTs through this language policy shift. The teacher training revealed that effective support should be provided with opportunities for practicum, reflective work, and correction at the psychological, linguistic, and pedagogical levels.

Doctors' challenges in teaching specialised content in English revealed through needs analysis are addressed in the designed training. The training offered targeted support that fostered reflective practice, built confidence and fluency in classroom communication, and guided doctors in designing effective lessons and assessments in English. The linguistic training programme empowered the doctors to meaningfully and effectively get ready to integrate language and content in teaching medicine.

Most importantly, this report highlights the role of ESP practitioners in complementing EMI instructors' tasks, and in serving not only as language specialists but also as psychological and pedagogical companions. The sample doctors' satisfaction indicates that the involvement of ESP practitioners ensures that SMTs –doctors in this report– are not left alone to navigate EMI. Language specialists are the guides that collaboratively enhance the EMI experience by fusing their linguistic expertise and instructional capacity with SMTs' disciplinary expertise.

As the EMI policy continues to spread in Algerian higher education, language and content professionals should collaborate for sustained benefits. Other HEIs should build on this training model –not only with doctors but with all SMTs– to support SMTs psychological state, enhance their linguistic competence, deepen pedagogical practices, institutionalising interdisciplinary partnerships, and developing context-sensitive resources. Such integrated support empowers EMI to reflect realities of Algerian higher education classrooms.

For later programs, we would recommend:

- integrating simulation exercises as a central element within teacher preparation for EMI;
- fostering reflective peer comment to develop communities of practice that are encouraging; and
- providing ongoing chances for SMTs to train and develop EMI delivery in discipline-related environments.

By blending these strategies, doctors and other healthcare professionals should be empowered to convert linguistic competence into confident, effective EMI pedagogy, with both clarity in the teaching and learning inclusivity.

Acknowledgements

- Special thanks go to my team for designing and conducting focus group discussion and for delivering the training programme.
- The contribution of the group of doctors and medical educators from the Faculty of Medicine at Medea University is highly appreciated.

References:

- Amara, Naimi. "Implementing English as a Medium of Instruction in Algerian Higher Education: Facts and Challenges." *ATRAS* 6, no. 1 (2025): 34-45. <https://asjp.cerist.dz/en/article/262175>
- Benabdallah, Awicha. "The Needs and Attitudes of Disciplinary-Based Teachers in the Pursuit of an English Language Reform in Algerian Higher Education." *International Journal of Learning & Teaching* 15, no. 4 (October 30, 2023): 162–72. <https://doi.org/10.18844/ijlt.v15i4.8818>
- Benhamlaoui, Maroua and Benzadri, Zakaria. "Attitudes of Algerian university teachers and students towards English as a medium of instruction: A comparative analysis with Arabic and French." *Akofena* 3 (2024): 261-274. <https://doi.org/10.48734/akofena.n012.vol.3.23.2024>
- Hadj Djelloul, Khadija. "Needs analysis on the Use of English in hospitality industry. The case of Marriott Convention Centre in Algeria." *Journal of Studies in Language, Culture and Society (JSLCS)* 2 no. 2 (2019): 76-86. <https://asjp.cerist.dz/en/article/125443>

- Hamane, Soraya. "The changing landscape of language use in Algerian higher education: Examining advantages and challenges of English medium instruction (EMI)." *Ziglobitha*, 7 (2023): 531-540.
- Hamid, M. O., Nguyen, H. T. M., & Baldauf Jr, R. B. (2013). Medium of instruction in Asia: Context, processes and outcomes. *Current Issues in Language Planning*, 14(1), 1–15. <https://doi.org/10.1080/14664208.2013.792130>
- Hamzaoui, Chahrazed. "The Necessity of Learning English in Multilingual Algeria: Belhadj Bouchaib University as a Case Study." *Global Journal of Foreign Language Teaching* 11, no. 3 (August 13, 2021): 185–94. <https://doi.org/10.18844/gjflt.v11i3.5586>
- Idri, Nadia. "Policy to Practice: Implementing Algeria's Vision 2030 through EMI-ESP-AI Convergence in Higher Education." Paper presented at the *National Hybrid Conference on Empowering ESP Practitioners for Enhanced EMI in Higher Education: Addressing Challenges, Seizing Opportunities, and Strategizing for Academic Excellence*, École Normale Supérieure de Constantine, April 21–22, 2025.
- Khenioui, Nadjat. and Boulkroun, Meryem. "Exploring the implementation of EMI in Algerian higher education: Motivations, challenges, and strategies for success." *Afak Journal for Sciences* 8, no. 5 (2023): 50–73. <https://asjp.cerist.dz/en/downArticle/351/8/5/234911>
- Medfouni, Imene. "International Aspirations, French Legacies, and Translingual Practices in Algerian Higher Education." PhD diss., University of Portsmouth, 2020.
- Mizab, Manel, Tayaa, Karima, and Daira, Salah. "English Language Teaching Enhancement Committee chronicles: Unraveling Tebessa University Subject-Matter Teachers' attitudes toward English Medium Instruction training." In *English-Medium Instruction in Higher Education: Unveiling the North African Context*, edited by Fouzia Rouaghe, Nadia Idri, N, and Tarek Assassi. Springer Cham. <https://link.springer.com/book/9783031963865>
- Ouarniki, Ouafa. (2023). "Exploring Teachers' Perspectives on the Implementation of English as a Medium of Instruction (EMI) in Algerian Higher Education Institutions: Challenges and Opportunities." *Afak for Sciences* 8, no.3 (2023): 176-192. <https://asjp.cerist.dz/en/article/223062>
- Ouarniki, Ouafa, and Houda Boumediene. "Tailoring Needs-Driven English Curriculum for Tourism Industry in Algeria." *Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*, May 5, 2025, 257–75. <https://doi.org/10.22190/jtesap2502220210>
- Outemzabet, Belkacem. (2020). "Maritime English language needs and practices in the Port of Bejaia: An ethnographic case study." *Journal of Studies in Language, Culture and Society (JSLCS)* 3, no. 2 (2020): 112-126. <https://asjp.cerist.dz/en/article/125382>
- Sahki, Toufaha. "The adoption of English Medium Instruction (EMI) in Algerian higher education: Linguistic and identity considerations." *Ziglobitha, Revue des Arts, Linguistique, Littérature & Civilisations* 4, no. 13 (2025): 193–206. <https://doi.org/10.60632/ziglobitha.n013.14.vol.4.2025>
- Saidani, Rima, and Afkir, Mohamed. "English Medium Instruction from the perspective of university students in Algeria." *Afak for Sciences Journal* 8, no. 3 (2023): 297-311. <https://asjp.cerist.dz/en/article/223069>
- Touahmia, Sana, and Farhana Bakar. "Attitudes of Algerian EMI and Non-EMI Lecturers and Students toward English." *Higher Learning Research Communications* 14, no. 0 (July 1, 2024). <https://doi.org/10.18870/hlrc.v14i0.1427>.

BIONOTES:

Dr. Manel MIZAB holds a Doctorate in TEFL, and she is Associate Professor at Echahid Cheikh Larbi Tebessi University, Tebessa, Algeria. She is active in participating and organising conferences and publishing articles. She is a reviewer with several journals in Algeria and abroad and a freelance proofreader. She is also a member of the committee of distance learning at Tebessa University and the committee of English language teaching at the same university. She taught written comprehension and expression, research methodology, language and culture, and didactics. Her fields of interest are: syllabus and curriculum design, intercultural communication, educational technology, ESP, EMI, artificial intelligence, and statistics. Dr. Manel MIZAB can be reached at: manel.mizab@univ-tebessa.dz, +213670457919

Dr. Houda BOUMEDIENE is an Associate Professor at the AILE Laboratory, Amar Telidji University of Laghouat (Algeria). Her research focuses on English-medium instruction (EMI), professional development for university teachers, and the design of technology-enhanced learning environments. She has co-authored studies on research supervision, EMI implementation in North Africa, and AI-supported assessment and feedback, and collaborates with regional and international partners on capacity-building and curriculum innovation to advance data-informed higher education.

Serbarea în învățământul preșcolar

Article history:

Received: 26.10.2025

Accepted: 10.12.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.10>

CC BY-NC 4.0

Alina-Maria MOLDOVAN

Universitatea Lucian Blaga din Sibiu

alina.moldovan@ulbsibiu.ro

<https://orcid.org/0009-0005-0347-5209>

TITLE: "Festive performance in preschool education"

ABSTRACT: Festive performances hold a distinctive place in the preschool educational environment; therefore, this article proposes an examination of theatrical manifestations, such as Christmas performances, from the perspective of theatre pedagogy, highlighting the formative potential inherent in the process of their realization. These events are delimited from theatrical performances, as they do not pursue artistic value or aesthetic outcomes, but rather aim to create a supportive framework that facilitates children's developmental processes. Through the careful selection and use of theatrical methods—such as dramatization, role-play, and storytelling—aligned with the needs, abilities, and interests of the target group, children can develop essential cognitive and socio-emotional competencies. Within a safe and supportive environment, they are encouraged to practice communication skills, critical thinking, empathy, self-esteem, collaboration, and social behavior. By highlighting the formative potential of theatre in education through theoretical and empirical perspectives, this article ultimately proposes a set of guidelines and recommendations that support the paradigm in which the formative process takes precedence over artistic performance, thereby transforming festive celebrations into authentic educational experiences.

KEYWORDS: theater pedagogy, festive activities, preschool education, theatre in education, performative events, child-centered approaches.

REZUMAT: Serbările ocupă un loc aparte în mediul preșcolar, motiv pentru care, articolul de față propune o examinare a acestor tipuri de manifestări teatrale, ca de exemplu Serbarea de Crăciun, din perspectiva pedagogiei teatrale, evidențiind potențialul formativ aferent procesului de realizare. Evenimentele de acest tip, se delimitează de spectacolul teatral, deoarece nu urmăresc performanță artistică și rezultat estetic, ci crearea unui cadru în care preșcolarului îi este facilitat procesul de dezvoltare. Selectând și utilizând metode teatrale precum dramatizarea, jocul de rol sau tehnici de tip storytelling, în concordanță cu nevoile, abilitățile și interesele grupului țintă, copiii pot dezvolta competențe cognitive și socio-emoționale esențiale pentru viață, exersând într-un spațiu sigur, tehnici de comunicare, gândire critică, empatie, stimă de sine, colaborare și comportament social. Evidențiind valoarea formativă a teatrului în educație din perspectiva teoretică și științifică, articolul propune în cele din urmă o serie de repere și recomandări ce susțin paradigma conform căreia procesul formativ primează în fața performanței artistice și traduc aceste celebrări ca experiențe educaționale autentice.

CUVINTE-CHEIE: pedagogie teatrală; activități festive; învățământ preșcolar; teatru în educație; manifestări performative; abordări centrate pe copil;

Introducere

În fiecare an, în luna decembrie, simțurile noastre par să se trezească într-o altă dimensiune. Aici, unde luminile orașului se-aprind, unde mirosul de brad și de cozonac trezesc amintiri din copilărie, unde azul îți este alintat de colinde și mâinile înghețate se încălzesc deasupra focului în trosnetul lemnului, aici spațiul permite serbarea de momente de blândețe și recunoștință. Spiritul sărbătorilor de iarnă, pare că transcende dincolo de tradiție, de religie și de obicei, spre motivație și inspirație.

În acest peisaj, în fiecare an suntem invitați să ascultăm pulsând inimi de copii în așteptarea Crăciunului, și să participăm la *Serbarea de Crăciun*. Acest eveniment, organizat anual în grădinițe și școli de pretutindeni, reunește familii, cadre didactice și copii într-un cadru festiv, conceput ca un moment de celebrare cu prilejul sărbătorilor de iarnă. De-a lungul timpului, serbarea s-a transformat într-un moment de reper în viața preșcolarului și în spectacol sub privirile publicului, dar și într-o probă a competențelor organizatorice, pedagogice și artistice în activitatea cadrului didactic. Acest eveniment desfășurat, sub privirile publicului, se bucură de succes, însă ridică o serie de întrebări cu privire la echilibrul dintre dimensiunea educațională și presiunea performativă asociată actului scenic.

În acest context, vom încerca să abordăm conceptul de *serbare* din perspectiva pedagogiei teatrale, descoperind acest tip de manifestare teatrală ca servind scopurilor educaționale. În această

paradigmă, procesul formativ primează în fața performanței artistice, a abilităților regizorale și a celor actoricești. În această paradigmă, accentul cade pe crearea unui cadru în care preșcolarul sau elevul poate exersa, dezvolta și dobândi competențe, abilități și valori esențiale pentru viață.

Aspecte teoretice

Atunci când vorbim despre pedagogie teatrală, avem în vedere educația pentru teatru, cea prin teatru și nu în cele din urmă educația înspre teatru (Uta Heindl în Göhmann 2004). În procesul educațional la nivelul învățământului primar și preșcolar, suntem interesați în primul rând de ultimele două dimensiuni enumerate mai sus.

Educația înspre teatru relevă în primul rând intenția de a pregăti publicul pentru vizionarea unui spectacol de teatru, începând de la conduită până la înțelegerea mesajelor teatrale și dezvoltarea simțitului estetic.

Educația prin teatru, presupune o suită de instrumente specifice artei spectacolului de teatru, care vin în sprijinul dezvoltării inter și intra-personale a celor angrenați în procese teatrale. Pornind de la afirmația conform căreia *"actorul se are pe sine însuși drept câmp de activitate (...) Lucrurile pe care le cercetează el și, totodată, instrumentele cercetării lui sunt mâinile sale, ochii, urechile și inima"* (Brook 2009, 13), drama, jocul de rol, exercițiile teatrale și activitățile scenice, devin metode de cunoaștere și de dezvoltare a potențialului personal, precum dezvoltarea de abilități de comunicare, gândire critică, empatie, cunoaștere, conștientizarea de sine, încrederea în sine și comportamentul social (Liebau, Leopold and Zirfas 2009).

Dramatizarea spre exemplu, înțeală ca proces de redare a unui conținut, ca mod de a transpune în spirit teatral povestiri și a pune în valoare a mesaje (Cooper 2010), utilizată ca instrument în dezvoltarea abilității de înțelege și aceea de a reflecta critic asupra unui text citit, de a analiza critic informații și de a desprinde idei centrale, poate sprijini eforturi în sfera literației.

Jocul de rol pe de altă parte, care presupune acțiune și interpretare, stimulează capacitatea de analiză și se relevă ca exercițiu de comunicare, inclusiv la nivel de gesturi, mimică și tonalitate a vocii. Eforturile depuse în scopul interpretării unui rol se conturează ca rezultat al preocupării conștiente cu sinele, cum notează Ruping, iar imitarea se transformă în asumare și atitudine conștientă (Patricia Neuhofer 2006).

Conceptul de *teatru în educație*, cunoscut sub acronimul de TIE, a fost vreme îndelungată dezbătut atât în plan artistic, cât și educațional. Practica specifică la nivel de concept, fiind regăsită sub diverse alte denumiri, a îngreunat delimitarea din punct de vedere terminologic, însă la nivel de practică educațională și-a câștigat legitimitatea. Astfel, cercetările au arătat că practica teatrală în educație îmbină obiectivele pedagogice cu cele artistice și sociale, oferind un cadru valoros pentru dezvoltarea personală și socială a elevilor, atunci când tehnicile sunt selectate și utilizate în raport cu vârsta, interesele, experiența și contextul aferent grupului țintă (Spyropoulou 2025).

Studiile arată că activitatea teatrală sprijină procesele dezvoltare a competențelor în rândul copiilor, facilitând îmbunătățirea semnificativă a abilităților cognitive și a creativității (Liu 2023), dezvoltarea competențelor de literație (Hu 2025) și limbaj, și îmbunătățirea performanței academice la discipline precum limbă și matematică. Capacitatea unică a teatrului de a oferi un spațiu sigur pentru a *experiența* anumite situații, permite elevilor să depășească dificultăți socio-emoționale și să își dezvolte încrederea în sine, să construiască relații cu colegii, demonstrând în cele din urmă un nivel crescut de empatie, capacitate de colaborare și mai bune abilități de exprimare (Abhimanyu UB 2023 și Braha 2025).

Serbarea – repere și recomandări

Cunoscând aceste aspecte de ordin teoretic, care stau la baza recomandărilor ce urmează, revenim la ceea ce se dorește a fi o *serbare* în învățământul preșcolar, acel eveniment desfășurat cel puțin o dată pe an în cadrul căreia competențele preșcolarului sunt puse în lumina reflectoarelor.

În căutarea de repere cu privire la realizarea acestui tip de manifestare, recomandările sunt puține și experiențele împărtășite în mediul online, devin linii directive pentru noi încercări artistice. Astfel, în peisajul acestor serbări identificăm și texte lipsite de conținut, poezii înșiruite fără un fir logic

al desfășurării acțiunii, potrivite sau mai puțin potrivite unei anumite categorii de vârstă, copiii în roluri principale și copii în rol de *decor*, etc. Având în vedere cele menționate mai sus, pentru a asigura eficiența procesului educațional în activități teatrale, este nevoie ca mijloacele să fie selectate în raport cu vârsta, interesele, experiența și contextul preșcolarului. În concluzie, recomandarea este aceea de a căuta povestea grupei, de a contura discursul pornind de la context și cu gândul că definitoriu nu este rezultatul imediat, ci procesul de formare și dezvoltare din spatele rezultatului prezentat publicului. Astfel, serbarea va deveni evenimentul prin care îi serbăm pe cei pe care îi îndrumăm și nu expunem rezultate didactice. Totodată, vârsta, fără a înțelege o catalogare de tip șablon, ci pornind de la experiența actanților, este extrem de importantă în realizarea serbării. La grupa mică, e nevoie să ne amintim așadar, că acești copii s-au așezat recent în scăunelele preșcolarilor și abia ce au depășit emoția acestui nou statut. În acest context, recomandabilă pare a fi o serbare restrânsă, de scurtă durată și desfășurată într-un mediu familiar, care să susțină sentimentul de siguranță a copilului. Activitățile copil- părinte se pot sprijini sentimentul de satisfacție a copilului, care își invită părintele la „serviciul său” și îl ghidează în procesul de descoperire a spațiului și de învățare a unui cântec de Crăciun. În cazul în care se dorește punerea în scenă a unei povești scurte, este de preferat ca textele sau poeziile să nu fie recitate individual. La grupa mică se poate utiliza de exemplu o poveste înregistrată audio și acțiunea se poate desfășura cu păpuși la paravan. De reținut este totodată, importanța prezenței cadrului didactic în spatele paravanului, alături de copii, pentru a le oferi sprijin și siguranță.

Poziționarea lângă copii rămâne un element esențial și la grupa mijlocie, unde emoția serbării vine la pachet cu așteptările privind progresul fiecărui preșcolar. Emoțiile cadrului didactic cresc în raport cu aceste așteptări proiectate în conștiința socială și totodată, cu emoția conștientizării evenimentului de către copii. În acest context, serbările sunt adesea înșirui de poezii și cântece cu tematică aferentă, fără conexiuni clare între momente și o intenționalitate concretă în acțiune, un fir logic în desfășurarea acțiunii și care să fie ușor de urmărit. Poeziile sunt reproduceri fidele de ritm și intonație a variantei recitate de cadrul didactic sau părinte în ultimele săptămâni, și adesea lipsite de conținut. Dacă ne gândim la *căfeluș cu părul creț*, de exemplu, vom observa că textul revine în memoria noastră cu ritm și rimă, însă vom conștientiza totodată că nu ne-am preocupat de conținutul a ceea ce rostim, atunci când ne vom întreba al cui este acest cățel? Ce culoare are? A cui este rața? De ce fură rața din coteț? Cum se jură?, etc.

Înțelegerea textului reduce riscul de blocaje și contribuie la interpretare autentică. Astfel că, recomandate sunt poezii scurte, care dezvăluie povești sau întâmplări ce pot fi raportate la experiența celui ce le rostește, cu fir epic și care pot fi însoțite de mișcare.

Utilizarea tehnicilor de tip storytelling în organizarea serbărilor, în cadrul cărora educatorul/educatoarea citește povestea, iar copiii o completează sau intervin în desfășurarea acțiunii cu replici scurte, sunete sau mișcări, oferă posibilitatea de distribuire a rolurilor într-un mod echilibrat și accesibil tuturor, contribuind la crearea unui climat incluziv. Această abordare sprijină dezvoltarea creativității, a capacității de comunicare și de autoreglare emoțională. Copiii pot contribui la crearea atmosferei intervenind prin sunete, mișcări și gesturi, ceea ce facilitează totodată crearea unei culturi de colaborare și încredere la nivel de grup. De reținut este și în acest caz, faptul că durata manifestării trebuie să fie adecvată vârstei și familiarizarea cu spațiul în care se desfășoară activitatea, constituie puncte de reper în vederea organizării serbării.

Atunci când ne raportăm la grupa mare, vă rog să îmi permiteți să vă invit la un exercițiu de imaginație. În fața spectatorului se conturează tabloul unei serbări la grupa mare, unde descoperim un spațiu desprins dintr-o lume de poveste, copii „cuminți” în costume festive așezați atent pe scenă într-un decor de Crăciun creat din elemente decupate individual și frumos colorate. Acest decor minunat ne invită să admirăm munca copiilor, iar precizia conturilor și rețușurile de culoare, trădează intervenția mâinilor iscusite ale educatorului/oarei.

Apoi, regăsim în imagine educatorul/educatoarea, care stă în picioare în public și ține desfășurătorul în mână urmărind cu atenția unui vultur fiecare acord și fiecare virgulă. Pare acel regizor atotștiutor și simțitor, care deține adevărul absolut și care a pus pe umerii unor suflete o ordine mondială a cărei execuție trebuie să fie oglinda perfectă a propriei viziuni și al cărui scenariu e desenat până în

ultimul detaliu pentru a impresiona marele public- părintele. După serbare, auzim printre laudele aferente și replici precum „Sunt copii, atâta pot!”, „Ai văzut ce frumos a recitat fiul lui Popescu?”, „Zici că ai avut prune în gură, copile!”, sau „Vai! dar de ce te-ai rușinat așa?” etc. Întrebarea care se naște aici, este dacă aceste replici pot genera blocaje, pot reduce stima de sine a copilului sau pot naște temeri cu privire la vorbitul în public? Imaginați-vă acum că sunteți un copil la acea serbare, că stați pe scenă și trebuie să țineți un discurs în fața celor mai dragi persoane și totodată în fața multor necunoscuți, aveți emoții că trebuie să rețineți textul, că sub privirile atente ale spectatorilor e nevoie să vă amintiți încotro trebuie să vă deplasați.

Acest exercițiu de imaginație are menirea de a trezi în conștient faptul că, indiferent de vârstă, a vorbi în fața unui public cu încredere și siguranță presupune asumarea unei expunerii pentru care este necesar să fim pregătiți. Este de reținut că, este firesc să fie nevoie să ne fie reamintită intrarea în scenă, atunci când intervenția nu este susținută de un fir logic al desfășurării acțiunii, precum este firesc, și să uităm textul, atunci când îl memorăm mecanic.

Astfel, recomandările în ceea ce privește serbarea, se concentrează în jurul întrebării „de ce?” și a răspunsurilor clare, concrete și susținute. Se întrevade nevoia ca, momentele reprezentate scenic să respecte un fir epic accesibil și să prezinte un conținut coerent și structurat, cu texte și poezii atent selectate și adaptate specificului grupului. Memorarea acestor texte se realizează prin înțelegerea firului logic al acțiunii și prin raportarea autentică la poveste sau la situație, cu flexibilitate și oferind spațiu de manifestare a creativității copiilor. Un alt reper îl constituie distribuirea echitabilă a rolurilor, asigurând însemnătatea fiecăruia și facilitând intervenții scurte și justificate. În cele din urmă, cu toate că ne referim la „grupa mare”, asigurarea unui cadru de siguranță, într-un spațiu cu care copiii au avut suficient timp să se familiarizeze, precum și susținerea activă a cadrului didactic din culise, contribuie la crearea unui climat pozitiv și în final a atmosferei adecvate serbării.

Concluzii

În culisele acestui moment emoționant, numit serbare și ridicat la rang de spectacol, sunt inimi de copii ce bat alert sub costume festive și ale căror emoții se aud tremurând în versuri. Serbarea, deși îmbracă mantaua teatrală, este despre fiecare dintre acești copii, este o sărbătoare a ceea ce fiecare este și devine în fiecare zi. Serbarea nu este despre performanță artistică și rezultat estetic, serbarea este despre procesul de dezvoltare și creație, este despre fiecare și despre împreună. Astfel, în cele din urmă, ar fi potrivit să ne amintim că dincolo de text găsim sens, că dincolo de punctuație se află o intenție, dincolo de cuvânt regăsim emoție, dincolo de fiecare zâmbet de copil este o poveste, și că, fiecare manifestare artistică realizată la nivel de învățământ preșcolar necesită atentă adaptare și o conștiință cu privire la impactul și efectele pe care le poate avea asupra celor implicați.

References:

- Abhimanyu UB. "The role of theater in children's cognitive development: An analysis." *International Journal of Novel Research and Development (IJNRD)* 8 (2023): 10-17.
- Braha, I., & Fuchs, A. "Theater and drama education as a teaching tool for students with learning disabilities." *Gaia* 1, 2025: 1-13.
- Brook, Peter. *Împreună cu Grotowski: teatrul e doar o formă*. Edited by George Banu și Grzegorz Ziolkowski. Translated by Eugen Wohl și Andreea Iacob Anca Măniuțiu. București: Cheiron, 2009.
- Cooper, Chris, ed. *Making a World of Difference. A DICE resource for practitioners on educational*. DICE Consortium, 2010.
- Göhmman, Lars. *Theatrale Wirklichkeiten*. Aachen: Editura Mainz, 2004.
- Hu, Yaxin, and Jack Shu. "The Effect of Drama Education on Enhancing Critical Thinking Through Collaboration and Communication." *Education Sciences* 15, no. 5: 565., 2025.
- Liebau, Eckart, Klepacki Leopold, and Jörg Zirkas. *Theatrale Bildung: Theaterpädagogische Grundlagen und kulturpädagogische Perspektiven für die Schule*. Weinheim und München.: Juventa, 2009.
- Liu, Yuanyi. "The Effects of Children's Drama on Children's Cognitive Ability and Creativity." *Journal of Multidisciplinary in Humanities and Social Sciences*, 6(4) (2023): 1949-1965.

Patricia Neuhofer, Andrea Hoda. *Theaterpädagogik als Schlüssel zum affektiven Lernen in der Gesundheits- und Krankenpflegeausbildung*. München: GRIN, 2006.

Spyropoulou, Maria. "Theater in Education and The New School: A Shift in Educational Priorities." *European Journal of Education Studies*. 12 (2025): 531-550.

BIONOTE:

Alina Maria Moldovan is a lecturer within the Department for Teacher Training at the "Lucian Blaga" University of Sibiu. Her academic and professional development is rooted in a sustained commitment to theatre pedagogy, with particular attention to its transformative potential in educational contexts. Her work is structured around the three interconnected dimensions of theatre pedagogy: education for theatre, through theatre and towards theatre, developed through both academic training and long-term artistic practice as puppeteer and theatre pedagogue. She currently teaches theatre pedagogy and puppet theatre courses, engaging future educators in the exploration of dramatic methods and creative expression.

Through the Mirror: A Serious Game for Interspecies Amiable Cohabitation and Urban Reimagining

Article history:

Received: 28.10.2025

Accepted: 30.11.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.11>

CC BY-NC 4.0

Valentina-Andrada MINEA

University of Münster

valentina.andrada.minea@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1409-862X>

Luke Alexander WEST

Eberhard Karl University of Tübingen

luke.west@uni-tuebingen.de

<https://orcid.org/0000-0003-0559-7865>

ABSTRACT: This study presents „Through the Mirror”, a narrative-based serious game developed on the Graveler platform, designed to engage players in ethical reflection, symbolic transformation, and real world ecological action. Set in a winter version of Kassel, the game unfolds across three distinct narrative worlds. Players begin in a hostile urban environment, navigating hunger and suspicion while encountering NPCs who question their presence and worth.

A pivotal revelation occurs when the player looks into a glowing mirror and discovers they are not human, but a raccoon –one historically commodified and now legally exterminated in many European cities. This identity twist invites the player to wake up into a second world, where they are summoned by a mysterious deity to the temple within a Gothic castle. There, they are entrusted with the mission of reimagining the city through humane coexistence strategies: raccoon cafés, safe waste systems, and educational diplomacy. The final world shifts to meta-reflection, naming the player “steward of creation” and asking for real-world action – evidence of workshops, posters, or donations in support of urban wildlife.

Drawing on theories from environmental ethics, symbolic learning, and game-based pedagogy, the game merges poetic storytelling with civic engagement. Early playtests indicate that the combination of narrative twist, spiritual framing, and ecological realism fosters deep emotional impact and ethical awareness.

The study argues that such games can serve as valuable educational tools and invitations to empathy and interspecies responsibility.

KEYWORDS: serious games, ecological action, immersive narrative, human as steward of creation, interspecies.

TITLU: „Through the Mirror: un joc serios pentru coabitare amiabilă cu alte viețuitoare și reimaginarea spațiului urban”

REZUMAT: Acest studiu prezintă „Through the Mirror” („Prin Oglindă”), un joc serios cu bază narativă, dezvoltat pe platforma Graveler, conceput pentru a implica jucătorii într-un proces de reflecție etică, transformare simbolică și acțiune ecologică în lumea reală. Amplasat într-o versiune de iarnă a orașului Kassel, jocul se desfășoară în trei lumi narrative distincte. Jucătorii încep într-un mediu urban ostil, confruntându-se cu foamea și suspiciunea, întâlnind mai multe NPCs care le pun sub semnul întrebării prezența și valoarea. Un moment de revelație are loc atunci când jucătorul privește într-o oglindă strălucitoare și descoperă că nu este om, ci raton — o ființă istoric instrumentalizată și, în prezent, supusă exterminării legale în multe orașe europene. Această răsturnare identitară îl conduce pe jucător către o a doua lume, unde este chemat de o divinitate misterioasă la templul aflat într-un castel gotic. Acolo, primește misiunea de a reimagina orașul prin strategii de coexistență om-raton: sisteme sigure de securizare a locuințelor, gestionare a deșeurilor, inițiative educaționale de diplomatie urbană și cafenele cu ratoni. Ultima lume introduce o dimensiune de meta-reflecție, conferindu-i jucătorului titlul de „administrator al creației” și solicitând acțiuni concrete în lumea reală — dovezi ale organizării de ateliere, realizării de postere sau efectuării de donații în sprijinul faunei sălbatice. Fundamentat pe teorii din etica mediului, învățarea simbolică și pedagogia bazată pe joc, Through the Mirror îmbină povestirea poetică cu angajamentul civic. Testele inițiale indică faptul că această combinație de răsturnare narativă, încadrare spirituală și realism ecologic generează un impact emoțional profund și o conștientizare etică sporită. Studiul susține că astfel de jocuri pot funcționa ca instrumente educaționale valoroase și ca invitații la empatie și responsabilitate față de celelalte viețuitoare.

CUVINTE-CHEIE: jocuri serioase; acțiune ecologică; narațiune imersivă; omul ca administrator al creației, interspecii.

Introduction

This paper presents the design and pedagogical goals of a narrative-based serious game developed on the Graveler platform (Körner et al. 2024). Titled *Through the Mirror*, the game explores the alienation and transformation of urban identity, drawing on narrative symbolism, environmental ethics, and real-world wildlife conflicts.

The player begins in a wintry European city, hungry and anonymous, navigating alleyways and speaking to strangers who react with suspicion, coldness, and at times discomforting familiarity. As the player searches for food and shelter, they hear unsettling comments that suggest both commodification and exclusion. City officials mention population control and dangerous animals. The mood is uneasy, yet familiar. Some NPCs say: "Your hair is beautiful. It would fetch a high price."; "Go away! This chicken is not for you!"; "You should go back to where you came from. You were born here, but that doesn't mean you belong." As rumors circulate about extermination campaigns and unwanted creatures, the player eventually encounters a glowing mirror. Entering it, they see their reflection for the first time—and suddenly everything is starting to make sense.

1. Theoretical Framework

The narrative and mechanics of *Through the Mirror* rest on an interdisciplinary convergence of environmental philosophy, learning theory, and game design studies. Three key frameworks structure the game's approach.

1.1. Environmental Ethics and Multispecies Coexistence

Drawing on Donna Haraway's notion of "making kin" and staying with the trouble (Haraway 2016) as well as Anna Tsing's emphasis on collaborative survival (Tsing 2021), the game destabilizes anthropocentric paradigms by inviting players to experience urban space through the perspective of a marginalized non-human species. The player's transformation into a raccoon dramatizes questions of belonging, otherness, and ecological citizenship.

1.2 Symbolic and Transformative Learning

Inspired by philosophical pedagogy (Freire 2017) the game withholds the player's identity in order to cultivate a reflective break in experience. The mirror functions not only as a plot device but as a pedagogical symbol: it marks a liminal threshold between perception and self-knowledge, generating affective and ethical insight through gameplay. Inspired by Freire's notion of education as a process of *conscientização*—awakening critical awareness through experience—the game invites players to see the world (and themselves) anew, not through direct instruction, but through discomfort, revelation, and ethical challenge.

1.3 Game-Based Learning and Activism

Following the work of scholars such as James Paul Gee (2003) and Ian Bogost (2007), the game mobilizes narrative disruption and moral agency to foster empathy, critical thinking, and civic commitment. By concluding with a real-world task—proof of activism submitted into the game itself—the player's ethical learning arc is extended into material engagement with environmental justice. To play is a form of being human (Sicart 2017).

2. Game Description

2.1 Structure and Plot Progression

World 1 – City of Snow (Anonymity and Alienation) The player begins in wintertime Kassel, with no context except a vague hunger and cold. From a top-down orthographic view, they walk through snow-covered streets, attempt to steal food, and interact with NPCs who grow increasingly perturbed or cruel. The environment becomes symbolically heavier as the narrative leads to a glowing mirror. Upon entering it, the twist unfolds: the player sees their true reflection—a raccoon.

World 2 – The Call to Harmony (Revelation and Reconstruction) After the player “reached a teleportation spot” and came back to the real world, a new message appears: “The deity watched as you endured the city’s gaze. She saw your confusion. She felt your pain. Now, because your soul was moved, she calls you to the temple within the castle. There, your mission begins.”

The player awakens in a summer version of Kassel. Hints of magic and potential restoration are in the air. The castle looms, not with threat but with quiet invitation. Inside the temple, a divine, mysterious figure awaits. This deity, cloaked in grace, speaks in symbols and entrusts the player with a mission: redesign the city for coexistence between humans and raccoons.

Gameplay now shifts toward building and diplomacy: constructing raccoon cafés where food is shared, not fought over and where people can get to know the friendly nature of raccoons who are currently being rehabbed; designing raccoon- friendly architecture and trash systems; launching non-lethal sterilization and rabies-prevention programs; mediating community tensions and challenging fear with facts, and so on. The deity does not give direct orders but rather riddles, reflective tasks, and glimpses into the city’s possible futures.

World 3 – The Steward’s World (Meta Reflection) In the final phase, the divine voice no longer speaks to the character, but to the player themselves. She now names them “the steward of creation.” The mission becomes real: players must complete an act of ecological solidarity outside the game—a poster, donation, workshop, or other creative intervention. They must then submit evidence into the in-game AI altar—a symbolic interface bridging virtual narrative and tangible action.

This phase reveals the ultimate mirror: society itself, in which any of us may be deemed invasive or unnecessary. But the player—now named steward—is asked to be different and fulfil their role.

2.2. Visual and Artistic Design

The design of *Through the Mirror* supports its pedagogical and narrative ambitions through carefully selected visual cues, symbolic environments, and emotionally expressive palettes. The game employs a top-down orthographic perspective—not only a classic RPG convention, but also a symbolic device. This viewpoint echoes the disoriented field of vision of a raccoon navigating a human-designed world, unaware of its perceived otherness.

Rather than adopting a nostalgic or arcade-like visual tone, the game is crafted in a refined pixel-art aesthetic—a minimalist but emotionally charged style. The textures are soft-edged, the colors deliberately chosen, and the compositions symbolically meaningful. Visual elements are not decorative, but didactic—every detail invites reflection.

World 1 is composed in cold whites and greys, conveying themes of exclusion and confusion. The city is covered in snow, with empty benches and eerily quiet public spaces. Even playful winter elements—igloos, snowmen—feel distant and abandoned. The Gothic castle looms, its presence imposing. When the player discovers the glowing mirror, its crystal-like blue light offers a moment of stillness before revelation: the player’s true form is a raccoon. This shift is presented through a quiet reflection scene, enhancing the emotional resonance.

World 2 contrasts sharply, using greens, gentle blues, and warm earth tones. The environment becomes more open and alive, with gardens, water, and animal presence. The castle reappears in softened Gothic form—no longer cold and unreachable, but tranquil and symbolic. This transformation reflects the shift in player identity and agency: from hunted outsider to potential mediator of coexistence.

World 3 is still a work in progress and therefore not yet disclosed. Interface elements are elegantly designed: text boxes are centered, dark-indigo frames convey seriousness and mystery, and dialogue is delivered in moments of narrative weight. The deity’s messages and symbolic prompts appear in focused transitions, ensuring both clarity and immersion.

Throughout the game, light and space act as narrative agents: the glowing mirror, the warmth of the temple, the absence of light in the alienated city. These elements convey the player’s evolving awareness—from obscurity to responsibility. By integrating modern sprite-based visuals with poetic symbolism and spiritual undertones, *Through the Mirror* elevates its aesthetic beyond genre convention. It speaks not just to the eye, but to the ethical imagination.

Fig. 1. Revelation at the Mirror

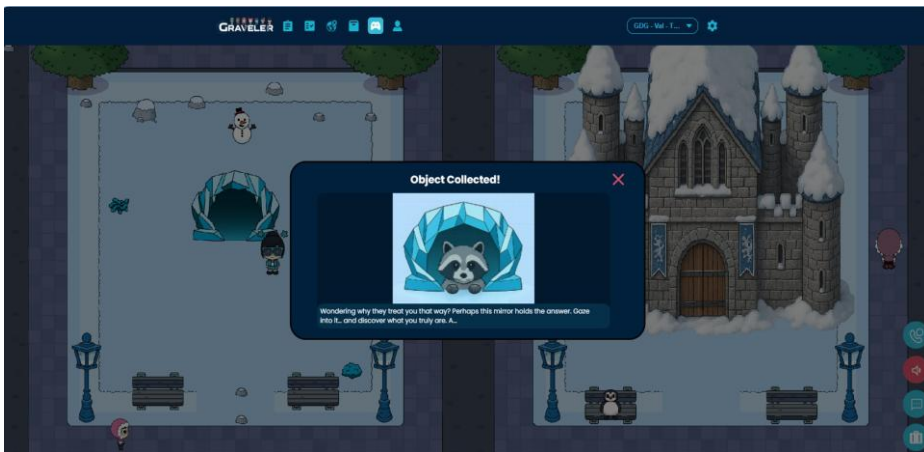

Fig. 2. The Call to the Temple

2.3. Mechanics, Dynamics, and Aesthetics

Following the MDA framework (Hunicke et al. 2004), *Through the Mirror* balances structured game elements with symbolic learning and affective progression.

Mechanics. The game employs an inventory system, achievement system, top-down navigation, object interaction (e.g., collecting and delivering), and dialogue sequences (e.g., with scripted and AI-based non-player characters (NPCs)). Key scripted mechanics include mirror-triggered identity revelation, altar-based task submission, and transformation-linked progression between narrative “worlds”.

Dynamics. Rather than emergent play, the dynamics unfold as ritualized narrative progression. In World 1, the player moves through a surreal dream space designed to simulate emotional and perceptual alienation—a pre-programmed city that reacts to the player through increasingly disturbing dialogue. The dynamics serve symbolic immersion rather than reactive complexity. In World 2, exploration becomes collaborative and contemplative, with optional engagement in building, diplomacy, and civic design. In World 3, the player’s reflection deepens as gameplay shifts toward external ethical action—submission to the AI altar becomes a form of meta-narrative agency.

Aesthetics. The emotional arc is tightly choreographed: (1) Disorientation and unease in World 1 (dream), (2) Revelation and gentle wonder in World 2, (3) Transcendent responsibility in World 3. These affective states are carried by visual atmosphere, narrative pacing, and symbolic architecture—reinforcing the pedagogical goal of transformation through reflection.

3. Learning Outcomes and Feedback

Through the Mirror aims to: disrupt simplistic notions of “invasive species” and human exceptionalism; encourage empathy through experiential narrative; and bridge the game world and civic world through direct action tasks. Following Arnab et al.’s framework (Arnab et al. 2015), Through the Mirror connects game design patterns (i.e., the game actions and rules) with pedagogical patterns (i.e., the pedagogical practices incorporated in the narrative and game world) to form several key “serious game mechanics”. The game rules (e.g., inventory, achievements, 2D navigation) and actions (e.g., collecting, delivering, NPC interaction), which necessitate the player’s discovery and reaction, were designed as serious game mechanics by connecting them with the following learning objectives.

One central learning objective of the game is the critical reexamination of how species are labeled as “invasive.” While raccoons (*Procyon lotor*) are often portrayed as threats to biodiversity in Europe, recent scientific research challenges this assumption. Germany’s Projekt Waschbär, a long-term ecological monitoring initiative, has shown that although raccoons consume native fauna such as ground-nesting birds and amphibians, the levels of predation are too low to significantly endanger protected species. The study concludes that the ecological impact of raccoons in Central Europe is relatively minor, and warns against overgeneralized or emotionally driven management strategies (Engelmann et al. 2012).

Additional reviews (Stope 2023) echo this caution, emphasizing that the current data on raccoons’ effect on native ecosystems remains limited and inconclusive. Despite their high visibility in urban environments, raccoons are among the least scientifically studied carnivores in Europe. This gap in knowledge calls for restraint in labeling and greater public awareness that ethical wildlife policy must be grounded in robust evidence, not cultural fear. “The culling of raccoons is not only legal but openly encouraged by many sectors of society. In the hunting season spanning 2021 and 2022, over 200,000 raccoons were killed by hunters in a misguided attempt to control the population – despite the fact that mass culling can lead to a population increase as their reproduction goes into overdrive” (Davies 2024).

Early playtests have revealed strong emotional and cognitive responses to the twist and the real-world call. Many players expressed discomfort, reflection, and curiosity—some researching urban wildlife issues, others designing posters or initiating conversations about animal policy. One tester remarked: “I never thought about what it would feel like to be treated as a pest. Now I wonder what our city policies are actually based on.” Results from a short survey are presented in world cloud form below for an open-ended first question, and in tabular form for 2 yes/no items below from 12 play testers.

Table 1. Participant Responses on 2 Items Post-Gameplay

Question	M		
	es	aybe	o
Do you feel more sensitive to the situation of raccoons after playing this game?	0	2	
Do you think such games can positively impact our behavior towards wildlife?	2	0	

Fig. 1. Wordcloud of responses to open question: "What did you feel while playing this game?"

Conclusion and Next Steps

Still in development, *Through the Mirror* demonstrates the potential of symbolic, emotionally resonant serious games to not only convey knowledge but to reshape ethical sensibilities. By leading players from exclusion to revelation, and from virtual empathy to real-world action, the game crafts a pedagogical arc rooted in multispecies ethics, philosophical learning, and civic imagination. The game's modular structure allows for future expansion into new geographies and species-specific contexts, including foxes, pigeons, wild boars, or other urban nonhumans often misunderstood or vilified. Each new setting could invite players to embody unfamiliar perspectives, reframe coexistence, and challenge dominant narratives about ecological purity and control. More than a simulation or interactive story, *Through the Mirror* functions as a mirror itself—reflecting not only what we see, but how we are seen, and how we might choose to respond. The player is not merely an agent of choice within the game but is ultimately called to become what the deity names them: a steward of creation. The journey does not end with the game's closing screen, but with the player's willingness to act in their own city, with their own hands and voice. In this way, *Through the Mirror* is a call to cross thresholds: from gameplay to responsibility, from human-centered design to ethical imagination, from alienation to kinship. It offers no solutions, only the quiet challenge to begin.

References:

- Arnab, S., T. Lim, M.B. Carvalho, et al. 2015. "Mapping Learning and Game Mechanics for Serious Games Analysis." *British Journal of Educational Technology* 46 (2): 391–411.
- Bogost, Ian. 2007. *Persuasive Games: The Expressive Power of Videogames*. MIT Press.

- Davies, Gloria. 2024. "There Are Two Million Raccoons in Germany and the Government Says They Have to Die." *Network for Animals*. <https://networkforanimals.org/appeals/germany-hauptsache-waschbar-raccoons/>.
- Engelmann, Andreas, Bernd Andreas Michler, and Friedrich-Ulrich Michler. 2012. "Eine Frage der Saison – Aktuelle Ergebnisse zur Nahrungsökologie des Waschbären (*Procyon lotor*) in der nordostdeutschen Tiefebene." *Labus* 36: 47–62.
- Freire, Paulo. 2017. *Pedagogy of the Oppressed*. Penguin Classics.
- Gee, James Paul. 2003. *What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy*. Palgrave Macmillan.
- Haraway, Donna J. 2016. *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Experimental Futures. MNG University Presses.
- Hunicke, R., M. LeBlanc, and R. Zubek. 2004. "MDA: A Formal Approach to Game Design and Game Research." *Proceedings of the AAAI Workshop on Challenges in Game AI* (San Jose, CA) 4: 1722.
- Körner, K., E. Fink, and A.K. Steiner. 2024. "Through Virtual Voyages." *Games and Learning Alliance: 13th International Conference, GALA 2024, Berlin, Germany, November 20–22, 2024, Proceedings* 15348: 156.
- Sicart, Miguel. 2017. *Play Matters*. First MIT Press new paperback edition. The MIT Press.
- Stope, Matthias Bernhard. 2023. "The Raccoon (*Procyon lotor*) as a Neozoon in Europe." *Animals* 13 (2): 2. <https://doi.org/10.3390/ani13020273>.
- Tsing, Anna Lowenhaupt. 2021. *Der Pilz am Ende der Welt: Über das Leben in den Ruinen des Kapitalismus*. Translated by Dirk Höfer. Matthes & Seitz Berlin.

BIONOTES:

Valentina-Andrada Minea is a Ph.D. candidate at the University of Münster. Over the past two years, she was a visiting scholar at Eberhard Karls University of Tübingen, supported by a research scholarship from Brot für die Welt. During this period, she trained in serious game design with dr. Luke West, and developed a game that inspired the present article, aiming to contribute to raccoon wellbeing. Her research interests span religious studies, Japanese anime, philosophy, communication, mind, and cultural studies.

Luke Alexander West, Ph.D., is a postdoctoral researcher in Transdisciplinary Education at the University of Tübingen. He works on Graveler, a serious-game platform designed to support adaptive learning in teacher education, STEM, and language teaching. His research interests include game-based learning, online learning, and linguistics.

Identitatea culturală și de gen: instanțe ale minorităților opresate în romanul contemporan *Fată, femeie, alta*

Article history:

Received: 31.10.2025

Accepted: 25.11.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.12>

CC BY-NC 4.0

Carla HENGELMAN

Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca

carla.hengelman@stud.ubbcluj.ro

<https://orcid.org/0009-0009-4531-5536>

TITLE: "Cultural and Gender Identity: Instances of Oppressed Minorities in the Contemporary Novel *Girl, Woman, Other*"

ABSTRACT: The purpose of this essay is to analyze the techniques and accuracy with which Bernardine Evaristo's novel *Girl, Woman, Other* problematizes cultural and gender identity and explores different forms of abuse, starting from a community already subjected to collective oppression. By intertwining the stories of twelve women belonging to an ethnic minority, the novel places the concept of intersectional feminism at the center and allows for the identification of the criteria underlying various forms of marginalization: race, culture, social status, religion, sexual orientation. Evaristo breaks away from the traditional, both in form and content, thereby offering a new dimension to historical and social realities and recontextualizing a series of recurring, yet controversial and often taboo, issues. Starting from a series of characters whose true identity has been repressed, the novel *Girl, Woman, Other* highlights the persistence of certain prejudices and preexisting forms of marginalization, while simultaneously dismantling the expectations of idealistic activism. Evaristo employs a variety of postmodern techniques and traits, which contribute both to the authenticity of the text and to the highlighting of a diverse range of themes, including the historical struggles of minorities against various forms of oppression, as well as the idea of accepting one's identity over the otherness imposed by a rejecting and patriarchal society. Additionally, the principle of returning to origins is noticeable in the novel through the introduction of myth and symbolism, as well as through the rejection of civilization and a return to primal instincts. Thus, the contemporary novel *Girl, Woman, Other* addresses current social issues from a distinctive perspective, representing a major reference point in the study of feminism in literature.

KEYWORDS: Bernardine Evaristo, feminism, identity, colonialism, intersectionality, sexuality, racism.

REZUMAT: Eseul analizează tehnicile și precizia cu care romanul *Fată, femeie, alta*, de Bernardine Evaristo, problematizează identitatea culturală și de gen și explorează diferite forme ale abuzului, având ca punct de plecare o comunitate deja supusă opresiunii colective. Prin îngemănarea poveștilor a douăsprezece femei aparținând unei minorități etnice, romanul plasează în centrul atenției conceptul de feminism intersecțional și permite identificarea criteriilor ce stau la baza diverselor tipuri de împilare: rasa, cultura, statutul social, religia, orientarea sexuală. Evaristo se desprinde de tradițional, atât în formă, cât și în conținut, oferind astfel o nouă dimensiune unor realități istorice și sociale și recontextualizând o serie de problematici recurente, dar controversate și adeseori tabuizate. Pornind de la o serie de personaje cărora le-a fost indusă refularea adevăratei identități, romanul *Fată, femeie, alta* evidențiază persistența anumitor prejudecăți și a unor forme de marginalizare preexistente, destrămând în același timp așteptările unui activism ideal. Evaristo apelează la o serie de tehnici și trăsături specifice postmodernismului, care contribuie atât la autenticitatea textului, cât și la evidențierea unei tematici variate, ce constă în lupta minorităților de-a lungul istoriei împotriva diverselor forme de opresiune, dar și în ideea de acceptare a identității, în defavoarea alterității impuse de o societate respingătoare și patriarhală. De asemenea, principiul revenirii la origini se remarcă în roman prin introducerea mitului și a simbolului, respectiv prin respingerea civilizației și întoarcerea la instinctele primare. Așadar, romanul contemporan *Fată, femeie, alta* abordează problematici sociale de actualitate dintr-o perspectivă aparte, reprezentând un punct de referință important în studiul feminismului în literatură.

CUVINTE-CHEIE: Bernardine Evaristo, feminism, identitate, colonialism, intersecționalitate, sexualitate, rasism.

Contextualizarea romanului și importanța sa în literatura contemporană

Romanul *Fată, femeie, alta* a fost publicat în anul 2019 de către Bernardine Evaristo, o scriitoare de origine britanică și nigeriană, și în același timp prima femeie de culoare căreia i s-a oferit distincția Booker Prize. În urma unui interviu¹, autoarea menționează faptul că la baza procesului de scriere a romanului s-a aflat frustrarea cauzată de lipsa de reprezentare a femeilor britanice de culoare în cărțile de ficțiune. Astfel, plasând în centrul narațiunii voci marginalizate și adesea ignorate în canonul literar, opera lui Bernardine Evaristo a beneficiat de multiple recenzii pozitive,² fiind lăudată atât pentru stilul dinamic, cât și pentru felul în care transmite un colaj al experiențelor feminine, mușamalizate inclusiv de către societatea contemporană.

Plasat în perioada dezbaterilor cu privire la retragerea Regatului Unit din Uniunea Europeană, dar și în contextul tensiunilor rasiale ascendente, romanul *Fată, femeie, alta* poate fi considerat o intervenție politică și culturală ce oferă o viziune alternativă asupra prezentului britanic. Conform autoarei Caroline Edwards, „natura critică auto-reflexivă a acestor timpuri, totuși, le situează la o scară distinct minoră a posibilității utopice, iar întrebarea rămâne dacă putem dezgropa ceva mai concret (în sens blochian) din impulsurile utopice prezente în ficțiunile britanice din secolul douăzeci și unu.”³ Evaristo depășește în romanul său acest imaginar utopic recurent, prezentând Marea Britanie dintr-o perspectivă multiculturală, complexă, și totuși defectuoasă, întrucât dimensiunea colonială și postcolonială continuă să își lase amprenta asupra vieților oamenilor.

Autenticitatea romanului se remarcă atât printr-o serie de trăsături specifice postmodernismului, cât și prin tehnicile neconvenționale folosite de Evaristo, ce îi oferă acțiunii o profunzime aparte. Din punct de vedere al formei, textul renunță aproape în totalitate la semnele de punctuație, uneori împletind mai multe propoziții sau replici diferite într-un singur rând. De asemenea, începuturile propozițiilor nu sunt marcate prin majuscule, acestea fiind folosite doar în cazul substantivelor proprii. Anumite gânduri ale personajelor, sau puncte culminante ale romanului sunt evidențiate prin fragmentarea cuvintelor, oferind astfel textului un aspect deosebit. Toate aceste tehnici, ce la început pot părea neobișnuite, atrag atenția asupra conținutului, care la rândul lui se remarcă prin originalitate și prin precizia cu care este construit. Deși personajele sunt foarte bine individualizate, poveștile lor nu sunt în totalitate independente, ci se intersectează ocazional, fie prin prisma gradelor de rudenie, sau prin interacțiuni anterioare. Astfel, într-o manieră postmodernistă, capitolele romanului prezintă pe alocuri o anumită discontinuitate și uneori par chiar să aibă un caracter aleatoriu sau excesiv.

Importanța romanului constă în capacitatea sa de a democratiza literatura, evidențiind o serie de problematice recurente, a căror abordare în societate nu a fost însă normalizată nici până în momentul actual. Cu alte cuvinte, imaginile generalizate ale femeilor trebuie să fie recunoscute, acceptate și considerate ca mijloace de a le degrada. Pentru o critică feministă există două moduri importante de a citi literatura: unul dintre ele constă în redescoperirea textelor scrise de autoare care nu au fost incluse în canon, iar celălalt constă în citirea textelor canonizate de autori bărbați din perspectiva unei femei.⁴

¹ Bernadine Evaristo, „Bernadine Evaristo, Author of *Girl, Woman, Other*”, interviu de Kathleen Hughes, *Youtube*, 28.10.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=MsefCpyxh7Q>. [22.04.2025].

² Romanul a câștigat premiul *Fiction Book of the Year 2020* în cadrul British Book Awards, precum și titlul *Amazon Best Book of the Year 2019*, și a devenit bestseller la *The Sunday Times*. De asemenea, Elif Shafak și Ali Smith își exprimă admirația față de autoare și față de poveștile sale dinamice.

³ Caroline Edwards, *Utopia and the Contemporary British Novel* (Cambridge University Press, 2019), 114: „The self-reflexively critical nature of these times, however, locates them at a distinctly minor scale of utopian possibility and the question remains as to whether we can unearth something more concrete (in the Blochian sense) from the utopian impulses at work in twenty-first-century British fictions.” (trad. aut.).

⁴ Ramona-Mihaela Sava, *Quest and Conquest in the Fiction of David Lodge* (Teză de doctorat, Universitatea din Würzburg, 2006), 82: „In other words, generalised images of women are to be recognized, acknowledged and regarded as means of degrading them. For a feminist critic there are two important ways of reading literature: one of them consists in rediscovering texts written by female authors who have not been included in the canon and the other one lies in reading canonised texts by male authors from a woman's perspective.” (trad. aut.).

Așadar, prin introducerea în prim-plan a unui grup de douăsprezece personaje, majoritatea femei de culoare, de diferite vârste, clase sociale și orientări sexuale, toate implicate într-o rețea complexă de relații, Evaristo nu doar că oferă o voce minorităților în literatură, ci modernizează de asemenea canonul literar, atrăgând atenția asupra conceptului de feminism intersecțional.

Fată, femeie, alta ca roman feminist în contextul (post)colonialismului și al postumanității

Romanul lui Evaristo abordează problema feminismului decolonial, care „studiază felul în care complexul rasism/ sexism/ etnicism impregnează toate relațiile de dominație, chiar dacă au dispărut regimurile acestui fenomen.”¹ Pe tot parcursul volumului se remarcă prezența opresiunii pe baza criteriului rasial, precum și constante comparații între diverse culturi și etnii, ca în cazul lui Yazz și al prietenelor sale, Courtney, Nenet și Waris:

„da, dar eu sunt negresă, Courts, ceea ce face să fiu mai oprimată decât oricine nu este negru, cu excepția lui Waris care este cea mai oprimată dintre toate (dar ei nu-i spune asta) cele cinci categorii: negru, musulman, femeie, sărac, poartă hijab ea este singura căreia Yazz nu-i poate spune să-și verifice privilegiile.”²

Prin această comparație, respectiv prin crearea unei ierarhii etnice a femeilor opresate, unde Courtney este cel mai bine poziționată, fiind albă, urmată de Nemet, Yazz și Waris, Evaristo destramă așteptările unui activism ideal, în care femeile se susțin reciproc în totalitate. Autoarea include în romanul său mai multe asemenea momente de comparare a traumelor și a lipsei de privilegii în rândul femeilor, strategie care oferă însă textului un caracter realist, ce exclude posibilitatea interpretării feminismului ca ideologie utopică.

Prin acest mecanism, Evaristo face trimitere la un tip de feminism decolonial. Conform autoarei Françoise Vergès, „feminismele politicii decoloniale nu au ca scop ameliorarea sistemului existent, ci combaterea tuturor formelor de opresiune: dreptate pentru femei înseamnă dreptate pentru toți.”³ Așadar, romanul *Fată, femeie, alta* își propune exact atingerea acestei dreptăți unitare, în principal prin prezentarea tuturor tipurilor și nivelelor de opresiune într-o lume patriarhală. În câteva capitole, Evaristo face referire la problema patriarhatului, aceasta fiind adesea pusă pe seama naționalității, de exemplu în cazul tatălui lui Yazz, însă se concentrează mai degrabă pe conștientizarea problemei decât pe desființarea sistemului: „lui Mami îi spun că s-a căsătorit cu un patriarh [...] tatăl tău s-a născut bărbat în Ghana anilor 1920 [...] nu te poți aștepta ca el să te «priceapă» [...] i-am adus la cunoștință că face apologia patriarhatului și este complicea unui sistem care oprimează toate femeile.”⁴ Astfel, romanul evită crearea unui imaginar utopic, în care nu se poate pune problema unui sistem defectuos, ci urmărește felul în care o comunitate supusă opresiunii colective se luptă pentru a-i face față acestuia.

În glosarul despre postumanitate scris de către Rosi Braidotti și Maria Hlavajova, se sugerează că perspectiva postumanistă feministă nu doar că dezvăluie defectele unor răspunsuri unidimensionale ce au drept rezultat clasicele forme de excludere, ci și deschide noi posibilități de a conceptualiza umanitatea dincolo de categoriile binare și ierarhice tradiționale, propunând abordări inovative pentru înțelegerea identităților și relațiilor între diferite forme de viață:

„De fapt, postumanitățile feministe reprezintă astăzi doar unul dintre multele răspunsuri la întrebarea feministă străveche despre cine ajunge să fie considerat uman în cadrul organelor autoritare ale științelor umaniste și exacte. Totuși, este un răspuns cu multiple fațete definit prin caracterul său deschis, prin inter-, trans- sau post-disciplinaritatea sa, și prin insistența sa asupra creativității bio-curioase a teoriei feministe. Genul, asemenea speciei și generației (Hemmings 2011, van der Tuin 2015a), poate fi foarte bine considerat în acest context drept un motor al descoperirii, la fel de mult ca o categorie critică de analiză a diferențelor intersecționale.”⁵

¹ Françoise Vergès, *Un feminism decolonial*, trad. Iulia Dondorici (Tact, 2024), 23.

² Bernardine Evaristo, *Fată, Femeie, Alta*, trad. Adina Ihora (Corint Books, 2021), 85-86.

³ Vergès, *Feminism decolonial*, 31.

⁴ Evaristo, *Fată*, 19.

⁵ Rosi Braidotti și Maria Hlavajova, *Posthuman Glossary* (Bloomsbury, 2018), 158: „In fact, feminist posthumanities is today but one response among many to the age old feminist question of who gets to count as human within the authoritative annals of the humanities and sciences. Yet it is a multi-headed response defined by its open-endedness, by its inter-, trans- or post-disciplinarity, and by its insistence on the bio- curious creativity of feminist theory. Gender, like genus and generation (Hemmings

Întrebarea adresată reflectă preocuparea mișcării feministe privind marginalizarea sistematică a femeilor și a altor grupuri etnice sau religioase excluse din definițiile "umanului" de-a lungul istoriei. În romanul său, Evaristo creează o nouă dimensiune, oferindu-le o voce femeilor care la un moment dat în viața lor s-au simțit supuse unui proces de dezumanizare, fie prin diverse traume trăite, fie prin marginalizarea lor în societate, bazată pe criterii cum ar fi rasa sau orientarea sexuală.

Prin analogie cu viziunile anumitor teoreticieni și filosofi asupra conceptului de feminism, precum Mary Wollstonecraft, John Stuart Mill, Susan Moller Okin sau Martha Nussbaumsau, Evaristo abordează de asemenea ideea de feminism liberal.

„Feminismul liberal este un curent de gândire care pune accentul pe capacitatea femeilor de a-și menține egalitatea prin acțiunile și alegerile lor. Feministele liberale susțin că societatea greșește când consideră că femeile sunt în mod înăscut mai puțin capabile din punct de vedere academic și fizic decât bărbații și că drept rezultat femeile sunt prejudicate în mediul academic, în arena publică și pe piața muncii.”¹

În romanul *Fată, femeie, alta* sunt aduse diverse perspective asupra feminismului, ca de pildă în cazul Ammei și al fiicei sale, Yazz:

„Yazz nu fusese niciodată redusă la tăcere pentru că spunea ce gândea [...] Amma și-a dorit ca fiica ei să fie liberă, feministă și puternică.”² Spre deosebire de mama sa, Yazz dă dovadă de o gândire aparte și de o altă viziune asupra conceptului, care poate fi pusă pe seama dezvoltării personale în cadrul a două generații diferite: „politica ta *feministă*, Mami, va deveni redundantă și, aproape de asta, eu sunt umanitaristă, care se situează pe un plan mult superior feminismului/ ai măcar idee ce înseamnă asta?”³

De asemenea, trecutul personal și cultural al personajelor justifică viziunile lor diferite asupra ideii de feminism. Câteva protagoniste interpretează feminismul ca însemnând egalitatea de șanse și libertatea femeilor, indiferent de rasa, cultura, religia sau orientarea lor sexuală. Unele personaje vizualizează feminismul ca fiind mai degrabă o luptă împotriva sistemului patriarhal opresiv, în timp ce altele, precum Nzinga, consideră această mișcare o formă radicală a emancipării și a îndepărtării de tot ce poate fi considerat toxic. Tocmai diversitatea acestor viziuni, care însă sunt alimentate de un scop comun, și anume să își facă vocile auzite, conturează conceptul de feminism intersecțional.

Intersecționalitatea identităților și sursele opresiunii

Un aspect esențial al romanului este felul în care Evaristo prelucrează conceptul de intersecționalitate, termen introdus în anul 1989 de către Kimberlé Crenshaw în articolul său *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics* pentru a descrie modul în care diferitele sisteme de opresiune se suprapun și se influențează reciproc.⁴

„Intersecționalitatea urmărește să ajungă la o înțelegere că identitatea este complexă și bazată pe diverse

2011, van der Tuin 2015a), may well in this setting be regarded as an engine of discovery as much as a critical category of intersectional difference analysis.” (trad. aut.).

¹ Murugan Rajapandi et al., „The Analytical Reading Discourse of Liberal Feminism in Bernardine Evaristo's *Girl, Woman, Other* through Black Women in Different Generations”, *World Journal of English Language* 12, nr. 2 (2022): 48, <https://doi.org/10.5430/wjel.v12n2p47>: „Liberal feminism is a school of thought that emphasises women's ability to maintain their equality via their actions and choices. Liberal feminists argue that society is incorrect in thinking that women are innately less academically and physically capable than men and that women are prejudiced against during the academic, the arena, and the marketplace as a result.” (trad. aut.).

² Evaristo, *Fată*, 51.

³ Evaristo, *Fată*, 53.

⁴ August Samie, „Intersectionality”, *Encyclopaedia Britannica*, 18.03.2025, www.britannica.com/topic/intersectionality. Kimberlé Crenshaw, „Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”, *University of Chicago Legal Forum* 1989, nr. 1 (1989): 139-167.

componente ale identității unei persoane. Este important să recunoaștem că cineva experimentează diferite forme de discriminare bazate pe diverși factori care sunt în afara controlului său. Acești factori pot fi rasa, genul, sexualitatea unei persoane, dar și accesul la educație, dizabilitatea, poziția în societate bazată pe venit etc. [...] Feministele intersecționale își propun să se opună și să indice cauzele de bază ale discriminării.”¹

În *Fată, femeie, alta*, identitățile personajelor nu sunt niciodată unidimensionale, ci sunt determinate de intersecția mai multor factori care se află la baza marginalizării lor: naționalitatea, genul cu care se identifică, orientarea sexuală și clasa socială.

De pildă, Carole, una dintre protagoniste, experimentează simultan discriminarea rasială și sexismul în ascensiunea sa profesională în sectorul bancar. Experiența ei ca femeie de culoare din clasa muncitoare care pătrunde în lumea corporatistă dominată de bărbați albi ilustrează barierele multiple cu care se confruntă, cum ar fi așteptările colectivului căruia Carole se alătură:

„[...] se aștepta de la ea să fie tot atât de dichisită ca și omologii ei din filmele televizate americane despre avocate, politiciene și femei-detectiv femei care își petrec în mod miraculos ziua de lucru purtând fuste strâmte ca pentru bondaj și pantofi cu tocuri amețitoare, destabilizatoare, care le fac picioarele să pară legate [...] și dacă trebuie să se mutileze pentru a-și face remarcate educația, talentul, inteligența, aptitudinile și potențialul de conducere, atunci așa să fie.”²

Evaristo abordează cu precizie deprecierea femeilor conform gândirii sexiste a patriarhatului capitalist, în viziunea căruia conceptul de valoare este definit exclusiv de aspectul exterior. Reificarea femeilor și evaluarea acestora în funcție de fizic au reprezentat o problemă recurentă de-a lungul timpului, ducând la restricții absurde, dar și la îngrădirea vieților personale și profesionale. Din acest motiv, „chestionarea gândirii sexiste vizavi de corpul femeilor a fost una dintre cele mai puternice intervenții ale mișcării feministe contemporane.”³ Totuși, în societatea prezentată de Evaristo, unde șeful lui Carole „era dedicat să ajute persoane cum era și ea,”⁴ pare că ascensiunea profesională anticipată a femeilor de culoare este posibilă prin întreținerea relațiilor intime cu bărbații aflați în poziții de putere „deși trecuseră de mult zilele în care aceasta era o modalitate pentru ca o femeie să avanseze.”⁵

Complexitatea identitară a lui Carole este așadar determinată de o serie de factori, precum dorința de a aparține unui colectiv, respectiv felul în care aceasta era percepută în diverse contexte, la școală, la universitate sau la locul de muncă. Un factor definitoriu pentru dezvoltarea sa personală a constat însă în trauma agresiunii sexuale suferită la vârsta de treisprezece ani și jumătate, despre care nu putea vorbi fără să fi fost ea învinovățită sau acuzată de deformarea adevărului. Evaristo ilustrează această experiență covârșitoare a tinerei ca fiind o înstrăinare față de propriul corp – „apoi/ corpul/ ei/ nu a mai fost/ numai/ al/ ei/ le-a/ aparținut/ lor”⁶ – făcând posibilă trimiterea la „discursul lui Platon despre materialitate [...] care nu permite noțiunea de corp feminin ca formă umană”⁷ și care duce implicit la întrebarea adresată de către Judith Butler: „Cum putem legitima existența rănilor corporale dacă punem sub semnul întrebării materialitatea corpului?”⁸

Pe de altă parte, Bummi, mama lui Carole, este supusă discriminării în calitate de imigrantă

¹ Hana BC Václavíková, „Bernardine Evaristo’s *Girl, Woman, Other* Viewed as an Introduction to Intersectional Feminism” (Disertație de masterat, Universitatea Masaryk din Brno, 2022), 30: „Intersectionality strives to achieve an understanding that identity is complex and based on various components of one’s identity. It is important to recognize that one experiences different forms of discrimination based on various factors that are out of their control. These factors might be one’s race, gender, sexuality, but also access to education, disability, position in society based on income etc. [...] Intersectional feminists aim to stand up to and point to the root causes of discrimination.” (trad. aut.).

² Evaristo, *Fată*, 169-170.

³ Bell Hooks, *Feminismul e pentru toată lumea*. Trad. Cătălina Stanislav. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2022, p. 51.

⁴ Evaristo, *Fată*, 172.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 153. În roman textul este fragmentat conform /’.

⁷ Judith Butler, *Corpuri care contează*, trad. Cătălina Stanislav și Ilinca Pop (Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2023), 28.

⁸ *Ibidem*.

nigeriană, dar și în rolul de femeie singură care încearcă să-și crească fiica, să îi ofere un viitor promițător, și să își construiască de asemenea propria viață în Marea Britanie. În cazul său, statutul socioeconomic și originile nigeriene devin factori suplimentari de marginalizare: „oamenii o defineau prin ceea ce făcea (o femeie de serviciu) și nu prin ceea ce era (o femeie cu studii) [...] diploma ei de absolventă magna cum laude dintr-o țară din lumea a treia nu va însemna nimic în noua ei țară/ mai ales cu numele ei și naționalitatea înscrise pe ea.”¹

Shirley King, fostă profesoară a lui Carole, evidențiază intersecția dintre rasă, gen și clasă profesională, exemplificând dificultățile întâmpinate de o femeie de culoare în sistemul educațional britanic de-a lungul mai multor decenii. Devotamentul său față de educarea copiilor în cadrul școlilor din zone defavorizate ilustrează conștiința politică și morală și dorința de a sprijini comunitatea, dar și frustrările acumulate în lupta constantă împotriva stereotipurilor.

Evaristo arată cu subtilitate cum identitățile intersecționale pot duce atât la o opresiune multiplă, colectivă, cât și la forme unice de rezistență și solidaritate, întrucât personajele sale dezvoltă strategii de supraviețuire adaptate poziției lor în momentul interacțiunilor cu diferite sisteme de putere.

O formă nouă de primitivism

Romanul lui Evaristo accentuează ideea de feminitate ca trăsătură înăscută, nu dobândită în timp, prin intermediul principiului revenirii la origini. Aceasta nouă formă de primitivism se remarcă prin introducerea mitului și a simbolului, respectiv prin respingerea civilizației și întoarcerea la instinctele primare.

În primă instanță, poate fi observată reinterpretarea mitului și a conceptului de spectre în contextul piesei de teatru a Ammei: *Ultima Amazoană din Dahomey*. Scenariul protagonistei are drept sursă de inspirație traiul unor femei războinice din secolele al optsprezecelea și al nouăsprezecelea:

„îl serveau pe rege/ femei care locuiau în incinta palatului și li se ofereau mâncare și sclave de sex feminin/ care păraseau palatul precedate de o sclavă care suna dintr-un clopoțel, prevenindu- i pe bărbați să se uite în altă parte, pentru că altfel vor fi uciși [...] toate căsătorite formal cu regele/ cărora le erau interzise alte relații sexuale și orice copil de sex bărbătesc pe care l-ar fi născut era ucis de îndată.”²

Mitul original face de asemenea referire la o lume patriarhală, portretizând femeile, respectiv ideea de feminitate ca fiind bunuri menite să îi aparțină și să îi folosească exclusiv unui bărbat aflat în poziție de conducător. Prin intermediul Ammei, Evaristo deconspiră această mentalitate, demonstrând că „subiectul feminismului nu este Femeia ca celălalt complementar și specular al bărbatului, ci mai degrabă un subiect complex și multistratificat întrupat, care și- a luat distanța față de instituția feminității.”³

„trăsese concluzia că trebuie să se fi satisfăcut între ele, pentru că nu așa se întâmpla atunci când sexele erau segregate? [...] ultima amazoană este Nawi, [...] o mireasă adolescentă, vulnerabilă, care îi este prezentată regelui; neputând să-i facă un copil, este alungată din dormitorul său și obligată să se alăture trupei de combatante feminine, unde supraviețuiește inițierii pline de primejdii și înaintează în rang datorită forței sale fizice și strategiilor de luptă abile, devenind un general legendar al amazoanelor care i-a uluit pe observatorii străini prin ferocitatea sa neînfricată.”⁴

Reinterpretarea mitului în viziunea Ammei presupune o emancipare a femeii, o ascensiune a sa atât în plan spiritual, cât și fizic, renunțând la modul tradițional și învechit de percepere a femeilor ca subalterne ale bărbaților și creând în schimb o entitate feminină superioară, ce poate depăși obstacolele

¹ Evaristo, *Fată*, 201.

² *Ibidem*, 34-35.

³ Rosi Braidotti, *Metamorphoses* (Polity Press, 2002), 11: „the subject of feminism is not Woman as the complementary and specular other of man but rather a complex and multi-layered embodied subject who has taken her distance from the institution of femininity” (trad. aut.).

⁴ Evaristo, *Fată*, 35.

și prejudiciile societății și emană în același timp o putere deosebită.

Introducerea metamodernismului poate fi remarcată la finalul piesei Ammei, când „singură și bătrână, Nawi ia din nou legătura cu fostele iubite, care își fac apariția și dispar de pe scenă rând pe rând, ca niște spectre, datorită hologramelor.”¹ Metamodernismul „oscilează între un entuziasm modern și o ironie postmodernă, între speranță și melancolie, între naivitate și cunoaștere, empatie și apatie, unitate și pluralitate, totalitate și fragmentare, puritate și ambiguitate,”² – trăsătură întâlnită în domenii precum arta, filosofia și literatura, unde adesea sunt combinate elemente clasice, de exemplu teatrul, și contemporane, în acest caz tehnologia, mai exact hologramele, pentru a crea noi forme de exprimare, ce depășesc barierele unei societăți tradiționale.³

Inițierea lui Dominique în colectivul de la Spirit Moon susține respingerea civilizației și întoarcerea la instinctele primare ca o nouă formă de primitivism. Desprinsă de mediul londonez copleșitor, Dominique este introdusă unui nou stil de viață, la început promițător, dar care ulterior se dovedește a fi toxic, devenind victima unei relații abuzive. Deși inițial entuziasmată de ideea de a-și vedea „corpul ei zvelt, înalt, foarte admirat, devenind încă și mai tonifiat, suplu și puternic prin utilizarea lui după cum îl menise natura”⁴, Dominique nu poate rezona cu noul colectiv. Totuși, aceasta încearcă să privească împrejurimile în care se află ca fiind o șansă la un nou stil de viață benefic, ce i-ar putea oferi libertatea de care are nevoie:

„Încerc un nou mod de viață, un nou mod de a fi, Nzinga îmi arată cum să duc o viață cu adevărat feministă, energia masculină este perturbatoare, Amma, patriarhatul este dezbinător, violent și autoritar, misoginismul este atât de incredibil de înrădăcinat, încât îmi dau seama de ce femeile renunță la acestea pentru totdeauna, aici este un loc atât de special, este atât de eliberator să nu mai fii nevoită să ai de-a face cu opresiunea masculină zi de zi.”⁵

Astfel, prin crearea propriului grup de homosexuale și prin atitudinea anti-autoritară a femeilor de la Spirit Moon, respingând bărbații sau orice fel de sursă de energie negativă, se poate observa cum accentul se mută de la urbanismul promovat de modernism către un interes pentru local și regional, o întoarcere la natură și către individ ca ființă umană capabilă să aleagă cine dorește să fie, mai degrabă decât ca produs al unei societăți restrictive. Aceste trăsături se remarcă odată cu apariția postmodernismului, care își face simțită prezența în romanul lui Evaristo, atât prin formă, cât și prin conținut.

Concluzii

Fată, femeie, alta de Bernardine Evaristo reprezintă un pilon al literaturii contemporane feministe, prin precizia cu care abordează problematica identității culturale și de gen a minorităților opresate. Evaristo reușește să umanizeze profund o serie de experiențe marginalizate și mușamalizate în societatea contemporană, însă fără să le idealizeze sau să le simplifice. Romanul depășește astfel simpla reprezentare a victimizării, introducând o rețea de personaje complexe care traversează structurile sociale opresive și își construiesc identități multidimensionale într-o lume patriarhală respingătoare. Individualitatea acestor personaje și a experiențelor trăite de ele oferă o perspectivă nuanțată asupra intersecționalității diferitelor forme de opresiune, dar și asupra rezistenței și solidarității feminine.

În contextul actual al dezbaterilor despre identitate, diversitate și incluziune, opera lui Evaristo oferă un model literar pentru abordarea acestor teme cu subtilitate și maturitate. Prin plasarea experiențelor minoritare în centrul narațiunii fără a le reduce la statutul de „celălalt”, romanul oferă o

¹ *Ibidem*, 36.

² Timotheus Vermeulen și Robin van den Akker, „Notes on Metamodernism”, *Journal of Aesthetics & Culture* 2 (2010): 5-6, <https://doi.org/10.3402/jac.v2i0.5677>: „oscillates between a modern enthusiasm and a postmodern irony, between hope and melancholy, between naïveté and knowingness, empathy and apathy, unity and plurality, totality and fragmentation, purity and ambiguity.” (trad. aut.).

³ Erika Mihálycsa, „Literatura engleză a secolului XX și contemporană” (Note de curs, Universitatea Babeș-Bolyai, 2024-2025).

⁴ Evaristo, *Fată*, 118-119.

⁵ *Ibidem*, 127-128.

nouă dimensiune conceptelor de canon literar și feminism în spațiul britanic.

Fată, femeie, alta este în ultimă instanță o celebrare a multiplicității vocilor feminine și a capacității literaturii de a crea spații pentru experiențe ignorate istoric, iar publicul receptiv la asemenea narațiuni complexe despre identitate și diferență sugerează posibilitatea unei metamorfoze a peisajului cultural contemporan.

References:

- Braidotti, Rosi. 2002. *Metamorphoses*. Polity Press, 2002.
- Braidotti, Rosi, and Maria Hlavajova. *Posthuman Glossary*. Bloomsbury, 2018.
- Butler, Judith. *Corpuri care contează*. Traducere de Cătălina Stanislav și Ilina Pop. Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2023.
- Crenshaw, Kimberlé. „Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics.” *University of Chicago Legal Forum* 1989, nr. 1 (1989): 139-167.
- Evaristo, Bernardine. *Fată, Femeie, Alta*. Traducere de Adina Ihora. Corint Books, 2021.
- Edwards, Caroline. *Utopia and the Contemporary British Novel*. Cambridge University Press, 2019.
- Hooks, Bell. *Feminismul e pentru toată lumea*. Traducere de Cătălina Stanislav. Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2022.
- Evaristo, Bernardine. „Bernardine Evaristo, Author of *Girl, Woman, Other*”. Interviu de Kathleen Hughes, *Youtube*, 28.10.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=MsefCpyxh7Q>. [22.04.2025].
- Mihálycsa, Erika. „Literatura engleză a secolului XX și contemporană”. Note de curs. Universitatea Babeș-Bolyai, 2024-2025.
- Rajapandi, Murugan, et al. „The Analytical Reading Discourse of Liberal Feminism in Bernardine Evaristo's *Girl, Woman, Other* through Black Women in Different Generations.” *World Journal of English Language* 12, nr. 2, (2022): 47-54, <https://doi.org/10.5430/wjel.v12n2p47>.
- Samie, August. „Intersectionality.” *Encyclopaedia Britannica*, 18.03.2025, www.britannica.com/topic/intersectionality. [21.04.2025].
- Sava, Ramona-Mihaela. „Quest and Conquest in the Fiction of David Lodge”. Teză de doctorat. Universitatea din Würzburg, 2006.
- Václavíková, BC Hana. „Bernardine Evaristo's *Girl, Woman, Other* Viewed as an Introduction to Intersectional Feminism”. Disertație de masterat. Universitatea Masaryk din Brno, 2022.
- Vergès, Françoise. *Un feminism decolonial*. Traducere de Iulia Dondorici. Tact, 2024.
- Vermeulen, Timotheus și Robin van den Akker. „Notes on Metamodernism.” *Journal of Aesthetics & Culture* 2 (2010): 1-14, <https://doi.org/10.3402/jac.v2i0.5677>.

BIONOTE:

Carla Hegelman is a master's student in two master programs (*British Cultural Studies* and *History of Images, History of Ideas*), following a Bachelor degree in English and German Language and Literature at the Faculty of Letters, Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca. She attended several conferences, workshops and scientific communication sessions. She published the study “Communicating within Deaf Communities: An Insight into American Sign Language” (2025). Her academic interests include: linguistics, morphology, syntax, digital humanities, as well as the interdisciplinary approaches to the contemporary art and literature.

The Arabic Medieval Travel Narrative and the Discourse of Alterity

Article history:

Received: 29.10.2025

Accepted: 28.11.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.13>

CC BY-NC 4.0

Ahmed ZAZAA

University of Blida2, Algeria

a.zazaa@univ-blida2.dz

ABSTRACT: This article aims to explore the image of the cultural Other and the manifestations of alterity in The Arabic Medieval Travel Narrative. It seeks to identify the patterns of cultural centralism through which the image of the Other was formed during the medieval Arab-Islamic era. The study examines the dimensions of this image and the forms of centralism by adopting a cultural reading open to the concept of alterity. It focuses on the cultural patterns and narrative strategies that shape the image of the Other in the Arabic medieval travel and their emergence from cultural centrality. The journey becomes an act of recognition that takes multiple forms, beginning with the self and returning to it through the discovery of the Other, making the travel narrative a text of dual discovery. The importance of this study lies in the fact that the relationships arising from the desire for recognition still, to varying degrees, shape the perception of the Other today. What we uncover through our exploration of ancient texts largely retains its cognitive value in defining the current boundaries of the relationship between the Self and the Other.

KEYWORDS: cultural centralization, alterity, travel, islamic middle age, the other, otherness.

TITLU: „Narațiunea de călătorie arabă medievală și discursul alterității”

REZUMAT: Acest articol își propune să exploreze imaginea Celuilalt cultural și manifestările alterității în Narațiunea de Călătorie Arabă Medievală. El urmărește să identifice tiparele de centralism cultural prin care imaginea Celuilalt a fost constituită în epoca medievală arab-islamică. Studiul examinează dimensiunile acestei imagini și formele de centralizare, adoptând o lectură culturală deschisă conceptului de alteritate. Se axează pe tiparele culturale și strategiile narative care modelează imaginea Celuilalt în literatura de călătorie arabă medievală și pe modul în care acestea decurg din centralitatea culturală. Călătoria devine un act de recunoaștere ce ia multiple forme, începând de la sine și întorcându-se la sine prin descoperirea Celuilalt, făcând din narațiunea de călătorie un text al dublei descoperiri. Importanța acestui studiu constă în faptul că relațiile care decurg din dorința de recunoaștere încă modelează, în diferite moduri, percepția asupra Celuilalt și în prezent. Ceea ce descoperim prin explorarea textelor vechi își păstrează, în mare măsură, valoarea cognitivă în definirea frontierelor actuale ale relației dintre Sine și Celălalt.

CUVINTE-CHEIE: centralizare culturală, alteritate, călătorie, evul mediu islamic, celălalt, alteritate.

Introduction

The travel represents a movement from the place of familiarity to an unknown place beyond national and cultural borders. It is thus a transition from a familiar cultural scene to another geographical and cultural domain that appears foreign. The purpose of travel is to explore a place, strip it of its strangeness, and transform it into a known and familiar space. Travel became remarkably prominent during the medieval Arab-Islamic era, due to the Arabs' well-known desire to explore other parts of the world and learn about their societies. Since travel necessarily involves crossing borders, it constitutes a key element in the formation of the idea of community, as it separates the known from the unknown¹. Arab and Muslim travelers were among the most eager to visit different worlds, to reside in them, and then to document their experiences in written accounts. These records eventually developed into a distinct literary genre, unlike any previous form of Arabic literary writing. Such texts exerted a notable influence on literary consciousness.

Many Arab and Muslim travelers journeyed across the world in their voyages, and these experiences enabled them to perceive the relativity of values and the inevitability of cultural difference without this difference becoming a source of coercion toward the other. Travelers would depart from

¹ F Fiona Moolla, "Border Crossings in the African Travel Narratives of Ibn Battuta, Richard Burton and Paul Theroux," *Journal of Postcolonial Writing* 49, no. 4 (2013): 381.

home, encounter “others”, and return with a heightened awareness of both difference and similarity¹. However, Arab and Muslim travelers and geographers in the medieval period were not a unified group, nor did they adopt a single attitude toward the foreigner. Some of them reflected a xenophobic image of the Other, particularly in regions beyond the Islamic world. For example, Al-Mas’udi² described the northern peoples, such as the Slavs and Franks, as follows: “Their bodies are large, their temperaments coarse, their manners rough, their understanding dull, and their tongues heavy. The further one goes toward the north, the more stupidity, rudeness, and animality prevail”³. This depiction reveals clear contempt toward the Other. It is likely that Al-Mas’udi contemplated these groups and compared them consciously or unconsciously to what belonged within his own anthropological and cultural world. The narrative of the world through which the traveler moves is shaped by interpretive frameworks that guide how he translates and understands what he sees⁴. What led some Arab and Muslim travelers to deprive non-Islamic peoples of their humanity was the unfamiliarity of their lifestyles, temperaments, and cultural customs, which they were unable to comprehend. These foreign peoples appeared to them as radically different. The perspective of these Arab travelers closely mirrors that of their Western counterparts, who held similar views toward Arabs and the Orient in general⁵. It is a parallel stance born of misunderstanding or misinterpreting the Other. The same applies to the descriptions some Arab travelers provided of other peoples, which stemmed from ignorance of their culture and the inability to view them through their own local perspective. What appeared strange to the Arab-Muslim traveler was, in fact, ordinary and rational to the Other.

1. The Other in the Medieval Islamic Era

Discussion of the Middle Ages is often accompanied by reference to the golden age of the Islamic world, which extended over vast territories spanning three continents: Asia, Africa, and parts of Europe. During this period, Arabs and Muslims engaged in intense movement and mobility that took many forms, including travel. Among the main purposes of travel for early Arabs and Muslims were religious motives related to pilgrimage, as well as the pursuit of knowledge, curiosity, communication with the Other, and trade⁶. Their desire to experience cultural difference was considerable. For Muslim travelers of the medieval era, travel served as a means of exchanging experiences with the various components of the ummah (the Islamic community). At the same time, it allowed them to understand their own distinctiveness through engaging in numerous comparative experiences⁶.

To study the concept of alterity within Arab and Islamic culture during the medieval period, it is first necessary to understand the nature of Islamic society itself. The Islamic world constituted a broad framework encompassing numerous peoples, ethnicities, and, at times, distinct cultures. This new society displayed a remarkable degree of flexibility and tolerance, along with a strong capacity to absorb diverse cultural elements⁷. The Arab-Islamic society functioned through a high level of interaction, and Islamic culture in the medieval centuries emerged precisely from this dynamic process of exchange;

¹ Abderrahmane El Moudden, “The Ambivalence of Rihla: Community Integration and Self-Definition in Moroccan Travel Accounts, 1300–1800,” in *Muslim Travellers* (Routledge, 2013), 45–46.

² “al-Mas’ūdī (born before 893, Baghdad, Iraq—died September 956, Al-Fustāt, Egypt [now part of Cairo]) was a historian and traveler, known as the “Herodotus of the Arabs.” He was the first Arab to combine history and scientific geography in a large-scale work, *Murūj al-dhahab wa ma’ādin al-jawāhir* (“The Meadows of Gold and Mines of Gems”), a world history. Haywood, J.A. “al-Mas’ūdī.” *Encyclopedia Britannica*, August 28, 2025. <https://www.britannica.com/biography/al-Masudi>.

³ Abu al-Hasan Ali Al-Mas’udi, *Al-Tanbih Wa al-Ishraf* (Islamic Eastern Library, 1938), 22.

⁴ Roxanne L Euben, “Journeys to the Other Shore: Muslim and Western Travelers in Search of Knowledge,” in *Journeys to the Other Shore* (Princeton University Press, 2008), 49.

⁵ Edward w Said, *L’orientalisme: L’Orient Créé Par l’Occident* (Seuil, 2005), 184–185.

⁶ Ross E Dunn, *The Adventures of Ibn Battuta: A Muslim Traveler of the Fourteenth Century* (Univ of California Press, 2012), 9–10.

⁷ El Moudden, “The Ambivalence of Rihla: Community Integration and Self-Definition in Moroccan Travel Accounts, 1300–1800”, 145.

⁸ Abdullah Ibrahim, *The World of the Middle Ages in the Eyes of Muslims* (Arab Foundation for Studies and Publishing, 2007), 13–14.

indeed, it was almost a direct result of it¹. All of this influenced the formation of the image of the non-Muslim Other within the symbolic imagination of Muslims in the Middle Ages. It is therefore crucial to emphasize the diversity that existed within the unity of the Islamic world, as all Islamic territories were viewed as parts of a single whole known as Dar El Salam². The concept of Dar El Salam itself was open to terminological plurality depending on the field of study: originally a juridical notion, it expanded into various intellectual disciplines such as geography and history. Hence, expressions like “Bilad El Islam” (the lands of Islam), “Mamlaket El Islam” (the kingdom of Islam), or “Ard El Islam” (the land of Islam) were used interchangeably to convey the same meaning³. The term “Dar El Islam” referred to an all-encompassing cultural system: ethical, ontological, and epistemological that reflected the nature of medieval Islamic society, characterized by a certain homogeneity. It was a religious society unified by a common language, shared literature and laws, and a collective social organization in which everyone participated. Each Muslim perceived themselves as an integral part of this shared brotherhood⁴. All elements worked together to form a universal self that transcended all biases and an intellectual and doctrinal fraternity in which every individual shared common beliefs, religious rituals, moral values, social ideals, and cultural sensitivities⁵. Islam benefited from linguistic, ethnic, and national diversity. The Islamic community accommodated this plurality and demonstrated a notable openness to the philosophies and worldviews of surrounding civilizations. This was partly due to the willingness to allow newly converted peoples to preserve their own traditions, as the territories governed by Muslims throughout history were highly diverse⁶. Thus, Arabs and Muslims spread across most continents did not perceive themselves as strangers outside what was called “Dar El Islam”. This universal civilizational climate was clearly reflected in the writings of Arab and Muslim travelers, who succeeded in understanding and embracing the Other within the framework of cultural difference.

2. The Characteristics of Islamic Arabic Travel Narratives

The Islamic worldview during the classical era was accompanied by narrative accounts, including travel writings that frequently positioned the Other within a context of apprehension or even fear. In such narratives, the Islamic self was often defined as a transcendent identity, immune to criticism and possessing absolute truth. The self was portrayed as inherently positive and essentialized, while the Other was represented as its inverted reflection, an essentialized image as well. Ethnocentric bias directed the traveler's attention not so much toward what he actually saw, but rather toward what he expected to see, based on what he had already heard within his own cultural framework⁷. This tendency is clearly reflected in the Arab travel narrative, which encapsulates the idea of venturing beyond the boundaries of the Islamic world while maintaining a distinctly Islamic centrality. This centrality manifests through three interrelated patterns of cultural orientation:

1- The Pattern of Belonging and Communal Identity This form of centralism defines alterity through the lens of collective affiliation. The Other is recognized whenever the traveler encounters something unfamiliar or departs from the norms of his own community.

2- The Doctrinal Centralism This framework establishes religion as the primary reference for distinguishing binary oppositions along the axis of Islam versus disbelief “kufr”. Space itself is divided into two domains: the Space of Islam “dar el islam” and the Space of unbelief “dar El Kufr”. As one scholar notes, one of the underlying assumptions of medieval geographical and travel writings in general

¹ Ibrahim, *The World of the Middle Ages in the Eyes of Muslims*, 14.

² Ann KS Lambton, *State and Government in Medieval Islam* (Routledge, 2013), 211.

³ Giovanna Calasso, “Constructing and Deconstructing the Dār Al-Islām/Dār al-Ḥarb Opposition: Between Sources and Studies,” in *Dār Al-Islām/Dār al-Ḥarb* (Brill, 2017), 24–26.

⁴ Marlène Barsoum, “The Traveller and His Scribe: In the Footsteps of Ibn Battuta and Their Rendering by Ibn Juzayy,” *Journal of North African Studies* 11, no. 2 (2006): 198.

⁵ Dunn, *The Adventures of Ibn Battuta: A Muslim Traveler of the Fourteenth Century*, 7.

⁶ Cemil Aydin, *The Idea of the Muslim World: A Global Intellectual History* (Harvard University Press, 2017), 16.

⁷ Caroline B Brettell, “Introduction: Travel Literature, Ethnography, and Ethnohistory,” *Ethnohistory* 33, no. 2 (1986): 128.

was the focus on the Islamic world and the avoidance of non-Islamic lands. This focus reflects the dominance of religion as the organizing principle of the narrative¹.

3- The Pattern of Utility and Self-Centered Knowledge This form of centralism is tied to the Islamic self's belief in the universality and superiority of its own knowledge and usefulness. The notion of benefit "Faida" is thus defined according to a fixed order that refers to specific values. Ibn Battuta, in his travels, did not consider himself merely a citizen of a country called Morocco, but rather a member of the broader realm known as "Dar El Islam", to whose spiritual, moral, and universal social values he remained deeply loyal above any other form of allegiance².

The act of travel is performed by a historically situated self, while the narrative describing the journey may either be produced by the traveler himself or entrusted to another person who rephrases and records it in written form. In other words, the narration can be undertaken by a different subject who is assigned the task of writing and presenting the journey in a narrative structure. Thus, the act of travel is carried out by a historical self imbued with particular emotions, impressions, and perspectives, whereas the discourse of travel is produced by a narrator who constructs utterances according to specific conventions and limited purposes, determined in relation to the intended audience³. Applying this to Ibn Battuta's journey* "Tuhfat al-Nuzar fi Gharā'ib al-Amsar wa 'Ajā'ib al-Asfār", which stands as one of the most significant works of classical Arabic travel literature, we find that the journey itself, as a spatial experience, lasted for about thirty years. During this time, Ibn Battuta visited numerous countries across three continents: Africa, Asia, and Europe, and did not return to his homeland in Morocco until the apparent end of his travels. His observations and accounts were then written down and shaped into a narrative form by the author of the text, Ibn Juzayy. down and narrated its events. This situation raises a complex issue, as it renders the relationship between Ibn Battuta's actual travels and their written account by Ibn Juzayy problematic one. The reader is thus left to imagine the gap that exists between Ibn Battuta's lived experiences and their presentation by Ibn Juzayy, and to speculate about what lies within the spaces separating these two entirely different acts⁴.

What the narrator performs in the travel text is essentially an act of documentation closer to historical recording and the accurate registration of observations. It represents a hybrid process that combines historical writing with literary expression, framed as testimonial accounts of experiences. Through the discourse of the text by which the journey is fixed and rendered into language the act of travel becomes known to us. One can easily imagine how many individuals have traveled across spaces without their journeys ever being transformed into discourse⁵. This implies that there are generic conventions and defining features that determine the nature of travel writing and give it its literary form. Foremost among these features are culturally embedded indicators that bring this genre close to the fields of anthropology and ethnography. Travel writing spanning various forms of literature that take travel as a fundamental condition of production is in many of its manifestations closely related to ethnographic study⁶. This connection is evident through elements that involve the representation of human beings within specific communities and geographical-cultural contexts.

¹ Nina Berman, "Questions of Context: Ibn Battuta and EW Bovill on Africa," *Research in African Literatures* 34, no. 2 (2003): 199.

² Dunn, *The Adventures of Ibn Battuta: A Muslim Traveler of the Fourteenth Century*, 12.

³ Said Yaqtin, *Arab Narrative: Concepts and Manifestations*, Al-Ikhtilaf Publications (Al-Ikhtilaf Publications, 2012), 175.

* "Ibn Battuta (born February 24, 1304, Tangier, Morocco—died 1368/69 or 1377, Morocco) was the greatest medieval Muslim traveler and the author of one of the most famous travel books, the *Rihlah* (Travels). His great work describes his extensive travels covering some 75,000 miles (120,000 km) in trips to almost all of the Muslim countries and as far as China and Sumatra (now part of Indonesia)". Hrbek, I. "Ibn Battuta." *Encyclopedia Britannica*, September 26, 2025. <https://www.britannica.com/biography/Ibn-Battuta>.

⁴ Barsoum, "The Traveller and His Scribe: In the Footsteps of Ibn Battuta and Their Rendering by Ibn Juzayy", 200.

⁵ Yaqtin, *Arab Narrative: Concepts and Manifestations*, Al-Ikhtilaf Publications, 175.

⁶ Joan-Pau Rubiés, *Travel Writing and Ethnography* (Cambridge University Press, 2002), 244.

3. The System of Contrast and Forms of Centralization

The travel narrative is characterized by a set of thematic features that manifest in different ways to shape its narrative form. Some of these features are linked to the cultural frameworks that underlie the specificity of the Arab-Islamic travel narrative, and these frameworks are interconnected and sequentially dependent upon one another. They can be identified in three main components, all inseparable from an initial conception of the culture of the Self:

a- Culture / Reference: Travel in classical Arabic literature took various forms, but travel narratives in this tradition can generally be divided into two main directions. The first involves travel and movement within familiar spaces, internal travel, while the second concerns alienation and movement toward an external or foreign place¹. The first type refers to journeys within the same country or, on a broader scale, within the boundaries of "Dar El Islam" (the Islamic world). The second, however, involves crossing beyond those boundaries into lands outside the Islamic domain. In general, travel provides an opportunity to observe how critical thinking and narrow perception alike emerge from encounters with multiple "Others". The Other is defined through and against differences that are regional, ethnic, religious, linguistic, or even gender-based differences that, to some extent, remain proximate to the traveler's homeland². According to this binary classification, comparison in the first type of travel (within the Islamic world) is horizontal: it is based on the notion that difference manifests in degrees of variation within the same cultural group, as the traveler compares the presence of certain traits or practices in one space to their presence in another. By contrast, when the traveler departs from the homeland the space of familiarity and cultural reference into the realm of difference, comparison becomes a vertical process, functioning as a factor of distinction and hierarchy. In such cases, difference is established on a principle of gradation, especially when the encounter involves the completely foreign or the external Other.

b- Culture / Center: The travel narrative is, by its very nature, a text of openness toward the Other. Travel takes place for discovery, which assumes multiple forms beginning with the Self and ultimately returning to it through the encounter with the Other. This makes the travel narrative a text of dual discovery: the discovery of the Self and the recognition of the Other, structured in a relation of contrast. Crossing borders is often associated with everything unfamiliar and carries a kind of sacred or magical-religious dimension, whereby one moves from the known sphere of social norms and customs into the territories of the unknown³. This discovery, born of the act of travel, is grounded in the idea of recognizing the boundaries that define the traits of each side. It involves the ability to internalize that knowledge and translate it into conceptual and cultural frameworks that become the basis for all relationships shaped by alterity, or for any vision capable of constituting otherness itself. Travel has long been regarded as a quest for the Other and, ultimately, a means of redefining and rediscovering the Self⁴. In this sense, the act of discovery that motivates travel transforms into an instrument of cognitive construction and symbolic formation, one that helps create a framework governing the relationship between the Self and the Other. In travel narratives, the image of the Other is consistently linked to the centrality of the Self. As the traveler moves through space and later recounts his observations or as another author narrates them on his behalf, he seeks to shape an awareness of his own cultural distinctiveness in contrast to that of the Other. In other words, he acquires a heightened consciousness of his difference, reinforcing a form of self-centeredness or self-centrality. This phenomenon is evident within the narratives themselves, as knowledge of other cultures becomes inscribed in the text, establishing the rules that govern its production, circulation, and reception⁵. The Self is thus represented as stable and ordered, while the Other appears as unstable and disordered.

¹ Walled A Al-Monaes, "Muslim Contributions to Geography until the End of the 12th Century AD," *GeoJournal* 25, no. 4 (1991): 39.

² Euben, "Journeys to the Other Shore: Muslim and Western Travelers in Search of Knowledge," 88.

³ Fiona Moodla, "Border Crossings in the African Travel Narratives of Ibn Battuta, Richard Burton and Paul Theroux," 381.

⁴ Aglaia Iankovskaia, "At the Edge of the World of Islam: Ibn Baṭṭūṭa in the Malay Archipelago," *Entangled Religions* 11, no. 5 (2020).

⁵ Justin Stagl and Christopher Pinney, *Introduction: From Travel Writing to Ethnography*, Taylor & Francis, 1996, 121.

c- Culture / System: This contrast is most evident in travel literature through the marvelous depiction of the “other,” their space, and beliefs. The sense of wonder begins in classical Arabic travel texts, much like in travel writings of other cultures, with the departure from one’s homeland. Those who judge things as strange are often the most traveled, constantly encountering the new and breaking the familiarity of place and culture¹. Thus, strangeness is realized in journeys to the worlds of the “other”, which are often presented as spaces of the unfamiliar and disorder, portraying what belongs to the other in a way that is marvelous and irrational. This difference is primarily symbolic, affecting the way things are perceived and understood, and operates at the level of imagination, where the contrast between the familiar Islamic world and the foreign space appears as a depiction of strangeness. All of this appears as a form of elevated imagination that confines itself to a predetermined perspective, approaching things only through it, and using all available data to confirm the validity of its assumptions². The marvelous construction of the “other” stems from an idealized view of the self and the confinement within a cultural system that seems harmonious to the traveler, transforming everything different into something strange. On the other hand, travelers also recorded what was unusual, strange, exciting, frightening, or simply what they believed would interest their readers³. The search for the unusual resembled what the audience might demand; in other words, travel fundamentally carries its driving motivation linked to the pursuit of dual strangeness both in the traveler themselves and in the audience anticipating the travel narrative.

Centralities often base their claim of superiority on narrating the world and presenting it according to their own perspective, usually by creating stereotypical images of the “other.” This was not limited to one centrality; a clear similarity can be observed between the representations of otherness in Islamic writings about Christians and Hindus, and what Christians wrote about Muslims, or how the British reused terms of denigration applied to Native Americans, or the accusations of barbarism used to describe Muslims they encountered in North Africa and South Asia⁴.

Conclusion

The Classical Arabic travel literature is fundamentally cultural, reflecting a centered perspective; this is evident in Ibn Battuta’s journey, which relies on cultural patterns to construct an image of the other that often appears inverted. Accordingly, the travel narrative is formed as a response to a pre-existing symbolic imagination of the other, rooted in the depth of the originating culture, rather than solely emerging from immediate observations.

The ego-centric lens and its associated symbolic imagination continue to shape the narrator’s articulation of alterity. The narrator in travel texts in general, and Ibn Battuta in particular, approaches the depiction of the other through a framework of contrasting pairs: culture/non-culture, order/disorder, Islam/disbelief, knowledge/ignorance, and others. Consequently, Travel narratives link the image of the other to the centrality of the self, wherein the self is portrayed as stable and orderly, while the other is depicted as lacking order.

This dynamic produces a central feature of these narratives: The travel account reflects the logic of this centrality, where all that is different is marked as strange, and the other is presented in terms of the marvelous and the inconceivable.

¹ Khaled Touzani, *The Travel and the Allure of the Marvelous Between Writing and Reception* (Arab Foundation for Studies and Publishing, 2017), 16.

² Abdullah Ibrahim, *Similarity and Difference* (Mu’minun Bil Hudud Foundation, 2018), 2:13.

³ Claire Taylor, “The Production of Knowledge and Preservation of Self-Identity: William of Rubruck and Ibn Battuta in Contact with Mongols,” in *Travel Writings on Asia: Curiosity, Identities, and Knowledge Across the East, c. 1200 to the Present* (Springer Nature Singapore, 2022), 32.

⁴ Aydin, *The Idea of the Muslim World: A Global Intellectual History*, 28.

References:

- Al-Mas'udi, Abu al-Hasan Ali. *Al-Tanbih Wa al-Ishraf*. Islamic Eastern Library, 1938.
- Al-Monaes, Walled A. "Muslim Contributions to Geography until the End of the 12th Century AD." *GeoJournal* 25, no. 4 (1991): 393–400. <https://doi.org/10.1007/bf02439491>.
- Aydin, Cemil. *The Idea of the Muslim World: A Global Intellectual History*. Harvard University Press, 2017.
- Barsoum, Marlène. "The Traveller and His Scribe: In the Footsteps of Ibn Battuta and Their Rendering by Ibn Juzayy." *Journal of North African Studies* 11, no. 2 (2006): 193–203. <https://doi.org/10.1080/13629380600704738>.
- Berman, Nina. "Questions of Context: Ibn Battuta and EW Bovill on Africa." *Research in African Literatures* 34, no. 2 (2003): 199–205. <https://doi.org/10.1353/ral.2003.0024>.
- Brettell, Caroline B. "Introduction: Travel Literature, Ethnography, and Ethnohistory." *Ethnohistory* 33, no. 2 (1986): 127–38. <https://doi.org/10.2307/481769>.
- Calasso, Giovanna. "Constructing and Deconstructing the Dār Al-Islām/Dār al-Ḥarb Opposition: Between Sources and Studies." In *Dār Al-Islām/Dār al-Ḥarb*. Brill, 2017. https://doi.org/10.1163/9789004331037_003.
- Dunn, Ross E. *The Adventures of Ibn Battuta: A Muslim Traveler of the Fourteenth Century*. Univ of California Press, 2012.
- El Moudden, Abderrahmane. "The Ambivalence of Riḥla: Community Integration and Self-Definition in Moroccan Travel Accounts, 1300–1800." In *Muslim Travellers*. Routledge, 2013.
- Euben, Roxanne L. "Journeys to the Other Shore: Muslim and Western Travelers in Search of Knowledge." In *Journeys to the Other Shore*. Princeton University Press, 2008.
- Fiona Moolla, F. "Border Crossings in the African Travel Narratives of Ibn Battuta, Richard Burton and Paul Theroux." *Journal of Postcolonial Writing* 49, no. 4 (2013): 380–90. <https://doi.org/10.1080/17449855.2012.759128>.
- Iankovskaia, Aglaia. "At the Edge of the World of Islam: Ibn Baṭṭūṭa in the Malay Archipelago." *Entangled Religions* 11, no. 5 (2020). <https://doi.org/10.46586/er.11.2020.8673>.
- Ibrahim, Abdullah. *Similarity and Difference*. Vol. 2. Mu'minin Bil Hudud Foundation, 2018. <https://books.google.dz/books?id=hL1PswEACAAJ>.
- Ibrahim, Abdullah. *The World of the Middle Ages in the Eyes of Muslims*. Arab Foundation for Studies and Publishing, 2007.
- Lambton, Ann KS. *State and Government in Medieval Islam*. Routledge, 2013.
- Rubiés, Joan-Pau. *Travel Writing and Ethnography*. Cambridge University Press, 2002.
- Said, Edward w. *L'orientalisme: L'Orient Créé Par l'Occident*. Seuil, 2005.
- Stagl, Justin, and Christopher Pinney. *Introduction: From Travel Writing to Ethnography*. Taylor & Francis, 1996. <https://doi.org/10.1080/02757206.1996.9960874>.
- Taylor, Claire. "The Production of Knowledge and Preservation of Self-Identity: William of Rubruck and Ibn Battuta in Contact with Mongols." In *Travel Writings on Asia: Curiosity, Identities, and Knowledge Across the East, c. 1200 to the Present*. Springer Nature Singapore, 2022. https://doi.org/10.1007/978-981-19-0124-9_2.
- Touzani, Khaled. *The Travel and the Allure of the Marvelous Between Writing and Reception*. Arab Foundation for Studies and Publishing, 2017.
- Yaqtin, Said. *Arab Narrative: Concepts and Manifestations*, *Al-Ikhtilaf Publications*. Al-Ikhtilaf Publications, 2012.

BIONOTE:

Ahmed Zazaa is a Professor of Cultural Criticism and Comparative Literary Studies at the University of Blida 2 - Algeria. Member of the Laboratory of Literary and Critical Studies, Research Team "Discourse Analysis", Member of the research projects "Cultural Criticism and Postmodern Currents" and "Anthropological Dimensions and Representations of the South in Literary and Critical Discourse". He is the author of "Dialogue and Carnival Patterns", and two chapters in two scientific books: «The Third Eye: Applications in Cultural Criticism» and "The Presence of the Desert in Literature", and has published articles in scientific journals.

Problema fundamentelor în filosofia chineză antică. Cadre conceptuale, paradigme și tradiții de gândire

Article history:

Received: 20.10.2025

Accepted: 15.11.2025

Available online: 31.11.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.14>

CC BY-NC 4.0

Petru DUNCA

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

Centrul Universitar Nord din Baia Mare

duncapetru01@yahoo.com

TITLE: "The fundamentals of ancient Chinese philosophy. Conceptual frameworks, paradigms and thinking traditions"

ABSTRACT: Ancient China, one of the oldest continuous civilizations in the world, stands out through many remarkable achievements such as some of the earliest writings in the world, the Great Wall of China and the Silk Road. Philosophy in long lasting China takes shape during the Zhou Dynasty between 1066 and 771, when the Yi Jing, the Book of Changes, appears. The philosophical schools formed by great Chinese thinkers emerge at this time, including Lao Tsi and Confucius.

The problem of major philosophical issues becomes clear. These include Dao, Yin and Yang, Qi understood as spiritual energy and the authority of the past. All these appear as a process, not as substance.

KEYWORDS: China, Lao Tsi, Dao, Yin and Yang, Qi.

REZUMAT: China antică, una dintre cele mai vechi civilizații continue din lume, se evidențiază printr-o multitudine de remarcabile realizări: printre cele mai vechi scrieri din lume, Marele zid chinezesc, Drumul mătăsii. Filosofia în multimilenara Chină se edifică în vremea Dinastiei ZHOU (1066-771) când apare Yi-Jing: „Cartea Schimbărilor”. Apar școlile filosofice construite de marii filosofi ai Chinei și ai umanității: Lao Tzi și Confucius. Acum se evidențiază problema marilor fundamente filosofice: Dao, Yin și Yang, Qi – energia ca substrat spiritual, autoritatea trecutului. Fundamentul se evidențiază ca proces, nu ca substanță.

CUVINTE-CHEIE: China, Lao Tsi, Dao, Yin and Yang, Qi.

Introducere

China antică, una dintre cele mai vechi civilizații continue din lume a fost condusă de dinastii imperiale corespunzătoare tipurilor de civilizație, când se instituie suveranitatea ereditară. Prima Dinastie legendară a fost XIA (2205-1766 î. Hr) și corespunde tipului de civilizație neolitică, perioada elaborării celor mai vechi scrieri din lume și a realizării primei organizări statale. Epocii bronzului aparține Dinastia SHANG (1766-1122 î. Hr) când sistemul social este mai bine definit: primul stat chinez bine structurat. În această perioadă apar primele documente scrise: inscripțiile pe oase și pe carapace de broască țestoasă (peste 10.000 piese). Aceste „oase oracol” reprezintă un fascinant material documentar: 10.000 caractere, 3000 fiind caractere uzuale. Se reprezintă astfel una dintre cele mai vechi scrieri din lume. Din această perioadă datează *Marea Regulă* care cuprinde 9 articole referitoare la norme, indicații de guvernare, norme religioase, juridico-administrative.

Filosofia în multimileniara Chină, se plămădește și se conturează în vremea Dinastiei ZHOU (1066-771 î. Hr). „De la «Yi-Jing»”, poate cea mai veche Carte a chinezi, la școli; de la trigramelor și hexagramelor ei, reprezentări grafice în care se lucrează cu termeni larg deschiși metafizic¹.

YI JING „Cartea schimbărilor” (672 î. Hr) cuprinde texte cu caracter filosofic, primele reprezentări despre univers și om în filosofia chineză. Originile se pierd în realitatea mitică. Este rodul unei înțelepciuni desăvârșite de-a lungul mai multor milenii. „Cartea schimbărilor”, numită și „Biblia Orientului”, cu o vechime de peste 3000 ani, este studiată ca un oracol asupra viitorului, ca o carte de înțelepciune, un ghid pentru o viață etică.

¹ Gheorghe Vlăduțescu, *Introducere în istoria filosofiei Orientului antic*, (Editura Științifică și Enciclopedică, 1980), 40.

Corpusul principal al Tratatului YI JING conține multe idei pe tema sistemului de divinație, folosit de către magii din Dinastia ZHOU. Mai există o secțiune suplimentară a autorilor (475-221 î. Hr.), în timp.

Este o expunere filosofică în care se construiește o *explicație dialectică* a lumii și a principiilor etice. În spiritul Tradiției, se consideră că Principiile care stau la baza cărții „YI-JING”, au fost elaborate de către FU-XI (2800-2737 î. Hr.), unul dintre eroii legendari și conducători din perioada timpurie de organizare statală a Chinei, căruia i s-ar fi revelat opt trigrame pe cale supranaturală. După 600 ani, pe vremea legendarului gânditor YU, trigramele ar fi fost transformate în 64 de hexagrame, înregistrate în scris. În timpul Dinastiei SHANG și Dinastiei ZHOU, hexagramele au fost explicate și reinterpretate. Marele gânditor Confucius a realizat un Comentariu la YI-JING numit SHI YI care este un Tratat de divinație, construcție a unei cosmologii în care omul și natura formează un singur sistem.

Pe baza vechilor Principii etice și religioase, se dezvoltă Școli filosofice care au la bază idei de nuanțată profunzime metafizică. În perioada Dinastiei ZHOU, începuturile filosofiei antice chineze se identifică cu monumentalele construcții spirituale ale celor mai mari filosofi chinezi și ai lumii: Lao-Tzi (571 î. Hr.) numit și „bătrânul înțelept”; Kong-Tzi (Confucius) (468-376 î.Hr.) și Mo-Tzi (468-376 î. Hr.).

În această perioadă de dezvoltare a filosofiei antice chineze se nuanțează *Problema fundamentelor*, aceasta reprezentând unul dintre cele mai fertile câmpuri de investigație pentru hermeneutica filosofică comparativă și istoria ideilor, a modului în care tradiția chineză a constantelor conceptuale face referințe la „temelia lumii”. Aceste referințe diferă aproape radical de înțelegerile și interpretările filosofiei occidentale.

Dacă gândirea greacă a construit o metafizică a esenței, a cauzei prime și a Principiului structural al realității, tradiția chineză s-a dezvoltat în jurul unei metafizici a procesului, a continuității, a armoniei dinamice și a interdependențelor.

În Europa, filosofia se centrează pe conceptul de „înțelepciune”, insistând asupra metafizicii, logicii, eticii. În China antică, cultura și filosofia sunt independente de cultura europeană, structurându-și singură reperele. În China a lipsit nominalizarea conceptului de „înțelepciune” ca orientare spre o disciplină în sine, întrucât era legată de politică, economie, religie și de aspectele vieții individuale.

Jaqueline Russ în *Panorama ideilor filosofice* evidențiază o perspectivă. „Nu ar trebui oare să oferim o *imagine plurală, descentrată, multiculturală* a aventurii filosofice, încă de la originile ei? Există filosofie în Orient? Avem numeroase repere în acest sens, din India până în Egipt și Palestina, trecând prin China. Din punct de vedere filosofic, cercetarea nu are un centru, ci o pluralitate de nuclee. Istoricul ideilor filosofice se vede nevoit să se ocupe de lumi multiple, să exprime pluralitatea epocilor și să recunoască faptul că nimeni nu a decoperit filosofia în aceleași mod în care Cristofor Columb - a descoperit America”¹

Problema fundamentelor nu se enunță prin întrebarea: „care este substratul ultim al lucrurilor?”, ci prin alt tip de întrebări, cu altă tematică:

- Ce face posibilă odinea lumii?
- Cum se constituie armonia dintre om, natură și cosmos?
- Care este sursa legitimității morale și sociale?

Datorită acestei orientări, filosofia chineză veche oferă un cadru alternativ de gândire, în care Fundamentul nu este un punct de pornire absolut, ci un proces, în care lumea devine, se transformă și se stabilizează fără a apela la concepte rigide sau transcendente.

1. Cadre conceptuale ale întemeierii Dao. Devenire și ordine cosmică

Dao nu este doar conceptul central al daoismului, ci un principiu transversal în gândirea chineză. Dao în YI JING (Cartea schimbărilor) este o temă centrală pentru înțelegerea filosofiei clasice chineze. YI JING nu folosește explicit conceptul Dao în forma dezvoltată ulterior de taoism, dar întregul sistem al Schimbărilor exprimă dinamica lui Dao.

¹ Jacqueline Russ, *Panorama ideilor filosofice* (Amarcord, 2002), 13.

Dao înseamnă „Calea”, iar în gândirea clasică este:

- Principiul fundamental al Universului;
- Punctul prin care totul se transformă;
- Ordinea naturală a Schimbărilor.

În YI KING, Dao nu este un zeu sau o forță personalizată, ci ritmul cosmic al alternanței dintre Yin și Yang, al naturii și al trecerii, al stabilității și al mișcării.

Conceptul Dao este prezent în mod implicit în câteva idei-cheie:

1. „Schimbarea este Dao”

YI KING pornește de la ideea că universul este în permanență transformare. Cele 64 de hexagrame sunt fațete ale realității.

2. „Dao al Cerului”, „Dao al Pământului”, „Dao al omului”

Cerul reprezintă ordinea naturală, legile cosmice; Pământul semnifică adaptarea, fertilitatea, receptivitatea; Omul evidențiază acțiunea în armonie cu schimbarea.

3. Yin și Yang sunt expresii ale lui Dao

Dao se manifestă ca alternanță dintre Yin și Yang, principiile complementare ale realității. În Tratatul Yi King se arată cum această alternanță produce toate fenomenele.

Există o profundă legătură între Yi King și Taoism.

Yi King este un Tratat de divinație care evidențiază ritmurile naturale. Taoismul filosofic reprezentat prin Lao Tsi și Confucius, a preluat și a extins conceptul Dao din Tradiția Yi King.

În Taoism, a urma Dao înseamnă „acțiune fără efort”, iar în Yi King înseamnă: „acțiune potrivită momentului”.

Dao în „Cartea Schimbărilor” este Principiul cosmic al transformărilor continue.

„Dao de Jing” (Cartea despre cale – Dao și virtute – de) valorizează concepția despre Dao (Cale) din Cartea Schimbărilor, unde Dao reprezintă esența fenomenelor și sensul din Cartea documentelor, elaborată în aceeași perioadă a Dinastiei ZHOU, unde Dao este regula fundamentată a eticii superioare.

Conceptul Dao (Calea sau Drumul) în filosofia lui Confucius, gânditor cu un imens prestigiu în spiritualitatea asiatică și cu apreciazabilă influență în gândirea universală, subliniază diferențele față de Daoism, unde Dao este principiu cosmic transcendent, Confucius se concentrează pe aspectul său etic și social.

„Gândirea lui Confucius s-a circumscris eticii și politologiei. Ceea ce constituie axul interesului său este să răspundă la două întrebări care frământau societatea chineză a timpului și care revin în preocupările oamenilor, cel puțin în perioada de criză acută a societății. Ele erau: 1) dacă și cum este posibil echilibrul social și 2) dacă și cum este posibilă armonia socială”¹

Aceste interogații, ilustrează faptul că Kong-Zi (Confucius) este un gânditor politic. El a elaborat o filosofie practică.

Filosofia practică este, cu principiile, normele și valorile ei, cuprinsă în cele patru cărți care îi sunt atribuite: Da SUE - Marele Stadiu; Zhong-Yung - Invariabilitatea și Mediu; Jun-Yu - Întrețineri, cugetări, analecte și Meng-Zi - atribuită lui.

„Nici chiar Confucius n-a scăpat de povara ontologiei. Și cum ontologia chineză veche era inevitabil legată de cer, pământ și om, toate acestea vor fi prezente și în gândirea confucianistă. Confucius admite că există un Mandar al Cerului sau un principiu al operațiunilor vitale, pe care îl numește cu sintagma de natură rațională.”²

În Confucianism, Dao reprezintă Calea de urmat pentru a atrage o viață armonioasă atât la nivel individual cât și social. Nu este un concept metafizic abstract ca în Daoism (deși Confucius recunoștea o Putere a cerului), ci o cale morală și politică, bazată pe tradiție, virtute și rituri.

¹ Gheorghe Al. Cazan, *Introducere în filosofie. De la antici la Kant* (Actami, 1997), 55.

² *Ibidem*.

1.1 Dao: Calea Moralei și a Tradiției

Confucius a trăit într-o perioadă de declin moral și social în China și a evidențiat necesitatea de a urma Dao (Calea) celor din vechime¹. El vedea societatea ideală ca fiind situată în trecutul îndepărtat al umanității și avea credința că răsturnarea Ordinii se poate face prin aderarea la virtuțile străvechi și la ritualurile ancestrale (LI).

- Fundamentul etic: Dao în Confucianism este eminent practic, fiind concentrat pe etica vieții cotidiene a individului în societate.

- Virtuțile Cardinale : Calea este „construită” cu virtuți esențiale:

REN: Omenia, umanitatea, bunăvoința².

YI: Dreptatea, corectitudinea³.

LI: Riturile, respectarea ierarhiilor și a normelor de comportament.

XIAO: Pietatea, devoțiunea față de familie.

- Autocultivarea:

Oamenii care urmează Dao, sunt cei care se dedică autocultivării pentru a deveni: „Omul nobil”, sau „Omul superior”. „Omul superior” îi iubește pe oameni: *Analecte* 6.28⁴.

„Omul cu Ren (Omul nobil) dorește să stea ferm și de aceea îi ajută și pe alții să stea ferm. Dorește să se desăvârșească și de aceea îi ajută și pe alții să se desăvârșească” (*Analecte** 12.22)⁵

Regăsim aici: „ceea ce nu dorești pentru tine, nu face altora”⁶ (*Analecte* 15.23) (Echivalentul regulii de aur, la nivel individual).

„Omul nobil” a progresat semnificativ pe Cale (Dao), dezvoltând un puternic sentiment al Dreptății (YI), al iubirii și al Prieteniei. Confucius formulează Principiul Omeniei (JEN) care unește Binele, Adevărul și Riguarea morală.

1.2 DAO: Calea Guvernării juste

Pentru Confucius, **DAO** nu era doar o cale individuală, ci este în același timp un Principiu fundamental pentru conducerea statului.

• Guvernarea prin virtute

Confucius evidențiază faptul că un conducător trebuie să guverneze prin virtute și nu doar prin pedepse.

„Dacă stăpânești poporul prin mijloacele virtuții și îl controlezi prin bunăvoință (LI), oamenii vor dobândi propriul lor simț al rușinii și astfel se vor corecta singuri” (A. 1.6.)⁷

• DAO – al Conducătorilor

Confucius a elaborat patru DAO (Principii) pentru conducători. (*Analecte*, 1.5.)⁸

- 1) Simțul autorespectului;
- 2) Simțul răspunderii;
- 3) Simțul bunăvoinței în educația poporului;
- 4) Simțul dreptății;

• Încredere a Poporului:

Factorul principal al stabilității statului este încrederea poporului.

„Puterea în care poporul nu are încredere este supusă pieirii” (*Analecte*, 1.8.)⁹ Este o „Regulă de aur” la nivel social.

¹ Confucius, *Analecte*, trad. Florentina Crișan (Humanitas, 1995), sursa 1.3.

² *Ibidem*, sursa 1.8.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, 6.28.

⁵ *Ibidem*, 12.22.

⁶ *Ibidem*, 15.23.

⁷ *Ibidem*, 1.6.

⁸ *Ibidem*, 1.5.

⁹ *Ibidem*, 1.8.

Confucius deplasează problematica fundamentelor de pe axa cosmologică, pe axa moral-politică. Fundamentul moral, în Tradiția confucianistă, în ordinea cosmică din perspectiva antropologică și a normativității nu se poate constitui fără ordinea interiorității omului.

El nu operează cu un fundament metafizic, ci cu unul normativ-practic: omul este fundația ordinii, iar ordinea este posibilă prin cultivarea caracterului.

În opoziție cu metafizica occidentală clasică, DAO nu este un arche, ci un Principiu rațional impersonal care se fondează prin disponibilitatea receptării.

Fundamentul DAO, nu constrânge, ci permite.

2. Yin-Yang – fundamente duale ale transformărilor

Cartea Schimbărilor (Yi Jing) este una dintre cele mai vechi opere din gândirea filosofică din lume, un text care situează existența în fluxul continuu al schimbării. În centrul său se află dinamica fundamentală a cosmosului: *Yin* și *Yang*, cele două principii complementare care structurează orice proces al vieții. Încă din cartea „Comentariul deciziei” (Tuan Zhuan) se afirmă că întregul univers este țesut din alternanța dintre aceste două forțe: „Marea Putere Creatoare (Yang) și Marea Putere Receptivă (Yin) își împletesc virtuțile, iar schimbările dintre ele dau naștere tuturor lucrurilor.”¹ Aici, Yang este definit ca fiind impulsul activ, creator, iar Yin reprezintă receptivitatea fertilă care primește, stabilizează.

2.1 Hexagramele: arhitectura schimbării

Cele 64 de hexagrame ale Tratatului sunt combinații de linii: *Yin* și *Yang*, iar jocul lor simbolic descrie ritmurile existenței. Prima hexagramă *Qin* – Creativul este compusă din șase linii Yang. Se spune: „Creativul aduce succes prin perseverență. El este neschimbat, puternic și luminos.”² Acesta este Yang în forma sa arhetipală, neînfrânt, expresiv, orientat către înalt.

A doua Hexagramă, *KUN* – Receptivul formată din șase linii *Yin*, înfățișează principiul complementar. „Receptivul își atinge scopul prin dedicare. A duce mai departe ceea ce este mare, înseamnă a rămâne deschis și a hrăni ceea ce vine.”³ Este puterea care transformă potențialul în realitate.

Yi Jing evidențiază faptul că adevărata înțelepciune este armonia dintre cele două forțe antagoniste. Nu este numai un manual de divinație, ci este o filosofie a devenirii. Cele două hexagrame sunt prezentate drept arhetipuri ale realității: activul ceresc și receptivul teluric. Armonia dintre ele produce Ordinea lumii.

2.2 Yin și Yang ca principii cosmologice

În Yi King, Yin și Yang reprezintă **ritmurile fundamentale ale naturii**. Textul clasic sublinează complementaritatea acestora: „Cerul este puternic prin permanenta mișcare (Yang). Pământul este roditor prin receptivitate (Yin).”⁴

În tradiția chineză nu există început și sfârșit absolut. Totul este transformare fără oprire. De aici și titlul „Cartea Schimbărilor”.

Acest principiu a influențat medicina tradițională, artele marțiale, gengshui-ul și etica confucianistă.

2.3 „Yin și Yang ca principii etice” și înțelepciunea schimbării

În comentariile confucianiste ale Yi King, *Yin* și *Yang* sunt aplicate la caracterul uman.

- Virtutea apare atunci când omul își adaptează acțiunile la ritmul lor.
- *Yang* ca forță creatoare, inspiră responsabilitate, inițiativă și fermitate.
- *Yin* ca forță receptivă, inspiră înțelepciune, răbdare și ascultare atentă.

¹ *Cartea schimbărilor* (Editura Herald, 2020), 25.

² *Ibidem*, Hexagrama 1.

³ *Ibidem*, Hexagrama 2.

⁴ Yi King, Hexagrama 1 și Hexagrama 2, Tradiție Zhou, Hexagrama 1.

„Omul nobil își modelează acțiunea după ceea ce este creativ (*Yang*) și își hrănește caracterul prin receptivitate (*Yin*).”¹ Înțeleptul este cel care știe când să acționeze (*Yang*) și când să aștepte sau să se adapteze (*Yin*).

Cartea Schimbărilor afirmă: „A ști momentul potrivit este calea către succes.”² Conceptul central al *Cărții Schimbărilor* (*Yi King*) este discernerea momentului oportun (sau „timpului potrivit”) ca metodă fundamentală de a atinge succesul și armonia. Este baza întregii structuri a *Cărții* și este exprimată prin conceptul chinezesc de SHI, care înseamnă „timp”, „moment”, „oportunitate”. Succesul nu este static ci este ca o aliniere dinamică cu ritmurile naturale ale schimbării.

Fiecare dintre cele 64 de hexagrame descriu o situație arhetipală specifică. Adaptabilitatea ca virtute supremă, Înțeleptul, „omul superior” nu este cel care domină situația ci este cel care se pliază pe cerințele SHI-ului (moment, oportunitate, timp). A ști momentul potrivit înseamnă a renunța la rigiditate și a îmbrățișa natura fluidă a existenței. Succesul, prin urmare, este un act de sincronizare perfectă.

În tradiția *Yi King*, succesul obținut prin forță este efemer și aduce cunoștințe negative. Adevăratul succes, cel durabil, este atins atunci când este în armonie cu „Marea Normă a Cerului” (care este în esență, cursul natural al lucrurilor).

Semnificația inițială a ideogramei chineze *Ying* și *Yang* arată că acestea sunt forțe interdependente, în interacțiune constantă și au un potențial interschimbabil. „Perechile complementare *Yin* și *Yang* abundă în întregul univers și opoziția lor elementară oferă tensiunea dinamică necesară pentru toate mișcările și schimbările.”³

Filosofia chineză veche a stabilit o legătură practică între *Ying-Yang* și cele Cinci Activități Elementare (*Wu Shing*). „Teoria celor Cinci Activități Elementare explică în continuare asocierile cosmologice dintre om și univers. Spre deosebire de cele cinci elemente din filosofia occidentală tradițională, cele Cinci Activități Elementare ale Taoismului se referă la forțe active, și nu la elemente inerte deși folosesc simboluri similare.”⁴

„Tratatul clasic al Împăratului Galben” afirmă: „Cele Cinci Activități Elementare ale Lemnului, Focului, Pământului, Metalului și Apei, cuprind toate fenomenele din natură. Acestea sunt niște simboluri care se aplică la fel de bine în cazul omului.”⁵

Marcel Granet, unul dintre marii exegeți ai civilizației chineze, în celebra lucrare „Gândirea chineză” analizează sistematic o multitudine de aspecte: de la „Expresia gândirii”⁶, „Ideile directoare”, „Sistemul lumii” și „Secte și școli” de gândire din cadrul monumentalei civilizații chineze.

În cap. II „Idei directoare”⁷, face o analiză complexă asupra conceptelor de *Yin* și *Yang*, complexitatea manifestărilor dinamice în întreaga utilitate. Această antiteză dintre *Yin* și *Yang* „nu este nicidecum cea dintre două Substanțe, două Forțe, două Principii. Ea este pur și simplu cea dintre două Embleme mai bogate decât toate celelalte în puterea sugestivă.”⁸

Marcel Granet precizează: „se atribuie lui *Yin* și *Yang* demnitatea și autoritatea unui cuplu de Rubrici-Călăuze. Tocmai din pricina acestei autorități vedem atribuindu-i-se cuplului *Yin-Yang* această uniune armonioasă, această acțiune concertantă pe care ne-o imaginăm că e sesizabilă la rădăcina oricărei antiteze și care pare să prezideze totalitatea contrastelor ce constituie Universul.”⁹

Se mai face o nuanțare extrem de relevantă: „Dacă Timpul, Spațiul, Societate, Universul își datorează ordonarea bipartită, categoriei de sex acesta nu se datora nicidecum efectului unei tendințe

¹ *Ibidem*, 1.10.

² *Ibidem*, 2.18.

³ Daniel Reid, *Tao pentru sănătate, sex și longevitate. O abordare practică a Căii străvechi* (Polirom, 2006), 33.

⁴ Haung Di sau Împăratul Galben (2697-2597 î. Hr.) este un legendar împărat chinez, considerat strămoșul tuturor chinezilor, fondatorul civilizației chineze.

⁵ *Idem*, p. 39.

⁶ Marcel Granet, *Gândirea chineză* (Herald, 2006).

⁷ *Ibidem*, 75-239.

⁸ *Ibidem*, 109.

⁹ *Ibidem*.

metafizice spre un dualism substanțialist. Idei de cuplu îi rămâne asociată ideea de comuniune, iar noțiunea de totalitate inspiră regula bipartiției.”¹

Dialectica *Yin-Yang*, dezvoltă încă din perioada Dinastiei ZHOU, exprimă un nivel specific al civilizației chineze de a conceptualiza FUNDAMENTUL CA TENSIUNE ECHILIBRATĂ. *Yin* și *Yang* nu sunt substraturi, ci modalități ale mișcării Universului. Împreună formează un model în care realul nu este niciodată static, fundamentul este o dinamică ciclică, un flux perpetuu al contrariilor interdependente.

3. Qi – Energia ca substrat procesual

Qi – este principiul unificator între metafizică, fiziologie, moralitate și cosmologie. Este „materie subtilă” dar și „energie vitală”. *Qi* este un element fundamental pentru înțelegerea modului în care chinezii antici concep lumea, nu ca pe un obiect inert, ci ca o rețea de energii aflate într-o dinamică armonioasă.

Fundamentul nu constă în entități, ci în circuite, intensități și ritmuri.

Totul în Univers este o manifestare a *Qi*-ului, a cărei circulație armonioasă asigură ordinea naturală.

Qi-ul nu este un concept abstract, ci stă la baza multor practici tradiționale chineze².

Qi face parte din cele Trei Comori – *Jing*: (esența vieții), *Qi* (energia vieții) și *Shen* (spiritul vieții). Acestea includ cele trei niveluri fundamentale pentru toate ființele: fizic, energetic și mental.

Cele trei Comori sunt considerate ca fiind daruri prețioase oferite de DAO. „Având în vedere rolul lor principal atât în Taoismul filosofic, cât și în cel practic, ne putem referi la cele Trei Comori ca fiind «Treimea Taoistă». Împreună cu aspectele *Yin* și *Yang* și cu cele Cinci Activități Elementare, acestea alcătuiesc baza teoretică a diagnosticării și terapiei medicale chineze ca și a artelor marțiale și a meditației chineze.”³

Triada: *DAO* – *YIN* – *YANG* – *Qi* formează arhitectura unui model metafizic non-substanțialist, procesual și organic în care se întemeiază dinamica Universului.

Concluzie

Analizând Fundamentul filosofic al Chinei Antice am concentrat analiza asupra dezvoltării filosofiei în perioada Dinastiei ZHOU când a fost scrisă marea lucrare *Yi Jing, Cartea schimbărilor*. S-au dezvoltat filosofii lui Lao-Tsi și Confucius pe care le-am analizat având în vedere problema constantelor filosofice: *DAO*, *Yin* și *Yang*, *Qi* – energia vitală ca substrat spiritual. Fundamentul se evidențiază ca proces, nu ca substanță.

În esență, filosofia chineză a oferit umanității soluții pragmatice și spirituale pentru o societate complexă, punând un deosebit accent pe Ordine, Echilibru și Armonie.

Această civilizație multimilenară marcată de profundă originalitate, are în esență ca Fundament în istoria umanității: *Ideea de Unicitate*.

References:

Cartea Schimbărilor. Herald, 2020.

Cazan, Gh. Al. *Introducere în filosofie. De la antici la Kant*. Actami, 1997.

Confucius. *Analecte*. Trad Florentina Crișan. Humanitas, 1995.

Dunca, Petru. *Introducere în filosofia Orientului antic*. Editura Fundației AXIS, 2005.

Granet, Marcel. *Gândirea chineză*. Herald, 2006.

Marin, Constantin. *Istoria filosofiei în Orientul antic*. Universitatea „Al. I. Cuza”, 1979.

Reid, Daniel. *TAO pentru sănătate, sex și longevitate. O abordare practică a Căii străvechi*. Polirom, 2006.

Russ, Jaqueline. *Panorama ideilor filosofice*. Editura Amarcord. Timișoara, 2002.

Tsi, Jao. *Cartea despre Dao și virtuțile sale*. Editura Meteora Press, 2001.

Vlăduțescu, Gheorghe. *Introducere în istoria filosofiei Orientului antic*. Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

¹ *Ibidem*, 123.

² Aplicații practice ale energiei *Qi*: Medicina Tradițională Chineză (Acupunctură; Qigong și Tai Chi; Arte marțiale, Judo, Karate, etc).

³ *Ibidem*, 44.

BIONOTE:

Petru DUNCA, Professor, PhD, Department of Socio-Human Sciences, Theology, Arts, Faculty of Letters, Northern University Center in Baia Mare: Doctoral School, coord. Philosophy Department, Technical University of Cluj Napoca. He is the author of four authored books: *Ființă - Cunoaștere - Fericire la gânditorii post- paninieni* (2000), *Eseuri etnologice* (2000), *Repere în antropologia culturală a alimentației* (2004), *Introducere în filosofia Orientului antic* (2005). Co-author of 11 books and over 45 specialized studies in the field of philosophy, communication sciences, cultural anthropology published in journals indexed in international databases. He participated with scientific papers at over 40 international conferences and four international ASPLF Congresses: Venice, Brussels, Iasi, Rabat. He has published numerous articles in cultural magazines from Romania.

The Theory of Apocatastasis: New Theological Opinions on an Old Dogmatic Controversy

Article history:

Received: 19.08.2025

Accepted: 30.10.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.15>

CC BY-NC 4.0

Alexandru LAZĂR

Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca

alexandru.05.lazar@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-7148-1474>

ABSTRACT: The study entitled "The Theory of Apocatastasis: New Theological Opinions on an Old Dogmatic Controversy" addresses a central and simultaneously controversial theme within Christian eschatology – the universal restoration (apocatastasis) – and reevaluates its implications in the context of contemporary theological thought. The work explores the contributions of the Church Fathers and modern theologians to the understanding and interpretation of this doctrine, highlighting the tensions between divine love, human freedom, and eschatological justice. It analyzes the impact of this theory on several fundamental dimensions of dogmatics: soteriology, the theology of hope, the problem of evil and hell, and the complex interrelations between God's attributes. The research methodology is patristic and interdisciplinary, deliberately avoiding rigid scholastic systematizations. The approach is centered on the question as a form of open, prophetic, and apophatic thinking, grounded in a "theology of exception" that reveals the margins and crises capable of disclosing the essence. The study explores the convergences between Orthodox theology and modern philosophical and scientific thought (Heidegger, Kant, Jung, Cantor), aiming to comprehend the "antinomy of hell" and the spiritual significance of a possible universal salvation. Thus, the study aims not only to provide a dogmatic clarification but also to open a space for existential and pastoral questions of contemporary relevance, in which the issue of universal salvation gains profound – perhaps even emblematic – significance. In the face of the "hell of despair" characteristic of the modern age, apocatastasis is revisited not as a doctrinal certainty, but as a living horizon of Christian hope and love.

KEYWORDS: Apocatastasis, Universal Salvation, Eschatology, Controversy, Christian Universalism.

TITLU: „Teoria Apocatastazei: noi opinii teologice asupra unei vechi controverse dogmatice”

ABSTRACT: Studiul intitulat "Teoria apocatastazei: Noi opinii teologice în legătură cu o veche controversă dogmatică" abordează o temă centrală și totodată controversată din cadrul eshatologiei creștine – restaurarea universală (apocatastaza) – și reevaluează implicațiile acesteia în contextul gândirii teologice contemporane. Lucrarea urmărește contribuțiile Părinților Bisericii și ale teologilor moderni la înțelegerea și interpretarea acestei doctrine, punând în lumină tensiunile dintre iubirea divină, libertatea umană și dreptatea eshatologică. Se analizează impactul acestei teorii asupra unor dimensiuni fundamentale ale dogmaticii: soteriologia, teologia speranței, problema răului și a iadului, precum și raporturile complexe dintre atributele divine. Metodologia cercetării este de factură patristică și inter-disciplinară, evitând sistematizările scolastice rigide. Abordarea este centrată pe întrebare ca formă de gândire deschisă, profetică și apofatică, și se fundamentează pe o "teologie a excepției" care scoate la iveală marginaliile și crizele ce pot revela esența. Se explorează convergențele dintre teologia ortodoxă și gândirea filosofică și științifică modernă (Heidegger, Kant, Jung, Cantor), cu scopul de a înțelege "antinomia infernului" și sensul spiritual al unei eventuale mântuirii universale. Studiul își propune, astfel, nu doar o clarificare dogmatică, ci și o deschidere spre întrebările existențiale și pastorale ale contemporaneității, în care problema mântuirii tuturor capătă o relevanță profundă, poate chiar emblematică. În fața unui "iad al deznădejdiei" specifice epocii moderne, apocatastaza este repusă în discuție nu ca certitudine doctrinară, ci ca orizont viu al speranței și iubirii creștine.

CUVINTE-CHEIE: Apocatastaza, Mântuire Universală, Eshatologie, Controversă, Universalism Creștin.

Research Topic

The proposed topic is entitled "Apocatastasis. New Theological Views on an Old Dogmatic Controversy", and it is part of a chapter that is as extensive as it is enigmatic: that of Christian eschatology. Therefore, what we aim to investigate is the contribution of the Church Fathers and Contemporary Theologians to the nuanced understanding of this subject.

Argumentation of the Topic

The doctrinal implications that this theory generates in the field of Christian eschatology, as well as in the field of soteriology, are significant. It overturns the entire structure of the faith and shatters the fundamental teachings of the Church, as they are found in the Holy Scripture and in the masterpieces of the Church Fathers¹. Supporting this doctrine would imply: the absence of any process of sanctification, the elimination of the Last Judgment, and even the salvation of the devil².

It is of particular interest to examine the position of the Holy Fathers, ecclesiastical writers, and contemporary theologians who have taught, to varying degrees, the theory of the salvation of all, and then to observe how each author understood apocatastasis. *Mutatis mutandis*, we will attempt to offer a well-articulated dogmatic response suitable for contemporary society.

Our topic seeks to address the difficult questions that arise both on a personal level and on a dogmatic and spiritual level:

On a personal level, we ask ourselves: In what sense am I saved, and in what sense am I condemned? How can I be both at the same time? How am I saved in God and yet remain condemned through my own will? How can a freedom that turns against itself still be invested with supreme value? Can this antinomy be overcome? If so, in what direction? If not, what path does it open by remaining and persisting within it? Without the antinomic reflection on eternal hell, my Christianity would have remained infantile, monotonous, barren, and almost certainly irrelevant. For only today, in the contemporary world, can the issue of universal restoration reveal its full creative, renewing, and integrating potential. It may gain an emblematic character for our time – as a key and fundamental concern in reopening, by yet another interval close to the end, the path that began two thousand years ago.

A number of dogmatic chapters and fundamental theological questions converge in this direction and can be integrated into the subject of universal salvation:

1. Divine love and human freedom (the ultimate meaning of divine love, the ontological level and limits of human freedom),
2. The theology of hope,
3. Evil and hell (how was the beginning of evil possible, and how can it be eternal?),
4. The relationship between God's attributes (God's justice and love – what is divine wrath from the perspective of divine impassibility?),
5. The relationship between divine providence and foreknowledge (regarding the damned like Judas, "*it would have been better for him not to have been born*" (Matthew 26, 24), or the freedom of those chosen from the womb, or of those who were never born),
6. The subject/object and objective/subjective relationship in the context of objective and subjective salvation,
7. The structure of temporality, the relationship between time/eon/eternity (between the infernal eon, even if endless, and divine infinity),
8. Divine Judgment (divine condemnation and/or self-condemnation by one's own conscience, divine activity/passivity in judgment, theocentrism and anthropocentrism – Judgment by the Son),
9. Eschatological apophaticism (e.g., the idea of a degree-zero apophaticism, which transcends the purely conventional definitions of apophaticism of the first and second degrees).

Concerning the spiritual significance of apocatastasis, we reflect on the meaning of the saints' prayers for the whole world, on the meaning of love for one's enemies, on the fact that they desired more than anything the salvation of others – and in this desire, they were perfected. How can they be perfected by a desire and a love which, as they themselves know, will never be fulfilled? How have they "tasted" universal salvation on behalf of those who will never know it? What would have been the

¹ Hierotheos de Nafpaktos *Viața după moarte* (București: Editura Bunavestire, 2000), 215

² Bria Ion, "Eshatologia sau lumea viitoare", *Ortodoxia*, anul XLVII, nr. 1-2 ianuarie-iunie (1995), 98.

qualitative substitute for their love toward the damned and toward enemies, had such persons never existed? Is suffering an internal necessity of love?

From the testimonies of the saints – for example, Saint Silouan the Athonite – we learn that divine grace works love in their souls in an antinomic way: Either they forget the world entirely, enraptured by God's love, or they weep for the whole world and for the damned, and would rather be separated from God than lose even one of their brethren. What will happen to the world when these two states become one in the souls of the saints?

Research Methods

From the very beginning, the approach will be patristic, and only secondarily scholastic, deliberately avoiding the closure of revelation within a self-sufficient conceptual system.

Secondly, the elaboration of this study will be shaped within the horizon of the question, understood in a Heideggerian sense as the "holiness of thought". A well-posed and well-oriented question has a threefold dimension: apophatic, anticipatory, and prophetic. It opens and expands the horizon of mystery – as a progression through veiling and unveiling – and brings into one's own light the answer already given in dogma.

Thirdly, our thinking will adopt the perspective of a theology of exception, since only existential exceptions can truly reveal the last things, as well as the edges of the path that leads toward them. Exceptions unveil what ordinarily remains unseen; they place everything into crisis – under the divine judgment that is yet to come – and they form the only possible space for a Christian esotericism.

Fourthly, the openness to modern and contemporary philosophy, psychology, and mathematics (for example: Hegelian dialectics, Kantian and Husserlian transcendental philosophy, Cantorian transfinite mathematics, Jungian archetypal psychology, Gadamerian hermeneutics, and especially Heideggerian thought) provides new semantic structures and new possibilities for approaching and understanding the "antinomy of hell" and the meaning of apocatastasis.

The current state of research on the topic

The Current Stage of Research in the Romanian Context

In the specialized literature from the Romanian academic space, there is no extensive research that specifically addresses the issue of contemporary Christian universalism in the manner we aim to approach. There are two doctoral theses published on the topic of apocatastasis. One belongs to Father Ileana Ionuț Ciprian, defended on September 30, 2014, at the Faculty of Theology "Justinian the Patriarch" in Bucharest, under the title: *Apocatastasis in 20th Century Christian Thought*. This thesis also represents the first comprehensive Orthodox systematic research in Romania on the subject. Unfortunately, the work has a significant shortcoming: it uses a minimal bibliography, especially concerning foreign secondary literature (only two books and three articles).

Given that there is a vast body of specialized literature on the topic in the West during the 20th century, Father Ileana's approach fails to capture the breadth of the phenomenon and to convincingly convey the relevance of apocatastasis today.

The other thesis belongs to Mrs. Raluca Mocean Pleșa, defended on September 12, 2019, at the Faculty of Orthodox Theology in Alba Iulia, entitled: *"The Relevance of Apocatastasis: Between God's Love and Human Freedom"*¹.

In the Romanian Orthodox sphere, Father Dumitru Stăniloae stands out as a critic of the supporters of universalism who claim that all souls will eventually attain happiness, based on the idea that a being always has the possibility to repent. Among those who support this theory is Lessing, who, "in the name of pantheistic idealist philosophy, replaces the dual end of humanity with a never-ending evolution"².

¹ Raluca Mocean Pleșa, *Actualitatea apocatastazei. Între iubirea lui Dumnezeu și libertatea omului* (Cluj-Napoca: Eikon, 2021).

² Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, Vol. 3 (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997), 165.

Father Dumitru Stăniloae also refutes the three main arguments that form the basis for supporting universalism:

1. the non-decisive nature of the present life in determining a person's eternal destiny;
2. the eternal freedom of the human being;
3. the impossibility of reconciling divine judgment with God's goodness.

The Current Stage of Research in International Literature

If the 20th century saw the emergence of several theologians who revived the discussion on the theory of apokatastasis, with the beginning of the third millennium, theological debates have significantly intensified, giving rise to increasingly complex systematizations of the concept of universalism. At the same time, increased access to Western bibliographic resources has created a favorable context for apokatastasis to become a topic of interest within Romanian theology as well.

The first major monograph of the 21st century is that of the Catholic theologian Ilaria Ramelli, "The Christian Doctrine of Apokatastasis: A Critical Assessment from the New Testament to Eriugena"¹, published in 2013. Although it offers a detailed presentation of the issue of apokatastasis in the patristic period – thus limiting the temporal scope of the study to the first nine centuries of Christianity – Ramelli's work is insufficient in that it presents only a pro-apokatastasis perspective and forces certain patristic texts to support this theological position².

Another systematic analysis of apokatastasis appeared in 2015, authored by the Protestant theologian Laurence Malcolm, titled "Will All Be Saved? An Assessment of Universalism in Western Theology"³. His work is an excellent historical-dogmatic study, but it is limited to the perspectives found within the two major Western Christian confessions – Catholicism and Protestantism – without addressing 21st century theological debates. Furthermore, most of his patristic arguments are drawn from secondary literature.

The most recent and comprehensive historical-dogmatic analysis of the topic is represented by the two volumes of Protestant theologian Michael McClymond, published in June 2018: "The Devil's Redemption: A New History and Interpretation of Christian Universalism"⁴, Volumes I–II, Baker Academic.

Also contributing to the historical systematization of the development of the idea of apokatastasis are the two volumes under the general title "A Larger Hope"⁵, edited by Catholic theologian Ilaria Ramelli and Protestant theologian Robin Parry, which aim to explore the topic from the beginnings of Christianity up to the 19th century.

Research Objectives

In our research, we will focus on the following points:

The Historical And Theological Premises Of The Subject

The established meaning of the term was that of "Ἀποκατάστασις πάντων", a phrase which means the restoration of all things, and which commonly refers to the doctrine concerning the restoration of everything at the end of the age. This teaching was attributed to Origen, and later to Saint Gregory of Nyssa. Henri Crouzel stated that "Origen was not the inventor of this term, but rather took it over from those who came before him"⁶, among these were Saint Irenaeus of Lyon, but especially

¹ Ilaria Ramelli, *The Christian Doctrine of Apokatastasis: A Critical Assessment from the New Testament to Eriugena* (Brill, 2013).

² Steven Nemes, "Review of The Christian Doctrine of Apokatastasis. Ilaria Ramelli, *The Christian Doctrine of Apokatastasis: A Critical Assessment from the New Testament to Eriugena*", *Journal of Analytic Theology*, Nr. 3 (2015), 4.

³ Laurence Malcolm, *Will All Be Saved? An Assessment of Universalism in Western Theology*, Paternoster, 2015.

⁴ Michael McClymond, *The Devil's Redemption: A New History and Interpretation of Christian Universalism* (Grand Rapids: Baker Academic, 2018).

⁵ Robin Parry, Ilaria Ramelli, *Universal Salvation from the Reformation to the Nineteenth Century* (Eugene, OR: Cascade Books, 2019).

⁶ Henri Crouzel, *Origen: personajul, exegetul, omul duhovnicesc, teologul* (Sibiu: Deisis, 2014), 341.

Clement of Alexandria¹, who, according to some scholars, was the first to introduce the issue of universal restoration into the Christian sphere².

Some of Origen's teachings were condemned by the Church, and the Origenists would base their erroneous views on his doctrine. Origen proved to be particularly influential in the development of Christian understanding in the following centuries, insofar as almost all theologians read and respected Origen's work as that of one of the greatest theologians³. His influence on the following centuries can be compared to that of Blessed Augustine or Thomas Aquinas, with ideas from his commentaries and homilies found in Church Fathers such as Gregory of Nyssa and Gregory Nazianzus, Basil the Great, John Chrysostom, Athanasius the Great, Blessed Jerome, Saint Ambrose the Great, and even in the works of his critic, Saint Maximus the Confessor⁴.

The condemnation of apocatastasis was encompassed within the general condemnation of Origenist errors, which, having evolved from mere hypotheses (expressed with caution by Origen) into dangerous and major heresies supported by various Origenist factions, caused harmful disturbances within the Church and threatened the purity of orthodoxy.

The condemnation of Origenism in general, and of apocatastasis in particular, raises at least three difficult issues: a) the question of the canonical value of the fifteen anathemas, b) the possibility of a restrictive interpretation of the anathemas concerning apocatastasis, c) the identification of certain deeper causes (of a socio-historical nature) behind Origen's condemnation, which offers a new perspective on its interpretation and calls into question its current dogmatic value.

The term Christian universalism was used in the 1820s by Russell Streeeter in the *Christian Intelligencer* from Portland – a descendant of Adams Streeeter, who had founded one of the first Universalist churches on September 14, 1785⁵. Christian Universalists believe that this was the most common interpretation of Christianity in early Christianity, before the 6th century. Christians from a variety of denominations and traditions believe in the principles of Christian universalism, such as the reality of an afterlife without the possibility of eternal punishment in hell.

As a formal Christian designation, Christian universalism arose in the late 18th century in the Universalist Church of America. Today, there is no single denomination that unites Christian Universalists, but several denominations teach some of the principles of Christian universalism or are open to them. In 2007, the Christian Universalist Association was founded to serve as an ecumenical umbrella organization for churches, ministries, and individuals who believe in Christian universalism⁶.

Apocatastasis in Contemporary Theology

After the condemnation of Origenist ideas at the Fifth Ecumenical Council (553), the doctrine of apocatastasis was, for centuries, considered a theological error. However, in contemporary theology, the idea of a final restoration of all things – albeit in a revised and nuanced form – has returned to discussion, especially in the context of reflections on divine love, freedom, and eschatological justice⁷.

¹ Lautaro Roig Lanzillota, "Greek Philosophy and the Problem of Evil in Clement of Alexandria and Origen". *Cuadernos de Filología Clásica* 26 (2016): 214–215.

² Vasile Răducă, *Antropologia Sfântului Grigore de Nyssa: căderea în păcat și restaurarea omului* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996), 336.

³ (Nemes 2015, 1)

⁴ Adrian ROMAN, „Mântuirea demonilor și apocatastaza în gândirea lui Origen”, *Mitropolia Ardealului. Revista Teologică* (2011), 56.

⁵ Russell Streeeter, *Christian Intelligencer*, Volumes 1-2 (Legare Street Press, 2023).

⁶ Alexandru Lazăr, "The Pastorship of Fear, Faithlessness and the Return of Christian Universalism in 21st Century Europe: An Analysis of New Politico-Religious Dynamics", *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, vol.24, issue 71 (Summer 2025): 3-17.

⁷ Alexandru Lazăr, "The Politico-Dogmatic Stage of the Apocatastasis' Condemnation. Post-synodal Perspectives", *Teologia*, Issue 92, No. 3 (2022) 136-154.

The Rediscovery of Origen and the Reevaluation of the Church Fathers

Beginning in the 19th century and especially during the 20th century, interest in the theology of the Church Fathers led to a reevaluation of Origen and other ancient thinkers who spoke about apocatastasis. Many scholars have distinguished between the Origenist ideas condemned by the Fifth Council and other more moderate forms of universal restoration.

Thus, the idea of apocatastasis has been reconsidered not as dogma, but as a theological hypothesis – an expression of hope in a God who will ultimately "*be all in all*" (cf. 1 Corinthians 15:28).

Contemporary Orthodox Theologians

In contemporary Orthodox theology, some important theologians have approached apocatastasis with caution but also openness:

- Dumitru Stăniloae recognized the deeply speculative character of the theory, emphasizing that God's love is infinite, but that human freedom is real¹. He rejected the idea of an inevitable apocatastasis but admitted the possibility that divine love may have the final word, without denying the reality of judgment.
- Metropolitan Kallistos Ware, in his writings, spoke of "the hope of universal salvation"², but not as a mandatory teaching, rather as a hope based on God's mercy, not human rights.
- David Bentley Hart, a contemporary Orthodox theologian, is a strong advocate of apocatastasis in the form of universal salvation. In his book "That All Shall Be Saved"³, he argues that the idea of eternal punishment is incompatible with God's love, justice, and omnipotence.

Catholic and Protestant Theologians

In Catholic theology, apocatastasis as a doctrine is officially rejected, but the idea of a "hope for all" has been supported by great theologians such as:

- Hans Urs von Balthasar, who in his work "Dare We Hope "That All Men Be Saved"?⁴ argues that the Church must pray and hope for universal salvation, without affirming it as certainty.
- In Protestant circles, especially among liberals, the idea has been revived as part of an optimistic vision of the eschaton. Theologians like Jürgen Moltmann have spoken about "the hope of a new creation"⁵, in which God will heal all the wounds of history.
- The Distinction Between Hope and Doctrine

An essential aspect of the contemporary discussion is the distinction between a dogmatic doctrine of apocatastasis (which affirms the certainty of everyone's salvation) and theological hope (which hopes for this possibility, leaving judgment in God's hands).

Many Orthodox and Catholic theologians refuse to make apocatastasis a mandatory teaching, but affirm that it is legitimate to hope that, in His infinite goodness and mercy, God might save even the most lost without negating human freedom⁶.

Significant Findings of the Proposed Research

The research undertaken – grounded in a patristic foundation, guided by an apophatic and anticipatory question, shaped by a theology of exception, and enriched by dialogue with modern philosophy, psychology, and mathematics – has yielded a number of significant results that contribute both to dogmatic theology and to the broader horizon of contemporary Christian thought.

¹ Alexandru Lazăr, "The Eschatological Vision of Dumitru Stăniloae: A Counter-Argument on the Puralist-Universalist Vision of John Hick", *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, Vol. 23, Issue 67, (spring 2024), p. 3-16.

² Kallistos Ware, "Dare We Hope for the Salvation of All? Origen, St. Gregory of Nyssa and St. Isaac the Syrian", *The Collected Works Volume I: The Inner Kingdom* (Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 2001), 201.

³ David Bentley Hart, *That All Shall Be Saved* (Yale University Press, 2019).

⁴ Hans Urs von Balthasar, *Dare We Hope That All Men be Saved?: With a Short Discourse on Hell* (San Francisco: Ignatius Press, 2014).

⁵ Gregory MacDonald, *All Shall Be Well: Explorations in Universal Salvation and Christian Theology, from Origen to Moltmann*, (Eugene, OR: Cascade Book, 2011).

⁶ Alexandru Lazăr, "Actualitatea apocatastazei. Între iubirea lui Dumnezeu și libertatea omului", *Astra Salvensis*, Issue 9, No.17 (2021), 175-182.

A Nuanced Mapping of Apocatastasis in Patristic and Contemporary Theology

Through careful examination of the writings of the Church Fathers (e.g., Origen, Gregory of Nyssa, Isaac the Syrian) and of modern theologians (e.g., Bulgakov, von Balthasar, Yannaras), the study has traced the diversity of perspectives on apocatastasis – not to dissolve dogmatic clarity, but to illuminate its complex interpretative potential. Each thinker has been analyzed not as a doctrinal authority to be absolutized, but as a witness to a particular theological sensibility within the Church's eschatological consciousness.

Reframing Hell: Antinomy, Freedom, and Divine Love

The research confirms that eternal damnation, if understood strictly juridically, is incompatible with the radical nature of divine love and human freedom as revealed in Christ. Rather than resolving this tension simplistically, the study embraces the antinomy: hell is real, and yet God's will is for all to be saved. This paradox opens a dynamic space in which the meaning of judgment, punishment, and ultimate reconciliation must be reconsidered.

Theological Epistemology: From Dogmatic Closure to Eschatological Openness

Dogma, far from being a closed and completed system, is shown to be a living response to mystery – a light cast into the darkness of the "not yet". The research reaffirms the idea that true theological thinking does not domesticate mystery, but remains faithfully open to it. In this light, apocatastasis appears not as a defined doctrine, but as an eschatological intuition – one that can be neither fully affirmed nor denied without reducing the mystery it seeks to express.

The Saints and the Logic of Love Beyond Retribution

One of the most striking results emerges from the testimonies of the saints, such as Saint Silouan the Athonite, whose lives and prayers bear witness to a love that transcends justice. Their longing for the salvation of all – even of the damned – is not sentimentality, but a manifestation of divine grace within human freedom. This experiential theology forces a rethinking of eschatological categories in light of the transfigured will, purified by suffering love.

A Renewed Language for Eschatology in the Contemporary Age

Drawing from existential exceptions, symbolic logic, and post-metaphysical hermeneutics, the study proposes new ways of expressing eschatological truth without falling into ideological extremes. The tension between despair and universal hope – between the hell of abandonment and the hell of hope – is particularly resonant for the spiritual climate of our time. In this tension, the apocatastatic vision regains theological legitimacy not as dogma, but as horizon: an image of God's inexhaustible mercy projected into the heart of history.

Integration of Interdisciplinary Insights

By engaging with Heideggerian thought (the holiness of questioning), Jungian archetypes (the shadow and the reconciled opposites), Cantorian set theory (transfinite potentialities), and Hegelian dialectics (negation and reconciliation), the research has expanded the semantic field in which theology can think the "unspeakable" reality of the Last Things without betraying the content of revelation. This approach enables Christian theology to speak credibly and creatively in the postmodern world.

References:

- Bria, Ion. „Eshatologia sau lumea viitoare.” *Ortodoxia*, anul XLVII, nr. 1–2 (ianuarie–iunie 1995): 98.
- Crouzel, Henri. *Origen: personajul, exegetul, omul duhovnicesc, teologul*. Ediția a 2-a. Sibiu: Deisis, 2014.
- Hart, David Bentley. *That All Shall Be Saved: Heaven, Hell, and Universal Salvation*. New Haven: Yale University Press, 2019.
- Hierotheos de Nafpaktos. *Viața după moarte*. București: Editura Bunavestire, 2000.
- Lazăr, Alexandru. "Actualitatea apocatastazei. Între iubirea lui Dumnezeu și libertatea omului". *Astra Salvensis*, Issue 9, No. 17 (2021): 175–182.
- Lazăr, Alexandru. "The Eschatological Vision of Dumitru Stăniloae: A Counter-Argument on the Pluralist-Universalist Vision of John Hick". *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 23, no. 67 (Spring 2024): 3–16.

- Lazăr, Alexandru. "The Pastorship of Fear, Faithlessness and the Return of Christian Universalism in 21st Century Europe: An Analysis of New Politico-Religious Dynamics". *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 24, no. 71 (Summer 2025): 3–17.
- Lazăr, Alexandru. "The Politico-Dogmatic Stage of the Apocatastasis' Condemnation. Post-synodal Perspectives". *Teologia*, Issue 92, no. 3 (2022): 136–154.
- MacDonald, Gregory. *All Shall Be Well: Explorations in Universal Salvation and Christian Theology, from Origen to Moltmann*. Eugene, OR: Cascade Books, 2011.
- Malcolm, Laurence. *Will All Be Saved? An Assessment of Universalism in Western Theology*. Milton Keynes: Paternoster, 2015.
- McClymond, Michael. *The Devil's Redemption: A New History and Interpretation of Christian Universalism*. Grand Rapids: Baker Academic, 2018.
- Mocean Pleșa, Raluca. *Actualitatea apocatastazei. Între iubirea lui Dumnezeu și libertatea omului*. Cluj-Napoca: Eikon, 2021.
- Nemes, Steven. "Review of The Christian Doctrine of Apokatastasis, by Ilaria Ramelli". *Journal of Analytic Theology* 3 (2015): 1–4.
- Parry, Robin A., and Ilaria Ramelli. *Universal Salvation from the Reformation to the Nineteenth Century*. Eugene, OR: Cascade Books, 2019.
- Ramelli, Ilaria. *The Christian Doctrine of Apokatastasis: A Critical Assessment from the New Testament to Eriugena*. Leiden: Brill, 2013.
- Răducă, Vasile. *Antropologia Sfântului Grigore de Nyssa: căderea în păcat și restaurarea omului*. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996.
- Roig Lanzillota, Lautaro. "Greek Philosophy and the Problem of Evil in Clement of Alexandria and Origen". *Cuadernos de Filología Clásica* 26 (2016): 214–215.
- Roman, Adrian. "Mântuirea demonilor și apocatastaza în gândirea lui Origen." *Mitropolia Ardealului. Revista Teologică*. Sibiu: Editura Andreiana (2011), 56.
- Stăniloae, Dumitru. *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 3. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997.
- Streeter, Russell. *Christian Intelligencer*, Vols. 1–2. Charleston, SC: Legare Street Press, 2023.
- von Balthasar, Hans Urs. *Dare We Hope That All Men Be Saved?: With a Short Discourse on Hell*. San Francisco: Ignatius Press, 2014.
- Ware, Kallistos. "Dare We Hope for the Salvation of All? Origen, St. Gregory of Nyssa and St. Isaac the Syrian". *The Inner Kingdom*, vol. 1 The Collected Works, 181–211. Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 2001.

BIONOTE:

Alexandru Lazăr is a Romanian Orthodox scholar currently pursuing a PhD at the Faculty of Orthodox Theology in Cluj-Napoca, under the mentorship of Professor Gabriel Viorel Gărdan. His doctoral research focuses on Christian Universalism, specifically exploring its ongoing theological relevance, with a focus on American Christianity. Lazăr has received recognition for his academic contributions, such as the Excellentia Award in 2018 and 2022 from Babeș-Bolyai University for outstanding research. He is member of the Romanian Orthodox Church, serving at the "Saints Constantine and Helen" Cathedral in Chicago, Illinois. He is actively involved in the religious and educational life of the community, particularly with youth, offering catechism lessons at events like summer camps where children learn about the Orthodox faith, prayer, and the lives of saints.

Repere istorice și lingvistice privitoare la cuvântul „Crăciun”

Article history:

Received: 30.10.2025

Accepted: 22.12.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.16>

CC BY-NC 4.0

Dan Alexandru STREZA

Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna”,

Universitatea Lucian Blaga din Sibiu

dan.streza@ulbsibiu.ro

TITLE: “Historical and linguistic insights into the word «Christmas»”

ABSTRACT: The origin of the word “Crăciun” (the Romanian name for Christmas) has generated numerous controversies for almost two centuries, being regarded as a term unique to the Romanian linguistic area and difficult to explain etymologically. Scholars have proposed multiple hypotheses, ranging from Latin origins (*incarnatio*, *crastinus*, *calatio*, *creatio*), to Slavic, Indo-European, Albanian sources, or even mixed theories. Some explanations connect the word to the winter solstice, to pre-Christian symbolism, or to folk traditions associated with the winter log. The creation hypothesis, although officially adopted by many philologists, raises linguistic and theological objections and has been contested because of possible doctrinal implications. Other theories, such as “crai-ciun” or those referring to an ancient Slavic deity, are considered fanciful or insufficiently supported. The most original and coherent modern interpretation is based on the James Frazer’s Myth of the Golden Bough, which argues that the term derives from an ancient celebration linked to mistletoe, a plant with sacred and healing properties, venerated in the context of the solstice. This pre-Christian tradition would later have overlapped with the celebration of the Nativity of the Lord. Despite extensive research, there is no unanimously accepted solution, and “Crăciun” remains a term marked by local particularities, with deep cultural and historical roots in the Carpathian–Danubian region.

KEYWORDS: Christmas, etymology, solstice, traditions, mistletoe, Golden Bough.

REZUMAT: Originea cuvântului „Crăciun” a generat numeroase controverse timp de aproape două secole, fiind considerat un termen unic în spațiul românesc și greu de explicat etimologic. Cercetătorii au propus multiple ipoteze: de la origini latine (*incarnatio*, *crastinus*, *calatio*, *creatio*), la surse slave, indo-europene, albaneze sau chiar teorii mixte. Unele explicații leagă cuvântul de solstițiul de iarnă, de simboluri precreștine sau de tradiții populare asociate butucului de iarnă. Ipoteza *creatione*, deși adoptată oficial de mulți filologi, ridică obiecții lingvistice și teologice, fiind contestată pentru posibile implicații doctrinare. Alte teorii, precum „crai-ciun” sau cea referitoare la o veche zeitate slavă, sunt considerate fanteziste sau insuficient argumentate. Cea mai originală și coerentă interpretare modernă este teoria Crăcilor de Aur, care susține că termenul provine dintr-o străveche sărbătoare legată de vâsc, plantă cu proprietăți sacre și vindecătoare, venerată în contextul solstițiului. Această tradiție precreștină s-ar fi suprapus ulterior cu celebrarea Nașterii Domnului. În ciuda numeroaselor cercetări, nu există o soluție unanim acceptată, iar „Crăciun” rămâne un termen marcat de particularități locale, cu adânci rădăcini culturale și istorice în spațiul carpato-danubian.

CUVINTE-CHEIE: Crăciun, etimologie, solștițiu, tradiții, vâsc, Creanga de aur.

Forma cu totul specială a cuvântului *Crăciun* din limba română a fost subiectul multor controverse și discuții, datorate caracterului absolut original al termenului pe care poporul român l-a ales pentru denumirea Sărbătorii Nașterii Domnului Iisus Hristos. Din nefericire, originea acestui termen este încă nelămurită, deși, de-a lungul a aproape 200 de ani de când au început discuțiile pe această temă, s-a prezentat un număr impresionant de cuvinte și expresii, fiecare dintre acestea fiind considerate de către propunătorii lor, etimologia veridică a acestui termen.

Numeroși filologi și lingviști au pornit de la existența unui termen similar în limbile slave învecinate, și l-au considerat un termen slav. Replicile celor care susțineau latinitatea termenului au fost prompte, categorice și nu puține la număr. Cercetătorii care nu s-au lăsat convinși nici de originea slavă, nici de cea latină, s-au îndreptat fie spre un filon grec, fie spre o limbă indo-europeană, astăzi stinsă.

Dintre varietatea de soluții propuse, merită amintite următoarele încercări de a explica etimologia cuvântului *Crăciun*:

1. *Incarnatio-onis* (lat. Încarnare, întrupare), este cea mai veche sugestie etimologică indicată de episcopul greco-catolic, Ioan Bob, în anul 1822, ¹ etimologie preluată și de autorii *Lexiconului de la Buda* tipărit la 1825.²
2. *Crastinus-um* (lat. Ziua de mâine), este opinia lui Bogdan P. Hașdeu, ce face referire la obiceiul de colindat din ajunul Sărbătorii.³
3. *Crac-un*, cu înțelesul de „încrângătura anului care pierie cu cel care se naște”, e un termen indo-european, în legătură cu solstițiul de iarnă, cu nașterea soarelui, iar nu cu nașterea lui Iisus, adoptat în urma suprapunerii Sărbătorii Nașterii peste obiceiurile păgâne, după cum susține N. Cruceru.⁴
4. *Kerçuni*, ce înseamnă butuc sau buturugă în albaneză, este indicat ca origine a cuvântului *Crăciun*, de Eqrem Çabej,⁵ iar opinia sa a fost preluată de lingviștii filo-slavi, care, pornind de la un termen similar – *kračun*, care desemnează la sârbi „ziua butucului” când se ardea un „butuc de Crăciun” – includ acest termen în categoria cuvintelor slave intrate în limba română.⁶
5. *Crăciun*, ar fi, se pare, numele unui vechi zeu slav, sărbătorit în perioada solstițiului de iarnă, în opinia lui Nicolae Iorga.⁷
6. *Calatio -nis*, (lat. Chemare) e termenul etimologic propus de Pericle Papahagi.⁸ Acest cuvânt se referă la chemarea poporului de către preoții păgâni, în prima zi a fiecărei luni, pentru comunicarea sărbătorilor din luna respectivă, când se aduceau și jertfe. *Calatio* era prin urmare o sărbătoare lunară păgână, iar cea mai importantă era cea de la începutul anului, 1 ianuarie, când se anunțau și sărbătorile mobile de peste an. Această ipoteză etimologică, preluată și de Vasile Pîrvan, pornește de la contextul istoric al instituirii sărbătorii Nașterii Domnului, prăznuită la început în Răsărit la 6 ianuarie, odată cu Botezul Domnului sau Epifania, și atribuie acestei zile o presupusă comunicare către credincioși a sărbătorilor variabile de peste an, în mod similar *Calatiei* păgânilor. Și așa ar fi fost denumită Sărbătoarea Nașterii Domnului, *Calatione*, iar acest cuvânt ar fi suferit modificări lingvistice în limba poporului român, prin rotacizarea consoanei intervocalice „l”, și contracția silabică pentru o pronunție mai facilă rezultând o metamorfoză fonetică uimitoare: *calatione* – *caraciun* – *crăciun*.⁹
7. *Creatio-ne* (lat. Creație) este etimonul cel mai renumit în prezent, fiind indicat pentru prima oară de Aron Densușianu în 1894¹⁰, preluat apoi de numeroși cercetători și filologi precum Ovid Densușianu, Petre Caraman, Alexandru Rosetti, Alexandru Graur ș. a., și consemnat apoi oficial în majoritatea dicționarelor limbii române.¹¹

¹ Ioan Bob, *Dicționarul românesc, latinesc și unguresc*, tom. I, (Cluj, 1822-1823), 234.

² Samuel Micu-Klein, Petru Maior, P., *Dicționar românesc-latinesc-unguresc-nemțesc*, (Budapesta, 1825).

³ Bogdan P. Hașdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I, Editura Minerva, (București, 1972), 436-437.

⁴ Pr. Ion Ionescu, „Despre originea și înțelesul cuvântului *Crăciun* în limba română”, în: *Mitropolia Olteniei*, nr. 11-12 (1971), 822.

⁵ Eqrem Çabej, „*Crăciun*”, în: *Studii și cercetări lingvistice*, Editura Academiei, XII, (1961), 313-317.

⁶ Sorin Paliga, *Thracian and Pre-Thracian Studies*, (Bucharest, 1999), 46-47. Ipoteza însă nu este plauzibilă, datorită faptului că termenul *Kracun* apare la slavi numai în vecinătatea ținuturilor locuite de români. Cf. Petru Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi*, (Iași, 1931), 390

⁷ Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. II, (București, 1936), 112-113.

⁸ Pericle Papahagi, „*Sur Crăciun «Noel»*”, în: *Langue et littérature, Bulletin de la Section Littéraire*, vol. III, nr. 1 și 2, (București, 1946), 10-12.

⁹ Vasile Pîrvan, *Contribuții epigrafice la Istoria creștinismului daco-roman*, (București, 1911), 109-113. Ipoteza a fost combătută printre alții de academicianul Al. Graur, care spune între altele, că deși, din punct de vedere fonetic, cu unele rezerve, ar fi acceptabilă, totuși, din perspectivă semantică, lucrurile se complică, „pentru că sărbătoarea Crăciunului nu e la zi întâi și nu presupune nici o chemare” cf. Alexandru Graur, „*Crăciun*”, în: *România Literară*, anul III, nr. 2, (66), (1970), 14.

¹⁰ Aron Densușianu, *Istoria limbei și literaturii române*, Editura II-a, (Iași 1894), 111.

¹¹ Referitor la acest termen, cercetătorul Petre Caraman, scrie: „Credem că etimologia cea mai probabilă este creație...”, iar în notă adaugă: „Dintre toate propunerile ce s-au făcut până acum, este cea mai preferabilă, atât din punct de vedere fonetic, cât și semantic”. (Petre Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă...*, 34). De asemenea etimonul *creatio-onis* este menționat în *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei Române, (București, 1958), 195; precum și în *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei Române, (București 1975), 206. În același timp, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, ediția a II-a augmentată, Editura Academiei Române, (București, 1974), 384 - și *Dicționarul de istorie veche a României*, Editura științifică și enciclopedică, (București, 1976), 529 - derivă același termen, din *calatio-onis*. Cf. <https://dexonline.ro/definitie/cr%C4%83ciun> (accesat la 18.12.2025)

Ipoieza aceasta asociază termenul *creatione* reprezintă ziua *creării*, sau nașterii lui Iisus. Însă, deși este poziția oficială a multor filologi și implică a Academiei Române, această etimologie este foarte discutabilă, datorită semnificației Sărbătorii Nașterii Domnului și a implicațiilor dogmatice și doctrinare inerente. Concret, semnificația propriu-zisă a Crăciunului nu este *crearea*, ci *nașterea* lui Iisus Hristos, Mântuitorul, Care este „*născut, iar nu făcut*” (creat), după cum se precizează în Simbolul Crediinței, încă de la primul Sinod ecumenic de la Niceea din 325.¹ Prin urmare, cuvântul acesta sintetizează în sine, cu multă abilitate, întreaga erezie a lui Arie (care îl consideră pe Iisus cea mai desăvârșită creatură a Tatălui), iar aceasta ar fi fost de neacceptat de către Biserica Ortodoxă și de toată lumea creștină din aceste părți.²

Pentru a concilia cele două poziții, cercetarea teologică a propus o soluție de justificare și din punct de vedere semantic a termenului *creatio*, pe linie tradițională-istorică fără lezarea dogmei nașterii Domnului. Astfel, prin acest termen nu trebuie să se înțeleagă *creația* lui Hristos, cum s-a susținut până acum, ci creația din nou sau restaurarea umanității și a lumii, prin venirea Domnului pe pământ.³

Obiecțiile privitoare la această etimologie sunt însă destul de pertinente. Astfel, din punct de vedere lingvistic – substantivul *creatio-ne* este are în limba latină genul feminin, în timp ce cuvântul *Crăciun*, în care ar fi evoluat, este de genul neutru. Prin urmare, e greu de explicat schimbarea de gen, în timp de ce alte substantive feminine, asemănătoare ca structură, și-au păstrat genul în limba română (de ex. : *rogationem* a devenit rugăciune, *inclinationem* a devenit închinăciune).

Apoi, conform legilor fonetice, *creatione* ar avea ca rezultat *creăciune* sau *creciune*, întrucât proveniența terminației accentuate *-un*, din cuvântul *Crăciun* din sufixul *-ne*, din *creatione*, rămâne inexplicabilă și fără precedent.⁴

Crai-ciun, ca sinteză inversată a sintagmei „cinul craiului” este o ipoteză interesantă, necunoscută până acum în literatura de specialitate, ce a fost propusă de Pr. Nicolae Nicolescu-Leordeni în teza sa de doctorat în anul 1987.⁵ Substantivul „crai” este de origine slavă (derivând de slavonescul *krali*) și înseamnă împărat, rege, domnitor, fiind folosit doar cu acest înțeles atât de către scriitorii români în creațiile lor precum și în folclor, cum este cazul în bine-cunoscutul colind *Trei crai de la răsărit*, în care însuși Mântuitorul e numit Crai („Unde s-a născut zicînd/Un Crai mare de curînd”).

Originea termenului „crai” în limba română ca denumire asociată Mântuitorului, este cel puțin la fel de veche ca și primele mențiuni ale cuvântului *Crăciun* asociat Sărbătorii Nașterii Domnului, atestat în sec. al XVII-lea. Astfel, deși cuvântul „crai” nu apare în scrieri bisericești care datează din prima jumătate a secolului al XVI-lea cum sunt *Biblia de la București* (1688), *Tetraevangheliarul* lui Coresi (1561), sau *Psaltirea* Scheiană – acest fapt se datorează probabil tendințelor vremii de curățire a limbii române de slavonismele arhaice bisericești. Termenul în cauză se găsește însă folosit exact în această formă de numeroase ori când e vorba de regi în *Palia de la Orăștie*, prima traducere în limba română a vechilor cărți biblice, Geneza și Exodul, tipărită de fiul diaconului Coresi în 1582. Același termen se găsește cu același înțeles în *Cazania* lui Varlaam (1643), în *Psaltirea în versuri a lui Dosoftei* (1673), precum și în *Noul Testament* tipărit în Alba Iulia sau cetatea Bălgradului (1648).⁶

Privitor la ipoteza etimonului *Crai-ciun*, autorul reușește să demonstreze prima parte acestui termen compus care pierde vocala finală *-i*, și se transformă pentru a fi mai ușor de pronunțat,

¹ În favoarea acestei ipoteze s-a emis o teorie menită să excludă orice implicare a Bisericii în tolerarea termenului: „*Crăciun*” ca denumire eretică a Sărbătorii Nașterii Domnului, întrucât nici ierarhia bisericească, și nici lumea creștină ortodoxă nu ar fi folosit acest termen, ci doar adepții lui Arie, care s-ar fi răspândit pe teritoriile noastre în sec. V-VI, cu ocazia invaziei goților, încreștinați cu influențe ariene. Convertirea la ortodoxie s-ar fi produs în urma contactului cu populația daco-romană, însă, după dispariția arianismului, termenul *Crăciun* s-ar fi păstrat mai departe, ca denumire populară a Sărbătorii Nașterii Domnului. Vezi: Pr. Dumitru BALASA, „Cuvântul românesc *Crăciun* în antroponimie, toponimie, folclor și etimologie”, în: *Mitropolia Olteniei*, nr. 1-2 (1973), 128-129.

² Pr. Nicolae Nicolescu-Leordeni, „*Crăciunul*”, în: *Glasul Bisericii*, nr. 11-12 (1966), 1026-1029.

³ Pr. Ion Ionescu, „*Despre originea și înțelesul cuvântului Crăciun în limba română*”, 1273-1276.

⁴ Pr. Nicolae Nicolescu-Leordeni, „*Contribuții la clarificarea originii sărbătorii Crăciunului*”, în: *Studii Teologice* nr.3(1987), 73-75.

⁵ *Ibidem*, 10-14.

⁶ *Ibidem*, 10.

comprimându-se în silaba *Cră-*, așa cum s-a întâmplat și în cazul substantivului *crăiță*, care, după Dicționar, e format din cuvântul *crai* + sufixul *-iță*.¹

Cel de al doilea termen al acestei expresii, cuvântul „Ciun”, reprezintă pronunțarea populară a substantivului „cin”, care înseamnă tagmă, grupă, ceată etc (ca de exemplu: cin preoțesc, cin călugăresc, cin îngeresc). Autorul se folosește de un fenomen lingvistic existent în limba română, potrivit căruia, la multe cuvinte care încep cu silaba *ci*, se dezvoltă variante regionale ce adaugă după această silabă, vocala *-u*. De exemplu *cin*, care înseamnă luntre, devine *ciun*, ca și *cin* din cuvântul Crăciun, *citura* devine *ciutură*, *cimbru* - *ciumbru*, *cipic* - *ciupic*, *cimpoi* - *ciumpoi* etc. Astfel, termenul *ciun*, ar fi o metateză a vechiului cuvânt slav *cinu*, iar sensul etimologic al cuvântului Crăciun ar fi *cinul Craiului*, expresie ce desemnează nu numai praznicul propriu-zis de la 25 decembrie, ci întregul ansamblu de sărbători, așa-numitul ciclu al zilelor sfinte, de la Naștere pînă la Botezul Domnului.²

Această teorie etimologică, deși interesantă ca abordare, nu reușește însă să explice inversiunea terminologică și fonetică a celor 2 termeni și prin urmare rămâne una dintre ipotezele „fanteziste”.

Crăci-un - Sărbătoarea crengilor sau crăcilor de aur, reprezintă cea mai interesantă, logică și pertinentă încercare de a explica originea acestui cuvânt și implicit a Sărbătorii populare a Crăciunului, care ar fi fost cu totul străină de tema Nașterii Domnului.³ Această teorie este relativ recentă a fost propusă în urmă cu două decenii de Gabriel Gheorghe, într-un studiu amplu și foarte bine documentat, dar care, din păcate, nu este citat nicăieri în încercările mai mult sau mai puțin științifice de a prezenta istoria etimologiei acestui termen.⁴

În ceea ce privește termenul *Crăciun*, se pare că generalizarea acestuia ca denumire a Sărbătorii Nașterii Domnului s-a făcut foarte târziu, întrucât nu este menționat în nici unul dintre texte religioase românești, din secolele XVI - XVIII. Un caz aparte îl reprezintă atitudinea mitropolitului Antim Ivireanul (canonizat de Biserica Ortodoxă în 1992), care scrie două ample *Cuvinte de învățătură* la Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos fără să menționeze acest cuvânt.⁵ Abia în secolul XVIII este menționat sporadic acest cuvânt, într-un text laic intitulat *Ceremonialul Curții Moldovei*, în capitolul: *Obiceiul țărămoniilor ce să fac în zioa de Ajunul Nașterii Domnului Hristos și zioa Nașterii*.⁶ La mijlocul sec. al XVII-lea, este menționat *Crăciun* ca nume al sărbătorii, dar în tot într-un text laic, ceea ce înseamnă că în vorbirea populară sărbătoarea se numea Crăciun, dar în textele religioase ierarhii și preoții s-au abținut să folosească acest nume.⁷

Deși mențiunile documentare sunt sărace și relativ târzii, autorul susține că este vorba de un cuvânt străvechi, datorită faptului că numai cuvintele utilizate de foarte multă vreme în limbă ajung să fie toponime și antroponime sau ca nume unor plante, să formeze expresii populare proverbe, să contribuie la apariția unor superstiții, obiceiuri și leacuri populare. Prin urmare, Crăciunul, ca și Mărțișorul sau Drăgaica, este o sărbătoare românească străveche, iar prezența ei în unele din țările

¹ Nicolescu-Leordeni, „Contribuții la clarificarea originii sărbătorii Crăciunului”..., 76-77.

² *Ibidem*, 15.

³ Gabriel Gheorghe, „Originea cuvântului Crăciun”, în: Idem, *Studii de cultură și civilizație românească*, Editura Fundației Gândirea, (București, 2001), 111-113

⁴ Cel mai recent studiu și mai documentat studiu este: Dana-Luminița Teleoacă, „Sărbătoarea „Nașterii Domnului” la români și la alte popoare europene”, în: *Memoria Ethnologica*, nr. 56 – 57(2015), 88-99. Dintre sursele on-line care prezintă demersul explicării etimologice în discuție, cele mai importante sunt: Prof. Diana Curticăpean, *Studiu privind etimologia cuvântului Crăciun*, <http://www.asociatia-profesorilor.ro/studiu-privind-etimologia-cuvantului-craciun.html>; Pr. Ion Ionescu, *Etimologia cuvântului Crăciun*, <https://www.crestinortodox.ro/craciun/craciun-ortodox/etimologia-cuvantului-craciun-68385.html>; Mihai Vinereanu, *Originea cuvântului Crăciun*, <https://limbaromana.org/revista/originea-cuvantului-cr%83ciun/>; Pr Ion Ciungu, *Ce știm despre etimologia cuvântului Crăciun în limba română?*, <http://protopopiatavrig.blogspot.com/2011/11/> (linkuri accesate în 18.12.2025)

⁵ Antim Ivireanu, *Didahii*, Editura Litera, (Chișinău, 1998) 117-123 și 185-192.

⁶ Cuvântul *Crăciun* apare numai de trei ori în această scriere într-un fel de comentarii ale autorului, în timp ce denumirea sărbătorii cea mai des utilizată este „zioa nașterii”, cf. Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi*, 1726, Fundația Regele Carol I, (București 1939) 274-279, apud: Gabriel Gheorghe, „Originea cuvântului Crăciun”..., 112.

⁷ Gabriel Gheorghe, „Originea cuvântului Crăciun”..., 113.

limitrofe se datorează faptului că în trecut, în aceste state, au trăit populații românești, care azi sunt mai mult sau mai puțin deznaționalizate.¹

Apoi, pentru a rezolva dilema mențiunii destul de târziu în textele religioase a acestui termen, Gabriel Gheorghe formulează ipoteza că Moș Crăciun ar fi fost o zeităte necunoscută, venerată într-un mod aparte de o un popor care s-a născut creștin, iar Biserica, ar fi încercat să-și apropie sărbătoarea, introducând treptat, elemente creștine în sărbătoarea necreștină a Crăciunului, prăznuită de o populație cu trăire creștină. În acest sens, ar fi apărut în colinde imaginea Bătrânului Crăciun asociată cu evenimentul nașterii lui Iisus, însă Moș Crăciun se pare că este cu mult mai vechi, el fiind deja bătrân la nașterea lui Iisus. Însă, încercările de a-l elimina pe Moș Crăciun din mentalul colectiv, pentru a-l putea înlocui cu Iisus, au fost târzii și fără efect, astfel încât, în tradițiile acestei sărbători, Crăciun rămâne până astăzi un personaj misterios, ce întruchipează bunătatea și lumina.²

Interesant este de asemenea faptul că termenul care denumește această sărbătoare este de uz general numai în limba română, în timp ce în limbile altor popoare creștine, denumirea sărbătorii este direct asociată cu Nașterea Domnului:

- În italiana Natale = nașterea Domnului
- În portugheză - Natal = nașterea Domnului
- În spaniolă Navidad/Natividad = nașterea Domnului
- În provençală Nadal = nașterea Domnului
- În franceză Nativité /Nöel (din lat. natalis) = nașterea Domnului
- În engleză -Nativity/Christmas = nașterea Domnului Hristos

Însă cuvântul *Crăciun* se referea inițial la o sărbătoare străveche, pitorească și bogată în obiceiuri populare, denumită *Sărbătoarea crăcilor de aur*. Aceasta este atestată în multe zone din Europa, dar numai în spațiul de formare a popoarelor europene și-a păstrat numele său primitiv. Este vorba de vâsc, este un arbust, permanent verde-verde gălbui, care crește ca parazit pe diverși arbori (stejar, fag, brad alb, mesteacăn, tei, măr, păr etc.) având numeroase proprietăți curative, precum și valențe magice de factor al vitalității și bunăstării.

Pornind de la mențiunea scriitorului antic Pliniu cel Bătrân, care menționează că Druzii, sacerdoții celți, culegeau iarna într-o anumită noapte, cu mare solemnitate, frunzele și fructele de vâsc, considerate sacre, se presupune că ar fi existat o străveche celebrare păgână a solstițiului de iarnă, răspândită în toată Europa precum și în spațiul românesc. Fiind asociată cu solstițiul de iarnă și implicit cu Sărbătoarea Nașterii Domnului, sărbătoarea crăcilor de aur a devenit o tradiție adiacentă, complementară, numărându-se împreună cu numeroase obiceiuri populare încreștinate, chiar dacă semnificațiile primordiale, multimilenare, s-au diluat ori s-au pierdut.³

De asemenea este foarte interesant faptul că în toată Europa există credința în proprietățile mitice ale vâscului ca remediu și leac universal, ce vindecă bolile copiilor, rănilor și ulcerările, chiar și epilepsia, sterilitatea și alte afecțiuni atât la oameni, cât și la animale. Pe lângă aceasta, crăcile de aur sunt considerate talisman generator de protecție împotriva spiritelor rele și a intemperiilor vremii precum și de prosperitate și belșug.⁴

¹ *Ibidem*, 114.

² *Ibidem*, 116-117. Moș Crăciun este foarte probabil o reprezentare folclorică a lui Saturn senex, (Saturn cel bătrân), cea mai veche divinitate corespondentul lui Cronos, denumit și Deus Daciae (Zalmoxe) de către unii autori antici precum Mnaseas, Diogene Laertios și Hesychius. De aici și identificarea acestuia cu Moș Crăciun, care aduce daruri, ca în epoca de aur, când Saturn oferea oamenilor un trai ușor, fericit și fără griji.

³ *Ibidem*, pp. 118-119. În preajma Crăciunului, se mai păstrează obiceiul ca oamenii să își procure măcar o cracă de vâsc, pe care s-o păstreze în casă între Crăciun și Anul Nou, având credința străveche că acesta aduce noroc, prosperitate și sănătate în anul următor celor care stau sau se sărută sub craca de vâsc în noaptea de Crăciun sau în cea de Anul Nou. O manifestare cu același scop este uratul cu Sorcova, în care urarea se făcea în timp ce corpul celui sorcovit era atins ritmic cu creanga de aur (crăci de vîsc), și nu cu flori artificiale, din hârtie, cum menționează, Dex-ul.

⁴ George James Frazer, *Creanga de aur*, vol. IV (Editura Minerva, 1980), 79-172, apud: Gabriel Gheorghe, „Originea cuvântului Crăciun”..., 120.

Pe lângă aceasta, se pare că și în medicina modernă românească sunt confirmate proprietățile curative ale vâscului, care conține ca principii active: saponozide triterpenice, alcoolii (viscoli), amine (colina, acetil colina), aminoacizi, vitamine (C și E), glicozizi, polipeptide (viscotoxina), fiind recomandat ca hipotensor accentuat, vasodilatator coronarian și periferic, antispasmodic, cardiotonic, antimitotic (cu acțiune anti tumorală, utilizat în anumite forme de cancer) precum și adjuvant pentru arterioscleroză și tulburări circulatorii, crize de astm, tuse convulsivă, sughițuri persistente, migrene și multe alte afecțiuni.¹

Această simplă enumerare de virtuți mitice dublate de proprietățile medicinale sugerează dimensiunea importanței vâscului, sunt motive ce ar justifica organizarea unei mari sărbători în cinstea acestei plante miraculoase, fiind de fapt dedicată moșilor aducători de leacuri salvatoare. Această ipoteză se referă la faptul că, din cele mai vechi timpuri, au existat în spațiul românesc numeroase mănăstiri, în care trăiau călugări și sihaștri isihăști care aveau unele cunoștințe de fitoterapie. Astfel, într-o zonă acoperită preponderent de păduri, în timpul iernilor grele, datorită lipsei fructelor și legumelor verzi și implicit a vitaminelor oamenii acelor timpuri se îmbolnăveau de scorbut, o boală foarte gravă, datorată lipsei de vitamină C în alimentație, care se manifestă prin slăbirea forței musculare, anemie, sângerarea gingiilor, căderea dinților, apariția unor plăgi deschise. În aceste situații, călugării și sihaștrii din mănăstiri recoltau crăci de vâsc și le duceau în sate, învățându-i pe oameni cum să le folosească, pentru ei și pentru animalele lor (decoct, infuzie, tocarea și mâncarea frunzelor verzi crude) pentru a se vindeca de această boală cumplită, înainte de a se cunoaște existența vitaminei C. Un astfel de călugăr, purtând în spinare desaga doldora cu crăci sacre, ar fi fost numit de săteni *Moșul cu crăci* sau *Moș Crăciun*.

Această ipoteză, departe de a constitui o explicație etimologică incontestabilă, se distinge însă printr-o argumentație foarte coerentă și bine documentată, asociind etimologia termenului *Crăciun* cu sărbătoarea străveche a *Crăcilor sacre*, instituită în preistorie, ca reflex al unui aspect existențial vital în spațiul românesc.²

În concluzie, această analiză etimologică pune în lumină o problemă foarte complexă, care, deși a fost discutată de mai bine de două secole de către lingviști și cercetători din diferite domenii, se pare că nu a fost pe deplin și unanim rezolvată și soluționată, iar cuvântul *Crăciun* rămâne exponentul unor fenomene lingvistice, semantice și istorice proprii teritoriului carpato-dunărean.

References:

- *** *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*. Ediția a II-a augmentată. București: Editura Academiei Române, 1974.
- *** *Dicționarul de istorie veche a României*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.
- *** *Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Editura Academiei Române, 1975.
- *** *Dicționarul limbii române moderne*. București: Editura Academiei Române, 1958.
- Antim Ivireanul. *Didahii*. Chișinău: Editura Litera, 1998.
- Bălașa, Dumitru. „Cuvântul românesc Crăciun în antroponomie, toponimie, folclor și etimologie.” *Mitropolia Olteniei* 1–2 (1973): 97-140.
- Bob, Ioan. *Dicționarul românesc, lateinesc și unguresc*. Tomul I. Cluj, 1822–1823.
- Çabej, Eqrem. „Crăciun.” *Studii și cercetări lingvistice* XII (1961): 313–317. București: Editura Academiei.
- Caraman, Petru. *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi*. Iași, 1931.
- Ciungu, Ion. „Ce știm despre etimologia cuvântului Crăciun în limba română?” <http://protopopiatavrig.blogspot.com/2011/11/> (accesat la 18 decembrie 2025).
- Crăciun, Florentin, Mircea Alexan și Carmen Alexan. *Ghidul plantelor medicinale uzuale*. București: Editura Reccoop, 1988.
- Curticăpean, Diana. „Studiu privind etimologia cuvântului Crăciun.” <http://www.asociatia-profesorilor.ro/studiu-privind-etimologia-cuvantului-craciun.html> (accesat la 18 decembrie 2025).
- Densușianu, Aron. *Istoria limbii și literaturii române*. Ediția a II-a. Iași, 1894.
- DEX Online. „Crăciun.” <https://dexonline.ro/definitie/cr%C4%83ciun> (accesat la 18 decembrie 2025).
- Frazer, George James. *Creanga de aur*. Vol. IV. București: Editura Minerva, 1980.
- Gheorghe, Gabriel. „Originea cuvântului Crăciun.” În *Studii de cultură și civilizație românească*, 111–128. București: Editura Fundației Gândirea, 2001.
- Graur, Alexandru. „Crăciun.” *România Literară* III, nr. 2 (1970): 13-20.

¹ Florentin CRĂCIUN, Mircea și Carmen ALEXAN, *Ghidul plantelor medicinale uzuale*, Editura Reccoop, (București, 1988), 38.

² Gabriel GHEORGHE, „Originea cuvântului Crăciun”..., 125-128.

- Hașdeu, Bogdan P. *Etymologicum Magnum Romaniae*. Vol. I. București: Editura Minerva, 1972.
- Ionescu, Ion. „Despre originea și înțelesul cuvântului Crăciun în limba română.” *Mitropolia Olteniei* 11–12 (1971): 820–849.
- Ionescu, Ion. „Etimologia cuvântului Crăciun.” <https://www.crestinortodox.ro/craciun/craciun-ortodox/etimologia-cuvantului-craciun-68385.html> (accesat la 18 decembrie 2025).
- Iorga, Nicolae. *Istoria românilor*. Vol. II. București, 1936.
- Micu-Klein, Samuel, și Petru Maior. *Dicționar românesc-latinesc-unguresc-nemțesc*. Budapesta, 1825.
- Nicolescu-Leordeni, Nicolae. „Crăciunul.” *Glasul Bisericii* 11–12 (1966): 1026–1029.
- Nicolescu-Leordeni, Nicolae. „Contribuții la clarificarea originii sărbătorii Crăciunului.” *Studii Teologice* 3 (1987): 73–103.
- Paliga, Sorin. *Thracian and Pre-Thracian Studies*. Bucharest, 1999.
- Papahagi, Pericle. „Sur Crăciun «Noel».” *Langue et littérature. Bulletin de la Section Littéraire* III, nr. 1–2 (1946): 10–12.
- Pârvan, Vasile. *Contribuții epigrafice la Istoria creștinismului daco-roman*. București, 1911.
- Simonescu, Dan. *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1726*. București: Fundația Regele Carol I, 1939.
- Teleoacă, Dana-Luminița. „Sărbătoarea «Nașterii Domnului» la români și la alte popoare europene.” *Memoria Ethnologica* 56–57 (2015): 88–99.
- Vinereanu, Mihai. „Originea cuvântului Crăciun.” <https://limbaromana.org/revista/originea-cuvantului-cr%C4%83ciun/> (accesat la 18 decembrie 2025).

BIONOTE:

Dan Alexandru Streza is an orthodox priest and lecturer at ‘Andrei Șaguna’ Theology Faculty, ‘Lucian Blaga’ University of Sibiu, Romania. He is specialised in both theology and music, as a member of the university’s Theological Research Centre.

P. Eugenius Lersch OCist on Joachim of Fiore and Geoffrey of Auxerre – A Medieval Controversy within the Cistercian Order. Book Review

Article history:

Received:29.10.2025

Accepted:07.12.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.17>

CC BY-NC 4.0

Dan SISERMAN

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,

Centrul Universitar Nord din Baia Mare

dan.siserman@ssuta.utcluj.ro

<https://orcid.org/0009-0005-4139-0345>

ABSTRACT: This review examines the intellectual and theological confrontation between Joachim of Fiore and Geoffrey of Auxerre as reconstructed by Eugenius Lersch OCist in his monography written in German dedicated to those two medieval figures: *Joachim von Fiore und Gottfried von Auxerre - eine mittelalterliche Kontroverse im Zisterzienserorden* (be+be-Verlag: Heiligenkreuz, 2024). While both thinkers were firmly rooted in Benedictine–Cistercian spirituality and shared a concern for the reform of the Church, they advanced markedly different models of interpreting history and ecclesial life. Joachim developed an innovative trinitarian vision of historical progression organized into three ages, a framework that later inspired both reformist and anti-clerical currents. Geoffrey, by contrast, defended a more traditional ecclesiology centered on hierarchical order, doctrinal integrity and moral interiority, sharply criticizing Joachim's speculative methods. Lersch situates this conflict within a broader intellectual shift: the transition from monastic to scholastic theology around the year 1200. Geoffrey's opposition to Joachim thus reflects not merely personal or institutional disagreement but a deeper epistemic reorientation within medieval theology and philosophy.

KEYWORDS: Joachim of Fiore, Geoffrey of Auxerre, Cistercian Order, Medieval Eschatology, Twelfth Century Philosophy.

TITLU: „P. Eugenius Lersch OCist despre Gioacchino din Fiore și Geoffrey din Auxerre. O controversă medievală în cadrul Ordinului Cistercian. Recenzie de carte.”

REZUMAT: Această recenzie examinează confruntarea intelectuală și teologică dintre Gioacchino din Fiore și Geoffrey (Gottfried) din Auxerre, așa cum este ea reconstruită de Eugenius Lersch OCist în recenta sa monografie scrisă în germană dedicată celor două figuri medievale: *Joachim von Fiore und Gottfried von Auxerre - eine mittelalterliche Kontroverse im Zisterzienserorden* (be+be-Verlag: Heiligenkreuz, 2024). Deși ambii gânditori erau profund ancorați în spiritualitatea benedictino-cisterciană și împărtășeau preocuparea pentru reforma Bisericii, ei au dezvoltat modele fundamentale diferite de interpretare a istoriei și a vieții ecleziiale. Gioacchino a elaborat o viziune trinitară inovatoare a progresului istoriei care este structurată în trei epoci, realizând astfel un cadru care a inspirat ulterior atât curente reformatoare, cât și tendințe anticlericale. Geoffrey, în schimb, a apărut o eclesiologie tradițională, centrată pe ordinea ierarhică, integritatea doctrinară și interioritatea morală, criticând aspru metodele speculative ale lui Gioacchino. Lersch situează acest conflict într-o transformare intelectuală mai amplă: tranziția de la teologia monastică la cea scolastică din jurul anului 1200. Opoziția lui Geoffrey față de Gioacchino reflectă astfel nu doar un dezacord personal sau instituțional, ci și o reorientare epistemică profundă în cadrul teologiei și filosofiei medievale.

CUVINTE-CHEIE: Gioacchino din Fiore, Geoffrey din Auxerre, Ordinul Cistercian, escatologie medievală, filosofia secolului al XII-lea.

Eugenius Lersch OCist's monograph *Joachim von Fiore und Gottfried von Auxerre - eine mittelalterliche Kontroverse im Zisterzienserorden* (Be & Be-Verlag: Heiligenkreuz, 2024) offers a thoroughly erudite reconstruction of the controversy that arose within the Cistercian Order at the end of the twelfth century between the Calabrian abbot Joachim of Fiore and Geoffrey of Auxerre. Both figures occupy a pivotal place not only in the internal history of the Cistercians but also in the broader intellectual landscape of an age marked by Gregorian reform, papal schisms, the expansion of monastic life, the crusades, and the internal struggle between *regnum* and *sacerdotium*. The author not only presents the general ideas of the two men but also carefully reconstructs the lines of historical development and the contextual framework that led to the formation of their theological visions, and, not least, he points out their posterity and lasting influence up to the present.

The book's guiding objective is to demonstrate how, a century after the foundation of the order and in the immediate intellectual lineage of the charismatic Bernard of Clairvaux, these two major Cistercian personalities came to embody markedly different theological and philosophical orientations, as well as divergent attitudes toward the historical present. In a broader sense, their respective approaches stand as emblematic expressions of two paradigms of Christian self-understanding that have remained in tension throughout the history of the Church: a model, represented here by Geoffrey, oriented toward the past and the preservation of inherited spiritual forms; and another, exemplified by Joachim, directed toward the future and the emergence of new modes of spiritual fulfilment.

Joachim of Fiore (also known as *Gioacchino da Fiore*; approx. 1135 - 1202), who has been the subject of renewed scholarly attention in recent decades, has generated extensive discussion concerning the potentially revolutionary implications of his thought. Several philosophers and theologians – among them Yves Congar, Henri de Lubac, Karl Löwith, and Eric Voegelin, a line of interpretation also adopted by Lersch – have advanced the following thesis: „They advance the thesis that conceptualities and notions such as the *Third Reich* or *New Age* – ultimately also the chiliastic concept of the New Kingdom – were, in a direct line from Joachim through his secular successors, replaced by worldly goods. In this sense, Joachim's overall influence was disastrous: a vehicle and an unintended justification for totalitarianisms of all kinds, which, in the name of a better future, are prepared to walk over corpses and annihilate everything that stands in the way of this utopia” (p. 7).

At the basis of this process of secularization lies Joachim's innovative way of understanding history as a manifestation of the Holy Trinity. Thus, we have an Age of the Father, characterized by the rule of the Law; an Age of the Son, an age of faith at the end of which Joachim assumed his contemporaries stood; and an Age of the Holy Spirit, which is yet to come – an age of freedom, equality, and unmediated access to the full knowledge of divine truths: „This tripartite division of history, corresponding to the three divine Persons, constitutes Joachim's primary theological and exegetical concern. This central motif recurs throughout his oeuvre and is presented at length, with persistent repetition and variation. He amasses scriptural testimonies and comparative analogies. The ternaries unfold as follows: Law – Grace – (in Johannine terms) Grace upon Grace; Knowledge – Perfected Wisdom – Understanding; Slavery of Servants – Slavery of Sons – Freedom; Fear – Faith – Love; Servants – Free Persons – Friends; Boys – Men – Elders; Light of the Stars – Light of Dawn – Full Daylight; Winter – Spring – Summer; Primroses – Roses – Lilies; Grass – Stalks – Ears of Grain; Water – Wine – Oil; Septuagesima – Quadragesima – Pentecost.” (p. 36) Eugenius Lersch nevertheless emphasizes that within this profound ternary structure of history, „the three statuses are not separated from one another but interpenetrate; in Joachim's view, history does not proceed by leaps but step by step, through overlapping phases and stages.” (p. 37)

In line with Henri de Lubac's assessment, several aspects of Joachim's work are systematically rejected (pp. 32–33): 1. Although the Calabrian abbot emphasizes the unity and concordance of Scripture, he in fact introduces a radical rupture, for the internal logic of his theology of history would imply the emergence of a distinct „Third Testament” corresponding to the Age of the Holy Spirit; 2. Since the apex of history is located in the full outpouring of the Spirit, the centrality of Christ in salvation history is effectively undermined, for Christ „stands” in a sequence alongside, for example, Abraham, Moses, Elijah, John the Baptist, Benedict of Nursia, and Charlemagne; 3. From an ecclesiological standpoint, it is problematic that Joachim's theology of history implies that the Church and its sacraments will eventually be surpassed and rendered obsolete, such that existing clerical institutions possess only a transitory function. This may well explain why Joachim abandoned the Cistercian Order in the final years of his life in order to found his own more rigorous and contemplative community, the Florentian Order at San Giovanni in Fiore. 4. The introduction of a progressive philosophy of history is rejected by Henri de Lubac, for history no longer unfolds in the twofold pattern of „before Christ” and „after Christ.” Instead, these are followed by a third epoch – thus generating the temptation to project the course of history into utopia. 5. Last but by no means least, the loss of the essentially Christian, linear understanding of history in favor of a cyclical-progressive vision is likewise denounced, as it resembles the pagan conception of the „eternal return”: „At bottom, history repeats itself, or rather,

recommences in each new *status*, yet in such a way that the earlier status is the type and precursor of the later one. Thus, the course of history advances in an upward spiral toward perfection.” (p. 33)

In this manner, Joachim's ideas – though formulated with full reverence for the Catholic Church, and though he consistently sought papal approval – would, over time, become the ferment of anti-clerical movements. The most immediate example occurred half a century after Joachim's death, in 1254, when a major controversy erupted within the Franciscan Order: the Spirituals, influenced by Gerard of Borgo San Donnino, promoted an anti-clerical form of Joachimism, arguing that Joachim's prophecy of the Angel in the Apocalypse had been fulfilled in Saint Francis, and that Joachim's writings themselves constituted the „Third Testament of the Spirit”. (cf. pp. 49–54) These disturbances inevitably drew upon Joachim of Fiore a series of condemnations, some mild and others severe. The most significant is arguably the Fourth Lateran Council of 1215, at which the Calabrian abbot was rebuked for wrongly accusing Master Peter Lombard of having ontologized a „Quaternity” in place of the Holy Trinity. This moment marks the Church's preferential turn toward a rigorous theological method grounded in dialectic and analysis –exemplified by Lombard's *Sentences* and the emerging scholastic tradition – over the mystical-contemplative intuitions, analogical constructions, and numerological speculations characteristic of Joachim of Fiore. This explosive potential of the Calabrian abbot's work was perhaps most clearly recognized in his own time by his contemporary, Geoffrey of Auxerre, a vigilant and determined hunter of heresy.

Geoffrey of Auxerre (also known as Gottfried of Auxerre; b. aprox. 1115/20 – d. aprox. 1188), formerly the secretary of the great Bernard of Clairvaux and later abbot of Clairvaux himself, was without doubt a complex figure of the twelfth century: „On the one hand, firmly rooted in Cistercian–Bernardine spirituality, on the other hand also indebted to the scholastic method of his teacher Peter Abelard; a member of an order that promoted strict observance of the Benedictine Rule and an uncompromising program of ecclesial reform, yet at the same time emphasized love above every form of moral coercion.” (p. 69) Moreover „the cult surrounding Geoffrey draws principally from his discipleship and imitation of Saint Bernard, from his merits on behalf of the Church during the early development and expansion of the Order, and, of course, from his writings, which bear witness to profound spirituality, a deeply devout soul, and an intense interior life.” (p. 70) His oeuvre – which still leaves ample room for further scholarly investigation – contains a large number of sermons whose central theme is the refutation of heresies. The invectives he directed against Joachim are therefore not exceptional within his oeuvre. Eugenius Lersch suggests that „the assumption is plausible that he was fully aware of the ambivalence inherent in Joachimite views, particularly with regard to their ecclesiological and sacramental implications.” (p. 82) Thus, in a sermon on the Ascension of the Lord, Geoffrey warns his audience to avoid „unnecessary numerical speculations and prophetic artifices, which he sees exemplified in Joachim's method.” (p. 83) For Geoffrey, Joachim's exegetical method is pure arrogance, and the analogies he employs regarding the Age of the Holy Spirit are charged with „Judaizing.” In fact, Geoffrey even accuses Joachim of being a Jew who had not yet fully „vomited out” his Judaism and who continually returned to it in secret (cf. p. 89).

Most likely, however, the deeper reason for Geoffrey's attacks lies in Joachim's abandonment of the Cistercian Order to establish his own order, the Florentian Order. For Geoffrey, the moral meaning of Scripture and the life of the interior man take precedence over allegorical interpretations and speculative accounts of the Church's place in history. As the author notes, Geoffrey's position is therefore essentially more classical than that of Joachim (p. 104). Joachim, by contrast, distanced himself from the traditional patristic „pedagogy of salvation”, which uniformly rejected all forms of chiliasm, and instead played with the idea that has always been both dangerous and alluring for humanity: „a better future realizable on earth.” (p. 112)

In the final section, Eugenius Lersch offers an excellent synthesis in which he first outlines the similarities between Joachim and Geoffrey. Deeply rooted in Benedictine–Cistercian spirituality, both men were concerned about the present state of the Church and believed that a comprehensive reform of all its members was necessary. Although they each promoted a contemplative and withdrawn form of life, both were, in fact, actively involved in the ecclesiastical and political affairs of their time.

The differences between them, however, are far more pronounced. Geoffrey adopts a classic reformist attitude toward ecclesial renewal: „He places strong emphasis on the external, ecclesial, hierarchical structure; he is concerned with right doctrine, which also includes the identification and pursuit of heretics ... Joachim, by contrast, is in many respects an innovative thinker; already during his lifetime he was described as a prophet ... Joachim is convinced that he has found a kind of universal model for explaining the world and history.” (p. 133) Lersch concludes that most likely „Geoffrey’s arguments against Joachim appear to be symptomatic of a deeper intellectual shift occurring around the year 1200: the transition from monastic to scholastic theology. Regardless of the influence that Joachim would later exert upon the renewal movements within the Franciscan Order, in the eyes of Geoffrey and several other opponents he embodied a type of theology that, by the end of the 1190s, already bore the scent of obsolescence – the stale and no longer tenable theological mood and method of an earlier era.” (p. 135)

In a manner consistent with the Ratzingerian line of interpretation, Eugenius Lersch concludes that, beyond the controversies dividing Joachim and Geoffrey, one can still discern the luminous charism of the great Bernard of Clairvaux, to whom both men ultimately traced their inspiration. Moreover, in Saint Bonaventure – who continued this heritage in a Franciscan spirit, integrating Joachimite motifs within a scholastic framework – this tradition found a more balanced and theologically adequate expression, protected from the dangers of both extreme conservatism and extreme progressivism.

References:

P. Eugenius Lersch OCist’s, *Joachim von Fiore und Gottfried von Auxerre - eine mittelalterliche Kontroverse im Zisterzienserorden*. Be & Be-Verlag: Heiligenkreuz, 2024, 157 p.

BIONOTE:

Dan Siserman is a Lecturer PhD at the Technical University of Cluj-Napoca, North University Centre of Baia Mare, Faculty of Humanities, where he teaches courses in the Philosophy Program, including History of Medieval Philosophy and Philosophy of Religion. He studied philosophy and theology at the University of Vienna and at Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, earned his PhD in philosophy at the University of Bucharest (2021), and held research scholarships and study visits at the universities of Tübingen and Freiburg. He has translated several works of philosophy and theology into Romanian from German, English, and Italian, coordinated the volume of philosophical essays *Spicilegium Philosophicum* (2022) and published the monograph *Teologia istoriei la Gioacchino din Fiore* [*The theology of history in Joachim of Fiore*, 2023].

Catedrala din cuvinte: 101 concepte pentru a înțelege religiile lumii și reîntoarcerea sacrului în cultură. Recenzie de carte

Article history:

Received: 26.10.2025

Accepted: 05.12.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.18>

CC BY-NC 4.0

Claudia HOREANU

Doctoral School in Communication Sciences,
University of Bucharest
claudia.horeanu@gmail.com

TITLE: "The Cathedral of Words: 101 Concepts for Understanding the Religions of the World and the Return of the Sacred in Culture. Book review"

ABSTRACT: This analysis explores Mihai Coman's „101 concepte pentru a înțelege religiile lumii” (“101 Concepts for Understanding the Religions of the World”) through a communicological and hermeneutic lens. Taking the recent consecration of the Cathedral of National Salvation as a symbolic pretext, it looks at how Coman builds a “cathedral of words,” translating the sacred into the language of culture and communication. The book presents 101 central concepts that show how world religions differ, yet also share common patterns of meaning. Coman writes in a way that is both accessible and intellectually rigorous, creating bridges between anthropology, religious studies, and semiotics. His approach reminds readers that symbolic language allows cultures to shape spiritual experience and interpret transcendence. His approach reminds readers that symbolic language allows cultures to shape spiritual experience and interpret transcendence. This perspective connects naturally with the ideas of Mircea Eliade, Rudolf Otto, Émile Durkheim, and Clifford Geertz, who each saw religion as a network of meanings within human culture. In conclusion, the book invites readers to rediscover religion as a living form of symbolic communication and as a space for intercultural dialogue in today's world.

KEYWORDS: religious communication; symbolism; sacred; hermeneutics; intercultural dialogue; Mihai Coman.

REZUMAT: Această recenzie analizează volumul lui Mihai Coman, *101 concepte pentru a înțelege religiile lumii*, dintr-o perspectivă comunicologică și hermeneutică. Având ca punct de plecare simbolic recenta consacrare a Catedralei Mântuirii Neamului, analiza examinează modul în care Coman construiește o „catedrală din cuvinte”, traducând sacrul în limbajul culturii și al comunicării. Cartea prezintă 101 concepte centrale care arată cum religiile lumii diferă între ele, dar împărtășesc totodată tipare comune. Coman scrie într-un stil deopotrivă accesibil și riguros din punct de vedere intelectual, creând punți între antropologie, studiul religiilor și semiotică. Abordarea sa le reamintește cititorilor că limbajul simbolic permite culturilor să modeleze experiența spirituală și să interpreteze transcendența. Această perspectivă se conectează în mod firesc cu ideile lui Mircea Eliade, Rudolf Otto, Émile Durkheim și Clifford Geertz, fiecare dintre aceștia concepând religia ca o rețea de semnificații în cadrul culturii umane. În concluzie, cartea invită cititorii să redescopere religia ca formă vie de comunicare simbolică și ca spațiu al dialogului intercultural în lumea contemporană.

CUVINTE-CHEIE: comunicare religioasă, simbolism, sacru, hermeneutică, dialog intercultural, Mihai Coman.

Introducere

Sfințirea recentă a Catedralei Mântuirii Neamului a (re)aprinș în societatea românească discuțiile despre locul religiei într-o lume dominată de tehnologie și pluralism cultural. Pentru unii, monumentul este o expresie a credinței și a continuității spirituale; pentru alții, un semn al opulenței și al puterii instituției. Dincolo de aceste perspective, Catedrala devine o manifestare vizibilă a sacrului într-un spațiu public tot mai secularizat. Ea ridică o întrebare care ghidează rândurile de față: *cum se mai poate transmite și înțelege sensul religios într-o cultură a simbolurilor fragmentate?*

Această întrebare oferă cadrul de lectură pentru analiza volumului „101 concepte pentru a înțelege religiile lumii” de Mihai Coman, publicat de Editura Polirom. Autorul, profesor universitar și cercetător în domeniul științelor comunicării, este cunoscut pentru lucrările sale despre mit, ritual și simbol, precum și pentru studiile dedicate antropologiei culturale și comunicării religioase. În această carte, autorul propune o sinteză interdisciplinară care reunește perspective din istoria religiilor,

antropologie și teoria comunicării. Lucrarea oferă cititorului o veritabilă gramatică a sacralului, un set de concepte fundamentale prin care pot fi înțelese manifestările religioase ale umanității.

Într-un context în care discursul despre religie este adesea redus la stereotipuri sau dezbateri identitare, Mihai Coman restituie limbajului religios demnitatea sa intelectuală. El abordează religiile lumii nu ca doctrine rivale, ci ca sisteme de comunicare simbolică prin care omul încearcă să exprime transcendența. În acest sens, volumul funcționează asemenea unei catedrale construite din cuvinte: fiecare concept devine o piatră simbolică, fiecare definiție – un pas către înțelegerea raportului dintre om și divinitate. Volumul nu este doar un dicționar tematic, ci o invitație la reflecție asupra modului în care sacralul continuă să se exprime și să se transforme în cultura contemporană.

Religia ca sistem de semnificație și comunicare

Unul dintre meritele cele mai evidente ale volumului *101 concepte pentru a înțelege religiile lumii* este modul în care Mihai Coman privește religia nu ca pe un fenomen static, ci ca pe un sistem viu de semnificații.¹ Autorul nu compară dogme sau instituții. El observă cum oamenii, în culturi diferite, comunică și traduc sacralul – uneori prin ritual, alteori prin narațiune, imagine sau gest. În viziunea sa, religia nu este doar o expresie a credinței, ci un limbaj prin care sensul transcendent devine inteligibil în viața de zi cu zi.

Această abordare continuă tradiții teoretice importante din sociologie și antropologie. *Émile Durkheim* a arătat că formele religioase sunt expresii colective ale conștiinței sociale, prin care comunitatea își reafirmă coeziunea și valorile.² *Mircea Eliade* a mers mai departe, considerând sacralul o categorie ontologică – un mod de a fi în lume care oferă sens existenței.³ *Clifford Geertz* a văzut religia ca un sistem cultural de semne.⁴ Prin aceste semne, societatea își fundamentează ordinea morală și emoțională. Mihai Coman continuă această linie, dar o aduce în actualitate, analizând mecanismele prin care simbolurile religioase circulă, se resemantizează și devin parte a discursului mediatic contemporan.

Este interesant cum autorul reușește să îmbine rigoarea academică cu claritatea explicativă. Cititorul descoperă o gramatică a sensului religios, accesibilă și coerentă, care oferă instrumente de înțelegere, nu simple definiții. Cartea funcționează ca un exercițiu de alfabetizare simbolică, invitând la reflecție asupra felului în care omenirea a exprimat, de-a lungul timpului, ideea de divinitate.

Ceea ce impresionează în demersul lui Mihai Coman este echilibrul dintre analiză și interpretare. El nu impune o viziune definitivă asupra fenomenului religios, ci deschide un dialog între perspective – semiotică, antropologică, teologică și culturală. În acest fel, volumul devine un spațiu de reflecție interdisciplinară, unde sensul nu este fix. Religia apare, astfel, ca un act de comunicare simbolică: un proces prin care omul caută să dea formă invizibilului și să-l împărtășească celorlalți.

Dimensiunea hermeneutică a sacralului

În centrul demersului lui Mihai Coman se află convingerea că religia trebuie înțeleasă nu doar prin structurile sale sociale sau rituale, ci și prin actul de interpretare.⁵ Fiecare concept analizat în volum este o invitație la o lectură hermeneutică, la redescoperirea sensurilor care se ascund în spatele limbajelor sacre. Din această perspectivă, studiul religiilor devine un proces de traducere simbolică, în care cuvintele, imaginile și gesturile funcționează ca texte ce trebuie citite, nu doar observate.

Mihai Coman adoptă o poziție apropiată de cea a lui Paul Ricoeur, pentru care interpretarea simbolului este o formă de acces la realitatea profundă a existenței.⁶ Hermeneutica sacralului, în viziunea ambilor autori, nu urmărește să reducă mitul la explicații sociologice, ci să descopere în el o gramatică

¹ Mihai Coman, *101 concepte pentru a înțelege religiile lumii* (Polirom, 2024).

² Émile Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase* (Polirom, 1995).

³ Mircea Eliade, *Sacral și profanul* (Humanitas, 2025).

⁴ Clifford Geertz, *Interpretarea culturilor* (Tact, 2014).

⁵ Coman, *101 concepte*.

⁶ Ricoeur, Paul. *The Symbolism of Evil*. Boston: Beacon Press, 1967.

a sensului. Sacrul este astfel înțeles ca o experiență mediatore între vizibil și invizibil, între istorie și transcendență. Mihai Coman reia acest concept, dar îl transpune în limbajul comunicării: sacrul nu mai este doar un sentiment, ci un act cu o anume semnificație, o formă de dialog.

Este remarcabil modul în care autorul reușește să lege analiza religioasă de teoria comunicării. Arată că înțelegerea religiei implică și înțelegerea limbajului prin care aceasta se transmite. Astfel, cartea devine mai mult decât un compendiu teoretic: este o cartografie a interpretării, o încercare de a arăta cum sensurile religioase se nasc, se transmit și se transformă în timp. Cartea devine o formă de hermeneutică aplicată, care reface legătura dintre științele comunicării și reflecția spirituală.

Religie, comunicare și spațiul public

Catedrala Mântuirii Neamului, sfințită recent, a devenit un simbolic românesc al credinței. Deși construcția continuă, momentul sfințirii a readus în spațiul public dezbaterile despre sensul religiei. Pentru unii, Catedrala reprezintă o expresie a credinței și a unității naționale; pentru alții, un semn al disproporției dintre fastul instituțional și nevoile reale ale comunității. Dincolo de aceste poziții, edificiul este un loc unde simbolul religios întâlnește discursul social și comunicarea publică.

Privită din perspectiva cărții lui Mihai Coman, Catedrala devine un act de comunicare simbolică. Ridicarea ei nu este doar un proiect arhitectural, ci un proces de producere de sens, în care imaginea, ritualul și mesajul mediativ se împletesc. Prin dimensiunea ei vizuală, Catedrala transformă sacrul într-un mesaj transmis prin canale moderne – presă, televiziune, rețele sociale. În acest fel, religia intră într-un spațiu comunicativ global, în care semnificațiile se renegociază constant.

Este interesant că, într-o epocă dominată de imagine și fragmentare, construcția Catedralei pare să sugereze o reunificare a sensului. Ea comunică nu doar credința, ci și o nevoie de coerență și de memorie colectivă. Din acest punct de vedere, edificiul poate fi interpretat ca o formă contemporană de mit fondator, comparabilă cu narațiunile despre început și identitate din religiile arhaice. Totodată, reacțiile publice – entuziaste sau critice – arată că sacrul rămâne un subiect activ al dialogului social, nu o reliquă a trecutului.

Prin raportarea la această realitate, volumul lui Mihai Coman capătă o semnificație suplimentară. Cartea nu discută direct cazul Catedralei, dar oferă conceptele necesare pentru a o înțelege: simbol, ritual, memorie, mit, comunicare. Într-un fel, ceea ce arhitectura exprimă prin piatră, Mihai Coman exprimă prin cuvinte. Ambele propun o „catedrală a semnificațiilor”, un spațiu unde limbajul religios, imaginarul social și reflecția culturală se întâlnesc.

Concluzie

Volumul „101 concepte pentru a înțelege religiile lumii” se impune ca o lucrare de referință nu doar pentru studiul religiilor, ci și pentru științele comunicării. Mihai Coman propune o lectură care depășește frontierele disciplinare, reușind să traducă fenomenul religios în limbajul semnificațiilor culturale. Cartea invită la reflecție asupra modului în care sacrul este perceput, reprezentat și transmis, într-o epocă modernă, dominată de tehnologie. Prin claritatea conceptuală și prin deschiderea interpretativă, lucrarea devine un instrument de alfabetizare simbolică – o introducere în înțelegerea sensurilor care leagă lumea umană de cea transcendentă.

Sfințirea recentă a Catedralei Mântuirii Neamului oferă un exemplu concret al modului în care aceste concepte pot fi aplicate. Evenimentul a reactivat discursurile despre identitate, credință și spațiu public, demonstrând că religia nu a dispărut din modernitate, ci s-a reconfigurat ca formă de comunicare. Edificiul devine astfel o imagine vie a ideilor discutate de Mihai Coman: un loc unde sacralul și profanul dialoghează, unde simbolul se materializează în arhitectură, iar credința se exprimă prin limbaj vizual.

Într-un plan mai amplu, lucrarea sa amintește că sensul religios nu poate fi înțeles în afara proceselor de interpretare și comunicare. Religia rămâne o experiență de semnificare, iar actul de a o studia devine un gest hermeneutic. Într-o cultură în care semnele se multiplică și sensurile se disipă, volumul sugerează o posibilă cale de regăsire: aceea a înțelegerii simbolice. Cartea nu oferă răspunsuri definitive, ci deschide un spațiu de gândire. În acest sens, ea poate fi citită ca o „catedrală de idei”, unde cuvintele devin forme ale credinței în puterea sensului.

References:

- Coman, Mihai. *101 concepte pentru a înțelege religiile lumii*. Polirom, 2024.
Durkheim, Émile. *Formele elementare ale vieții religioase*. Polirom, 1995.
Eliade, Mircea. *Sacral și profanul*. Humanitas, 2025.
Geertz, Clifford. *Interpretarea culturilor*. Tact, 2014.
Ricoeur, Paul. *The Symbolism of Evil*. Boston: Beacon Press, 1967.

BIONOTE:

Claudia Horeanu is a PhD candidate at the Doctoral School of Communication Sciences, University of Bucharest, Romania. Her academic background combines communication studies with medieval history and the history of mentalities. She has a long-standing interest in the intersections between cultural imagination, myth, and media. Her doctoral research explores the image of Vlad the Impaler (Țepeș), also known as Dracula, in popular culture, from an interdisciplinary perspective that includes history, anthropology, and semiotics. She is particularly interested in how historical figures become cultural symbols and how media narratives shape collective memory in contemporary society.

Semnul ca entitate fractală în concepția lui C.S. Peirce

Article history:

Received: 31.10.2025

Accepted: 03.12.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.19>

CC BY-NC 4.0

Cristian PAȘCALĂU

Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca

babelrealm@yahoo.com

<https://orcid.org/0009-0005-7708-266X>

TITLE: "The Sign as a Fractal Entity in C.S. Peirce's Conception"

ABSTRACT: This essay aims to revisit C.S. Peirce's semiotic project within an interdisciplinary framework shaped by some speculative and terminological acquisitions from fractal geometry. To understand the internal dynamism through which speakers engage their semiotic levels, we refer to several Peircean postulates about the structure and development of the sign in the process of interpretation. In Peirce's conception, the sign reveals a fractal triadic structure that implicates the entire Universe as a matrix "permeated with signs." In other words, the sign proves to be a cognitive device for generating increasingly complex semiotic structures.

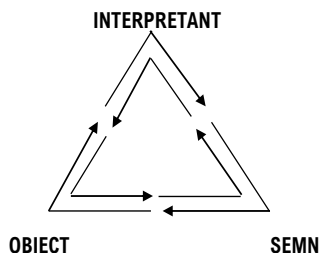
KEYWORDS: sign, object, interpretant, intuition, semeiosis, fractals, knowledge, concept.

REZUMAT: Prezentul eseu își propune să reviziteze proiectul semiotic al lui C.S. Peirce, într-un cadru interdisciplinar conturat de câteva achiziții speculative și terminologice din geometria fractală. Pentru a înțelege dinamismul intern prin care vorbitorii își actualizează planurile semiotice, ne raportăm la câteva postulate peirceiene despre structura și dezvoltarea semnului în procesul de interpretare. În concepția lui Peirce, semnul dezvăluie o structură triadică fractală care implică întregul Univers ca o matrice „perfuzată cu semne”. Altfel spus, semnul se dovedește un dispozitiv cognitiv pentru generarea unor structuri semiotice din ce în ce mai complexe.

CUVINTE-CHEIE: semn; obiect; interpretant; intuiție; semioză; fractali; cunoaștere; concept.

Natura semnului și a obiectului

Inspirat de filosofia lui Platon, Charles Sanders Peirce a fost constant preocupat de problema semiozei nelimitate, dezvoltând ideea că nu există credințe infailibile sau niveluri absolute pentru cunoștințele umane. Scepticismul lui Peirce își proiectează punctul culminant grație sugestiei conform căreia cunoașterea este nelimitată ca potențial, dar simultan tributară limitelor percepției. Semioticianul american propune o structură a semnului diferită de modelul diadic din structuralismul lui F. de Saussure (1998, 85-96). Mai precis, în generarea semnului, intervin entități în triplă conexiune: obiectul, semnul (representamenul) și interpretantul (Peirce 1990, 268-275). Schematic, structura poate fi redată astfel:

Obiectul poate fi orice conținut susceptibil de a fi gândit și exprimat în rostire. Peirce scindează obiectul în două entități de natură radical diferită: obiectul fragmentar, exterior semnului (în terminologia lui Peirce, obiectul dinamic, adică mijlocul din afara semnului) și, respectiv, obiectul nemijlocit, care

este un fundament al semnului, în sensul că oferă deja un „precept de explicație” (1990, 272), un rudiment de configurare semiotică a complexelor relații ternare care constituie un semn.

Obiectul nemijlocit, adică obiectul așa cum apare el reprezentat în semn, se formează pe baza celui dinamic, însă imaginea acestuia din urmă este complet transformată. Obiecte fragmentare pot fi toate entitățile de tipul: piramidele, Ursa Mare, numărul șapte, Hamlet, planeta Neptun, frica de pisici, neîncrederea în predestinare, un topic pe un forum etc. Un astfel de obiect trebuie receptat, în conformitate cu Peirce, într-un context mai larg, într-o totalitate de obiecte corespunzătoare unei lumi în care obiectul în cauză este atribuibil, adică într-un sistem de semnificații.

Orice obiect, indiferent că e perceptibil prin simțuri, că e pur intelectual, că e posibil sau imposibil, constituie o zonă străină, parcellară, fractală, indescriptibilă în lipsa unor relaționări de ordin semiotic. Ca obiect semiotic vehiculabil în minte, el devine deja fundament pentru „propriul” semn, adică pentru o reprezentare a sa printr-o multiplă relaționare. Faptul că, pe un vapor, în largul mării, o conversație între două persoane poate avea ca obiect destinații turistice, o vânătoare de mistreți, nașterea și moartea Universului, ultimul film vizionat, ultima carte citită, viața politică, un meci de fotbal, o dorință de reușită la un examen etc. atestă că semnele reprezintă o imagine abstractizată a obiectelor, fixată în mintea vorbitorilor și înglobată într-un proces de cuprindere mai amplu, mereu mai amplu, care multiplică semnele și interpretanții la infinit.

Fie el o calitate (senzația de roșu), un fapt ca atare (căderea unui măr pe pământ), o legitate (legea gravitației) sau un element ficțional (*Odiseea* lui Homer), obiectul determină semnul să genereze un anumit interpretant prin prisma experienței colaterale a interpretului în privința obiectului (Peirce 1990, 273). Grație acestei experiențe, obiectul este fie proaspăt configurat, fie evocat sau recuperat într-o resurrecție semnificativă (Herțeg 2012, 30, 115-125). Procesul are loc chiar dacă, prin experiența colaterală, obiectul este creat în imaginație și adus la viață în semn, așa cum se întâmplă în operele de ficțiune, în diversele teorii științifice sau matematice sau în filosofie – toate aceste domenii implicând experiența mentală referitoare la obiect sub unghiul unor reguli și constrângeri specifice. În virtutea experienței colaterale a vorbitorilor, chiar și un semn care constă într-o similaritate fortuită cu un obiect absent este determinat, în fapt, de acel obiect. Chiar dacă obiectul semnului în sine nu apare evident, semnul nu încetează a fi semn, întrucât își fundamentează obiectul în virtutea experienței interpretului, care este capabil să facă toate conexiunile necesare în vederea interpretării ulterioare.

În ceea ce privește semnul propriu-zis, Peirce folosește două noțiuni – *semn* și *representamen* –, ambele fiind definite în mod aproape identic, drept prim substrat de reprezentare într-un complex de relații, cu diferența că semnul este atribuit constructelor mentale, iar representamenul, celor (potențial) extramentale (1990, 269).

A treia dimensiune a semnului este interpretantul (Peirce 1990, 236-241; 254-257; 269-275). Propriu-zis, pentru a-și da seama la ce anume se referă un semn, mintea trebuie să dețină o anumită experiență privitoare la obiectul semnului, experiență exterioară și colaterală semnului sau sistemului de semne ca atare. De exemplu, o operă de artă poate exploata bogăția sau limitele experienței publicului. Interpretantul presupune deja amplificarea semnului prin cunoaștere și interpretare, ceea ce implică necesarmente generarea de noi semne, în procesul semiozei nelimitate. Sporirea dimensiunii cognitive a semnului conduce, implicit, la generarea altui semn, mai cuprinzător cognitiv decât semnul inițial. Observăm că atât obiectul, cât și interpretantul, ca entități implicate în constituirea semnului, fac parte din semn și, în același timp, constituie entități diferite care țin de sfera altor semne, într-o varietate aproape infinită de interconexiuni. Dacă obiectul fragmentar este, prioritar, ceva perceptibil prin simțuri, ceva de care ne lovim organic, el imediat încetează să mai fie un component din ansamblul fizico-biologic care ne țese primul nivel de ființare, spre a deveni o engramă, o imagine mentală a realității exterioare care este internalizată în conștiință. Așa stând lucrurile, am putea afirma că obiectul fragmentar devine posibil grație imaginii lui semnice, grație explicației pe care subiecții umani o nasc în conștiință pentru a încerca o aproximare a contingentului. Numai că semnul nu se reduce la această primă tentativă de apropiere a lumii „extralingvistice”. Explicația primă generează efecte sau reacții cognitive și afective în conștiință, amplificând cunoașterea semnului, proiectând asociații mereu inedite în procesul de interpretare.

De fapt, acea explicație primă este încorporată în interpretantul semnului, adică în actul interpretativ prin care interpretul înțelege semnul inițial în raport cu obiectul, mai precis înțelege semnul inițial ca reprezentamen al obiectului (prin funcția de reprezentare) și, totodată, efectul procesului de semnificare. Astfel, tot ceea ce transmite semnul inițial în relație cu obiectul său devine obiect pentru un alt semn, pentru o nouă problematizare cognitivă ș.a.m.d. Pentru orice semn, există cel puțin un interpretant; Peirce discută trei tipuri de interpretanți: imediat, dinamic și final (Peirce 1990, 258).

Interpretantul imediat este doar o calitate sau o posibilitate prezentă în semn (de exemplu, semnificația obișnuită a unui cuvânt), fiind doar o premisă de interpretare. El ține exclusiv de calitatea impresiei pe care o produce semnul, deci se adresează, similar obiectului din realitatea extralingvistică, simțurilor, făcând din semnul inițial un obiect dinamic.

Interpretantul dinamic, mai „veritabil” decât cel imediat, are însă de-a face mai mult cu experiența legată de semn, chiar cu experiența corporală (de exemplu, o stare de agitație). Acesta constă în efectul nemijlocit pe care semnul îl produce asupra interpretului, prin „nemijlocit” înțelegându-se rodul experienței individuale în cadrul fiecărui act unic de interpretare. Mai precis, ține de o experiență a efortului fiecărui interpret de a-și angaja propriile puteri interpretative în slujba interpretării.

Interpretantul final constituie esența interpretării, care ar putea fi atinsă dacă gândirea sau interogația (în sens filosofic) ar fi împinse suficient de mult; este un fel de ideal al semiozei, întrucât deschide orizontul unei dezvoltări maxime a semnului inițial, în limitele interpretării trasate de relația semnului inițial cu obiectul său. Constituie, totodată, dezvoltarea maximală a celui dinamic, adică efectul pe care semnul l-ar produce în orice minte, astfel încât, indiferent de circumstanțe, să reprezinte dezvoltarea maximală a semnului. În fine, este un rezultat la care interpretul ajunge numai dacă ia în considerare semnul la un nivel global de înțelegere, adică distinge semnul ca obiect, ca semn efectiv, ca reprezentamen al unui obiect și, implicit, distinge relațiile care îi conferă unicitate în universul semiotic global. Acest ultim tip de interpretant este o raportare ideală a destinului oricărui semn.

Problema intuiției și a conceptelor simplificatoare

În viziunea lui Peirce, obiectul este fundamentul pentru semn și interpretantul său, iar un semn, împreună cu secvențe ale interpretării sale, poate deveni un obiect pentru alte semne, mai complexe, și așa mai departe. Este un proces fără sfârșit, în virtutea căruia oamenii dobândesc simțul continuității și devin capabili să pună în conexiune elemente spațiale și temporale în dimensiuni metafizice (metaspațiale și metatemporale). Pentru a înțelege niveluri superioare de existență, oamenii trebuie să înțeleagă mai întâi mediul interacțiunilor lor fizice și rădăcinile biologice ale condiției lor. Prin limbaj, ei încapsulează cunoștințele în semne, care sunt net diferite de semnalele pe care animalele le folosesc pentru a comunica. Limbajul uman este întemeiat prin intuiție, care subordonează inteligența (la un anumit nivel, suma supremă a posibilităților la care animalele ar putea ajunge) și instinctul. Intuiția face posibil saltul ontologic care transformă omul dintr-un animal într-o ființă gânditoare.

Dacă, așa cum susține Peirce, la un nivel semiotic de bază, toate obiectele (care pot deveni obiecte estetice, de exemplu) sunt fundamente pentru dezvoltarea unui semn, putem conchide că responsabilitatea socială și interacțiunile cu posteritatea sunt aduse în prim plan de aruncarea-în-lume, așa cum a formulat-o Heidegger (2012). Complementar, putem vorbi, prin extensie, despre un multivers semiotic al cunoașterii, care, fragmentară, prin definiție, angajează subiectul în faze graduale de raționament și înțelegere (1990, 79-80). În acest sens, Peirce discută trei universuri ale cunoașterii, care corespund, la rândul lor, celor trei niveluri ale experienței umane cristalizate în așa-numitele „categorii cenopitagoreice” (Idem, 228-229): Primeitatea (bazată pe calitățile obiectelor percepute în mod fragmentar), Secunditatea (bazată pe experiența unui efort de a înțelege lucrurile la un nivel mai profund) și, respectiv, Treitatea (bazată pe intenționalitate grevată de conexiuni catalizatoare pentru semioza nelimitată).

Primeitatea conține întreguri autarhice, pure virtualități care își mențin un soi de imutabilitate în fața percepției, cu tot ce își are Ființa exclusiv în sine, prezent pentru o conștiință unică; este guvernată de principiile (auto)identității, noncontradicției, unicității; obiectele care compun acest univers sunt Idei sau Posibile, dar fără capacitatea de actualizare: „Ideile tipice ale Primeității sunt calități ale simțirii, sau

simple aparențe” (Peirce 1990, 229). Între exemple de primeități putem include chiar și figurile geometrice sau fractalii. Un poem ca *Uvedenrode* al lui Ion Barbu, ilustrativ pentru concepția poetului referitoare la poezie ca pură abstracție, „semn al minții” (Barbu 1920, 189), în care cuvintele ce denumesc obiectele empirice nu se mai autosemnifică, ci convertesc la viață tărâmul esențelor, „lumea purificată până a nu mai oglindi decât figura spiritului nostru” (*Ibidem*), conține viziunea latențelor primeității periceiene și dă expresie intenționalității creatoare de lumi singulare, raportabile exclusiv la categoriile sinelui:

„(...) actul creațiunii e lipsit de orice transcendență. El trebuie considerat drept rezultatul unui lung efort de integrare (conștient sau subliminar) chemat să corecteze ceea ce viața cuprinde în ea diferențiator, schematic. (...) realitatea noastră lăuntrică e închisă asemenea unui vrej șerpuitor ce crește împreună cu durată; un vrej care păstrează totuși – atrofiați, dar existenți – mugurii determinării sale: virtualități ale unei șovăitoare deveniri. Opera de artă e tocmai transpunerea în miezul acestor veleități de viață și prelungirea lor într-un plan de existență imaginar” (Barbu 1920, 185).

Acest univers obiectual poate fi corelat cu conceptul de factualitate la Heidegger (2012): mineralele sunt prezentificate în lume ca atare, în materialitatea lor brută, pasivă. În schimb, oamenii dau dovadă de facticitate, care înseamnă transcenderea, prin conștiință și acțiune, a materialității brute. La rândul ei, Secunditatea constituie universul obiectelor a căror existență se manifestă prin reacțiile lor brute, pe de o parte, respectiv al faptelor referitoare la aceste obiecte (reacții, evenimente, calități etc.); acest univers este guvernat de principiul contradicției și al terțului exclus (Peirce 1990, 230-231).

Treitatea (*Ibidem*, 234-236) reprezintă universul cofințării a tot ceea ce este necesitant: deprinderi, legi, chestiuni exprimabile în propoziții universale, axiome. Obiectele necesitante constituie tot ceea ce putem cunoaște prin raționament logic valid și formează universul propriu-zis al semnelor în calitate de reprezentamene cu interpretant mental. Acest univers se dovedește crucial pentru interpretarea semiotică: semnul care reprezintă altceva (obiectul dinamic, obiectul din afara semnului) și care este destinat să fie descifrat și interpretat într-un construct mai larg al minții implică dualitatea a ceea ce este ascuns (mister), respectiv dezvăluit (revelație), o polaritate de ordin platonician, mediată prin limbajul uman. Spre exemplificare, o Primeitate este culoarea roșie a unui măr, separată de măr ca senzație pură de roșu, o Secunditate este căderea unui măr roșu pe pământ, ca relație factuală brută între măr și pământ, iar o Treitate este legea gravitației, factorul mental prin care este explicată căderea mărului. Nu considerăm de prisos să observăm ca una dintre implicații la teoria lui Peirce faptul că miturile pot fi înțelese nu ca simple abstracții, ci mai degrabă ca un factor major al dezvoltării cunoașterii, ca obiect al propriei secvențialități metafizice a omului orientat spre viitor (Vîlcu 2013-2014, 92-99).

Înțelegerea dovedită de ființa umană pornește de la premisa generării semnelor ca secvențe de cunoaștere exercitată de o „inteligentă științifică” (Peirce 1990, 269), adică o inteligentă care se bazează pe experiență, postulând o fractalitate aparent imposibilă, asemănătoare jocurilor de limbaj imaginate de Wittgenstein (2005), în care toate conceptele simplificatoare sunt stocate în limbaj și vehiculate astfel încât membrii unei comunități lingvistice să știe despre ce vorbesc și în ce termeni o fac. Fără îndoială că nicio dimensiune socială nu ar putea exista în afara unui orizont de discurs posibil grație unui anumit idiom și a viziunii asupra lumii cristalizate în idiomul respectiv. Limbajul este o activitate prin orice subiect cunoscător își poate construi propria sa perspectivă asupra lumii, în cadrul perspectivei mai largi a comunității sale.

Sub acest unghi, raportul *intuiție* (conținut nemijlocit al unei cunoștințe, nedeterminat de altă cunoștință, care generează o impresie sau un concept nou, susceptibil de îmbogățire ulterioară în experiență) vs *cunoștințe bazate pe cunoștințe prealabile/judecăți* poate fi pus în termeni de „concepte simplificatoare” (Peirce 1990, 50-51 și Herțeg 2012, 33-37; 65-66; 75-76). De exemplu, conceptele de *spațiu*, *timp*, *realitate*, *materie*, *suprafață*, *expansiune*, *referință*, *coerență* ne dau o senzație de siguranță, de teren explicativ pe care suntem capabili să ne construim cunoașterea. Vorbitorii acceptă aceste noțiuni ca atare, astfel încât eforturile de angajare ale ființei în procesul de înțelegere să se îndrepte spre noi orizonturi conceptuale. Putem conchide că astfel de concepte sunt intuitive, în sensul că izvorăsc

dintr-o necesitate anterioară oricărei experiențe, și sunt aplicate cu necesitate ca temei explicativ în efortul de înțelegere și cunoaștere.

În viziunea lui Peirce, conceptele de spațiu și timp încapsulează, ca multe alte noțiuni abstracte, modalități de a aborda complexitățile impresiilor. Aceste concepte reduc complexitatea fenomenală prin atribuirea unei continuități sub forma simplificării mediate în percepție. Continuitatea devine fundalul conceptual care menține memoria cu latența portantă a constanței sale materializări. Din acest punct de vedere, orice act de cunoaștere este alcătuit din continuități fragmentate. Lumea în care trăim este externă cunoașterii noastre, iar subiecții vorbitori și cunoscători, ca entități ai acestei lumi, sunt externi propriei cunoașteri. Putem stabili, astfel, un dublu raport cu lumea: pe de o parte, lumea ne conține ca subiecți, acționând asupra noastră, iar noi, la rândul nostru, acționăm asupra lumii (chiar și în cazul în care acționăm asupra noastră înșine); pe de altă parte, suntem externi lumii și încercăm să o cunoaștem, fie pentru a fi mai eficienți în procesul de acțiune asupra ei, în transformarea naturii pe măsura nevoilor și a dorințelor noastre biologice și/sau spirituale, fie pentru a înțelege lumea și, odată cu ea, a ne înțelege pe noi înșine. *Realitatea* este un concept simplificator pentru lingvistică, filosofie, așa cum *materia* este un concept simplificator în fizică, chimie etc. Toate sunt constructe mentale care alcătuiesc un aparat al conștiinței și sunt generate printr-o formalizare a senzațiilor păstrate în minte ca impresii. Impresiile sunt legate nu de un obiect în sine, ci de senzațiile produse de acel obiect. Percepția subconștientă aplică senzațiilor conceptele simplificatoare de spațiu și/sau timp pentru a oferi fragmentelor de lume întindere și/sau continuitate. Astfel, senzațiile sunt simplificate și prinse într-o morfodinamică de spațiu, timp sau spațiu-timp. De exemplu, pipăirea unui obiect naște senzații ce pot fi captate doar într-o impresie de tip spațiu-timp, deoarece trebuie să li se aplice conceptul de spațiu ce oferă întindere obiectului, iar senzațiile tactile pot fi percepute doar în succesiunea lor. Observând o pălărie, conștientizăm acest obiect ca fiind întins, deci am aplicat anterior conceptul de spațiu. Ulterior, orice detaliere a obiectului, cum ar fi culoarea, nu poate fi conștientizată decât printr-o articulare conștientă de semnificații în structuri textuale. Senzația de roșu este captată numai în predicții legate de cutare sau cutare obiect colorat în roșu, fiind extrem de dificil pentru rațiunea în lucru să separe această senzație de întinderea obiectelor. O atare separare ar plasa senzația de roșu, ca „simplă aparentă”, în categoria obiectelor Primeității. Jocul designațional din romanul *Micul Prinț* este revelator în această privință.

Semioza ca proces fractal

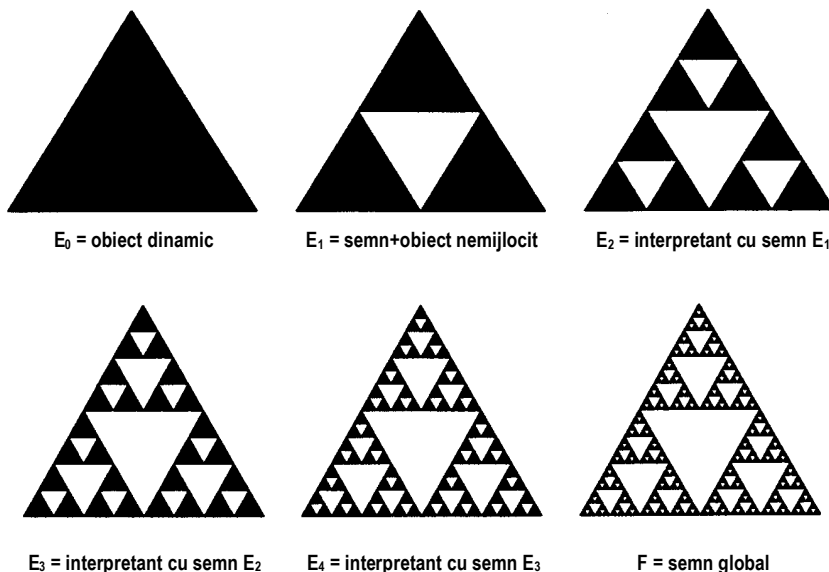
Semioza se desfășoară sub unghiul unei cauzalități a ideilor generate în experiență. O idee duce la alta, un semn naște alt semn, realitatea brută determină necesitatea unei legiferări mentale a faptelor, a obiectelor, a calităților. Treitatea este un univers generat de necesitatea acestei legiferări, antinomică primelor două universuri, în care conexiunea mentală lipsește. Semnele au rolul de a eficientiza, pentru profitul cunoașterii, relații altminteri ineficiente. Ajungem la plus-cunoaștere prin aplicarea semnelor. Iar semnul mediază între propriul obiect și gândul interpretant generat, în similaritate sau corespondență relațională. Relația dintre semn și obiect va fi similară celeia generate între interpretant și obiectul primului semn, pentru care interpretantul constituie o explicație suplimentară.

Prin urmare, semioza nelimitată se explică astfel: un obiect generează un semn care generează un interpretant pentru care obiectul împreună cu semnul constituie un obiect, iar interpretantul un semn care generează un alt interpretant pentru care obiectul, semnul și interpretantul constituie un obiect ș.a.m.d. Ca exemplu imediat de semioză: un topic pe forum, unde tema discuției ca atare este obiectul nemijlocit, cel care determină discuția de la bun început. Pe parcursul discuției, topicul devine obiect dinamic, sau, mai degrabă, un conglomerat de obiecte dinamice. Diversele opinii, interpretări, extrapolări etc. pe marginea topicului sunt reprezentamene și/sau interpretanți, care se pot multiplica virtualmente la infinit. Semioza lui Peirce dezvoltă o putere explicativă de ordin superior, întrucât își propune să pornească de la obiectele nonreduse și să își fixeze finalitatea în constructul total, căutând explicația generării acestuia.

Obiectele matematice pot lumina un aspect fundamental pe care Peirce l-a surprins în natura semnului: semnul este *infini* între limite finite, adică este o *entitate fractală*. Pe lângă infinita potențialitate a lui de actualizare (printr-un semn putem identifica un infinit număr de obiecte în sine ce

aparțin unui mod de a fi și putem include semnificații ale unui semnificat într-un număr infinit de constructe textuale), semnul este infinit prin potențialitatea lui internă de reconfigurare. Mai mult, apropierea unui fractal de un semn (pe baza unor profunde problematizări ale semnului) poate pune în evidență specificul potențialității transpuse la nivelul formei primare. Un obiect matematic va fi apropiat de morfodinamica unui semn, dar nu va circumscrie întregul semn. Interacțiunea semn – obiect ține de interfață, în timp ce gândirea profundă implicată în generarea semnului este una morfodinamică. Semioza implică aspecte geometrice, prin care sunt captate intuiții, revelații, dimensiuni inedite ale experienței (Peirce 1990, 170-176). Intuirea unui mod de a fi este, și ea, gândire, tradusă în crearea unor potențialități de a fi și de a relaționa; este deci configurare geometrică a unor constructe mentale. Peirce concepe semnul drept o captare de raporturi ca tensiuni generative, chiar și în interiorul unui singur obiect, întrucât fiecare obiect este un sistem în sine, putându-se vorbi despre o fractalitate a sistemelor. Această captare devine vizibilă prin geometrizarea funcțiilor generative, prin crearea de obiecte (matematice) ideale, de complexități diferite, care se apropie de natura activ-energetică a elementelor/obiectelor existente în lume. Analogia unor semnificate cu obiecte matematice fractale poate deveni un instrument util și în decelarea procesului de semioză.

Urmărind construcția fractalului numit *triunghiul* sau *sita lui Sierpinski* (Boutot 1997, 40) putem observa progresia semnului văzut ca „emanație a obiectului său” (Peirce 1990, 272). Pentru a urmări acest fractal, considerăm că orice actualizare ce ține de un anumit tip de construct reprezentational are un substrat obiectual limitat la un triunghi echilateral (E_0), iar concretizarea semiotică a acestui substrat se realizează printr-o funcție generativă care constă în eliminarea unui triunghi în raport cu substratul (obiectul dinamic). Astfel, substratul prim E_0 se împarte în patru mici triunghiuri egale, apoi se elimină triunghiul (inversat) din centru. Fiecare concretizare reprezentatională continuă aplicarea acestei funcții operând propria reducere a posibilităților de formare a substratului. Semnul „care este propriul său semn, conținând propria sa explicație și pe cele ale tuturor părților sale semnificative; și, conform acestei explicații, fiecare asemenea parte are altă parte ca obiect” (*Ibidem*) este fractalul final, de natură infinită, fiind partea potențială ce nu poate fi eliminată din niciun model reprezentational corespondent.

Prin urmare, semnul global este un semn ce captează natura potențială a modului de a fi semn, potențialitate sondată prin reduceri succesive. Fractalul poate fi întrezărit în cadrul unui demers comparativ al actualizărilor. Apare aici o relativă contradicție: semnul global ca proiecție maximală de

cunoaștere ar presupune paradoxul limitării interpretanților. Oricât am studia realitatea, nu am putea găsi actualizări complete ale semnelor globale constituente. Semnul global apare într-un exercițiu comparativ și este un semn prin care se transpun limitele actualizării în raport cu potențialul oferit de cumulusul de obiecte care constituie realitatea primară care determină semnul.

Pe baza concepției lui Peirce, extrapolând, deducem că toate obiectele lumii sunt fractale, doar că nu le recunoaștem astfel datorită unor reduceri cognitive, din cauza unor concepte simplificatoare pe care ne întemeiem cunoașterea. Implicațiile în această direcție a teoretizărilor sistemului cognitiv în ansamblul său nu sunt greu de ghicit: imposibilitatea cunoașterii totale a obiectelor în sine; reducerile operate de conceptele simplificatoare; actualizarea reductivă din potențialitate. Semnul reduce obiectul întrucât îi aplică anumite concepte simplificatoare ca iluzii ale unor obiectivități, prin intermediul cărora subiectul are senzația de teren solid la un nivel subiacent percepției, pe care își poate construi și fixa demersul cognitiv. Reducerile se aplică succesiv, ajungând la un paradox: posibilitățile de exprimare prin actualizarea liniilor definitorii pentru fiecare obiect sunt infinite. Dar, cu cât mulțimea actualizărilor crește numeric, cu atât respectarea cerințelor nucleice și intuiția devin contradictorii. Altfel spus, cu cât explicația este mai extinsă, cu atât obiectul primar, ca substrat generativ, va fi mai redus, întrucât se va crea o înțelegere în marginea lui, străină de el.

Dacă admitem că obiectul dinamic este impulsul declanșator pentru semioză, el rămâne în afara semiozei propriu-zise. Or, în virtutea Primeității, este știut că un obiect în afara oricărui sistem nu poate exista decât ca potențialitate, ca sistem în sine izolat. În calitate de observatori empirici, nu-i putem vedea potențialitatea, sistemul în sine, ci doar actualizarea în cadrul unui sistem mai amplu. Astfel, nu putem concepe întru totul lumea în care trăim deoarece nu o putem urmări în relaționare cu alte lumi, comparabile în dimensiune și funcționalitate.

Urmărind un exemplu, dacă am avea un singur cuvânt rămas de la o limbă istorică dispărută și, prin urmare, nu am avea sistemul limbii din care face parte, nu i-am recunoaște potențialul semnificațional, pentru că nu putem accesa actualizările sistemice pe care le-a cunoscut în uz. Morfodinamica, văzută ca raport între potență și actualizare, poate reface, măcar parțial, drumul dinspre actualizări înspre potențialitate. Pornind de la raporturile în actualizare, se pot reface o parte din raporturile interne ce animă obiectul. Dacă vom considera *Odiseea* lui Homer drept un obiect dinamic, iar *Ulise* de Joyce un semn creat pe baza ideii de *Odisee* homeriană, vom observa că obiectul nemijlocit din semn va prezenta doar câteva nervuri subiacente, fiind complet transformat în semn. Procesul de semioză este însă parțial „reversibil”, mai ales că, în acest caz, obiectul dinamic este, la rândul lui, un alt semn, constituit pe baza unei alte semioze. Ambele semne sunt un exercițiu de imaginație, întrucât realitatea obiectiv-istorică nu poate fi considerată drept obiect dinamic veritabil care să le fi determinat apariția.

Potențialul semnelor este, așadar, o construcție fractală. Conținuturi noi sunt relevate la altă scară, având la bază însă aceeași funcție generativă. Rezultă un proces continuu productiv, o natură activă nelimitată a semnului, deoarece limitele nu par a fi tangibile, fapt demonstrat de deschiderile cognitive operate de inteligențele științifice/observatori. Semioza lui Peirce este fractală prin tentativa de cuprindere a totului conceptual într-o emanație ce pare un fapt colateral al efortului preliminar. Această regăsire a conștiinței în ceva nou reprezintă o adâncire, o ancorare în straturile adânci ale realității, fapt intuit dacă am propune conceptul de „obiect final” către care s-ar răsfărânga întreaga desfășurare a semiozei. În ceea ce privește seria interpretanților, semioza este perfectă în măsura în care conștiința este angajată permanent în jocul interpretării. O idee interpretantă, spune Peirce, „care a fost determinată într-o conștiință individuală nu determină un semn exterior, ci conștiința este anihilată sau pierde orice amintire sau alt efect semnificativ al semnului, atunci devine absolut imposibil să se afle dacă a existat vreodată o astfel de idee în acea conștiință” (1990, 275).

Ideea neexteriozizată devine o entitate secătuită de puterea reconfigurării. De exemplu, dacă avem propoziția „Viața este scurtă.”, ne putem gândi la o multitudine de sensuri ale propoziției, dar nu în același timp. În interpretare, am fi îndreptățiți să spunem că cel care a rostit-o crede că viața este scurtă. Dar dacă acesta spune „Viața este scurtă. Unii așa cred. Eu nu cred asta.”, nu mai suntem îndreptățiți la afirmația noastră anterioară. Cu alte cuvinte, propoziția „Viața este scurtă.” din textul al

doilea nu are sens, ci doar substanțe de semnificate captate într-o gramatică extinsă dincolo de gramatica propoziției și face parte dintr-o intenție comunicativă pe care, singură, nu o îndeplinește. Prin urmare, înțelesul unui text nu este reprezentat de suma înțelesurilor unor fragmente de text, ci de configurația în care sunt prinse fragmentele. Cu alte cuvinte, înțelesul textului (interpretantul imediat) se creează în morfodinamica obiectului textual.

În eseu viitor, ne propunem extinderea acestei problematice, discutând, inclusiv pe baza exegezei asupra operei peirceiene, clasificarea semnelor și implicațiile asupra definirii creativității culturale, în raport cu specificul limbajului ca activitate de cunoaștere.

References:

- Barbu, Ion. 1920. „Opera de artă concepută ca efort de integrare”. *Umanitatea* I (3-4): 185-189.
- Boutot, Alain. 1997. *Inventarea formelor. Revoluția morfologică* [Traducere de Florin Munteanu]. *Spre un neo-aristotelism matematic* [Traducere de Emil Bazac]. Nemira.
- Heidegger, Martin. 2012. *Ființă și timp*. Traducere de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă. Humanitas.
- Herțeg, Bogdan. 2012. *Avangarda filosofiei limbajului: cunoașterea și limbajul poetic*. Efes.
- Peirce, Charles Sanders. 1990. *Semnificație și acțiune*. Traducere de Delia Marga. Humanitas.
- Saussure, Ferdinand de. 1998. *Curs de lingvistică generală*. Traducere de Irena Izverna Tarabac. Polirom.
- Vîlcu, Dumitru-Cornel. 2013-2014. „Language, Signs and the Direction of Time(s)”. *Energieia. Online-Zeitschrift für Sprachwissenschaft, Sprachphilosophie und Sprachwissenschaftsgeschichte* 5: 92-99.
- Wittgenstein, Ludwig. 2005. *Caietul albastru*. Traducere de Mircea Dumitru, Mircea Flonta și Adrian-Paul Iliescu. Humanitas.

BIONOTE:

Cristian Pașcalău is a lecturer dr. at the Department of Romanian Language, Romanian Culture and Civilization, and General Linguistics, Faculty of Letters, University of Babeș-Bolyai. He published several studies on cultural semiotics, the universes of discourse, prescriptive grammar of Romanian language, lexicology, and semantics. His academic interests include: linguistics and philosophy of language, cultural semiotics, lexicology, and semantics.

Tension as a Semiotic Concept of Communication Effects. Studies in Media Contents in the Theory and Application of Communication

Article history:

Received: 03.10.2025

Accepted: 26.11.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.20>

CC BY-NC 4.0

Fee-Alexandra HAASE

f.haase1@gmx.de

<https://orcid.org/0000-0003-4698-6955>

ABSTRACT: This article presents tension as an interdisciplinary concept central to the effects of communication. The concept is grounded in rhetorical, semiotic, and media theory and interwoven with related ideas such as intention, the relationship between content and container, and extension. We argue that at the core of communication, both in theory and application, tension operates as an intrinsic dynamic between communicators, shaping meaning through interaction. In a review of the concept in recent research approaches and its fundamentals in the Platonic-Aristotelian philosophy we show that the approach of semiotics allows for theorization of tension, whereas the concept of tension is not only here but also in other contemporary areas of communication like rhetoric, discourse studies, and content analysis employed (sections I and II). The concept of tension is studied in three case studies of digital content and discussed for media of the contemporary world (section III). We present a model of tension in communication and describe how elements of tension reveal power dynamics in discursive communication and generate conflicting meanings that go beyond the basic semiotic structure (Section IV).

KEYWORDS: semiotics, tension, communication theory, media theory, rhetoric, Aristotelian philosophy.

TITLU: „Tensiunea ca și Concept Semiotic al Efectelor Comunicării: Studii ale Conținuturilor Media în Teoria și Aplicarea Comunicării”

REZUMAT: Acest articol prezintă tensiunea ca un concept interdisciplinar central pentru efectele comunicării. Conceptul este fundamentat în teoria retorică, semiotică și a mss media și este interconectat cu idei conexe, precum intenția, relația dintre conținut și deținător, și extensia. Susținem că, în centrul comunicării, atât teoretic cât și aplicativ, tensiunea acționează ca o dinamică intrinsecă între comunicatori, modelând sensul prin interacțiune. Într-o trecere în revistă a conceptului în abordările de cercetare recente și a fundamentelor sale în filosofia platonică-aristotelică, arătăm că abordarea semiotică permite teorizarea tensiunii, iar acest concept este utilizat nu doar aici, ci și în alte domenii contemporane ale comunicării, precum retorica, studiile discursului și analiza de conținut (secțiunile I și II). Conceptul de tensiune este analizat în trei studii de caz ale conținuturilor digitale și este dezbătut în legătură cu mediile de comunicare ale lumii contemporane (secțiunea III). Prezentăm un model al tensiunii în comunicare și descriem modul în care elementele tensiunii dezvăluie dinamici de putere în comunicarea discursivă și generează sensuri conflictuale care depășesc structura semiotică de bază (Secțiunea IV).

CUVINTE-CHEIE: semiotică, tensiune, teoria comunicării, teorie media, retorică, filosofie aristotelică.

1. Introduction

1. 1. The Concept of Tension in the Contemporary Communication Theory

It is common to describe what we perceive in digital media as content regardless of the chosen form, which may range from text, graphics, images, and videos to animations and their combinations as multimedia texts (e.g., in social media, websites, or blogs). Media studies are conducted within semiotics, a discipline situated in the broader field of communication studies that contributes to the overarching theory of communication. Within the theory of communication *content* is a central concept for media. The word *content* is also used in contemporary colloquial language to refer to media texts. Associated with the concept of tension, media content is an integral element of contemporary media theory. The concept of content is employed in the semiotic approach to the theory of communication. Kaplan (1943: 230) in *Content Analysis and the Theory of Signs* refers to H. D. Lasswell's coining of content analysis for the theoretical semiotic approach to signs. In *Elements of Semiotics*, Hébert (2006) writes that the relation between content and container corresponds to the semiotic relation between the

signified and the signifier: "Semiotics is the academic field dedicated to the study of signs. A sign (for example, the word "ship") may be recognized by the presence of its constituent parts, which in semiotic theories based on Saussure's, at least, are the signifier (the container, or the sign's perceptible form: the letters s-h-i-p) and the signified (the meaning or content; the notion conveyed by the signifier: 'a vessel of considerable size for deepwater navigation')." Sebeok sees the duality of the sign as embedded in predictable and regular properties or structures, while the connotation and denotation of meaning are entailed in the referent. In *Signs: An Introduction to Semiotics* Sebeok (2002: 6) writes in his definition of the sign that "most human signs have the capacity to encode two primary kinds of referents, denotative and connotative, depending on usage and situation. Denotation is the initial referent a sign intends to capture. But the denotated referent, or denotatum, is not something specific in the world, but rather a prototypical category of something." In the *Handbook of Semiotics* Nöth (1990: 92) stated in his definition of meaning that the term meaning is used "in a very broad sense, covering both of the two more specific dimensions of sense (or content) and reference (object or denotatum)", while many semanticians define the term meaning "in a narrower sense which excludes the aspect of reference".

The association of "content" with media can be traced back to English-language print media in the 15th century. The *Middle English Dictionary* lists three lexemes for *content*. The respective three nouns *content* have in the written English language of the 15th century different meanings including one in the tradition of argumentation and another referring to what is contained or the contents of books, the most advanced contemporary media of this century. The noun *content*, meaning a dispute or quarrel, is recorded in *The Book of the Knight of La Tour-Landry* in "Wherof sourded a grete content and stryfe bytwene these two wymmen." (doubtful date 1450, London, British Library, Harley 1764) and in "Pere content I-purposed afore ayenst the forsaid abbesse and covente" in the *English Register of Godstow Nunnery, Oxfordshire* (Oxford, Bodleian Library, Rawlinson B.408, 1475). The noun *content* with the plural forms *contentes* and *contence* derived from the Latin plural forms *contentum* and *contenta* with the meanings 'things contained', 'contents', 'the content or extent in units of measurement', and 'a provision contained (in a document)' is in the 15th century recorded with a more abstract meaning. For books *content* is used in Higden's *Polychronicon* (2, London, British Library, Harley 2261) (uncertain dates 1425 or 1475) in an anonymous translation of "in whiche bookes he dimencionate the worlde clerely with his contentes" from the Latin "cum suis contentis". A third lexeme of the *Middle English Dictionary* has the meanings 'contentment' and 'payment' for *content*.

The concept of extension is used in media theory by McLuhan in *Understanding Media. The Extensions of the Man*. McLuhan here used the concept to describe the effect of media as extending beyond their role as mere communication tools. In contrast to Aristotle who considered extension to be a feature of a physical body, McLuhan applies the concept of extension to the human senses that manifest themselves in media. So in *Understanding the Media. The Extensions of Man* (1964) McLuhan employs tension as extension for the relation between humans and media. The process of extension is for McLuhan (1994: 107) present in the writing of letters as "an extension and separation of our most neutral and objective sense, the sense of sight" and number as "an extension and separation of our most intimate and interrelating activity, our sense of touch." McLuhan writes concerning the sense of touch and numbers:

"In isolation, number is as mysterious as writing. Seen as an extension of our physical bodies, it becomes quite intelligible. Just as writing is an extension and separation of our most neutral and objective sense, the sense of sight, number is an extension and separation of our most intimate and interrelating activity, our sense of touch".

In the *Corpus Aristotelicum* for the concept of extension the word *ἐκτασις* with the meaning 'stretching out' or 'extension' is employed. The word derives from the verb *ἐκτείνω* and is only used for observable phenomena like the extension of body parts like a leg or limb in actions of living beings (*Progression of Animals* 711a30; *Parts of Animals* 688a16). On the contrary, the media theory proposed by McLuhan employs the concept of extension for a continuity of the functions of body parts in another area beyond the body, the media, an area lacking the vividness of living beings. The intended function

of both the sense of sight and the writing of letters, to take McLuhan's example, is the same for the human: The perception of the world. But between the letter and the human is a border; they are different and distinguishable entities. While in the modern media theory the concept of extension is used for media, Logan (2019) reversed the central thesis of McLuhan's book *Understanding Media. The Extensions of Man* (1964) for the age of digitality, and he writes: *The Extensions of Man* (1964) for the age of digitality.

Logan (2019: 1) writes:

"With digital media, not only are media extensions of their human users, as McLuhan posited, but there is a flip or reversal in which the human users of digital media become an extension of those digital media as these media scoop up their data and use them to the advantage of those that control these media."

The interaction process between media and users implies for Logan (2019: 1) an altered state of power and hierarchy: "The feedback of the users of digital media become the feedforward for those media." Logan (2019: 1) traced the idea that our tools are extensions of our body dates back to the latter half of the 19th century in the works of Ralph Waldo Emerson, Henry Ward Beecher, C. K. Ogden and I. A. Richards (*The Meaning of Meaning*, 1923) and Lewis Mumford (*Technics and Civilization*, 1934). Logan (2019: 3) describes the reversal effect of digital content as follows: "The users of a digital information system literally become an extension of that technology (i.e., de facto, the content of the medium with which they are interacting). This content is different than the "content" McLuhan referred to in his one-liner "the user is the content." The content in "the user is the content" is the way the users of an information system interpret the data they encounter. With digital media, the system itself is also interpreting. It is interpreting the users who literally become the content of that system as their keystrokes and the data those keystrokes represent are incorporated into the Big Data that comprises the system with which they just communicated". Logan (2019: 3) concludes that media dominate in the power dynamics: "The digital media being an extension of us and at the same time we becoming an extension of our digital media is a cybernetic feedback loop in which we become trapped and at the mercy of the creators and controllers of the digital information systems with which we interact." The concept of tension is present in the intentions of a subject that communicates what Keane in *On Semiotic Ideology* (2018) calls semiotic ideologies. Keane (2018: 66) writes that the intention of a subject and the interpretation are parts of a semiotic ideological framework:

"Differences among semiotic ideologies can also be so striking that they suggest quite dramatic contrasts between possible world views. For instance, it is a matter of semiotic ideology whether signs are taken to be interpretable because their relation to the world is arbitrary, or logical, or natural, or divinely ordained. Nor does it concern interpretation alone: the stakes may include whether manipulating a sign has effects on its object, whether politically (as in flag burning), legally (as in draft card burning), or in some more material sense (as in damaging a figurine in order to harm a person). Among other things, it determines what may or may not count as evidence of a subject's intentions".

Although the concept of tension appears in contemporary semiotic theory, it is rarely explicitly defined. Nadin (1982: 90) writes in his definition: "The state of tension I referred to as characterizing the semiotic field is consequently the tension between the data of observation of configurations and our own assumptions (processes of signs) as represented in concepts, models of ideal or extreme cases, theories." How does in semiotics tension between a thing and its semiotic representation come into existence? Historically, the theory of semiotics has contributed to the concept of tension. Liu (2023:132) used tension as a concept for the relation between "different modes from a social semiotic perspective", whereas "tension and cohesion are viewed as two poles on a continuum of meaning relations ranging from oppositeness to similarity, and image-text interplay is analysed as a balance between tension and cohesion." Liu concludes that "tension does not contradict, but closely cooperates with cohesion to produce a coherent message despite their semantic differences."

The idea of content as a carrier of semantic meaning is embedded in semiotic theory. So Picciuolo Aresta (2023: 143) mentions that the concept of content-figurae or semantic traits can be traced to sources and the corresponding analytical method in the works of Hjelmslev, Jakobson, and Eco. In Eco's semiotic framework, content-figurae are interpreted as that of "semantic primitives, and on that ground, its epistemological foundation and methodological efficacy are refuted." The concept of tension is present in the research approach of content analysis, which investigates specific features of content within text corpora. Content analysis was developed in the 20th century as a research approach on its own with semiotic-semantic categories in order to study recorded text corpora and to determine the presence of selected elements in qualitative data in the corpora. Content coding itself is a semiotic process that indexes units of selected media texts. Krippendorff (2004: XX) in *Content Analysis. An Introduction to its Methodology* noticed that "contemporary content analysis transcends traditional notions of symbols, contents, and intents. This may be seen in the evolution of the concept of communication, in how the development of media technologies has shaped our attention to communication, and in the role of culture in assigning significance to what is being analyzed." Fontanille in *The Semiotics of Discourse* (2006) incorporates the concept of tension in a semiotic model of discourse as a specific form of communication that entails relations of power between the communicators. Fontanille employs a spatial model of discourse, which entails a tension between a center and the horizons of discourse. Fontanille (2006: 60) states that the depth of the positional field of discourse is "conceived as a tension between a center and horizons, a tension that depends upon variations of perceived intensity and extend. For the sensible center of discourse, there is thus depth only if there is a change in equilibrium between intensity and extend and a variation in the tension between the center and the horizons." Fontanille differentiates between the discursive schemas of tension and canonical schemas (2006: 66-83) and employs the terms *Subject* and *Object* as the elements of the communicative discourse with a tension between them (2006: 74). This review of the concept of tension demonstrates that the concept is present within the theory of communication, particularly in its sub-field of semiotics, yet it has not been systematically explored as a means of meaning-making in communication processes.

At its core, the concept of tension describes a process of stretching. When applied to communication, the question arises: *What is being stretched in the process?* Here the semiotic approach of the transfer of meaning between separated entities seems to imply the presence of stretched meaning manifested as representation from an interaction in the minds of communicators. On the contrary, the use of the word tension refers concretely to a property of objects, independent of communicative acts, that involves physical extension: Derived from the common Proto-Indo-European root *-ten** 'to stretch' the concept of tension appears in Greek and Latin verbs like *τείνω* and *teneo*. The concept of tension is evident in the Greek word *τάσις* with the meanings 'stretching' and 'tension'. The word is in the *Corpus Aristotelicum* recorded in the expression *τάσιν ἔχειν* with the meaning 'to be capable of tension' to describe body parts of living beings (*History of Animals* 515b16). In the *Corpus Aristotelicum* the word is also used for the veins stretching from one point to another (*History of Animals* 492a20, 513a2). The concept of tension in the context of the theory of semiotics allows us to describe a feature of communication between in any unit of signs of media like texts, images, multimedia products, or videos, the content, and the communicators. While specific semiotic systems exist for text, images, videos, graphics, etc., the concept of content is an overarching category that spans across different media types. It seems that in the theory of communication tension describes a feature in the process of meaning-making in a communication process. The central question regarding the relevance of the concept of tension for communication processes is *How and with which impediments does the transfer of meaning take part in the communication process?* If we agree to a conceptual idea of stretching in the theory of communication, we must examine empirical indicators of its existence. Therefore, the following section will examine both the theoretical implications of tension in communication theory and its empirical manifestations in media content.

2. The Tradition of the Concept of Tension in Communication Studies

2.1. Initiating Tension: The Concept of Intention as Representation of the Logos

Semiotic meaning-making can be said to begin with an act of intention that conveys meaning. Whatever is expressed using semiotic terminology or is considered to have semiotic features, whether in theory or empirical study, is the result of an intention to initiate the establishment of a relation between the subject who intends something and its semiotic representation. This authority, which we call intention, is a contemporary semiotic concept that can be traced back to ancient semiotic foundations. For Plato the intention is a crucial feature of the logos that aims to signify. In the Platonic dialogue *Theaetetus* (206c-208c) Socrates uses the verb signify (σημαίνειν) in the question *What does the logos (λόγος) intend (βούλεται) to signify (σημαίνειν) for us?* In his answer Socrates states that it seems to him that it is one of three (τριῶν γὰρ ἓν τί), whereas the most perfect knowledge arises from the combination of logos (λόγος) and true opinion (τὸ μετὰ δόξης ἀληθοῦς λόγον προσγενόμενον τὴν τελεωτάτην ἐπιστήμην γεγονέναι). Socrates then provides three elaborated explanations. Two of the intended aims of the logos are then summarized by Theaetetus as intellect in an utterance of the voice like an image and what has been exactly said through an element to the whole (τὸ δ' ἄρτι λεχθὲν διὰ στοιχείου ὁδὸς ἐπὶ τὸ ὅλον). Socrates adds as the third aim to have a certain sign (τι σημεῖον) to say what makes the thing in question different from all others (τὸ ἔχειν τι σημεῖον εἰπεῖν ὃ τῶν ἀπάντων διαφέρει τὸ ἐρωτηθέν). Aristotle discusses the intention of the sign in *Analytica Priora* (70a), where he defines the enthymeme as a syllogism based on probabilities and signs (Ἐνθύμημα δὲ ἐστὶ συλλογισμὸς ἐξ εἰκότων ἢ σημεῖων). The probable (εἰκὸς) and the sign (σημεῖον) are not identical. The probable is an approved proposition (πρότασις ἔνδοξος). The sign intends (βούλεται) to be a demonstrative proposition (πρότασις ἀποδεικτική) that is either necessary or approved. In *On the Soul* (435a11), Aristotle states that the soul is the organ of communicable meaning of the senses (αἰσθήσεις). In living beings with a soul the tongue of the living being signifies something to another one (γλώτταν δὲ ὅπως σημαίνει τι ἑτέρῳ) as an aesthetic experience.

In Latin the word *intentio* is conceptualized within the theory of rhetoric. The rhetorician Quintilian calls in his *Institution Oratoria* (5.14.6.) the major premise of a syllogism intention (*intentio*) that is followed by assumption (*assumptio*) and conclusion (*conexio*) (“*ita erit prima intentio, secunda assumptio, tertia conexio*”). Here Quintilian employs the concept of intention in the process of logical reasoning. Additionally, in the *Institutio Oratoria* (3.6.19.) Quintilian uses intention (*intentio*) in the context of the stasis-theory of legal rhetoric in the example *You have practiced acting*, the repelling defense (*depulsio*) *I have not exercised acting*, and the question (*quaestio*) *What is acting?* (“*nempe intentio est: artem ludicram exercuisti; depulsio: non exercui artem ludicram; quaestio: quid sit artem ludicram exercere?*”). The concept of intention refers to an approach of the theory of semiotics. It refers to an initial activity of the signifying subject or the sign itself (that establishes semiotic phenomena). This use of the concept is also found in Aristotelian logic and the rhetorical tradition.

2.2. Tension in the Communication Process of Semiotics: Stretching as Sense Experience and Process in Human Communication

The concept of tension is in the Platonic dialogues used for the sense experiences that reach out (τείνειν) to the soul and the reaching out (τείνεσθαι) to someone by speech. Plato employs the concept of tension for experiences of the senses. In the Platonic dialogue *Theaetetus* (186b-c) Socrates asks if it is not true that from the moment of birth all sensations, which reach out (τείνειν) to the soul through the body, (186c) can be perceived by humans and also by animals (αἰσθάνεσθαι ἀνθρώποις τε καὶ θηρίοις), whereas reflections (ἀναλογίσματα) about these, with reference to their being and usefulness, are acquired, if at all, with difficulty and slowly, through many troubles, in other words, through education? In another dialogue, *Phaido* (63a), Plato lets Simmias say to Socrates that it seems to him that Cebes reaches out (τείνειν) with a reasonable speech to Socrates (εἰς σὲ τείνειν τὸν λόγον)."

The concept of tension is in the *Corpus Aristotelicum* in the word *τάσις* as the capability of the body to stretch in living beings recorded (*History of Animals*, 515b1). In *Rhetoric* (1.7.40), Aristotle states that what is noticed is preferable to what goes unnoticed because such things “tend toward”

(τείνει) the truth (πρὸς ἀλήθειαν γὰρ τείνει ταῦτα). Thus, to be wealthy seems to be a greater good than appearing to be wealthy. Aristotle in *Rhetoric* (3.16.6.) explains that for the defense the narrative does not have to be long since what is disputed is either not a fact and has not happened or concerns that it was not damaging, wrong, or to the extent claimed so that one should not waste time over what was agreed upon unless anything tends (οὐντείνῃ) to prove that it was not wrong in case the act was admitted. The Greek verb *τείνειν* corresponds in historical linguistics to the Latin verb *tenere*. *Teneo* has the basic meanings 'hold', 'keep', and 'have' (*A Latin Dictionary* 1879). The concept of tension appears as containment in rhetorical theory concerning speech. Quintilian in the *Institutio Oratoria* (2.18.5.) uses the verb *contineo* in his statement that rhetoric is to be considered one of three arts. Since its application (*usus*) is mainly and most frequently related to (*continetur*) action (*actus*), the rhetorical art can also be called an active or administrative art (*activa vel administrativa*). Quintilian (4.2.10.) mentions Cornelius Celsus who thinks that a narrative (*narratio*) must contain (*contineat*) a summary of the crime that refers to the judgment. Therefore, he himself acknowledges that Cicero has presented a narrative (*narrasse*) in the speech *Pro Rabirio Postumo* ("Non enim putat esse narrationem, nisi quae summam criminis de quo iudicium est contineat, deinde fatetur ipse pro Rabirio Postumo narrasse Ciceronem;"). Here the verb *contineo* is used for the required narrative in the speech as a structural part of the rhetorical speech. The phrase "is qui audit, ab oratore jam obsessus est ac tenetur") "he who listens, is already besieged by the orator and is held") appears in Cicero's *Orator* (Cic. Orat. 62.210.) as a brief remark on the effect of rhetorical speech.

3. Tension in Content of Digital Communication: Cases of Contemporary Digital Media Content

We now examine cases of communication involving digitally encoded contents in contemporary media texts. In the following cases we discuss tension as a semiotic phenomenon that occurs in the communication process between the signifying (the digital code), what is signified based on authoritative human intention and technical performance, and the reception of the information.

Case 1: Experience of Immersion as Tension: The Human as Digital Imagination of AI

Arm Technology defines in its glossary of terms digital immersion as the experience of "the physical world with the digital world of data. It comes in three main forms. The first involves technologies like virtual reality (VR), augmented reality (AR), mixed reality (MR), and extended reality (XR), all of which create an altered or enhanced environment." The imagined reality of a human-like AI for conversational communication with specific human characteristics is semiotically a representation of a human in terms of the style of the language and a visual appearance in fictive selfies expressed in the digital mode as content with human features. The *Kindroid AI Chat* is promoted as an immersive AI chat: "Internet-Connected: Discuss current events, share links, and let your Kindroid see images for a more immersive experience." The *Kindroid AI Chat* is appraised as "a digital friend":

"Kindroid enables you to build a digital friend so realistic, it feels like conversing with a human. Welcome to a world where cutting-edge AI blends seamlessly with human empathy.

Create Your Unique AI Friend - With Kindroid, you get to shape your AI's personality. Craft a detailed backstory and implant key memories, making your AI genuinely one-of-a-kind. Whether you want a friend to chat with, a character for roleplay, or a digital confidant, Kindroid's sophisticated language learning model (LLM) ensures your AI is as unique as you are."

The adaptation of the conversational style, interaction, and the ability to response to topics chosen by the user are human features of the chats with this personalized AI:

"Engage in Dynamic Conversations - Dive into deep, meaningful, or fun conversations with your AI. From discussing the latest news, sharing a romantic moment, to exploring complex topics, Kindroid's AI adapts to your conversational style. It's not just an app; it's a companion that grows and learns from every interaction."

The implicit tension lies in how personalized AI presents human reality of the non-digital world with digital technology. The word *world* is used as a metaphor of the imaginative world in the digital media by technology companies that promote immersion. So in *Think with Google* Bockholt (2017) in *VR, AR, MR and What Does Immersion Actually Mean?* wrote that immersion is 'diving into virtual worlds'. Bockholt (2017) writes:

"In the context of virtual reality, "immersion" is the condition in which the user loses awareness of the fact that they are actually in an artificial world. He or she experiences the virtual world with all of their senses and is able to, in contrast to cinematic "immersion", interact with the virtual environment."

Applications of immersion in media include immersive VR games or virtual avatars of humans like ABBA shows in London with avatars of the band members. Immersive elements of websites are automated chat bots that communicate with visitors giving them the illusion to interact with a human who is professionally associated with the respective organization. The immersive integration of the human keeps users grounded in the real world, while devices of digital technology are means to perceive aesthetic sensations that create the illusion of being in an imaginative location. An illusionary tension exists in such cases of an immersive production of a virtual reality using digital technology. The immersion of the digital environment is encoded in the digital code (binary code). Immersion engages the receiver in a constructed aesthetic experience, whereas the representations of sensations are solely digital and produce a conflict-generating tension.

Case 2: Fake News and the Order of News: Tension in the Representation of Facts about the World in Digital Contents

In the contemporary media industry digital content in the form of news is processed in automated digital processes besides the traditional process of news production in the editorial newsroom. An example is the digital news aggregator that collects news from different news outlets in order to communicate them to the users. The contemporary phenomenon of so-called fake news refers to news-like digital content that is fabricated and imitates the formats of traditional news. On social media, e.g. *Twitter*, bots of fake account holders spread news-like content. Conditions for the fabrication of imaginary facts are the untraceability of the source of contents, the non-conformity with news values and editorial practice and ethics, and the automated digital processes for the distribution of news. The fabrication of contents by digital automated processes is an attempt to add information about the world that never happened. While websites and social media publish fake news as disinformation for manipulative purposes, as a genre *fake news* is also by established news outlets produced and presented to the audience. So, *AP News* published a weekly section of fake news on their website as a review of events of the last week under the title *Not Real News: A Look at What Didn't Happen this Week* with the caveat "A roundup of some of the most popular but completely untrue stories and visuals of the week. None of these are legit, even though they were shared widely on social media. The *Associated Press* checked them out."

The order of news in digital formats is an underlying mechanism that selects news as content hierarchically in the communication process and displays this hierarchy to the receiving audience. In the aggregator *Google News* the three top stories are displayed as follows (7 June 2024):

D-Day 80th Anniversary in Normandy. (CNN. 7 June 2024)

Israel's Benjamin Netanyahu is Set to Address the US Congress on July 24. (AP News. 7 June 2024)

'Falling for Hamas Tactics': IDF Names 9 Terrorists Killed in School Strike, Slams Media. (Times of Israel. 7 June 7 2024)

While aggregators do not alter news content, they can select the news like in the example of the top stories according to selected criteria. As an effect of the intended selection process tension exists between the represented world and reality. In the case of *Google News* the selection is done by

an algorithm with specific news values. The *Publisher Center Help of Google* describes *Google News* as “comprehensive, up-to-date news coverage, aggregated from sources all over the world by Google News. Ranking in Google News is determined algorithmically by these factors: Relevance of content. Prominence. Authoritativeness. Freshness. Location. Language.” From a global or non-U.S.-American perspective the result of the selection might be called unbalanced due to a preference given to U.S.-American news and an intrinsic U.S.-American relevance in the case of the aggregated news presented in *Google News*.

The order of news as hierarchically organized content of media causes tension for the digital media themselves. As for AI applications, the retrieval of news seems to be currently a challenge for them. After the question *What is the most important news of the world today?* *ChatGPT* responds in the chat (7 June 2024):

ChatGPT

“The most important news of the world today can vary depending on what's happening globally, but it often involves significant events such as political developments, natural disasters, major scientific discoveries, or breakthroughs in technology. If you're looking for specifics, I can check the latest headlines for you.”

The chat continues as follows:

Ok, check latest headlines.

ChatGPT

“I'm sorry, but I don't have real-time browsing capabilities to fetch the latest news headlines. However, you can easily find them by checking reputable news websites or using news apps on your phone or computer. If there's anything specific you're interested in, feel free to let me know, and I can provide information or insights on that topic.”

The selection and the organization of contents in a specific order is in traditional media arranged in accordance with values of news that follow editorial guidelines. In the digital environment the selection process follows criteria and is performed by algorithms within the digital framework. Tension emerges here in the interplay of the communication process that entails the automated selection of contents and the receivers in the communication process who may have specific needs concerning news. The worldview of the audience may contradict or stand in contrast to the representation of the world as displayed in the format of content by the news outlets.

Case 3: Tension as Limitation of Knowledge Representation in Digital Contents: The World in AI Answers by *ChatGPT*

Let us take the case of a text generated by *ChatGPT* that responds to the question concerning a coming event: *Will there be an earthquake in the region x in Europe in the coming five years?* The following answer was given by *ChatGPT* to the question (6 June 2024):

“I can't predict specific future events like earthquakes. However, Hamburg is not typically known for frequent seismic activity.”

In the answer the AI application limits itself concerning the ability to predict, while the AI has established a relation between the signified city of Hamburg and the possibility of an earthquake in this region. *ChatGPT* is not only the receiving communicator for the question from the intentional authority of the human communicator but also an active communicator participating in transactions with the user. The content of this communication process excludes information about the future and potential events. Tension arises here from the contrast between unpredictable future events and the limited availability of historical data in the AI model.

Another question asked concerns the ability of *ChatGPT* to produce and prescribe the future of the conflict between Israel and Palestine. *ChatGPT* responded to the question *Please answer this question: How can the current conflict between Israel and Palestine be solved?* (6 June 2024):

"The conflict between Israel and Palestine is deeply complex and multifaceted, with historical, political, and social dimensions. While there's no simple solution, a comprehensive approach might involve dialogue, mutual recognition, and efforts to address underlying grievances and aspirations of both sides. This could include negotiations for a two-state solution, addressing issues of borders, security, settlements, refugees, and Jerusalem. Additionally, fostering economic development and promoting tolerance and understanding could help build trust and pave the way for lasting peace."

Tension emerges in this content from the the opposition of the feasibility of the suggested solutions of the AI vs. the complex political situation of an ongoing conflict with a permanent change of events. The response promotes shared ethic values and addresses current political issues lacking any concrete evaluation of the current and historical situation of the area or insight into the current state of the conflict. The relation between the signified region (Israel, Palestine) and the signifying text produced by *ChatGPT* with its suggested solution to the conflict is a semiotic construction of tension at the semantic level of the text. The content entails the tension between peace-establishing actions (with a concrete suggestion of two states) and the interest of the parties involved in the conflict. The content can be described as a compressed, simplified, value-orientated signification without details and a concrete analysis of the situation and facts. This tension exists between the conflict that exists, the real world, and what is represented in the system of the digital environment.

AI applications produce automated processes for digital contents in common digital media formats like texts, images, and videos relying on available digital data in models that are reassembled by algorithms. Prompts serve as a means for the input by the human user who receives as output information on the interface of the computer screen in a human/machine interaction process of communication. The production of AI-generated contents entails a tension due to the production mode of AI contents with a model that relies on digital data related to past events in reality, whereas the actual events in the real world might be different and more complex than their representation in digital data of the AI model. AI communication contains tension due to the 'born digital' status of the recorded data. AI applications claim to present as a source of information knowledge about the world and even put it in the shape of human speech, while they are a technical tool for the automated processing of available digital data. This mode of communication simulates human speech, commonly framed in a conversational style called *chat*, in the AI application. In digital contexts AI and media algorithms introduce new layers of tension through data selection, simplification, and simulated interaction.

4. Media Contents and the Concept of Tension in the Theory of Communication

In the semiotic theory of communication tension refers to the interplay of communicators in the communication process. The communicators act as opposed contributors participating in meaning-making of shared content in the communication process. As a manifested phenomenon tension can occur in the content in the form of with a state of conflict at the semantic level of the text (as shown in the three cases). In the theory of communication tension is a feature of stretched meanings for signs shared between the communicators. In theory tension expresses the power of the discourse between the communicators. It is unfolded in the area between the intention of the initiating and meaning-making communicator and the receiving and interpreting communicator as the features of shifted ('stretched') meanings from the signs in the content by the communicators. In applied semiotics tension refers to phenomena in observable signs of conflicting oppositions (e.g. in the media contents a sign of opposition in the semantics of the text that is associated with different meanings). Contradictions emerging from the communicators establish tension of meanings and unfold it in the communication process in contents. In the theory of communication tensions are as result of contradictions a condition of the framework that can shift intended meanings, disrupt the flow of meanings, or alter meanings in

the communication process. The underlying principle for tension is the absence of an identity of intended meaning and the interpretation of meaning. Tension in content (e.g. media texts) depends on the relations between communicators that establish what is communicated (content). Any tension stems from different modes of meaning-making in transactions stretching across all participating entities in the communication process. Tension results from differences in meanings between the communicators and is intensified by technological mediation. Tension is an inherent element of the communication process serving as an indicator of meaning negotiation and power dynamics between the communicators.

In an interaction model of tension in the communication process (Table 1) the semiotic concept of tension can be described as an effect produced in the semiotic pathway of the sign (unit of signifying *S1* and the signified entity *S2*) between the communicators. For the communicator *A* tension is an expression of power established as a sign of the signifying and the signified. For the communicator *B* tension is an imposed power to accept the constructed sign between the signifying and the signified. In the case that the interpretation is identical with the intended meaning an opposition does not exist. The signs, composed of the signifying and the signified, are as content the carriers of the discourse with its imposed tensions that stem from the constructed meanings produced by each communicators.

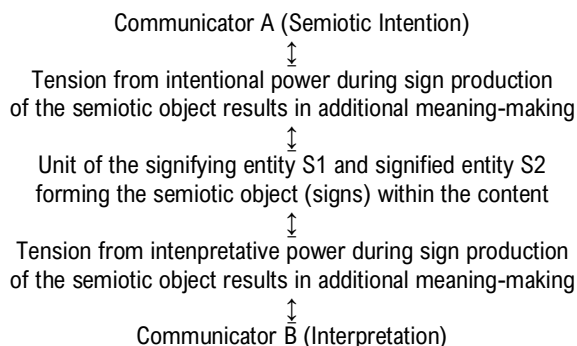

Table 1. Model of Tension: Interaction between Communicators

In the interaction model communicator *A* and communicator *B* interact in the communication process and establish the semiotic object. In the area of tension between *A* and *B* meaning is added to the semiotic object of content. Likewise, in more complex interactions the signification can be reached in several transactions between the communicators. Tensions refer at the level of semiotic communication to thoughts of the mind, manifestations of the mental activity of communicators, that represent intended and interpreted meanings. In the non-digital area the cognitive origin of semiotic operations is obvious, e.g. in a direct conversation. The process of stretching, the pulling over from one thing to another in a human cognitive act, can be described as the process of meaning-making. Cultural artifacts contain and preserve manifestations of previous semiotic processes since they contain accepted signs. Digital content can be seen as artifacts that contain cultural signs of the contemporary digital technology. As for the digital coding of content, the binary code of 1 and 0 employed in the digital media is an elementary representation for the digital culture. This code was once intentionally created and is now used as conventional code for any digital content. While tension can be generally described as the effect of stretching by power imposed on things, semiotic acts of communication display the result of tension from discursive power as conflicting meanings of signs. The meaning of the sign emerges from an exposure of tension of the different perspectives of the participating communicators. The tension connects the sign in a particular way to a meaning chosen by a specific communicator. This meaning may exist for one communicator, but not necessarily for another communicator. The concept of tension can be described in the classical theory of semiotics as the impact that brings an intended or interpreted meaning associated with an altered relation between what signifies (*signifiant* in Saussure's

terminology) and what is signified (the *signifié* in Saussure's terminology) by the communicators. Meaning caused by the power of tension is a secondary semiotic representation that depends on the primary established acts of signification of the content. Tension does not manipulate what is communicated, the content, despite the power that is applied to it in the communication process: The meaning is established by and in the communicators.

References:

- Amiri, Farnous; Jalonick, Mary Clare. "Israel's Benjamin Netanyahu is Set to Address the US Congress on July 24." *AP News*. 7 June 2024. <https://apnews.com/article/israel-netanyahu-congress-joint-address-14f9a58639a49a79ad30d51fc742fe67>. Accessed 7 June 2024.
- AP News. "Not Real News: A Look at What Didn't Happen this Week." *AP News*. 6 June 2024. <https://apnews.com/hub/not-real-news> Accessed 6 June 2024
- Aristotle. "Analytica Priora." In: *Aristoteles Graece ex Recensione Immanuelis Bekkeri*. Academia Regia Borussica. Volumen Prius. Berlin: Reimer, 1831: 24-70.
- Aristotle. *Aristotle's Ethica Nicomachea*. Ed. J. Bywater. Oxford: Clarendon Press, 1894. Perseus Digital Library at Tufts University. <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0053>. Accessed 10 May 2025
- Aristotle. *Ars Rhetorica*. Ed. W. D. Ross. Oxford: Clarendon Press, 1959. Perseus Digital Library at Tufts University. <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0059%3abook%3D1%3Achapter%3D7%3Asection%3D40> Accessed 10 May 2025
- Aristotle. "On Movement of Animals." In: *Aristoteles Graece ex Recensione Immanuelis Bekkeri*. Academia Regia Borussica. Vol. 1. Berlin: Reimer, 1831: 698-704.
- Aristotle. "On the Soul." In: *Aristoteles Graece ex Recensione Immanuelis Bekkeri*. Ed. Academia Regia Borussica. Vol. I. Berlin: Reimer, 1831: 402-435.
- Arm Technology. "What is Digital Immersion?" Glossary. Arm Technology. <https://www.arm.com/glossary/digital-immersion#:~:text=Digital%20immersion%20refers%20to%20the,an%20altered%20or%20enhanced%20environment>. Accessed 6 June 2024
- Berlinger, Joshua; Radford, Antoinette; Shelton, Shania, Feldscher, Kyle, CNN. "D-Day 80th Anniversary in Normandy." CNN. 7 June 2024. <https://www.cnn.com/europe/live-news/d-day-80-anniversary-06-06-24-intl> Accessed 7 June 2024
- Bockholt, Nikolai. "VR, AR, MR and What Does Immersion Actually Mean?" Think with Google. May 2017. Google. <https://www.thinkwithgoogle.com/intl/en-emea/future-of-marketing/emerging-technology/vr-ar-mr-and-what-does-immersion-actually-mean/> Accessed 10 June 2024.
- ChatGPT. Open AI. <https://chatgpt.com>. Accessed 6 June 2024 and 7 June 2024.
- Cicero, Marcus Tullius. M. *Tulli Ciceronis Rhetorica*. Vol. 2. Ed. A. S. Wilkins. Oxford: Clarendonian Press, 1911. Perseus Digital Library at Tufts University. <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a2008.01.0545%3Achapter%3D1%3Asection%3D1> Accessed 10 May 2025
- "Content n. (1)". Middle English Dictionary. Library of the University of Michigan. https://quod.lib.umich.edu/m/middle-english-dictionary/dictionary/MED9508/track?counter=3&search_id=1534688 Accessed 10 May 2025
- "Content n. (3)". Middle English Dictionary. Library of the University of Michigan. https://quod.lib.umich.edu/m/middle-english-dictionary/dictionary/MED9509/track?counter=2&search_id=1534688 Accessed 10 May 2025
- "Content n. (3)". Middle English Dictionary. Library of the University of Michigan. https://quod.lib.umich.edu/m/middle-english-dictionary/dictionary/MED9510/track?counter=1&search_id=1534688 Accessed 10 May 2025
- Fabian, Emanuel; Toi Staff and Agencies. "Falling for Hamas Tactics: IDF Names 9 Terrorists Killed in School Strike, Slams Media." Times of Israel. 7 June 2024. <https://www.timesofisrael.com/falling-for-hamas-tactics-hagari-slams-world-media-coverage-of-strike-on-un-school/> Accessed 7 June 2025
- Fontanille, Jacques. *The Semiotics of Discourse*. Tr. Heidi Bostic. Berkeley Insights in. Linguistics and Semiotics 62. New York: Peter Lang, 2006.
- Google. "Ranking within Google News." Publisher Center of Google. <https://support.google.com/news/publisher-center/answer/9606702?hl=en> Accessed 6 June 2024
- Google. Google News. Google. 7 June 2024. <https://news.google.com> Accessed 7 June 2024
- Hébert, Louis. Elements of Semiotics. Signo. Theoretical Semiotics on the Web. <http://www.signosemio.com/elements-of-semiotics.asp> Accessed 10 May 2025
- Kaplan, Abraham. "Content Analysis and the Theory of Signs". *Philosophy of Science*. 10, 4 (1943): 230-247.
- Keane, Webb. "On Semiotic Ideology". *Signs and Society*. 6.1 (2018): 64-87. Published online by Cambridge University Press. 1 January 2025. DOI:10.1086/695387. <https://www.cambridge.org/core/journals/signs-and-society/article/on-semiotic-ideology/FA6346E8B1E9125B8F412D2D6C5E97E8> Accessed 10 May 2025
- Krippendorff, Klaus. *Content Analysis. An Introduction to its Methodology*. 2nd ed. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 2004.

- Liu, Yu. "Analysing Tension between Language and Images: A Social Semiotic View." In: *Social Semiotics* 33.1 (2023): 132-150.
- Logan, Robert K. "Understanding Humans: The Extensions of Digital Media." *Information* 10 (10), 304 (2019): 1-6.
<https://doi.org/10.3390/info10100304> Accessed 11 May 2025
- McLuhan, Marshall. *Understanding the Media. The Extensions of Man*. Cambridge, MA and London: The MIT Press, 1994.
- Nadin, Mihai. "Consistency, Completeness and the Meaning of Sign Theories. The Semiotic Field." *The American Journal of Semiotics* 1.3 (1982): 79-88.
- Nöth, Winfried. "Meaning, Sense, and Reference". In: *Handbook of Semiotics*. Ed. Winfried Nöth. Series Advances in Semiotics. Bloomington: Indiana University Press, 1990: 92-102. <https://doi.org/10.2307/j.ctv14npk46>.
<https://www.jstor.org/stable/j.ctv14npk46> Accessed 10 May 2025
- Picciuolo Aresta, Andrea. "The Role of the Dispute about the Nature of Content-figurae in Structural Semantics in Semiotics' History: Hjelmslev, Jakobson, and Eco." *Acta Linguistica Hafniensia. International Journal of Linguistics* 55.1 (2023): 143-155. <https://doi.org/10.1080/03740463.2023.2241281>. Accessed 10 May 2025
- Plato. *Phaedo*. In: *Platonis Opera*. Ed. John Burnet. Oxford: University Press, 1903. Perseus Digital Library.
<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0169%3Atext%3DPhaedo%3Asection%3D57a>
 Accessed 10 May 2025
- Plato. *Theaetetus*. In: *Plato. Plato in Twelve Volumes*. Vol. 12. Tr. Harold N. Fowler. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1921. Perseus Digital Library at Tufts University.
<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0172%3Atext%3DTheaet.%3Apage%3D153> Accessed 10 May 2025
- Quintilian, Marcus Fabius. *Institutio Oratoria*. Tr. Harold Edgeworth Butler. Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1921. Perseus Digital Library at Tufts University.
<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0059%3abook%3DepTryph> Accessed 11 May 2025
- Sebeok, Thomas A. *Signs: An Introduction to Semiotics*. Second Edition. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 2001.
- "Τόσις." In: *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1940. Perseus Digital Library at Tufts University.
<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0057:entry=ta/sis> Accessed 10 May 2025
- "Teneo". *A Latin Dictionary*. Ed. Charlton T. Lewis and Charles Short, Oxford: Clarendon Press, 1879. Perseus Digital Library at Tufts University.
<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0059%3Aentry%3Dteneo> Accessed 9 May 2025
- Update Star. "Kindroid: AI Companion Chat 1.26". Update Star. <https://kindroid-ai-companion-chat.updatestar.com/> Accessed 6 June 2024

BIONOTE:

Dr. Fee-Alexandra Haase is a PhD holder from the University of Tuebingen, Germany, with research interests spanning across rhetoric, communication, and media, as well as the history of language, culture, and the arts. Dr. Haase had several appointments as a professorial faculty member at international universities, most recently as an Associate Professor at United International College in Zhuhai, China, in media and communication, at the University of Nizwa, Oman, and at Cyprus International University. Dr. Haase taught courses in the fields of communication and media, language and literature, and culture and the arts. Her research profile can be accessed via Google Scholar. Many of her monographic works are published online at the Social Science Research Network (SSRN). Recently published: "Beyond Mona Lisa's Smile: A Theoretical Approach to the Persuasion of Likeness in the Digital Image in the Age of Machine Learning Algorithms." *Digital Age in Semiotics & Communication* 5 (2022/2023): 157-173; "Logos and Prediction. Human Speech in Reasoning and Computation of Man-Machine Interaction." *Ostium. Journal of Humanities* 18.4 (2022): 1-23; and "Speaking One's Mind: The Sign as Subject of Interpretation in the Semiotics in Manuscripts of Charles S. Peirce between the Theories of Rhetoric and Communication. In: *Semiotica. Journal of the International Association for Semiotic Studies* 245. (2022): 1-15.

Scientific uncertainty and sentiment in COVID-19 reporting: An analysis of headlines and article bodies

Article history:

Received: 29.10.2025

Accepted: 05.12.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.21>

CC BY-NC 4.0

Andrada FISCUTEAN

Faculty of Journalism and Communication Studies

University of Bucharest

andrada.fiscutean@fjsc.ro

<https://orcid.org/0000-0001-6303-5719>

Radu-Ioan MIHAI

The Faculty of Mathematics and Computer Science,

University of Bucharest

rimihai2001@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5902-1426>

ABSTRACT: The COVID-19 pandemic required media professionals to communicate rapidly evolving and often uncertain science to their audiences. This study investigates how scientific uncertainty and sentiment intersect in journalistic materials published during this global health crisis, focusing on differences between general interest and science-focused media. Our analysis is based on a large corpus of journalistic articles that were published at the onset of the pandemic (March–August 2020) and in two additional timeframes, the same months in 2017 and 2023. We used dictionary-based uncertainty detection and automated sentiment analysis to examine headlines and article body content in the two types of publications. Our findings indicate that articles with high scientific uncertainty were more likely to feature negative headlines across both outlet types, though this trend did not extend to body content. COVID-related articles published in 2020 revealed heightened negativity in both headlines and body content for general interest outlets. For specialized outlets, negativity was primarily present in body content. These results contribute to a more nuanced understanding of the complex dynamics between scientific uncertainty and sentiment in the context of public health crises.

KEYWORDS: scientific uncertainty, science journalism, science communication, health communication, sentiment analysis, COVID-19.

TITLU: „Incertitudine științifică și sentiment în relațiile presei despre COVID-19: O analiză a titlurilor și conținuturilor articolelor”

ABSTRACT: În timpul pandemiei de COVID-19, profesioniștii mass-media au fost puși în situația de a transmite publicului rezultate științifice aflate în continuă evoluție și incertitudinea din jurul acestora. Studiul analizează modul în care incertitudinea științifică și sentimentul s-au intersectat în materialele jurnalistice publicate în timpul acestei crize globale, concentrându-se asupra diferențelor dintre presa generalistă și cea specializată pe știință. Analiza utilizează un corpus generos de articole jurnalistice apărute la debutul pandemiei (martie–august 2020), precum și în două intervale de timp suplimentare, aceleași luni din 2017 și 2023. Pentru identificarea și cuantificarea incertitudinii științifice, am folosit o metodă care are la bază un dicționar. Acestea i se adaugă o analiză automată de sentiment aplicată distinct titlurilor și conținuturilor articolelor. Rezultatele arată că materialele jurnalistice caracterizate printr-un nivel ridicat de incertitudine științifică au avut o probabilitate mai mare de a prezenta titluri negative în ambele tipuri de publicații, însă această tendință nu s-a reflectat și în conținutul articolelor. În cazul presei generaliste, materialele despre pandemia de COVID-19 apărute în 2020 au avut mai frecvent atât titluri, cât și conținuturi negative. În schimb, pentru publicațiile specializate, sentimentul negativ a fost prezent în principal în conținuturi. Aceste rezultate contribuie la o înțelegere mai nuanțată a dinamicilor complexe dintre incertitudinea științifică și sentiment în contextul crizelor de sănătate publică.

CUVINTE-CHEIE: incertitudine științifică, jurnalism de știință, comunicare științifică, comunicare medicală, analiză de sentiment, COVID-19.

Introduction

The COVID-19 pandemic changed life as we knew it. This disruptive event put unprecedented demands on the scientific community, the medical body, and the media. During the first ten months of 2020, a period that marked the beginning of this global health crisis, approximately a quarter of all front-page online journalistic materials were focused on this topic (Krawczyk et al. 2021). Many of the stories

were built around the changing guidelines of the pandemic, the restrictions, or the number of deaths, all of which can evoke negative sentiments (Stainback et al. 2020; Van Scoy et al. 2021).

From a science communication perspective, this pandemic placed the issue of communicating scientific uncertainty into the spotlight and highlighted the role of journalism in translating evolving scientific knowledge for the public (Capurro et al. 2021). Scientific uncertainty is a fundamental characteristic of the advancement of knowledge, because the scientific process is iterative, with researchers striving to reduce uncertainty rather than eliminate it (Baruch and Davis 2014). Over the course of this health crisis, journalists had to explain often preliminary and constantly changing information to their audiences in real-time, information characterized by a heightened degree of uncertainty (Ratcliff et al. 2022). Media professionals faced multiple other difficulties, from working long hours and managing their personal mental health to addressing rising threats and issues associated with press freedom and the spread of misinformation (Kreps & Kriner, 2020; Pentzold et al. 2021; Litvinenko et al. 2022). This complex situation left little room for the traditional processes of verification or contextualization (Vraga and Bode 2020).

Science communication scholars and experienced journalists recommended media professionals and health communicators to be open and transparent about what is known and unknown regarding the virus and the disease, tailoring their reports to the needs, knowledge levels, and emotional states of their audiences (Finset et al. 2020; Kreps & Kriner 2020; Malecki et al. 2021; van der Bles et al. 2020). They also suggested that journalists explain how science works, how it corrects itself, and why scientific uncertainty is part of the process (Marín-González et al. 2023). According to prior research, transparent communication can offer positive outcomes in the long run (Kreps and Kriner, 2020; Batteux et al. 2021). On the flip side, vague information or overly optimistic messages may make the public susceptible to conspiracy theories (Petersen et al. 2021). Research from before the pandemic noted differences in how journalists tackle scientific uncertainty based on their experience and the type of publications they worked for (Nisbet and Fahy 2015). This was also noticed during the health crisis. Media professionals who were specialized in science (had a scientific background or experience on the job) were generally better informed and were better able to explain scientific uncertainty compared to those who occupied more generalist roles and often lacked the training to engage with complex scientific topics (Ratcliff 2021; Fleerackers et al. 2022; Fiscutean and Rosu 2025).

At the same time, the emotional tone of science journalism stories also played a role in shaping public perceptions of the pandemic, because sentiment affects how readers interpret and engage with scientific information on an emotional level (Bilandzic et al. 2020). The emotional framing of news, particularly in headlines, can influence public perception and can affect the public's view of science and its institutions (Jaspal and Nerlich 2020; Ifantidou 2023). One way to assess that is through sentiment analysis, a method that, up until recently, was underutilized in media studies. Historically, sentiment analysis was more common in financial journalism, where it was linked to market behavior (Valencia et al. 2019). In recent years, it started to be used in other domains of communication research, including political communication (Ring et al. 2024) and, to some extent, science journalism, particularly in the niche of health reporting (Taufek et al. 2021; Marques et al. 2022). Using sentiment analysis is increasingly relevant nowadays when studying how writing practices evolve, given the growing tendency toward negativity in headlines (Rozado et al. 2022).

During the COVID-19 pandemic, sentiment analysis was mostly used analysis of social media posts and comments to examine potential changes in how the public perceived the health crisis (Sukhavasi et al. 2023). However, sentiment analysis is also relevant when examining journalistic materials. Given the bleak and emotionally charged nature of the pandemic (Nicomedes and Avila 2020), media professionals who covered it had to make difficult decisions on the language they used. Studies that analyzed major English-speaking publications revealed a consistent emphasis on emotions such as sadness, anxiety, denial, and annoyance (Montesinos-Yufa and Musgrove 2024; Chandra et al. 2025). In the UK, a study that examined media coverage of the pandemic found that over 73% of headlines were negative, while only 27% conveyed a positive tone (Montesinos-Yufa and Musgrove 2024). A fairly large proportion of the COVID-19-related online news articles, around 16%, were highly negatively

polarized, focusing on themes like death, fear, or crisis, with death being more present in the news compared to pre-pandemic times (Krawczyk et al. 2021).

Despite the importance of scientific uncertainty and sentiment taken together, few studies have looked at their intersection, particularly in the context of the COVID-19 pandemic, an event that offered a unique opportunity to explore these factors and their influence on science journalism. This study aims to address this gap. We investigated whether science journalism articles published during the COVID-19 crisis had a tendency toward negative or positive sentiments in both their titles and body content, and how these potential patterns intersected with the levels of scientific uncertainty present in these materials. We included journalistic articles from both general interest and science-focused outlets to uncover potential differences in reporting styles.

We considered the following hypotheses (H1–H9):

- H1:** Journalistic articles with a high degree of uncertainty are more likely to have negative titles in both general interest and specialized media.
- H2:** Journalistic articles with a high degree of uncertainty are more likely to have negative bodies in both general interest and specialized media.
- H3:** Journalistic articles with a high degree of uncertainty are more likely to have positive titles in both general interest and specialized media.
- H4:** Journalistic articles with a high degree of uncertainty are more likely to have positive bodies in both general interest and specialized media.
- H5:** In 2020, COVID-related articles were more likely to have negative titles than non-COVID articles for both general interest and specialized media.
- H6:** In 2020, COVID-related articles were more likely to have negative bodies than non-COVID articles for both general interest and specialized media.
- H7:** In 2020, COVID-related articles with high uncertainty were more likely to have negative titles than COVID-related articles with low uncertainty in both general interest and specialized media.
- H8:** In 2020, COVID-related articles with high uncertainty were more likely to have negative bodies than COVID-related articles with low uncertainty, in both general interest and specialized media.
- H9:** Articles that included references to preprints were more likely to have negative titles and bodies than those that did not mention preprints in both general interest and specialized media.

Methods

Our investigation considered a large corpus of journalistic materials from both general interest and specialized media published during these periods: the early phase of the COVID-19 pandemic (March 1 - August 31, 2020), three years prior, as a baseline (March 1 - August 31, 2017) and three years after (March 1 - August 31, 2023), with the third interval intersecting with the declared end of the health crisis. Following the data collection and analysis methodology applied by Fiscutean and Rosu (2025), the articles originated from two types of media: general interest (*The Guardian*) and science-focused (*Scientific American*, *National Geographic*, and *Quanta Magazine*). To make sure that the analysis only considered science journalism stories, we applied a keyword-based filtering system: we selected only journalistic materials that included at least one mention of the terms *study* or a variant of *research* (e.g., *research*, *researchers*, *researching*). This allowed us to exclude articles that mentioned COVID-19 without engaging with scientific content, as during this health crisis, a large proportion of stories on other beats mentioned COVID-19 or SARS-CoV-2 in passing. Furthermore, we filtered out journalistic materials that did not qualify as articles, such as opinion pieces, author profile pages, live update feeds, blog entries, and podcast transcripts or summaries. To analyze journalistic trends related to the COVID-19 pandemic, we considered two groups: (1) articles that mentioned the words *COVID* and *coronavirus* at least three times and (2) articles that did not mention these terms at all, following the methodology described by Fiscutean and Rosu (2025). This

conservative threshold was established to ensure that materials in the COVID-19-related group engaged substantively with the topic, rather than making incidental references to it. The dataset comprised of 4,399 articles, 77.22% of which were from the general interest media and the remaining 22.78% from science-focused publications. In terms of distribution by year, 30.96% of the articles were published in 2020, while 35.87% appeared in 2017, and the remaining 33.17% in 2023.

To measure scientific uncertainty, we used a dictionary-based approach, assessing the prevalence of scientific uncertainty linguistic markers present in both general interest and specialized media. The set of words employed was a previously validated one (Fiscutean and Rosu 2025), integrating terms used by Zerva et al. (2017), Dral et al. (2011), and Kreye et al. (2022). The dictionary included N=100 terms related to knowledge gaps (e.g., *unknown, yet unclear, to the best of our knowledge*) and speculative language (e.g., *hypothesize, speculate*), with all scientific uncertainty markers being considered equal. By identifying the frequency of these terms in each journalistic material, we were able to quantify how often scientific uncertainty was communicated and compare patterns between general interest and science-focused outlets over the chosen timeframes. Each journalistic material in the dataset was then classified as "high uncertainty" (HU) if its score exceeded the median and "low uncertainty" (LU) if its score was at or below the median, with median values being conservatively placed in the LU category. Additionally, for journalistic materials published in 2020 on the topic of the pandemic, we examined direct mentions of the term *preprint* and other related terms (e.g., *not peer reviewed, pre-publication, awaiting review*).

The next step was to assess the sentiment (positive, neutral, negative) each headline and article body carried. For this, we used *pysentimiento*, a multilingual Python library for opinion mining and social NLP. Created by Pérez et al. (2021), this toolkit uses transformer-based language models that are optimized for sentiment analysis in English and three other languages: Spanish, Italian, and Portuguese. Previous research has shown that it allows for a nuanced and context-aware interpretation of written materials, and can be applied to studies such as ours. *Pysentimiento* was chosen because it showed high accuracy, speed, as well as an implementation that was more user-friendly compared to other BERT-based models (Mariscal et al. 2024). The library's "predict" method provides a structured output, which includes the most likely sentiment label (positive, neutral, negative) and the probabilities associated with each class. By using *pysentimiento*, we were able to automate sentiment classification for our large dataset. Our analysis considers headlines and article bodies separately, given (1) the potential differences between the sentiment carried by the two and (2) the fact that, oftentimes, the spread of online content is fueled by reading the title and perhaps a snippet of text, not the entire material (Sundar et al. 2024). In headlines, neutral sentiment accounted for 56.22%, while negative and positive sentiment represented 33.46% and 10.32%, respectively. A slightly different pattern was observed in the body of the articles, where neutral sentiment accounted for 63.47%, followed by negative (23.60%), and positive (12.93%).

Results

Our hypotheses explore the intersection of scientific uncertainty and sentiment (positive, neutral, negative) of journalistic materials published in the context of the COVID-19 pandemic. The first two hypotheses are more broad in focus: **H1** and **H2** argue that articles classified as High Uncertainty across all time intervals are more likely to feature negative sentiment in their headlines (**H1**) and bodies (**H2**) in both types of media, a result that can be expected given the nature of the health crisis and the potential changes in editorial practices. In contrast, the following two hypotheses, **H3** and **H4**, aim to explore the possibility that High Uncertainty articles might employ positive sentiment in their headlines (**H3**) and bodies (**H4**).

Furthermore, the analysis considers COVID-related materials published in 2020. Hypotheses **H5** and **H6** examine whether articles related to the pandemic were more likely to include negative sentiment in headlines (**H5**) and body content (**H6**) compared to non-COVID ones. This can be expected given the heightened emotions and stakes associated with the pandemic. Further narrowing the focus, **H7** and **H8**

predict that within COVID-related materials, those in the High Uncertainty category are more likely to feature negative framing than those categorized as Low Uncertainty.

Finally, **H9** examines the relationship between sentiment and direct mentions of the word "preprint" and similar terms. The hypothesis tests whether articles referencing preprints were more likely to have negative headlines and body content.

Hypothesis 1, which states that high-uncertainty articles are more likely to have negative titles in both general interest and specialized outlets, was supported. When we examined articles from general interest media, the Pearson's Chi-Squared test with Yates' continuity correction yielded a statistically significant result ($\chi\text{-squared} = 18.64$, $df = 1$, $p < .001$), which indicates a strong association between high uncertainty and negative headlines. The same analysis, when applied to science-focused outlets, showed a significant result as well ($\chi\text{-squared} = 8.96$, $df = 1$, $p = 0.003$). The findings are illustrated in **Figure 1** below. These results suggest that both types of outlets had a tendency to frame high-uncertainty articles with more negative headlines.

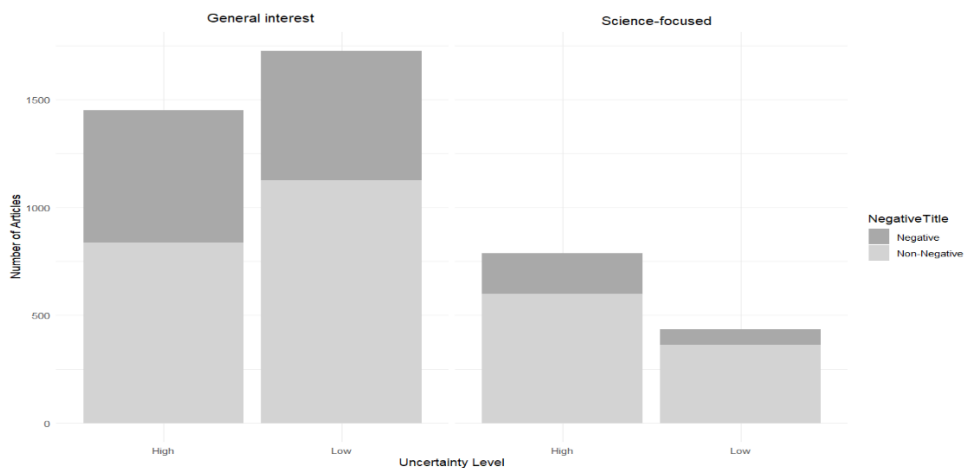

Fig. 1. Prevalence of negative headlines in general interest and specialized media, categorized by levels of scientific uncertainty.

In contrast to the pattern observed in headlines, the relationship between scientific uncertainty and negative sentiment in the article body revealed different results. **Hypothesis 2**, which proposed that high uncertainty articles were more likely to have negative sentiment in the body of the text in both general interest and specialized media, was not supported.

For general interest media, the Chi-Square test with Yates' continuity correction yielded a non-significant result ($\chi\text{-squared} = 1.39$, $df = 1$, $p = 0.24$), which indicates that there is no meaningful connection between high uncertainty and negative sentiment in the body of the articles. In the same vein, for science-focused outlets, the test provided no significant association between sentiment and high uncertainty ($\chi\text{-squared} = 0.40$, $df = 1$, $p = 0.53$).

As shown in **Figure 2**, these findings suggest that there can be a disconnect between the way headlines are framed, and the way the body of articles is constructed, regardless of the type of outlet.

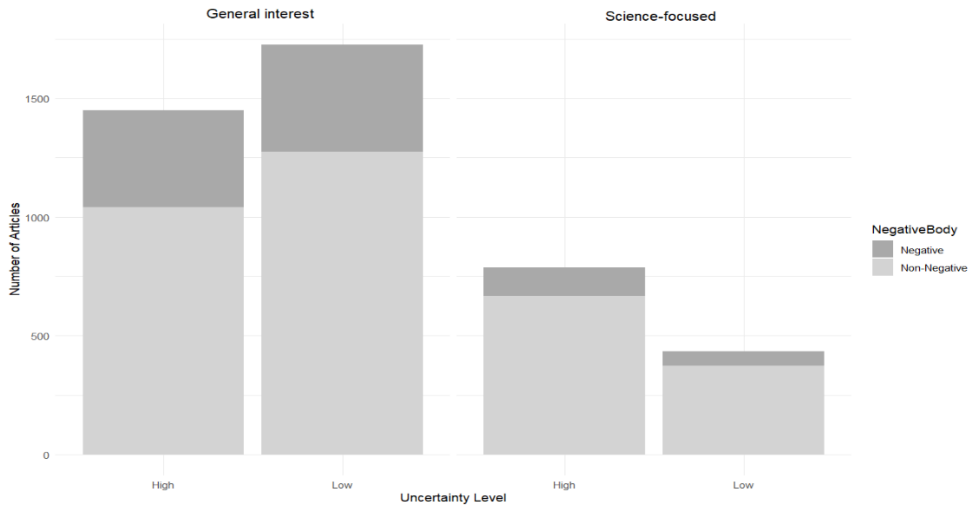

Fig. 2. Prevalence of negative bodies in general interest and specialized media, categorized by levels of scientific uncertainty.

The following two hypotheses (**H3** and **H4**) shift the tone and examine the use of positive sentiment in headlines and article bodies in the context of scientific uncertainty. The first, **Hypothesis 3**, which argues that high-uncertainty articles are more likely to have positive titles in both general interest and specialized media, was only partially supported.

For materials that appeared in the general interest media, the test revealed a statistically significant result ($\chi^2 = 3.87$, $df = 1$, $p = 0.049$), showing a measurable association between high uncertainty and positive sentiment in headlines. However, this trend did not hold for science-focused outlets ($\chi^2 = 1.44$, $df = 1$, $p = 0.23$), which suggested no strong link between high uncertainty and positive titles in this type of media, as seen in **Figure 3**.

These findings point to a divide in writing practices. While specialized outlets tend to emphasize accuracy in headlines, general interest publications appear to be more willing to highlight hopeful angles.

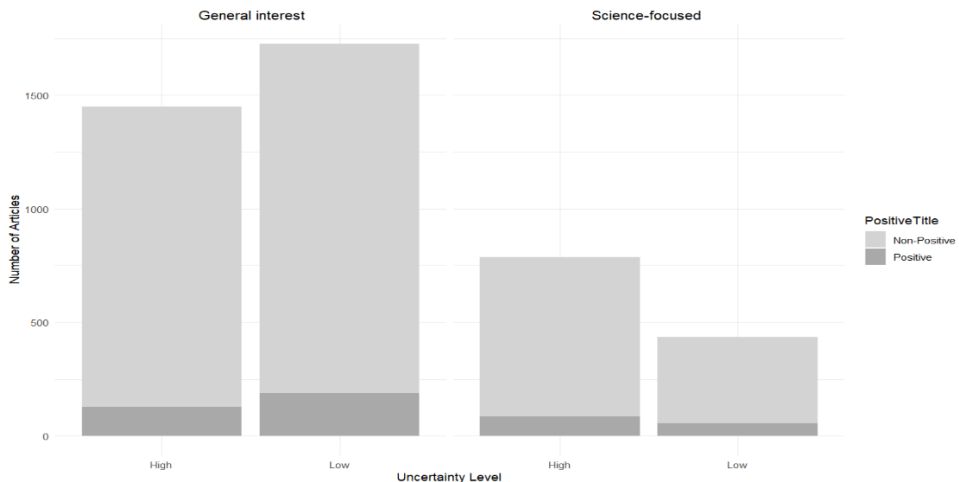

Fig. 3. Prevalence of positive headlines in general interest and specialized media, categorized by levels of scientific uncertainty.

Hypothesis 4, which states that high uncertainty articles are more likely to have positive body sentiment in both general interest and specialized media, was again only partially supported. This time, however, specialized publications showed a statistically significant association between high uncertainty and positive body sentiment ($\chi\text{-squared} = 3.90$, $df = 1$, $p = 0.048$), which suggests that high uncertainty articles were more likely to feature positive sentiment within their body.

By contrast, for general interest media, we did not find a statistically significant association ($\chi\text{-squared} = 2.31$, $df = 1$, $p = 0.13$), which indicates that there is no strong link between high uncertainty and positive body sentiment in general interest media, as illustrated in **Figure 4**.

Again, we notice a difference in writing practices. Science-focused publications may potentially be more nuanced in the body of the article, adopting a more constructive or optimistic tone when dealing with scientific uncertainty, possibly seeing it as a normal part of the scientific process.

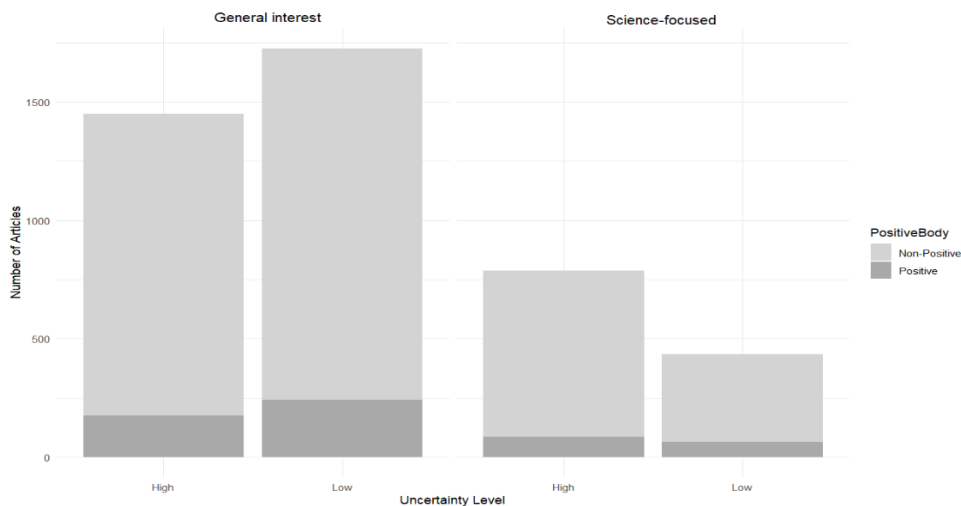

Fig. 4. Prevalence of positive bodies of articles in general interest and specialized media, categorized by levels of scientific uncertainty.

The following Hypotheses, **H5** and **H6**, further narrow the focus, targeting articles published in 2020, the year when the COVID-19 pandemic started. They explore whether COVID-19-related articles were more likely to feature negative sentiment compared to non-COVID ones, both in their titles (**H5**) and bodies (**H6**), across the two types of media, general interest and science-focused. After applying statistical tests, we noticed that COVID-related journalistic materials were significantly more likely to have negative titles (**H5**) compared to those covering other topics in general interest media.

The Chi-Square test yielded a statistically significant result ($\chi\text{-squared} = 14.14$, $df = 1$, $p < 0.001$), which indicates a strong association between COVID-19-related content and negative sentiment in article titles. In contrast, science-focused publications did not show a statistically significant difference when it came to negativity in headlines between COVID and non-COVID materials ($\chi\text{-squared} = 3.03$, $df = 1$, $p = 0.08$). **Figure 5** illustrates these findings.

The analysis suggests that general interest media may have leaned more heavily on negative framing in headlines during the early stages of the pandemic, in contrast with the specialized outlets, which maintained a more stable tone regardless of topic.

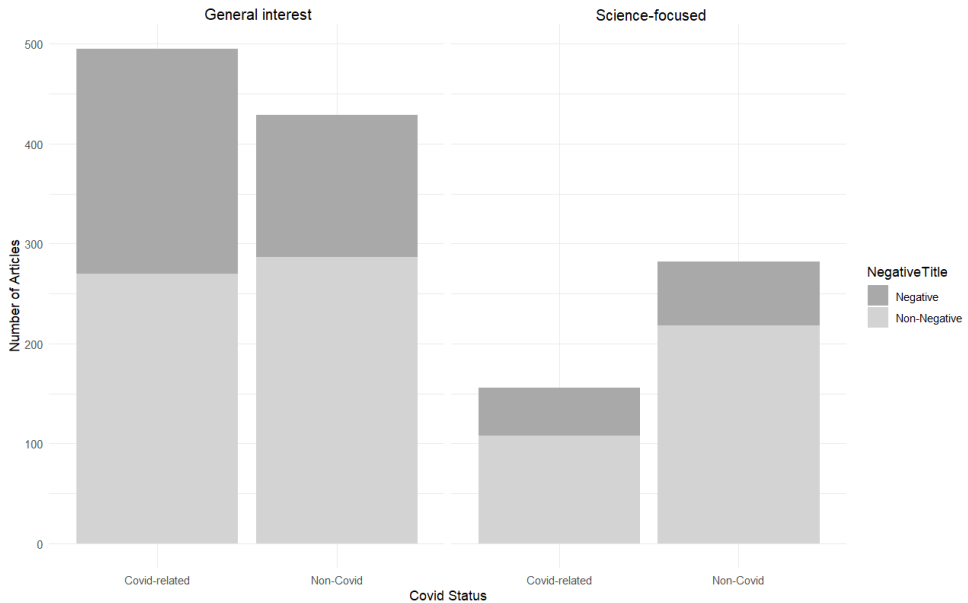

Fig. 5. Negative headline prevalence in COVID-19 and non-COVID-19 articles published in 2020 across general interest and specialized media.

When we tested **H6**, which posits that, in 2020, COVID-related articles were more likely to have negative bodies than non-COVID articles for both general interest and specialized media, we noticed a tendency towards negative sentiment in general interest media ($\chi\text{-squared} = 19.84$, $df = 1$, $p < .001$), as well as in science-focused outlets ($\chi\text{-squared} = 15.90$, $df = 1$, $p < .001$), as illustrated in **Figure 6**.

These results suggest a consistent pattern of more negative sentiment in the body of COVID-related articles across both types of publications.

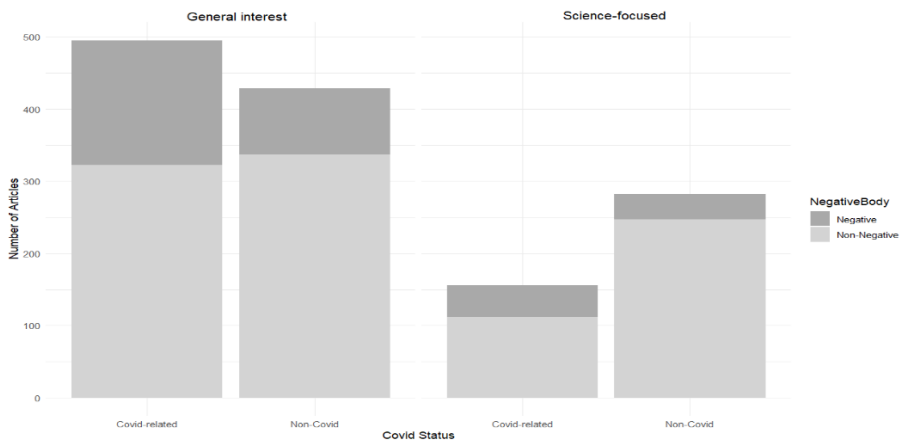

Fig. 6. Negative body prevalence in COVID-19 and non-COVID-19 articles published in 2020 across general interest and specialized media

Moving forward, we aimed to intersect scientific uncertainty and sentiment in COVID-19 materials published in 2020. For **H7**, we noticed COVID-related articles with high uncertainty were not significantly more likely to feature negative headlines compared to those with low uncertainty, as shown in **Figure 7**. For the general interest publication, the Chi-Square test produced $\chi\text{-squared} = 0.55$, $df = 1$, $p = 0.46$, while for science-focused publications, the results were also non-significant ($\chi\text{-squared} = 0.30$, $df = 1$, $p = 0.58$). This suggests that the level of uncertainty in COVID-related articles did not consistently influence the negativity of their headlines in either type of publication.

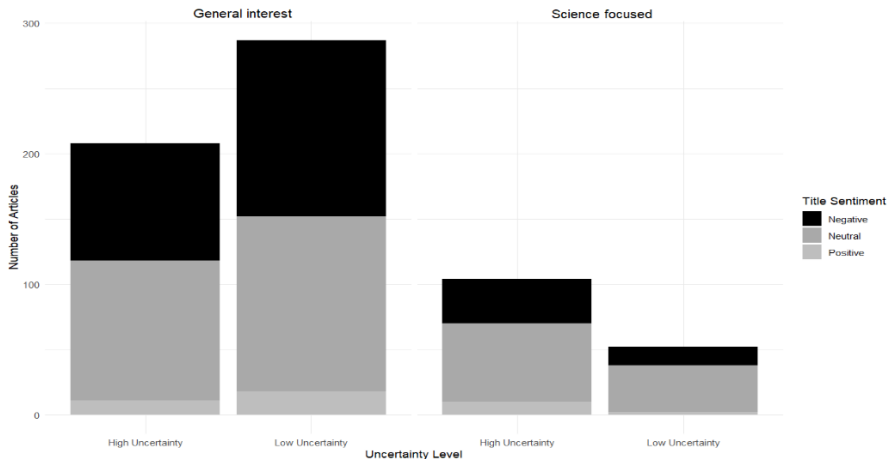

Fig. 7. Title sentiment in COVID-19-related articles from 2020, by level of scientific uncertainty, across general interest and specialized media.

Next, we tested **H8**, which stated that in 2020, COVID-related articles with high uncertainty were more likely to have negative bodies than COVID-related articles with low uncertainty, in both general interest and specialized media. However, our analysis did not support this hypothesis. The Chi-Square test yielded non-significant results for both general interest media ($\chi\text{-squared} = 0.53$, $df = 1$, $p = 0.467$), and for science-focused outlets ($\chi\text{-squared} = 1.43$, $df = 1$, $p = 0.23$), as shown in **Figure 8**. These findings suggest that, within COVID-related reporting, the level of scientific uncertainty did not imply having a negative tone in article body content, regardless of outlet type.

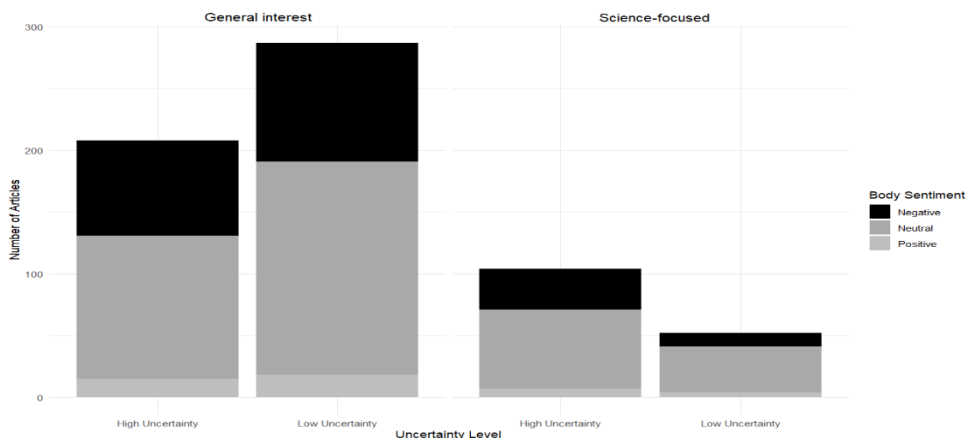

Fig. 8. Body sentiment in COVID-19-related articles from 2020, by level of scientific uncertainty, across general interest and specialized media.

Finally, **Hypothesis H9** looked at articles that included direct references to words like *preprint* or *awaiting peer-review* and the sentiment they convey in both general interest and specialized. We found no significant associations in either general interest or science-focused media. For headlines, the Chi-Square test yielded non-significant results for the general interest media ($\chi^2 = 0.30$, $df = 1$, $p = 0.59$), as well as science-focused ($\chi^2 < .001$, $df = 1$, $p = 1$). For body content, again, no significant results were found for general interest ($\chi^2 = 0.04$, $df = 1$, $p = 0.84$) and specialized ($\chi^2 = 1.77$, $df = 1$, $p = 0.18$) media. Therefore, our analysis suggests that mentioning *preprints* directly in a journalistic piece was not significantly associated with negative headlines or negative bodies across the outlets analyzed.

Discussion

Our study analyzed the intersection of scientific uncertainty and sentiment in science journalism, specifically in the context of the COVID-19 pandemic. We examined two types of media, general interest and science-focused, and looked at both headlines and article bodies. Our study revealed a complex, nuanced and sometimes divergent relationship between scientific uncertainty and sentiment. We identified three themes: (1) a disconnect between headline sentiment and article body sentiment; (2) divergent writing practices of conveying scientific uncertainty in general interest and specialized media; and (3) topic-specific impact of the pandemic on sentiment.

Perhaps one of the most striking findings of our study was the disconnect between headline and body content. We found strong support for **H1**, indicating that articles with high uncertainty were broadly associated with negative headlines in both media types. However, this pattern did not appear to translate to article bodies (**H2**). One explanation could derive from the journalistic practice of writing headlines that grab the attention, but are followed by a more balanced take in the article body, a tendency observed by prior researchers (Ebrahim 2022; Rozado et al. 2022). In the months that followed the official start of the COVID-19 pandemic, negative headlines for high-uncertainty topics may have been chosen to signal that the threat was a serious one, to convey urgency and capture reader attention. While this practice of using emotionally-charged headlines may be effective for engaging some members of the public, it can raise ethical questions. Since many readers only skim headlines, they may have a negative and alarming impression of the news, while at the same time missing the more nuanced discussion presented in the body of the text. The lack of negativity in the body content and the misalignment between the tone of the headline and the story may suggest that journalists aim to preserve accuracy and do justice to their piece. It also points to a subtle tension between grabbing the attention of the reader and doing science reporting with care and integrity.

When it comes to high uncertainty articles and positive sentiment (**H3** and **H4**), our study showed discrepancies between the two types of media analyzed. General interest media were more likely to pair high uncertainty with positive titles, but not positive bodies. Science-focused media did the exact opposite: they did not use positive titles but were more likely to feature positive sentiment within the article body. Prior research showed that health journalism traditionally emphasizes optimism, encouraging preventive behaviors or raising expectations for medical breakthroughs (Nabi et al. 2024). Our results suggest that general interest media appeared to use positive framing in headlines perhaps as a tool for reassurance, while science-focused media adopted a more cautious approach to headlines, avoiding positive spins. However, the statistically significant presence of positive sentiment within the body of high-uncertainty articles in specialized publications may suggest that these outlets framed their stories in a more nuanced manner, which was more in line with the guidelines for science journalism issued before and during the COVID-19 pandemic.

When analyzing data from 2020, we noticed that COVID-19 articles published in general interest media were more likely to have negative titles than those in the non-COVID-19 category (**H5**), which suggests that this type of media had a heightened negative framing, a tendency that was not seen in science-focused outlets. However, when we examined article bodies (**H6**), we discovered a propensity towards negativity in both types of publications. The negativity present in article body content may be a reflection of the global health crisis rather than sensationalism.

Our study also showed non-significant results for **Hypotheses H7, H8, and H9**, results which are equally important. The analysis showed that within the category of COVID-19 articles, high uncertainty did not lead to a further increase in negative sentiment in titles (**H7**) or bodies (**H8**). In other words, the presence of uncertainty did not necessarily make stories sound more negative. Additionally, we observed a lack of significant association between direct mentions to preprints and negative sentiment, which suggests that non-peer-reviewed papers do not necessarily lead to articles that carry negative sentiment.

Our study has several limitations. Automated analysis for uncertainty and sentiment, while robust and useful when processing a large dataset, cannot capture all the nuances. Also, the binary classification of "high" and "low" for scientific uncertainty, and the dictionaries used (with the equal weight given to the linguistic markers) are also simplifications and can be addressed in future studies. Additionally, our study only included four English-speaking outlets, which might not capture the entire spectrum of publications that covered the pandemic. The keywords we used to filter the stories can also influence the data collection process, as we might have excluded articles that discussed COVID-19-related topics without explicitly using selected terms. Furthermore, we did not take into account other factors that might have influenced article framing, such as editorial policy, the scientific literacy of audiences, or the role of visual elements that were incorporated into the stories. Future studies could include a more diverse range of outlets, which could potentially provide more nuanced conclusions, potentially revealing geographical differences. Additionally, qualitative analyses could provide a deeper understanding of how uncertainty and sentiment interplay in science communication. Last but not least, experimental research on reader reception is needed to determine to what extent different writing practices can influence the public understanding of science and the trust in science.

Conclusion

This study examined how scientific uncertainty intersected with sentiment in COVID-19 reporting in two types of media: general interest and science-focused. Our findings show a headline-body disconnect, where negative headlines are used as an engagement tool for uncertain science, even when the article body is neutral. Several differences between outlet types were observed: general interest publications tended to frame uncertainty with both negative and, at times, positive headlines, while specialized outlets reserved positive sentiment for the article body. Additionally, COVID-19-related articles in 2020 were significantly more negative in both headline and body sentiment, particularly in general interest media. These results suggest a complex relationship between scientific uncertainty and sentiment that has implications for other public health crises.

References:

- Batteux, Eleonore, Avri Bilovich, Samuel G B Johnson, and David Tuckett. 2022. "Negative consequences of failing to communicate uncertainties during a pandemic: an online randomised controlled trial on COVID-19 vaccines." *BMJ Open* 12.9: e051352. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2021-051352>.
- Bilandzic, Helena, Susanne Kinnebrock, and Magdalena Klingler. 2020. "The emotional effects of science narratives: a theoretical framework." *Media and Communication* 8.1: 151-163. <https://doi.org/10.17645/mac.v8i1.2602>.
- Capurro, Gabriela, Cynthia G. Jardine, Jordan Tustin, and Michelle Driedger. 2021. "Communicating Scientific Uncertainty in a Rapidly Evolving Situation: A Framing Analysis of Canadian Coverage in Early Days of COVID-19." *BMC Public Health* 21, no. 1: 2181. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-12246-x>.
- Chandra, Rohitash, Baicheng Zhu, Qingying Fang, and Eka Shinjikhshvili. 2025. "Large Language Models for Newspaper Sentiment Analysis During COVID-19: The Guardian." *Applied Soft Computing* 171: 112743. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2025.112743>.
- Dral, Jeroen, Dirk Heylen, and Rieks op den Akker. 2011. "Detecting Uncertainty in Spoken Dialogues: An Exploratory Research for the Automatic Detection of Speaker Uncertainty by Using Prosodic Markers." In *Affective Computing and Sentiment Analysis*, edited by Khurshid Ahmad, 142–53. Dordrecht: Springer.
- Ebrahim, Sumayya. 2022. "The corona chronicles: Framing analysis of online news headlines of the COVID-19 pandemic in Italy, USA and South Africa." *Health SA Gesondheid* 27.1.
- Finset, Arnstein, Hayden Bosworth, Phyllis Butow et al. 2020. "Effective Health Communication—A Key Factor in Fighting the COVID-19 Pandemic." *Patient Education and Counseling* 103, no. 5: 873–76. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2020.03.027>.

- Fischhoff, Baruch, and Alex L. Davis. 2014. "Communicating Scientific Uncertainty." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 111 (Supplement 4): 13664–71. <https://doi.org/10.1073/pnas.1317504111>.
- Fiscutean, Andrada, and Maria-Magdalena Rosu. 2025. "Communicating Scientific Uncertainty During the COVID-19 Pandemic: A Turning Point for Journalism?" *JCOM* 24, no. 3: A03. <https://doi.org/10.22323/2.24030203>.
- Fleerackers, Alice, Laura L. Moorhead, Lauren A. Maggio, Kaylee Fagan, and Juan Pablo Alperin. 2022. "Science in Motion: A Qualitative Analysis of Journalists' Use and Perception of Preprints." *PLOS ONE* 17, no. 11: e0277769. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0277769>.
- Ifantidou, Elly. 2023 "Newspaper headlines, relevance and emotive effects." *Journal of Pragmatics* 218: 17-30.
- Jaspal, Rusi, and Brigitte Nerlich. 2020. "Social Representations, Identity Threat, and Coping Amid COVID-19." *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* 12 (S1): S249–S251. <https://doi.org/10.1037/tra0000773>.
- Krawczyk, Konrad, Tadeusz Chelkowski, Daniel J. Laydon et al. 2021. "Quantifying Online News Media Coverage of the COVID-19 Pandemic: Text Mining Study and Resource." *Journal of Medical Internet Research* 23, no. 6: e28253. <https://doi.org/10.2196/28253>.
- Kreps, Sarah E., and Douglas L. Kriner. 2020. "Model Uncertainty, Political Contestation, and Public Trust in Science: Evidence from the COVID-19 Pandemic." *Science Advances* 6, no. 43: eabd4563. <https://doi.org/10.1126/sciadv.abd4563>.
- Kreye, Melanie E., Philip J. Cash, Pedro Parraguez Ruiz, and Anja Maier. 2022. "Dynamism in Complex Engineering: Explaining Uncertainty Growth Through Uncertainty Masking." *IEEE Transactions on Engineering Management* 69, no. 4: 1552–64. <https://doi.org/10.1109/TEM.2019.2937570>.
- Litvinenko, Anna, Alexandra Borissova, and Anna Smoliarova. 2022. "Politicization of science journalism: How Russian journalists covered the covid-19 pandemic." *Journalism Studies* 23.5-6: 687-702. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2021.2017791>.
- Malecki, Kristen, Julie A. Keating, and Nasia Safdar. 2021. "Crisis Communication and Public Perception of COVID-19 Risk in the Era of Social Media." *Clinical Infectious Diseases* 72, no. 4: 697–702. <https://doi.org/10.1093/cid/ciaa758>.
- Mariscal, Claudia Francesca Suarez, Yeshica Isela Ormeño Ayala, Jose Mauro Pilco Quispe, and Lino Prisciliano Flores Pacheco. 2025. "Tagging with pysentimiento and its Evaluation in Traditional Supervised." *Extended Reality and Serious Games for Education, Competitiveness, and Wellbeing: Proceedings of CIIS 2024* 48: 106.
- Marín-González, Esther, Inês Navalhas, Anne M. Dijkstra, Anouk De Jong, and Cristina Luís. 2023. "Science Journalism in Pandemic Times: Perspectives on the Science-Media Relationship from COVID-19 Researchers in Southern Europe." *Frontiers in Communication* 8: 1231301. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2023.1231301>.
- Marques, Thiago, Sidemar Cezário, Juciano Lacerda et al. 2022. "Sentiment Analysis in Understanding the Potential of Online News in the Public Health Crisis Response." *International Journal of Environmental Research and Public Health* 19, no. 24: 16801. <https://doi.org/10.3390/ijerph192416801>.
- Montesinos-Yufa, Hugo Moises, and Emily Musgrove. 2024. "A Sentiment Analysis of News Articles Published Before and During the COVID-19 Pandemic." *International Journal on Data Science and Technology* 10, no. 2: 38–44.
- Nabi, Robin L., Christopher M. Dobmeier, Chris L. Robbins, Debora Pérez Torres, and Nathan Walter. 2024. "Effects of scanning health news headlines on trust in science: an emotional framing perspective." *Health communication* 39.13: 3342-3354. <https://doi.org/10.1080/10410236.2024.2321404>.
- Nicomedes, Christian Jasper C., and Ronn Mikhael A. Avila. 2020. "An Analysis on the Panic During COVID-19 Pandemic Through an Online Form." *Journal of Affective Disorders* 276: 14–22. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.06.046>.
- Nisbet, Matthew C., and Declan Fahy. 2015. "The Need for Knowledge-Based Journalism in Politicized Science Debates." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 658, no. 1: 223–34. <https://doi.org/10.1177/0002716214559887>.
- Pentzold, Christian, Denise J. Fechner, and Conrad Zuber. 2021. "'Flatten the Curve': Data-Driven Projections and the Journalistic Brokering of Knowledge During the COVID-19 Crisis." *Digital Journalism* 9, no. 9: 1367–90.
- Pérez, Juan Manuel, Juan Cruz Giudici, and Franco Luque. 2021. "pysentimiento: A Python Toolkit for Opinion Mining and Social NLP Tasks." Preprint, submitted June 17, 2021. [arXiv:2106.09462](https://arxiv.org/abs/2106.09462).
- Petersen, Michael Bang, Alexander Bor, Frederik Jørgensen, and Marie Fly Lindholt. 2021. "Transparent communication about negative features of COVID-19 vaccines decreases acceptance but increases trust." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118.29: e2024597118. <https://doi.org/10.1073/pnas.2024597118>.
- Ratcliff, Chelsea L. 2021. "Communicating Scientific Uncertainty Across the Dissemination Trajectory: A Precision Medicine Case Study." *Science Communication* 43, no. 5: 597–623. <https://doi.org/10.1177/107554702110383>.
- Ratcliff, Chelsea L., Rebekah Wicke, and Blue Harvill. 2022. "Communicating Uncertainty to the Public During the COVID-19 Pandemic: A Scoping Review of the Literature." *Annals of the International Communication Association* 46, no. 4: 260–89. <https://doi.org/10.1080/23808985.2022.2085136>.
- Ring, Orsolya, Martina Katalin Szabó, Csenge Guba, Bendegúz Várad, and István Üveges. 2024. "Approaches to Sentiment Analysis of Hungarian Political News at the Sentence Level." *Language Resources and Evaluation*. 58, 1233–1261. <https://doi.org/10.1007/s10579-023-09717-5>.
- Rozado, David, Ruth Hughes, and Jamin Halberstadt. 2022. "Longitudinal Analysis of Sentiment and Emotion in News Media Headlines Using Automated Labelling with Transformer Language Models." *PLOS ONE* 17, no. 10: e0276367. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0276367>.

- Stainback, Kevin, Brittany N. Hearne, and Monica M. Trieu. 2020. "COVID-19 and the 24/7 News Cycle: Does COVID-19 News Exposure Affect Mental Health?" *Socius: Sociological Research for a Dynamic World* 6. <https://doi.org/10.1177/2378023120969339>.
- Sukhavasi, Niharika, Janardan Misra, Vikrant Kaulgud, and Sanjay Podder. 2023. "Geo-Sentiment Trends Analysis of Tweets in Context of Economy and Employment During COVID-19." *Journal of Computational Social Science* 6: 411–41. <https://doi.org/10.1007/s42001-023-00201-2>.
- Sundar, S. Shyam, Eugene Cho Snyder, Mengqi Liao, Junjun Yin, Jinping Wang, and Guangqing Chi. 2024. "Sharing Without Clicking on News in Social Media." *Nature Human Behaviour* 8: 718–30. <https://doi.org/10.1038/s41562-024-02067-4>.
- Taufek, Tasha Erina, Nor Fariza Mohd Nor, Azhar Jaludin, Sabrina Tiun, and Lam Kuok Choy. 2021. "Public Perceptions on Climate Change: A Sentiment Analysis Approach." *GEMA Online Journal of Language Studies* 21, no. 4: 209–33. <http://doi.org/10.17576/gema-2021-2104-11>.
- Valencia, Francisco, Alfonso Gómez-Espinosa, and Benjamín Valdés-Aguirre. 2019. "Price Movement Prediction of Cryptocurrencies Using Sentiment Analysis and Machine Learning." *Entropy* 21, no. 6: 589. <https://doi.org/10.3390/e21060589>.
- van der Bles, Anne Marthe, Sander van der Linden, Alexandra L. J. Freeman et al. 2019. "Communicating Uncertainty About Facts, Numbers and Science." *Royal Society Open Science* 6, no. 5: 181870. <https://doi.org/10.1098/rsos.181870>.
- Van Scoy, Lauren Jodi, Bethany Snyder, Erin L. Miller et al. 2021. "Public Anxiety and Distrust Due to Perceived Politicization and Media Sensationalism During Early COVID-19 Media Messaging." *Journal of Communication in Healthcare* 14, no. 3: 193–205. <https://doi.org/10.1080/17538068.2021.1953934>.
- Vraga, Emily K., and Leticia Bode. 2020. "Defining Misinformation and Understanding Its Bounded Nature: Using Expertise and Evidence for Describing Misinformation." *Political Communication* 37, no. 1: 136–44. <https://doi.org/10.1080/10584609.2020.1716500>.
- Zerva, Chrysoula, Riza Batista-Navarro, Philip Day, and Sophia Ananiadou. 2017. "Using Uncertainty to Link and Rank Evidence from Biomedical Literature for Model Curation." *Bioinformatics* 33, no. 23: 3784–92. <https://doi.org/10.1093/bioinformatics/btx466>.

BIONOTES:

Andrada Fiscutean is a Ph.D. student at the University of Bucharest's Faculty of Journalism and Communication Studies. She focuses on science journalism and is interested in the way media convey scientific uncertainty. She also works as a science and technology journalist and has written for *Nature*, *Ars Technica*, *Foreign Policy*, *BBC World Service*, and more. In 2019–20, Andrada was a Knight Science Journalism Fellow at MIT.

Radu-Ioan Mihai is an independent researcher and data scientist who graduated from the Natural Language Processing Master's program at the University of Bucharest's Faculty of Mathematics and Computer Science. His work focuses on combining data science and journalism. He collaborates with Romanian publications such as Școala9 and Snoop.

Comunicarea pozitivă, recunoștința și starea de bine

Article history:

Received: 25.10.2025

Accepted: 25.11.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.22>

CC BY-NC 4.0

Anabella BEJU-ALEMAN

Universitatea Lucian Blaga din Sibiu

anabella.beju@ulbsibiu.ro

<https://orcid.org/0000-0003-4548-4064>

Gabriel HASMATUȚHI

Universitatea Lucian Blaga din Sibiu

gabriel.hasmatutchi@ulbsibiu.ro

<https://orcid.org/0000-0003-1649-1302>

TITLE: "Positive communication, gratitude, and well-being"

ABSTRACT: Over the past decade, the positive orientation in psychology, together with emerging research that integrates the communicative dimension into the study of wellbeing, has generated increasing interest within the field of communication sciences. In this context, the present paper aims to contribute to the development of interdisciplinary research by examining the potential of communication to support mental health and individual wellbeing across diverse contexts. Specifically, the study explores the role of communication in the practice and expression of gratitude, conceptualized as one of the central components of positive psychology. Through an integrative theoretical approach, the paper highlights communication as an essential process in the practice of gratitude, brings to the fore the largely underexplored potential of positive communication, and discusses the implications of this perspective for future research on positive communication and psychological wellbeing.

KEYWORDS: the power of positive communication, practicing gratitude, impact, positive experience, mental health, positive psychology.

REZUMAT: În ultimul deceniu, orientarea pozitivă din psihologie, alături de cercetările emergente care integrează dimensiunea comunicării în studiul stării de bine, a generat un interes crescut în cadrul științelor comunicării. În acest context, lucrarea de față își propune să contribuie la dezvoltarea cercetării interdisciplinare prin examinarea potențialului comunicării de a susține sănătatea mintală și starea de bine a oamenilor în diverse contexte. În mod specific, studiul explorează rolul comunicării în practicarea și exprimarea recunoștinței, conceptualizată ca una dintre componentele centrale ale psihologiei pozitive. Printr-o abordare teoretică integrativă, lucrarea evidențiază comunicarea ca proces esențial în practicarea recunoștinței, aduce în prim plan potențialul foarte puțin explorat al comunicării pozitive și discută implicațiile acestei perspective pentru cercetările viitoare asupra comunicării pozitive și stării de bine psihologice.

CUVINTE-CHEIE: potențialul comunicării pozitive, practicarea recunoștinței, impact, experiență pozitivă, sănătate mintală, psihologie pozitivă.

Introducere

Fericirea și starea de bine sunt preocupări cu tradiție în rândul intelectualilor și cercetătorilor. Cu toate acestea, studiul științific al fericirii a început să prindă contur la sfârșitul anilor '50 și s-a consolidat începând cu anii '90 ai secolului trecut, odată cu nașterea și dezvoltarea psihologiei pozitive ca domeniu de studiu (Csikszentmihalyi and Seligman 2000).

Momentul-cheie, care a declanșat interesul pentru o orientare în psihologie a cărei miză să fie fericirea oamenilor, l-a constituit un discurs adresat în 1988 de Martin Seligman membrilor Asociației Americane de Psihologie (Seligman 1999). De fapt, expozeul lui Seligman era un apel către colegi de a pune în valoare un potențial insuficient explorat și utilizat al domeniului psihologiei, anume de contribui la cultivarea resurselor pozitive și a sănătății și stării de bine mentale care să-i ajute să trăiască vieți mai bune și mai fericite. Acest potențial, susținea Seligman, rămăsese oarecum într-un con de umbră în favoarea preocupării predominante pentru tratarea sau ameliorarea psihopatologiei (Seligman 1999).

Constatarea lui Seligman este cu atât mai relevantă cu cât susține o schimbare de perspectivă esențială care extinde definiția și înțelegerea sănătății mintale și depășește limitele echivalării acesteia cu absența bolii și prin includerea preocupării pentru prevenție și cultivarea proactivă a stării de bine. Această nuanță fusese, de altfel, adusă în prim-plan încă din 1948 de Organizația Mondială a Sănătății,

care definește sănătatea ca „stare de bine completă fizică, mentală și socială și nu doar absența bolii” (p. 1), contribuind treptat la regândirea abordării sănătății în general, și în particular a sănătății mintale.

Având în vedere rolul esențial pe care îl are comunicarea în viața oamenilor și al comunităților, orientarea pozitivă din domeniul psihologiei, dar și o serie de cercetări care includ aspecte legate de comunicare apărute în contextul noii paradigme, au captat rapid atenția cercetătorilor din domeniul științelor comunicării. În 2009, lucrând la un capitol de carte despre rolul comunicării în rezolvarea problemelor de familie, T.J Socha a descoperit recenta orientare pozitivă din psihologie susținută de Seligman și colegii săi și a rezonat cu valoarea pe care ar putea să aibă o astfel de abordare în științele comunicării (Socha and Beck 2015). După publicarea acestui capitol, au urmat o serie de manifestări științifice dedicate explorării aspectelor pozitive ale comunicării, dar și publicarea unor volume care se concentrează pe diferite aspecte pozitive ale comunicării și pe relația dintre acestea și starea de bine și sănătatea oamenilor (Pitts and Socha 2013).

Interesul pentru resursele pozitive ale comunicării s-a concretizat în ultimii zece ani într-o mișcare axată pe investigarea implicațiilor și a impactului pozitiv al comunicării (Mirivel 2019; Socha and Beck 2015). Această (re)orientare este cu atât mai binevenită și necesară cu cât, similar cu dinamica din psihologie, domeniul științelor comunicării a fost marcat de-a lungul timpului de preocuparea pentru dimensiunea negativă a comunicării, în speță în termeni de efecte. Deși mișcarea centrată pe comunicare pozitivă se află la început de drum, cercetătorii au reușit să articuleze până în prezent un cadru conceptual având ca repere nevoile umane (Socha and Beck 2015) și câteva direcții de cercetare relevante atât la nivel individual, comunitar sau organizațional (Muñiz-Velázquez and Pulido 2019). Printre acestea se numără studii care abordează teme specifice psihologiei pozitive de exemplu, savurarea, *mindfulness*, dar și teme aflate la intersecția a diferite discipline, cum ar fi fericirea și/sau starea de bine în educație, rolul comunicării pozitive în sănătate, *coaching* în organizații sau psihologia pozitivă a media.

Lucrarea de față are o miză similară, anume de a aduce în prim-plan și de a continua demersurile de cercetare centrate pe potențialul comunicării de contribui la sănătatea mintală și starea de bine a oamenilor în diferite contexte prin explorarea stadiului actual al cercetărilor privind rolului comunicării în practicarea recunoștinței - una dintre componentele esențiale din psihologia pozitivă.

Practicarea recunoștinței și implicații. Aspecte privind stadiul actual al cercetărilor

Din spectrul intervențiilor pozitive, cultivarea recunoștinței este una dintre strategiile recomandate cel mai frecvent pentru cultivarea stării de bine în diferite contexte, având până în prezent una dintre cele mai solide baze științifice.

Recunoștința a atras atenția mai multor specialiști și a devenit obiectul de studiu al cercetărilor care își propun să contribuie cu date științifice la înțelegerea rolului acesteia în viețile oamenilor. Potrivit cercetărilor, recunoștința pe care o simțim pentru ceea ce e bun și frumos în viețile noastre pare să fie o cheie care deschide diferite drumuri înspre starea de bine. Recunoștința ne înserinează, ne ajută să fim optimiști, contribuie la îmbunătățirea relațiilor noastre, are beneficii importante pentru sănătatea fizică și mentală, chiar și atunci când lucrurile nu merg cel mai bine în viața noastră (Emmons 2008; Emmons and McCullough 2004). Această perspectivă optimistă legată de potențialul recunoștinței este susținută printr-o serie de cercetări care aduc dovezi empirice legate de potențialului recunoștinței pentru sănătate și starea de bine a oamenilor.

În cele trei studii de referință derulate de Emmons & McCullough (2004), în rândul participanților din grupurile experimentale care au fost instruiți să noteze zilnic cinci lucruri din viața lor pentru care sunt recunoscători s-a observat o îmbunătățire atât a stării de bine la nivel fizic cât și psihologic. Concret, în primul studiu (N=192) participanții aflați în condiția experimentală de recunoștință și-au evaluat viața ca fiind mai bună, au avut mai puține simptome fizice de boală (e.g. dureri de cap, amețelă, contracturi musculare, colon iritabil, iritații piele etc.) și au făcut exerciții fizice cu aproape +1,5 ore mai mult decât participanții din condiția experimentală de stress (Emmons & McCullough 2004). Efectele pozitive ale practicării recunoștinței au putut fi observate și în alte studii care au arătat că recunoștința crește afectul

pozitiv și scade afectul negativ, contribuie la o creștere a comportamentelor prosociale, a stării de bine subiective și în general a comportamentelor sănătoase (Emmons & McCullough 2004).

Desigur, în douăzeci de ani de la aceste prime studii experimentale s-a realizat un progres important în cercetarea recunoștinței, atât din punct de vedere al conceptualizării, instrumentelor de măsurare și al dovezilor științifice obținute. Recunoștința a fost conceptualizată ca trăsătură, emoție sau stare, a fost inclusă în studii atât ca variabilă independentă cât și ca variabilă dependentă, iar modalitățile în care a fost măsurată pot fi încadrate în una dintre cele trei categorii (1) răspuns liber, (2) atribuire, (3) scale trăsături dispoziționale (Emmons et al. 2019).

Într-o perspectivă de ansamblu, cercetările care au vizat investigarea și înțelegerea mai nuanțată a implicațiilor recunoștinței pentru oameni și calitatea vieții lor, înclină balanța înspre un spectru larg de beneficii asociate cu starea de bine a oamenilor, unele dintre acestea fiind dintre cele mai surprinzătoare. Atât în viața personală, cât și în context profesional recunoștința pare să contribuie la o stare psiho-emoțională mai bună, la schimbări pozitive în sfera sănătății fizice și la relații mai bune cu cei din jur. Mai mult, rezultatele promițătoare, par să fie independente de conceptualizări, de instrumentele de măsurare sau de diferite caracteristici ale subiecților (Emmons et al. 2019).

În mod special, potrivit cercetărilor dispoziția de recunoștință are un rol esențial în ceea ce privește starea de bine deoarece oamenii care simt recunoștință par să fie mai satisfăcuți cu propria viață, sunt mai optimiști și plini de vitalitate și experimentează mai puține stări negative în comparație cu cei care nu simt recunoștința (Froh et al. 2009). Dispoziția de recunoștință a fost asociată cu trăsături de personalitate care favorizează funcționarea socială pozitivă și starea de bine - extraversie, deschidere și agreabilitate și vice-versa (Alvi et al. 2022; McCullough et al. 2001; Wood et al. 2016) însă recunoștința pare să contribuie la starea de bine a oamenilor dincolo de afectul pozitiv și de trăsăturile dominante de personalitate (Emmons et al. 2019; Watkins et al. 2018).

Într-un studiu care și-a propus să exploreze mai nuanțat bucuria și implicațiile acesteia pentru starea de bine subiectivă, rezultatele experimentelor au relevat o corelație puternică între recunoștință și bucurie și un mecanism de tip „spirală ascendentă” a acestora care ar putea fi esențială pentru starea de bine. Trăsătura recunoștință presupune existența unor *bias*-uri cognitive care susțin înclinația persoanei de a percepe și de a interpreta evenimentele de viață printr-o lentilă pozitivă, creând astfel premisele pentru o frecvență mai ridicată a trăirilor bucuriei. Astfel, cultivarea dispoziției pentru recunoștință facilitează experiențele de bucurie care, favorizează dispoziția de bucurie și contribuie la mai multă recunoștință (Watkins et al. 2018).

Mai mult, recunoștința a reprezentat încă de la început una dintre componentele protocolului de intervenții pozitive dezvoltat de Seligman et al. (2006) și modificat, ulterior, pentru fi adaptat înspre utilizarea în context clinic, în tratamentul psihozelor alături de un set de alte intervenții pozitive: identificarea și utilizarea punctelor forte personale, savurarea, cultivarea experiențelor pozitive și a altor emoții pozitive precum speranța, optimismul etc.

Așa cum sugerează și denumirea - WELLFOCUS - miza psihoterapiei pozitive pentru psihoze este de a crește starea de bine a pacienților afectați de psihoză și vizează patru arii de intervenție: (1) creșterea experiențelor pozitive, (2) amplificarea punctelor forte, (3) încurajarea relațiilor pozitive, (4) crearea unui narativ personal cu mai mult sens (Brownell et al. 2015). În cadrul acestui program care include 11 sesiuni de terapie de grup, una dintre sesiuni este dedicată recunoștinței și include un set de exerciții și intervenții care îi stimulează și îi încurajează pe participanți să cultive recunoștința. Astfel, pacienții sunt încurajați să identifice aspecte din viața lor pentru care sunt recunoscători, să se gândească la persoane din viața lor și acțiunile acestora pentru care se simt recunoscători și să discute despre acestea și despre ce înseamnă să simți recunoștință. De asemenea, sesiunea include un exercițiu în care participanții sunt încurajați să își exprime recunoștința față de o persoană din viața lor sub forma unei scrisori sau sub orice formă creativă - pictură, poezie, desen etc. - este mai potrivită și la îndemână pentru ei.

Comunicare pozitivă și recunoștință pentru stare de bine și sănătate mintală

Așa cum am arătat în secțiunea anterioară, cercetările privind rolul practicării recunoștinței pentru starea de bine și sănătatea mintală a oamenilor au înregistrat un progres rapid în ultimii ani. În acest context, noi direcții relevante de cercetare a recunoștinței par să se coreleze tot mai mult cu sfera comunicării. Două dintre cele mai importante lacune și totodată terenuri fertile de cercetare sunt (1) exprimarea recunoștinței în contexte digitale și mediate tehnologic și (2) comunicării recunoștinței și a rolului exprimării explicite a acesteia pentru starea de bine și sănătatea mintală a oamenilor.

Pe de o parte, în contextul apariției societății în rețea (Castells 2013) și a dezvoltării continue a tehnologiilor informației și comunicării (TIC), a rețelelor sociale și, recent, a inteligenței artificiale, cercetătorii preocupați de recunoștință subliniază atât oportunitatea cât și necesitatea de explora rolul acestora în exprimarea recunoștinței, dar și prin prisma potențialului de a promova atât experiența recunoștinței (Lomas et al. 2014). Dată fiind popularitate rețelelor sociale și adoptarea acestora de toate categoriile de populație, dar preponderent de tineri, această linie de cercetare a captat rapid interesul specialiștilor încât, în prezent, au apărut deja studii experimentale care își propun fie să testeze intervenții bazate pe recunoștință, fie să investigheze implicațiile utilizării rețelelor sociale pentru experiențe de recunoștință și/sau pentru starea de bine a oamenilor (Koay et al. 2020; Sciara et al. 2021).

Recent, s-a conturat necesitatea de a explora rolul interacțiunii om-calculator și om-inteligență artificială pentru starea de bine a oamenilor prin prisma practicării recunoștinței, dar și a modului în care aplicații și platforme digitale specializate și agenți conversaționali pot media și pot facilita exprimarea și împărtășirea recunoștinței între oameni. Deși considerăm că această direcție e prioritară, având în vedere scala largă la care sunt utilizate aceste tehnologii în variate contexte, dar și date preliminare promițătoare, studiile care se axează pe investigarea implicațiilor utilizării inteligenței artificiale pentru starea de bine a oamenilor sunt limitate și se află doar la început de drum.

Într-un studiu experimental recent (Lee et al. 2024), cercetătorii au analizat dacă un chatbot care oferea intervenții bazate pe recunoștință poate spori nivelul recunoștinței și stările emoționale ale utilizatorilor. Comparativ cu o condiție de control, interacțiunea cu chatbotul a contribuit la o creștere semnificativă a recunoștinței și a emoțiilor pozitive, precum și la o reducere a emoțiilor negative. În același studiu, recunoștința s-a dovedit a fi distinctă de alte emoții pozitive, întrucât creșterea afectului pozitiv general nu a fost întotdeauna asociată cu un nivel mai ridicat de recunoștință. Dintr-un alt unghi, alți specialiști (Namkoong et al. 2024) au constatat au constatat că exprimarea recunoștinței din partea unui chatbot contribuie la creșterea comportamentului prosocial, în speță disponibilitatea oamenilor de a dona într-o campanie de strângere de fonduri.

Dintr-un alt unghi, în pofida creșterii interesului științific pentru recunoștință și pentru studierea efectelor practicării acesteia asupra stării de bine și sănătății mintale a oamenilor, majoritatea studiilor se concentrează asupra practicilor individuale ale recunoștinței, neglijând mecanismele comunicării recunoștinței și rolul exprimării explicite a acesteia în modelarea dinamicii relaționale, în rezolvarea conflictelor, în dezvoltarea încrederii și stimei de sine și în percepția asupra propriei vieți. Această lacună limitează înțelegerea recunoștinței ca proces interacțional și comunicativ.

Rolul comunicării în augmentarea efectelor intervențiilor și instrumentelor dezvoltate în domeniul psihologiei pozitive a fost remarcat și de câțiva cercetători preocupați de recunoștință (Lambert et al. 2010; Williams and Bartlett 2015). Ca urmare a derulării unui experiment care a vizat întocmai explorarea relației dintre recunoștință și exprimarea acesteia, s-a ajuns la concluzia că deși multe intervenții își propun cultivarea unei atitudini interioare a recunoștinței, e posibil ca efectele benefice asociate cu recunoștința să nu fie obținute decât dacă recunoștința este exprimată. Autorii formulează această observație în contextul în care rezultatele cercetării pe care au desfășurat-o, utilizând un design cu două condiții experimentale, a arătat că exprimarea recunoștinței a avut un efect semnificativ asupra sentimentului de comuniune în relații, având beneficii nu doar din perspectiva îmbunătățirii relațiilor (Lambert and Fincham 2011) ci și pentru persoana care își exprimă recunoștința (Lambert et al. 2010). Legătura strânsă dintre comunicare, mai precis, exprimarea recunoștinței și diferite beneficii pentru consolidarea relațiilor pare să găsească tot mai multă susținere în rândul cercetătorilor (Williams and

Bartlett 2015), dar și în raport cu amplificarea altor aspecte pozitive din viețile oamenilor, precum ar fi emoțiile pozitive (Sheldon and Lyubomirsky 2006).

O meta-analiză mai recentă (Kirca et al. 2023) care a cuprins 25 de studii controlate, randomizate, incluzând 6745 de participanți a arătat că exprimarea recunoștinței a avut efecte pozitive semnificative asupra a trei componente ale stării de bine psihologice - satisfacția cu viața, afectul pozitiv și fericirea.

Având în vedere aceste prime repere, este justificat să luăm în considerare eventualele implicații pozitive pe care comunicarea susținută a recunoștinței asociată cu practicarea recunoștinței le-ar putea avea pentru starea de bine a oamenilor. Acest teren de cercetare pare să fie extrem de fertil și pentru contextul clinic întrucât inventarierea studiilor existente până în prezent sugerează că deși dimensiunea comunicării recunoștinței a fost puțin investigată în context clinic există câteva indicii promițătoare în acest sens (Lambert et al. 2010). Spre exemplu, o cercetare cvasi-experimentală (Jung and Han 2017) care a avut ca scop testarea eficienței unui program de cultivare a dispoziției recunoștinței pentru pacienții cu schizofrenie cronică (N=32) a inclus în mod explicit exprimarea zilnică a recunoștinței drept componentă a programului. Rezultatele studiului sunt promițătoare în sensul ameliorării depresiei pacienților participanți, iar autorii sugerează că exprimarea zilnică a recunoștinței are un rol important în eficiența programului. Cu toate acestea, dovezile științifice care să ateste beneficiile comunicării recunoștinței sunt insuficiente și fragile. În consecință, cercetări suplimentare în această direcție sunt necesare pentru a aduce clarificări cu privire la rolul și eventualele beneficii ale comunicării recunoștinței în context clinic. Nu în ultimul rând, demersuri specifice care să vizeze explorarea semnificației comunicării recunoștinței pentru diferite patologii și stadii ale acestora sunt de natură să aducă răspunsuri suplimentare și perspective valoroase pentru integrarea comunicării recunoștinței în abordarea terapeutică a psihopatologiilor.

Concluzii

Așadar, această succintă trecere în revistă a studiilor care aduc potențialul comunicării recunoștinței în lumina reflectoarelor sugerează că dimensiunea comunicării ar putea face diferența în modul în care practicarea recunoștinței contribuie la sănătatea mintală a oamenilor și la starea de bine a acestora în general sau, mai specific, în relații, familie, context organizațional sau în comunități. Demersuri științifice noi sau replicarea studiilor existente sunt însă necesare pentru a suplimenta dovezile științifice existente până în prezent. În plus, dincolo de rolul important al dimensiunii comunicării în relație cu o dimensiunea specifică a stării de bine – recunoștința – considerăm că demersul autorilor din științele comunicării de a pune bazele și de a consolida un domeniu de studiu care să se concentreze pe potențialul pozitiv al comunicării este cu atât mai relevant cu cât nevoia de a găsi resurse pentru creșterea stării de bine și îmbunătățirea sănătății mentale este tot mai are.

Cei peste un miliard de oameni afectați de o tulburare mentală sau de adicție și peste 15 ani de ani de viață pierduți prematur datorită bolilor mintale sunt două argumente care plasează sănătatea mentală în prima linie a priorităților pentru scăderea a ceea ce a fost etichetată ca povara globală a bolii (Rehm and Shield 2019). Desigur, comunicarea pozitivă nu reprezintă un panaceu universal, însă înțelegerea mai nuanțată a mecanismelor prin care comunicarea pozitivă conștientă ar putea să aibă un rol în prevenție sau în creșterea stării de bine a oamenilor este cu atât mai valoroasă cu cât această reprezintă o resursă aflată la îndemâna oricui.

References:

- Alvi, Sajid Mahmood, Noman Aftab, and Saira Bano. 2022. "Big Five Personality Types as Predictors of Gratitude among Adults." *Journal of Management Practices, Humanities and Social Sciences* 6 (1): 1–8.
- Brownell, Tamsin, Beate Schrank, Zivile Jakaitė, Charley Larkin, and Mike Slade. 2015. "Mental Health Service User Experience of Positive Psychotherapy." *Journal of Clinical Psychology* 71 (1): 85–92.
- Castells, Manuel. 2013. *Communication Power*. OUP Oxford.
- Csikszentmihalyi, Mihaly, and M. Seligman. 2000. "Positive Psychology." *American Psychologist* 55 (1): 5–14.
- Emmons, Robert A. 2008. *Thanks!: How Practicing Gratitude Can Make You Happier*. Houghton Mifflin Company.

- Emmons, Robert A, Jeffrey Froh, and Rachel Rose. 2019. *Gratitude*.
- Emmons, Robert A, and Michael E McCullough. 2004. *The Psychology of Gratitude*. Oxford University Press.
- Froh, Jeffrey J, Todd B Kashdan, Kathleen M Ozmikowski, and Norman Miller. 2009. "Who Benefits the Most from a Gratitude Intervention in Children and Adolescents? Examining Positive Affect as a Moderator." *The Journal of Positive Psychology* 4 (5): 408–22.
- Jung, Miran, and Kuemsun Han. 2017. "Effectiveness of Gratitude Disposition Promotion Program on Depression and Quality of Life of Chronic Schizophrenic Patients." *Indian Journal of Psychiatry* 59 (2): 189–95.
- Kirca, Abdurrahman, John M. Malouff, and Jai Meynadier. 2023. "The Effect of Expressed Gratitude Interventions on Psychological Wellbeing: A Meta-Analysis of Randomised Controlled Studies." *International Journal of Applied Positive Psychology* 8 (1): 63–86.
- Koay, Siew-Hoong, Ai-Tsin Ng, Shi-Ki Tham, and Chee-Seng Tan. 2020. "Gratitude Intervention on Instagram: An Experimental Study." *Psychological Studies* 65 (2): 168–73.
- Lambert, Nathaniel M, Margaret S Clark, Jared Durtschi, Frank D Fincham, and Steven M Graham. 2010. "Benefits of Expressing Gratitude: Expressing Gratitude to a Partner Changes One's View of the Relationship." *Psychological Science* 21 (4): 574–80.
- Lambert, Nathaniel M, and Frank D Fincham. 2011. "Expressing Gratitude to a Partner Leads to More Relationship Maintenance Behavior." *Emotion* 11 (1): 52.
- Lee, Minha, Jessica Contreras Alejandro, and Wijnand IJsselstein. 2024. "Cultivating Gratitude with a Chatbot." *International Journal of Human-Computer Interaction* 40 (18): 4957–72.
- Lomas, Tara, Jeffrey J Froh, Robert A Emmons, Anjali Mishra, and Giacomo Bono. 2014. "Gratitude Interventions: A Review and Future Agenda." *The Wiley Blackwell Handbook of Positive Psychological Interventions*, 1–19.
- McCullough, Michael E, Shelley D Kilpatrick, Robert A Emmons, and David B Larson. 2001. "Is Gratitude a Moral Affect?" *Psychological Bulletin* 127 (2): 249.
- Mirivel, Julien C. 2019. "On the Nature of Peak Communication: Communication Behaviors That Make a Difference on Well-Being and Happiness." In *The Routledge Handbook of Positive Communication*. Routledge.
- Muñiz-Velázquez, José Antonio, and CM Pulido. 2019. *The Routledge Handbook of Positive Communication*. Routledge.
- Namkoong, Min, Gain Park, Youn Jung Park, and Seyoung Lee. 2024. "Effect of Gratitude Expression of AI Chatbot on Willingness to Donate." *International Journal of Human-Computer Interaction* 40 (20): 6647–58.
- Pitts, Margaret J, and Thomas J Socha. 2013. *Positive Communication in Creating Healthy Lives, Healthy Relationships, and Healthy Institutions*.
- Rehm, Jürgen, and Kevin D Shield. 2019. "Global Burden of Disease and the Impact of Mental and Addictive Disorders." *Current Psychiatry Reports* 21 (2): 10.
- Sciara, Simona, Daniela Villani, Anna Flavia Di Natale, and Camillo Regalia. 2021. "Gratitude and Social Media: A Pilot Experiment on the Benefits of Exposure to Others' Grateful Interactions on Facebook." *Frontiers in Psychology* 12: 667052.
- Seligman, Martin EP. 1999. "The President's Address." *American Psychologist* 54 (8): 559–62.
- Sheldon, Kennon M, and Sonja Lyubomirsky. 2006. "How to Increase and Sustain Positive Emotion: The Effects of Expressing Gratitude and Visualizing Best Possible Selves." *The Journal of Positive Psychology* 1 (2): 73–82.
- Socha, Thomas J, and Gary A Beck. 2015. "Positive Communication and Human Needs: A Review and Proposed Organizing Conceptual Framework." *Review of Communication* 15 (3): 173–99.
- Watkins, Philip C, Robert A Emmons, Madeline R Greaves, and Joshua Bell. 2018. "Joy Is a Distinct Positive Emotion: Assessment of Joy and Relationship to Gratitude and Well-Being." *The Journal of Positive Psychology* 13 (5): 522–39.
- Williams, Lisa A, and Monica Y Bartlett. 2015. "Warm Thanks: Gratitude Expression Facilitates Social Affiliation in New Relationships via Perceived Warmth." *Emotion* 15 (1): 1.
- Wood, Alex M, Robert A Emmons, Sara B Algoe, Jeffrey J Froh, Nathaniel M Lambert, and Philip Watkins. 2016. "A Dark Side of Gratitude? Distinguishing between Beneficial Gratitude and Its Harmful Impostors for the Positive Clinical Psychology of Gratitude and Well-being." *The Wiley Handbook of Positive Clinical Psychology*, 137–51.
- World Health Organization. (1948). *Constitution of the World Health Organization*.
<https://www.who.int/about/governance/constitution>

BIONOTES

Anabella Beju-Aleman is Senior Lecturer in Communication Sciences at the Lucian Blaga University of Sibiu, Romania and a psychologist currently training to be a psychoanalytic psychotherapist with the Association for Psychoanalytic Psychotherapy and Counselling Bucharest, Romania. Dr. Beju-Aleman's research interests and areas of expertise include organizational communication and wellbeing, technology and communication for social justice as well as media psychology with an emphasis on equity, diversity and inclusion of marginalized identities. Most recently, her research is concerned with understanding mental

health and wellbeing in diverse work environments while also exploring technology redesign and innovation in socially just, empowering and inclusive ways for marginalised groups in the workforce of the future. Her latest publications include book chapters, contributions and scientific articles published in peer reviewed journals such as the International Communication Gazette. In addition to her academic work, Anabella Beju-Aleman is also actively involved in community development projects and programs as a board member and volunteer consultant.

Gabriel Hasmațuchi is an associate professor at "Lucian Blaga" University of Sibiu and has a PhD in philosophy at the Technical University of Cluj-Napoca (Doctoral School of Philosophy of the North University Center of Baia Mare). The researcher's fields of interest are philosophy, communication, journalism, literature, religion, and ethics. His doctoral thesis refers to the philosophical structures in the writings of Nichifor Crainic. His works - literary, scientific and didactic - have been published in journals and books in the country and abroad. Between 2016 and 2020, the author was editor-in-chief of *Sæculum* journal. Starting with 2017, Gabriel Hasmațuchi is a member of the Romanian Writers' Union - Sibiu Branch. Currently, the essayist runs *Eon* academic journal.

Geneza jurnalismului românesc în Transilvania

Article history:

Received: 15.10.2025

Accepted: 15.11.2025

Available online: 31.12.2025

<https://doi.org/10.56177/eon.6.4.2025.art.23>

CC BY-NC 4.0

Anca-Elena DAVID

Universitatea Lucian Blaga din Sibiu

anca.david@ulbsibiu.ro

<https://orcid.org/0000-0003-3242-8063>

TITLE: "The genesis of Romanian journalism in Transylvania"

ABSTRACT: The emergence of written press in Transylvania at the beginning of the 19th century is a natural consequence of the national and social revival initiated in the last decades of the 18th century by the scholars of the Transylvanian School. The cultural movement, the press is part of, is oriented in two directions: one, national, which aimed at obtaining and defending the rights of the Romanian nation and its affirmation, the other, social, which aimed at the economic and social emancipation of the Romanians and equality in rights with the other nationalities of the Habsburg Empire.

KEYWORDS: George Barițiu, politics, culture, literature, patriotic, Romanian language.

REZUMAT: Apariția presei în Transilvania la începutul secolului al XIX-lea reprezintă o consecință firească a acțiunii de reînnoire națională și socială inaugurată în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea de cărturarii Școlii Ardelene. Mișcarea culturală, din care presa face parte, este orientată pe două direcții: una, națională, prin care se urmărea obținerea și apărarea drepturilor națiunii române și afirmarea ei, alta, socială, prin care se tindea emanciparea economică și socială a românilor și egalitatea în drepturi cu celelalte naționalități din Imperiul Habsburgic.

CUVINTE-CHEIE: George Barițiu, politică, cultură, literatură patriotică, Romanian language.

Introducere

În climatul romantico-iluminist din veacul al XIX-lea, preocuparea pentru limbă, concretizată mai ales în inițiative de natură practică, coexistă cu dezbaterile, frământările și lupta social-politică. Comparativ cu realitatea social economică din Țara Românească și Moldova, situația românilor din Transilvania se deosebește în mod substanțial. Starea de inferioritate politică și economică a românilor este urmarea asuprii naționale și a inegalității sociale a acestora sub Imperiul Habsburgic. De secole, în sistemul politic din Transilvania, națiunea română era exclusă de la viața politică, pe motiv că e „lipsită de clasă stăpânitoare, lipsită de o nobilime în stare să o reprezinte politic” (Lemny 1986, 43). Orice inițiativă culturală se izbea și era curmată de politica de deznaționalizare exercitată de Imperiul Habsburgic și, mai ales, de Dieta maghiară, ale cărei excese șovine au cunoscut punctul culminant prin legea din 1842, care preconiza maghiarizarea limbii în 10 ani.

Publicații românești din Transilvania

Actul de naștere a presei românești din Transilvania poartă semnătura lui George Bariț, care, la 1 ianuarie 1838, tipărește *Foaie literară*, căreia, peste o jumătate de an, îi schimbă numele în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, prima revistă literară din Transilvania. Peste numai două luni, la 12 martie, același G. Bariț publică primul organ politic și cultural al românilor ardeleni, *Gazeta de Transilvania*.

Foaia Duminicii, care apare la Brașov în 1837, cu un an înaintea *Gazetei de Transilvania* nu are, însă, meritul moral, deși data apariției ar îndreptăți-o, de a fi considerată prima publicație de seamă din istoria ziaristicii transilvane. Acesta îi revine *Gazetei de Transilvania*, care se situează, încă de la început, pe poziții democratice și iluministe, de apărare a intereselor naționale și sociale ale românilor ardeleni.

În preocuparea de a forma și dezvolta o limbă literară frumoasă și fluentă, Bariț a acordat o atenție sporită discuțiilor filologice, atrăgând în paginile *Foii literare*, spre dezbateri, condeie critice, dintre care amintim pe: I. Heliade Rădulescu, C. Negruzzi (dialogul dintre cei doi în articolul reprodus după Muzeul național, *Correspondență între doi români, unul din Țara Românească și altul din Moldova*), Ioan Maiorescu, Bariț și Cipariu. „*Foaia literară* va reprezenta astfel o etapă absolut necesară, de experiență, în cariera de gazetar a lui Bariț, marcând faza de atelier, pregătitoare, pentru viitoarele sale realizări revuistice: *Foaie pentru minte, inimă și literatură* și *Gazeta Transilvaniei*” (Popa, Tașcu 2003, 61).

Apariția, în Transilvania, a *Gazetei de Transilvania* (1838), este precedată de publicarea, în Țara Românească, în anul 1829, a „primului ziar în limba română cu apariție îndelungată” (Hangiu 1996, 132), *Curierul românesc* (1829), la căma căruia se află Ion Heliade Rădulescu, și a celei dintâi „gazete politico-literare” (Hangiu 1996, 23) de peste Milcov, *Albina Românească* (1829), editată de Gheorghe Asachi. Primele periodice românești vor reuși să impună în opinia publică necesitatea schimbului de păreri și a informației politice și culturale (Popa & Tașcu 2003, 52). De asemenea, debutul pe scena publicisticii românești a *Gazetei de Transilvania* coincide cu difuzarea, în Moldova, a *Daciei Literare* (1840), al cărei program a constituit placa turnantă a întregii literaturi române ce se va scrie în deceniile următoare, și cu publicarea, în Muntenia, a primului cotidian *România* (1 ianuarie 1838). Alături de celelalte suplimente literare ale primelor gazete, *Curierul de ambe sexe* (1837), *Muzeul național* (1836), *Alăuta românească* (1837), *Foaie pentru minte, inimă și literatură* (1838) a contribuit, în mod semnificativ, la clarificarea problemelor legate de ortografie și gramatică, la dezbaterăa unor chestiuni filologice de mare actualitate pentru limba românească.

Foaia pentru minte, inimă și literatură apare, sub acest titlu, de la 2 iulie 1838 și se va tipări (cu mici întreruperi în 1849 și 1857) până la 1865. Împreună cu organul politic românesc *Gazeta de Transilvania*, *Foaia pentru minte, inimă și literatură* formează un tandem care se sprijină și se completează reciproc. Bariț nu face o demarcație strictă între cele două periodice, ambele fiind supuse în principiu aceluiași regim și program (Popa, Tașcu 2003, 62). La început, atât *Foaia*, cât și *Gazeta* apăreau în fiecare duminică, dar, ulterior, *Gazeta* a devenit bisăptămânală, tipărindu-se joia și duminica. Alfabetul folosit era cel chirilic, doar în paginile de titlu se foloseau caractere mixte: latine și chirilice, apoi, în 1840, (23 iunie) *Foaia* a adoptat sistemul semichirilic, urmată de *Gazeta*, în 1844. În ceea ce privește distribuția materialului, *Gazeta* a preluat sarcina informării publicului asupra evenimentelor politice interne și externe, formându-l și mobilizându-l spre rezistență la asupra și la acțiune pentru cucerirea drepturilor legitime. Ea „și-a impus tot mai mult o atitudine proprie, combativă, în problemele esențiale ale politicii transilvănene, venind cu o poziție fermă, antioligarhică” (Popa, Tașcu 2003, 63). *Gazeta Transilvaniei* a reprezentat un centru de lucrare activă și impresionantă, un organism vital, cu o acțiune politică și culturală de durată și cu repercusiuni benefice în planul spiritual general, așa cum îl caracteriza, la jubileul său de 50 de ani, redactorul de atunci, Aurel Mureșanu:

„Nenumărați bărbați din cei mia de frunte ai neamului românesc și-au dat mâna în coloanele acestui organ, stăruind în lungul perioadei de ani pentru reedșteptarea și liberarea națiunii subjugate. «Gazeta Transilvaniei» este oglinda faptelor lor, ea ne arată progresele treptate ce le-a făcut poporul nostru în această epocă de reedșteptare și regenerare națională” (Popa, Tașcu 2003, 124).

În articolul program al primului număr, G. Bariț subliniază importanța unui ziar în viața socială și culturală a poporului: „Lățirea științelor și a cunoștințelor, împărtășirea ideilor la toate clasele de oameni, strigă astăzi toate națiunile, toate stăpânirile cele înțelepte și părintești; mijloacele la acestea sunt cărțile, literatura, scrierile periodice lățite și propovăduite la toți”. O foaie politică în limba națională a românilor, spune Bariț, aduce mari beneficii, întrucât „renașterea unei nații pe o cale mai ușoară și mai scurtă nu este altfel cu puțință decât prin însuși lucrarea și îmbogățirea literaturii sale” (Hangiu 1996, 208). În schimb, *Foaia* și-a fixat drept obiectiv promovarea culturii și literaturii române, fiind deschisă tuturor colaboratorilor, invitând, totodată, la păreri și opinii contrare în scopul stimulării schimbului de vederi.

Foaia pentru minte, inimă și literatură este, de fapt, prima revistă literară a Transilvaniei, în adevăratul înțeles al cuvântului, adunând în jurul ei toate forțele literare de care dispunea epoca, în scopul direcționării lor spre activități creatoare precise. Bariț a înțeles că „limba și naționalitatea sunt averea cea mai scumpă ce o poate avea un popor” (Bariț 1846, 30-31) și s-a străduit să cultive tezaurul lăsat de învățații Școlii Ardelene, sporindu-l spre binele nației (Popa, Tașcu 2003, 66). Este cert faptul că termenul de „literatură”, din titlu, nu are accepțiunea de „beletristică”, ci aceea etimologică de „litere”, adică de chestiuni de limbă. Acest lucru este mărturisit de Bariț, într-unul din primele sale articole redacționale: „Iară ce ține de literatură: toate câte se ating de firea și geniul limbii noastre, de ortografia ei, ne vor fi bine venite” (Bariț 1846, 30-31).

De asemenea, revista lui Bariț „pune bazele tradiției literaturii patriotice în Transilvania, instituie și consolidează genuri și direcții literare, și nu, în cele din urmă, a ridicat problema valorificării și conservării patrimoniului popular, a prețuirii creației de tip folcloric” (Popa, Tașcu 2003, 67-69). G. Em. Marica consideră că *Foaia pentru minte, inimă și literatură* este o publicație tot așa de prețioasă ca cele mai importante din Principate, întrucât „a jucat în istoria noastră culturală un rol cel puțin tot atât de mare ca și *Curierul de ambe sexe* cu care poate fi mai bine comparată, atât prin răspândirea, durata, cât și prin profilul ei” (Marica 1969, 123-145).

În februarie 1850, suplimentul literar brașovean este suspendat de comandatura militară habsburgică, până la 5 septembrie a aceluiași an. Bariț este nevoit să plece, redacția fiind condusă de Iacob Mureșanu. Drept consecință, *Foaia* „nu reușește să dobândească rolul de dinainte de 1848, fiind concurată și de alte periodice mai active, astfel că după o lungă agonie sucombă definitiv la 1865” (Popa, Tașcu 2003, 71). Bariț, însă, nu renunță și, împreună cu alți cărturari ardeleni, înființează, în 1861, societatea „*Astra*” și organul ei de presă *Transilvania*, la conducerea căreia va fi, pe perioada 1868-1889.

Transilvania conține, în primii zece ani de apariție, statute, regulamente, îndrumări ale „*Astreii*”, documente istorice, studii cu privire la istoria Transilvaniei în epocile în care știrile referitoare la români erau lacunare sau interpretate tendențios, acte din arhive transilvănene, din arhivele Vaticanului (Hangiu, 1996, 475). Revista are un caracter enciclopedic larg, îmbinând cerințele moral-educative ale scopurilor asociației, cu promovarea unor dezbateri științifice pe teme date, ale căror rapoarte și disertații făceau parte obligatoriu din sumarul revistei. Revista a fost tipărită, în prima fază, la Brașov (1868-1880), apoi la Sibiu, având o periodicitate variabilă. Ea a apărut neîntrerupt până în 1900, cu excepția unui singur an, 1879, când a fost sistată din cauza divergențelor din cadrul *Asociațiunii*, reapărând în 1880 cu titlul *Analele Societății transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*. Programul revistei a coincis cu cel al *Astreii*, formulat în linii mari de Andrei Șaguna, cu ocazia constituirii ei, în 1861:

„Luați seama în ce momente și în care epocă viețuim. Popoarele mai înainte au putut trăi fără literatură, iar astăzi așa ceva este curat fără putință. Feudalismul aristocratic s-a delăturat prin dezvoltarea puterii morale și dezvoltarea legilor firești; a pășit în locul aceluia egalitatea în drepturi și egala îndreptățire; să nu uităm însă că puterea minții și a geniului, științele și artele sunt care în zilele noastre dau popoarelor tăria și le asigură viitorul” (Centenarul revistei *Transilvania*, Sibiu, Biblioteca Astra, 1969).

Prin urmare, *Transilvania* și-a formulat ca deviză ridicarea prin cultură a poporului român. Se publică atât traduceri din clasici antici sau din scriitori moderni, cât și probleme de filologie, Bariț însuși dând o ortografie latinizantă revistei, ceea ce va îngreuna la un moment dat penetrația ei în public (Popa, Tașcu 2003, 75).

1848 a constituit un an de răscruce atât pentru viața social-politică a Transilvaniei, cât și pentru revuistică, întrucât celor două combatante de până atunci (*Gazeta Transilvaniei* și *Foaia pentru minte, inimă și literatură*) li s-au adăugat câteva organe de presă, precum *Organul luminării*, *Organul național* și *Învățătorul poporului* la Blaj, *Amicul poporului* la Budapesta și *Espatriatul* la Brașov.

Timotei Cipariu tipărește, la 1847, după nouă ani de eforturi permanente, ziarul mult așteptat, schimbându-i titlul din *Nunciul* în *Organul luminării*. Publicația este supusă, încă de la început, unei cenzuri severe, cerându-se a se trimite guvernului câte două exemplare din fiecare număr apărut. Primul număr, subintitulat *Gazetă beserecească, politică e literară*, este tipărit în întregime cu litere și conține o *Programă* semnată de T. Cipariu, ca redactor-răspunzător, I. I. Many și A. Pumnu, ca editori-colaboratori. Obiectivul conturat, „formarea minții și a inimei în poporul român”, este respectat, prin publicarea de știri din varii domenii, de informații lingvistice și arheologice, de curiozități, antichități etc. Se reproduce mult din gazetele vremii (franceze, germane, maghiare), traducându-se articole întregi. Cipariu inaugurează, în numărul patru al revistei, tipărirea, aproape număr de număr, a vestitelor sale *Principii de limbă și scriptură*, Many traduce, după *Journal des Debats*, *Poezia lirică religioasă la franci*, iar Pumnu analizează situația din Principatele Române. Publicația cunoaște o largă răspândire în Moldova și Țara Românească, între abonați figurând C. Bolliac, I. Ghica, P. Poenaru, C. Negruzzi (Hangiu 1996, 316).

După izbucnirea revoluției de la 1848 în Transilvania, cei trei redactori schimbă titlul foii lor în *Organul național*, conferindu-i un pronunțat caracter politic. Publicația devine un fel de jurnal al revoluției, care înregistrează, cu fidelitate, etapă de etapă desfășurarea ei, încât arta și literatura sunt aproape excluse din coloanele ei (Popa, Tașcu 1996, 80).

O altă publicație a lui Cipariu, valoroasă sub raportul ideilor și a materialului publicat, este *Învățătorul poporului*, apărută pe perioada 12 mai – 6 octombrie 1848, în total, în 22 de numere. Proiectat ca supliment al *Organului Național*, *Învățătorul* s-a dovedit a fi o tribună cultural-politică mai amplă și nu un ziar strict informativ. În articolul program, Cipariu scrie:

„Pe când toată lumea cu însetată inimă dorește și așteaptă a păși pe calea adevărului, dreptății și a păcei către o mai bună stare națională și politică – cine este acel român, adevăratul român, care să un caute cu durere și lacrimi în ochi la mișeaua stare a românului, în care se află, fără ajutoriu și îndreptariu?” (Cipariu în Hangiu 1996, 245).

Revuistica pașoptistă înregistrează, în Transilvania, apariția a încă trei periodice: *Amicul poporului* (1848, Sigismund Pop), *Democrația* (1849, Sigismund Pop) la Pesta și *Espatriatul* (1848, Cezar Bolliac) la Brașov. În programul publicației *Amicul poporului* au fost inserate următoarele obiective: „luminarea maselor, trezirea conștiinței naționale, stimularea iubirii de patrie și națiune, cultivarea tăriei de caracter, a energiei, a încrederii în viitorul națiunii române” (Hangiu 1996, 35). Continuatoare a *Amicului poporului*, *Democrația* și-a formulat deviza „*Libertate, egalitate, frățietate*”, ceea ce denotă intenția lui Sigismund Pop de a critica activitatea guvernului, veghind la starea și „interesul românei”, la „înflorirea națiunei” după principiul democratic și republican. La redactarea *Democrației* a luat parte și Nicolae Bălcescu, care, în scrisoarea din 14 iulie 1849 către Ion Ghica, menționează și despre apariția numărului 2 al revistei.

Ziar exclusiv politic, *Espatriatul* apare la Brașov, din 25 martie 1849 până la 3 iunie același an (în total 12 numere), sub tutela lui Cezar Bolliac. Cu toate că poetul militează pentru o înțelegere româno-maghiară și pentru denunțarea dușmanului comun: dinastia austriacă, scurta apariție a ziarului n-a putut influența opinia publică pe măsura intențiilor redactorului său. Cezar Bolliac scrie, în stilul romantic al epocii:

„Astăzi este o singură luptă în toată Europa: este lupta între Libertate și Tiranie; între populi și dinastii. Dinastiile se strâng și își dau mâinile din toate părțile spre a-și propti tronurile ce se surpă și toată speranța ce le-a mai rămas este neînțelegerea și învrăjbirea popoarelor între dânsle” (Bolliac în Hangiu 1996, 172).

Cu acest ziar, seria periodicelor pașoptiste transilvănene ia sfârșit, încheindu-se o etapă de mare importanță în dezvoltarea revuisticii românești.

După evenimentele tulburi de la 1848, tabloul presei ardeleni este completat de tipărirea mai multor organe de presă, dintre care menționăm: *Telegraful român* (1853–), *Familia* (1865–1906), *Arhivul pentru filologie și istorie* (1867–1870; 1872), *Albina* (1866–1873), *Transilvania* (1868–1945), *Observatorul* (1878), *Amicul școlii* (1860–1865), *Tribuna* (1881–1903), *Tribuna poporului* (1896–1912), *Oriental latin* (1874–1875).

Ziar de informații sociale, politice și culturale, *Telegraful Român* apare la Sibiu, la 3 ianuarie 1853, având până astăzi, cu întreruperi nesemnificative, o apariție continuă. Inițiativă a mitropolitului Andrei Șaguna, ca publicație oficială a Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului, *Telegraful* a avut un rol important în viața culturală a românilor ardeleni de până la unirea cu România, din 1918. Este tipărit, între anii 1853–1859, cu alfabet chirilic, iar după 1860, cu litere și ortografie neinfluențată de etimologism. Poziția ziarului sibian este orientată categoric, încă de la început, spre o limbă unitară, expresivă, eliberată de povara construcțiilor străine. O precizare oficială a viziunii gazetei de la Sibiu, referitoare la problemele limbii, o găsim în primele numere ale anului 1855 (Țepelea 1967, 140). Redactorul primelor numere, Aron Florian, se pronunță împotriva ciopririi limbii, împotriva dezbrăcării ei de propriile însușiri, împotriva maniei neologistice. El combate atât excesul de latinizare, cât și abuzul de francizare și italianizare. Meritul lui Aron Florian „constă în faptul că prin toate problemele de limbă,

în discuția cărora a intervenit, a căutat să demonstreze unitatea limbii și a poporului român, necesitatea unificării și desăvârșirii limbii literare și, pe această bază, să fundamenteze necesitatea unirii naționale” (Grecu 1996, 43).

Telegraful român reproduce 13 capitole din *Cugetările* lui Russo, apărute în *România literară*, studiul despre *Limba românească* de A. Papadopol Kalimah, articolul lui C. Negruzzi despre slavonisme, precum și o serie de note satirico-polemice, ca *O bazaconie limbistică*, *Un model de stil epistolar*, *Ablativul Ciune*. În acest sens, *Telegraful român* devine ecoul, pe plan lingvistic, al *României literare*, iar, după suprimarea acesteia, va avea aceeași atitudine față de *Steaua Dunării*. Mircea Popa caracterizează aportul adus de *Telegraful* sibian în cultura română astfel: „chiar dacă inițial s-a vrut o revistă clericală, ea și-a depășit încă de la înființare aceste limite și a devenit o gazetă larg națională, în care s-a făcut deopotrivă politică militantă și culturală și cultură politică, în sensul major al termenului” (Popa, Tașcu 2003, 114).

Foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni, care va deveni, din 5/18 octombrie 1870, „totodată organul publicațiilor societății pentru fond de teatru român (național)”, *Familia* apare de la 1 iunie 1865 până la 17 aprilie la Budapesta, după care se va transfera la Oradea, până la 31 decembrie 1906. Redactorul responsabil, proprietarul și editorul Iosif Vulcan precizează obiectivul revistei:

„Această foaie va aduce portretele bărbaților mai vestiți cu biografiile lor, poezii și romane originale și traduceri de la poezii și literatură cei mai renumiți ai Europei, mai departe disertațiuni scrise în stil ușor despre istorie, limbă, estetică etc. etc.” (Vulcan în Hangiu 1996, 175-176).

Sub aspect lingvistic, articolele dezbăteau teme legate de: formarea limbii și a poporului român, cultivarea limbii române literare, gramatică istorică, ortografie lingvistică generală (Popescu 1969, 185). Ea susține și aderă la eforturile scriitorilor vremii pentru constituirea unei limbi literare naționale unitare. Lista colaboratorilor este foarte bogată și ea demonstrează caracterul deschis al publicației, în sensul că nu a impus restricții de curent literar. Lui Iosif Vulcan îi revine meritul de a fi descoperit talentul poetic al lui M. Eminescu (1866) și pe al lui George Coșbuc (1882). În articolul-program al ultimei serii, se apreciază că *Familia* a însemnat „un capitol luminos în istoria presei și literaturii române”.

Considerată prima revistă cu preocupări consecutive de limbă, *Archivul de filologie și istorie* și-a formulat drept țință popularizarea și apărarea ideilor Școlii Ardelene cu argumente lingvistice și istorice. Încă din articolul program, Timotei Cipariu subliniază cerința unificării ortografiei și a formelor gramaticale, exigență realizabilă în cazul în care: „oamenii competenți să nu-și precurme cercetările serioase, severe, conștiințioase asupra limbii și formelor ei gramaticale și ortografice, pentru ca așa, pe încetul, să se netezească calea ce duce mai curând și mai sigur la consemnul comun” (Macrea 1965, 79). În același articol se enunțau problemele și faptele lingvistice care urmează a fi tratate: „originea și natura limbii românești, ortografie, gramatică, sintactica, lexicografie, sau tot ce ține de filologia limbii românești, ilustrarea, rectificarea și fixarea ei”. Tribună a latinismului, *Archivul*, scris aproape în întregime de Timotei Cipariu, cuprinde un bogat material privitor la ortografia etimologistă și limba latină. Cipariu reproduce din *Analele Academice Române* procese-verbale ale ședințelor, discuții referitoare la elaborarea gramaticii, a dicționarului limbii române, precum și la ortografie. Singurul colaborator este I. M. Moldovanu, care răspunde criticilor lui Titu Maiorescu din studiul *Limba română în jurnalele din Austria*, apărut în nr.7/1868 din *Convorbiri literare*.

Albina (1866-1876) apare la Pesta și Viena, avându-i ca redactori pe Georgiu Popp și Vicențiu Babeș. Ea „rezervă, până în 1870, un oarecare spațiu literaturii, subordonând-o, date fiind condițiile dominației austro-ungare, imperativului unității de acțiune în lupta de afirmare și emancipare națională a românilor pe plan economic, social și cultural” (Hangiu 1996, 19-20). *Albina* acordă o mare atenției folclorului și tradițiilor populare din convingerea că slăbiciunile literaturii românești ardelenice izvorăsc din necunoașterea de către scriitori a prozei și datinelor populare, chintesență a „duhului național” în cultură. De menționat este colaborarea, cu pseudonimul Cassin, a lui M. Eminescu, care în articolul *O scrisoare critică* apără opiniile fostului său profesor cernăuțean, Aron Pumnu (În chestiunile ortografiei), criticate de T. Maiorescu în *Convorbiri literare*.

„Scriptură pedagogică pentru învățători, educatori și toți bărbații de școală”, *Amicul școlii*, apare la Sibiu între 1860-1865, sub conducerea lui Visarion Roman. În paginile ei se publică, pe lângă articole de pedagogie, versuri și proză, articole despre limbă (ortografie, gramatică, vocabular), cronici și recenzii de cărți. Publicație școlară, *Amicul școlii* susține scrierea cu litere, folosirea unei limbi literare unice. Colaboratorii revistei sunt profesori și studenți (V. Roman, P. Vasici, Aron Densușianu, I. Vulcan), care semnează articole despre situația școlilor din Transilvania, susținând ideea consolidării școlii românești. Scopul comentariilor lingvistice a fost acela de a cultiva în rândul cititorilor atașamentul pentru principiul fonetic și dezaprobarea sistemelor etimologice (Grecu 1996, 92-117).

Observatorul, ziar politic, național-economic și literar, bisăptămânal, se tipărește la Sibiu, de la 1 ianuarie 1878, până la 15 iunie 1885, cu Bariț redactor responsabil și editor. Cărturarul ardelean își propune, prin intermediul publicației, realizarea unei unități a mișcării naționale, culturale și literare, tratarea obiectivă a chestiunilor politice, național-economice și literare, militare, cu consecvență pentru egalitatea de drepturi, fără „distingțiunea de clasă socială, de naționalitate, confesiuni și provincia”, sprijinirea învățământului românesc și a eforturilor de culturalizare a poporului (Grecu 1996, 310). Dintre colaboratorii permanenți îi amintim pe N. Petra-Petrescu, I. Pop Reteganul, S. Fl. Marian. Se reproduce din *Convorbiri literare* fragmente din raportul lui Titu Maiorescu referitor la ortografie (nr. 31/1880). Cu toate acestea însă, *Observatorul* nu a avut o răspândire prea mare.

Bisăptămânalul politic, literar, social și economic *Orientalul latin* apare la Brașov în ziua de 23 februarie 1874, sub redacția lui Teofil Frâncu, avându-l drept colaborator pe I. A. Lăpădat, proprietar și editor fiind Aron Densușianu. Numărul 1 al revistei oferă un program coerent de activitate, care urmărea, în primul rând, unitatea politică: „De nu vom lupta toți pentru unele și aceleași principii și aspirațiuni, luptând singuratici vom fi toți învinși”. În ceea ce privește sfera literară, redactorii au punctat ideea că: „nu vom cruța nici spese, nici osteneală spre a da publicului produse din toate ramurile și cât se poate mai multe și mai bune. Unele din principalele datorii ale ziaristice este de a nu lăsa neajudecate, neapreciate operele ce apar. Astfel acest ziar va ține cu preferință cont de această datorie critică severă, dar binevoitoare și, cât se va putea, instructivă” (Popa, Tașcu 2003, 173). Se publică versuri, proză, articole de istorie și cultură, poezii populare, cronici, recenzii, note. La rubrica *Regenerarea literaturii române*, Aron Densușianu semnează articole în care susține ideea literaturii naționale, necesitatea de a se publica o literatură accesibilă pentru popor. În opinia lui Valentin Tașcu: „*Orientalul latin*, chiar și fără o preponderență literară a ocupat un loc de frunte. Sobrietatea luărilor de cuvânt, ținuta critică pronunțată, cultura semnatarilor ei au ridicat considerabil nivelul spiritual-literar al revistei. Influența revistei directe din acea vreme, *Familia* s-a făcut mai puțin simțită, iar uneori partea teoretică a *Orientalului latin* a depășit chiar și realizările lui Iosif Vulcan”.

Tribuna poporului de la Arad (1896-1912) a înscris un capitol dintre cele mai de seamă în viața culturală a Transilvaniei, prin crearea curentului numit „tribunism”. Proprietar și editor este Aurel P. Barcianu, iar redactor responsabil Ion Russu-Șirianu. Partea literară conține poezie, proză, teatru, critică literară, literatură populară, studii și articole despre folclor, literatură străină, contribuind, în acest sens, la ridicarea nivelului de cultură din Transilvania, la lupta pentru realizarea Unirii, «„ideal slujit cu credință de toți scriitorii tribuniști din perioada arădeană”» (Hangiu 1996, 483-484). Este meritul *Tribunei poporului* de a fi publicat primele versuri ale lui Lucian Blaga și de a fi răspândit, în Transilvania, opere ale scriitorilor români de dincolo de Carpați. În opinia lui Mircea Popa, *Tribuna* arădeană „s-a constituit ca un organ de luptă și militantism politic, acționând cu consecvență în direcția progresului social și istoric. (...) Idealul *Tribunei* arădene a fost în permanență încadrarea în ritmul de viață al românilor de pretutindeni, sau, cu alte cuvinte, «prin unitate culturală la unitate politică»” (2003, 134).

Tribuna sibiană, cotidian politic și literar al românilor din Transilvania, apare la 14 aprilie 1884, avându-l ca director și redactor responsabil pe Ioan Slavici. Între anii 1900 și 1902, *Tribuna* editează suplimentele *Foaia ilustrată* și *Tribuna literară*. *Tribuna* susține ideea unei literaturi inspirate din realitățile naționale, necesitatea folosirii unei limbi literare înțelese de întregul popor și a normelor ortografiei fonetice stabilite, în 1880-1881, de Academia Română. Propagarea ideii de unitate politică și culturală a poporului român – „Soarele pentru toți românii la București răsare”, se exprima Slavici într-o scrisoare –, promovarea unui realism popular sunt principalele obiective din programul *Tribunei*. *Tribuna* adoptă,

încă de la primele numere, ortografia fonetică propusă de Maiorescu prin *Convorbiri literare* și *Analele Academiei Române*⁶⁷. Mircea Popa consideră că *Tribuna* „sintetizează o întreagă epocă. Ea desparte în două, ca o albie, literatura acesteia, marcând un sfârșit și un început. Căci *Tribuna* înseamnă de fapt ruperea cu romantismul minor și edulcorat al *Familiei*, refuzul refugului în istorie și în exaltarea virtuților noastre latine și reîntoarcerea la realitățile vieții naționale și sociale de fiecare zi, la etnografie, folclor și limbă proprie. *Tribuna* înseamnă apariția realismului cu posibilitățile pe care acesta le deschide; *Tribuna* înseamnă limbă literară formată, refuzul provincialismului, latinismului și spiritului dialectal; *Tribuna* înseamnă literatură națională superioară, un gând primenitor și o slovă înaripată; *Tribuna* înseamnă proza lui Slavici și poezia lui Coșbuc”.

Aportul publicisticii transilvănene la afirmarea și dezvoltarea limbii române literare este evidențiat de Victor V. Grecu, în opinia căruia:

„La discutarea și rezolvarea problemelor ce alimentau «războiul limbilor» în Transilvania, o contribuție de seamă a adus presa, care a constituit terenul pe care s-au înfruntat cele mai diverse principii și convingeri lingvistice. Publicațiile din acea vreme au găzduit cu asiduitate, în coloanele lor, articole și corespondențe referitoare la limbă, precum și dezbaterile purtate în sânul societăților culturale și literare, atât din Transilvania, cât și de peste munți. Meritul presei constă tocmai în faptul că, punând față în față diferitele opinii și soluții, a relevat cu consecvență elementele pozitive și a căutat să orienteze eforturile autorilor pe făgașul realismului” (Grecu 1996, 236).

Concluzie

Grăitoare, pentru relevarea contribuției presei transilvane la acțiunea de înfăptuire a idealului cultural, este aserțiunea cărturarului Nicolae Iorga: „Istoria ziaristicii ardelenice este cea mai frumoasă pagină din istoria Ardealului de o sută și mai bine de ani încoace. Filele ei cuprind gândirea și simțirea celor mai de seamă bărbați pe care i-a dat întregul neam românesc în această provincie. Toți scriitorii, toți dascălii, în coloanele ei și-au depus tot ce-au avut mai curat în sufletele lor și le-au socotit mai de preț pentru vremea lor. Literatură, istorie, economie – tot ce s-a produs pe aceste terene în curs de un veac se găsește închis în colecțiile colbuite ale vechilor noastre gazete...” (Iorga 1926, 3).

References:

- Grecu, Victor. 1996. *Idealul unității naționale în presa românească*. Editura Dacia.
- Hangiu, Ion. 1996. *Dicționarul presei literare românești*. Editura Fundației Culturale Române.
- Iorga, Nicolae. 1926. *Almanahul presei libere*. Sindicatul Ziaristilor.
- Lemny, St. 1986. *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*. Editura Minerva.
- Macrea, D. 1965. *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*. Editura Didactică și Pedagogică.
- Marica, Em. G. 1969. *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Editura pentru Literatură.
- Popa, Mircea. Tașcu, Valentin. 2003. *Historia presei românești din Transilvania*. Editura Tritonic.
- Țepelea, Gabriel. 1967. „Problema unității limbii literare în discuția periodicelor transilvănene din preajma Unirii (1855)”. *Limbă și literatură*. 13:140.

BIONOTE:

Anca-Elena David is lecturer in the Faculty of Socio-Human Sciences of the "Lucian Blaga" University of Sibiu (Romania), where I carry out teaching and research. Doctor in philology in 2008 at the Faculty of Letters, History and Journalism, of "Lucian Blaga" University, Sibiu (Romania) obtaining the "Very Good" rating and the "Magna cum laude" distinction. The main areas of interest, research, and specialization are the communication sciences, the genres of the press in information journalism, documentation in journalism, media criticism, linguistics, and press history, reflected in studies such as "Marginal Thinking. Knowledge and Communication in the Postmodern Era", "The powerful impact of the social media over the field of lifelong learning", "The unity and the unification of Language in the discussions of the Transylvanian press in the 19th century", "No need for the needle. A qualitative analysis of the antivax movement in Romania". A sociable, receptive, empathetic person, eager for continuous knowledge and perfection.